

TC
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

**OSMANLI DEVLETİ-İSPANYA İKTİSADİ
İLİŞKİLERİ
(16.-18. YÜZYILLAR)**

Doktora Tezi

FARUK BAL

İSTANBUL, 2011

TC
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

**OSMANLI DEVLETİ-İSPANYA İKTİSADİ
İLİŞKİLERİ
(16.-18. YÜZYILLAR)**

Doktora Tezi

FARUK BAL

Danışman: PROF. DR. GÜLFETTİN ÇELİK

İSTANBUL, 2011

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TARİHİ Bilim Dalı Doktora öğrencisi FARUK BAL'ın OSMANLI DEVLETİ-İSPANYA İKTİSADİ İLİŞKİLERİ(16-18. YÜZYILLAR) adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 15.06.2011 tarih ve 2011-11/15 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

- Tez Savunma Tarihi : 11.12.2011
- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. GÜLFETTİN ÇELİK
- 2) Jüri Üyesi : PROF. DR. AHMET TABAKOĞLU
- 3) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. MUSTAFA KÜÇÜKAŞÇI
- 4) Jüri Üyesi : PROF. DR. İSMAİL COŞKUN
- 5) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. YAŞAR BÜLBÜL

.....
.....
.....
.....
.....

ÖZET

OSMANLI DEVLETİ-İSPANYA İKTİSADÎ İLİŞKİLERİ

Osmanlı ve İspanya, Akdeniz'in biri Doğu diğeri ise Batı ucunda kurulmuş iki önemli devlettir. Bu iki devlet, özellikle XVI. yüzyılın başından itibaren birbirleriyle karşı karşıya geldi. Akdeniz'de egemenlik kurmak için İspanya'nın Doğu Akdeniz'e doğru ilerlemesiyle iki devlet, yaklaşık üç yüzyıl boyunca sürecek mücadele içerisine girdi. Osmanlı-İspanya rekabeti yalnızca askerî alanla sınırlı kalmadı, siyasî ve iktisadî alanlarda da devam etti. Bununla birlikte Osmanlı-İspanya sınırı, aşılamaz değildi. Her iki devlet arasında siyasî, sosyal, iktisadî, kültürel iletişim devam ediyordu.

Bu çalışmada, Osmanlı ve İspanya devletlerinin birbirleriyle olan iktisadî ilişkileri ele alınmaktadır. Çalışma, zaman olarak, XVI.-XVIII. yüzyılları kapsıyor. Böylece mücadelenin başlangıcı olan XVI. yüzyılın başından, barış antlaşmasının yapıldığı XVIII. yüzyılın sonuna kadar geçen zaman içerisinde, iktisadî ilişkilerin geçirdiği değişim ortaya konuluyor. Çalışma, üç bölümden meydana gelmektedir. İlk iki bölümde, iki tarafın durumlarını karşılaştırabilmek; birbirleriyle benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyabilmek için İspanya ve Osmanlı devletlerinin, siyasî, idarî, sosyal ve ekonomik yapıları değerlendiriliyor. Son bölümde ise Osmanlı ve İspanya'nın iktisadî ilişkileri, üç dönem altında ele alınıyor. Birinci dönem, iki taraf arasında sürekli mücadele ve rekabetin olduğu, iktisadî ilişkilerin üçüncü ülkeler vasıtasıyla kurulduğu XVI. yüzyıldır. İkinci dönem, İspanya'nın Akdeniz mücadelesini bırakarak Atlantik ticaretine ağırlığını verdiği, Osmanlı Devleti'nin de iç isyanlar ve İran savaşları ile meşgul olduğu XVII. yüzyıldır. Son dönem, uluslararası alanda meydana gelen değişimlerin tarafları barış yapmaya zorladığı XVIII. yüzyıldır. Bu üç dönemde de iktisadî ilişkiler kendine has bir seyir izler. İki ülke arasında barış antlaşmasının, 1783 gibi geç bir tarihte imzalanması nedeniyle arada doğrudan ticaret olmaz. Osmanlı Devleti'nden ahidnâme almış olan devletler vasıtasıyla iki ülke ticareti devam eder. Barış antlaşmasından sonra ise doğrudan iktisadî münasebetler kurulmaya başlanır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-İspanya iktisadi ilişkileri, Osmanlı-İspanya, Ekonomik ilişkiler, İktisat Tarihi, Akdeniz, Akdeniz'de rekabet.

ABSTRACT

Ottoman and Spanish empires were important states of the Mediterranean World. These two empires came across each other from the beginning of XVIth century onwards. Spain directed to the East in order to become dominant figure in the Mediterranean. As a result, a three hundred year old struggle between these two empires began. This competition was valid not only in military field, but also in political and economic ones. However, it does not mean that communication between them was not totally cut off. They went on political, social, economic and cultural interactions through mediator states.

In this study, economic relations between the Ottoman and Spanish empires in the period between XVIth And XVIIIth centuries are delved into. It mainly reveals that what kind of changes in this relation from the beginning of XVIth century which is the starting of the struggle to the end of XVIIIth century that is the date of the peace agreement, occurred. For this aim, this thesis consists of three chapters. First two chapters deal with the political, administrative, social and economic structures of Spain and the Ottoman empires respectively. In the last chapter, economic relations of Ottoman and Spanish empires are evaluated by dividing the period into three. The first period is XVIth century in which competition and struggle between the two empires existed. The second period is XVIIth century in which Spain focused on the trade of Atlantic instead of the struggle in the Mediterranean. In the same period, Ottoman Empire was occupied with internal rebellions and Persian wars. The late period is XVIIIth century in which two empires made peace agreement as a result of changes occurred at international level. It is important to note that economic relations were conducted within the specific context of each period. Because of the fact that peace agreement was signed in such a late date as 1783, direct trade could not be achieved up to this time. It went on only through the states that had capitulations with Ottoman Empire. After the agreement, direct economic relations started.

Keywords: Ottoman-Spanish economic relations, Ottoman-Spanish, economic relations, Economic History, Ottoman-Spanish trade, Mediterranean, competition in the Mediterranean.

ÖNSÖZ

Osmanlı ve İspanya, iki farklı dünyada benzer ideallerle ortaya çıkmış iki devlettir. Doğu Akdeniz’de, Anadolu topraklarında kurulan Osmanlı Devleti, İslam dünyasının hamiliğini yapıyor ve cihanşümül bir devlet kurma idealini taşıyordu. Benzer bir şekilde, Batı Akdeniz’de kurulan İspanyol devleti de Katolik dünyasının hamiliğini yapıyor ve cihan devleti olma ideallerini taşıyordu. İki ülke daha çok siyasi ve askerî mücadeleleriyle anılmıştır. Taraflar arasında yaklaşık üç asır süren bir mücadele olsa da iki dünya arasında iktisadî ilişkiler tamamen kopmamış ve dolaylı yollardan da olsa her zaman sürmüştür. Dolaylı ilişkileri çalışmanın zorluğuna rağmen, Osmanlı-İspanya iktisadî ilişkilerinin önemi ve bu konuda fazlaca bir çalışma bulunmaması beni bu konu üzerine yönelmeye teşvik etti.

Burada beni, Osmanlı-İspanya iktisadî ilişkileri üzerine çalışma yapmaya teşvik eden ve çalışmamın her aşamasını izleyerek, önemli katkılarda bulunan danışmanım ve hocam Sayın Prof. Dr. Gülfettin Çelik’e, başından itibaren bu konunun çalışılmasına destek veren ve teşvik eden hocam Sayın Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu’na teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Kendilerine göstermiş oldukları ilgi, destek ve yapmış oldukları katkılar dolayısıyla teşekkür ediyorum. Bu konunun Arşiv çalışmalarının bir kısmını İspanya’da gerçekleştirdim. Burada bulunduğum süre içerisinde maddî ve manevî olarak bana destek veren İlim Yayma Vakfına ve kıymetli yöneticilerine teşekkür ediyorum. Burada ulaşamayacağım birçok kaynağı bana sağlayan ve İspanya’dan getiren Cervantes Enstitüsü Kütüphanesi’ne ve eski müdiresi Ana Roca Gadea’ya teşekkür ediyorum. Biz akademisyen ve araştırmacılara, az bulunur bir çalışma ortamı hazırlayan Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi ve kıymetli çalışanlarına teşekkür ediyorum. Son olarak, çalışmalarım süresince evin yükünü omuzlayan eşim F. Zehra’ya ve her zaman moral kaynağım olan çocuklarım Meryem, Ayşe, Hacer ve Ahmet’e teşekkür ediyorum.

Faruk BAL
İstanbul, 2011

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TABLO LİSTESİ	iii
HARİTA LİSTESİ	iv
KISALTMALAR.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

XVI.-XVIII. YÜZYILLARDA İSPANYA

I. SİYASAL-İDARÎ YAPI	13
A. SİYASAL ÖRGÜTLENME	13
B. İDARÎ KURUMLAR	18
1. Consejo Real	18
2. Consejo de Estado	19
3. Consejo De La Inquisición	20
4. Consejo de Hacienda	21
5. Consejo de Indias	21
II. SOSYAL YAPI	21
A. NÜFUS VE YERLEŞİM	21
B. SOSYAL GRUPLAR	29
III. EKONOMİK YAPI	34
A. EKONOMİK ÖRGÜTLENME VE SEKTÖREL ANALİZ.....	34
1. Tarım	34
a. Ziraî Üretim.....	35
b. Hayvancılık.....	46
2. Sanayi	47
3. Ticaret.....	57
B. İKTİSADÎ POLİTİKALAR	65

İKİNCİ BÖLÜM

XVI.-XVIII. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ

I. SİYASAL-İDARÎ YAPI	82
A. İDARÎ KURUMLAR	84

1. Merkez Teşkilatı.....	86
2. Taşra Teşkilatı.....	87
3. Kuzey Afrika'da Yer Alan Eyaletlerin İdaresi	88
II. SOSYAL YAPI	92
A. NÜFUS VE YERLEŞİM	92
B. SOSYAL GRUPLAR	97
III. EKONOMİK YAPI	100
A. EKONOMİK ÖRGÜTLENME VE SEKTÖREL ANALİZ.....	100
1. Tarım	101
a. Ziraat Üretim.....	101
b. Hayvancılık	108
2. Sanayi	109
3. Ticaret.....	114
B. İKTİSADÎ POLİTİKALAR	119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ-İSPANYA İMPARATORLUĞU İKTİSADÎ İLİŞKİLERİ

I. XVI. YÜZYIL: REKABET DÖNEMİ	133
II. XVII. YÜZYIL: ALTERNATİF AÇILIM-DURGUNLUK DÖNEMİ.....	155
A. İSPANYA'DAN ENDÜLÜS MÜSLÜMANLARININ SÜRGÜNÜ.....	167
B. AKDENİZ'DE KORSANLIK	173
III. XVIII. YÜZYIL: BARIŞ DÖNEMİ.....	177
SONUÇ	192
KAYNAKÇA	197

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1: XVI. Yüzyılda Avrupa Nüfus Tahminleri	23
Tablo 2: XVI. Yüzyılda İspanya Nüfusu	24
Tablo 3: İspanya'dan Sürülen Müslümanların (Moriskolar) Coğrafi Dağılımı (1609-1611)	27
Tablo 4: XVI.-XVIII. yüzyıllarda İspanya'da Nüfusun Bölgesel Dağılımı	29
Tablo 5: On Yıllık Periyotlarla İspanya'nın Altın ve Gümüş İthalatı	72
Tablo 6: Beş Yıllık Periyotlarla Toplam Kıymetli Maden İthalatı	74
Tablo 7: Sultan Süleyman tahrirlerine göre 1520-1530 yılları arasında Türkiye'de nüfusun yayılışı	93
Tablo 8: Osmanlı İmparatorluğu'nun tümü için bazı nüfus tahminleri, 18. yüzyıl sonu-19. yüzyıl başı (Milyon kişi)	95
Tablo 9: XVI.-XVII. Yüzyıllarda İspanya'nın Kuzey Afrika ve Levant Limanlarından Buğday İthalatı:	162
Tablo 10: 1798-1807 Yılları Arasında İspanya'ya Buğday Taşıyan Osmanlı Gemileri	186

HARİTA LİSTESİ

	Sayfa No
Harita 1: XVI. Yüzyılın başında Avrupa'da Siyasi Durum	14
Harita 2: XVI.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İspanya Ticaretine Aracı Limanlar.....	154
Harita 3: 1783 Ticaret Antlaşmasından Sonra Doğrudan Ticaret	189

KISALTMALAR

AGS	Archivo General de Simancas
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DVE	Düvel-i Ecnebiye Defteri
DVN	Divan-ı Hümâyun Defteri
Edt.	Editör
HZR.	Hazırlayan
IRSICA	Research Centre for Islamic History, Art and Culture
MHM	Mühime Defteri
s.	Sayfa
TOEM	Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası

GİRİŞ

Osmanlı ve İspanya devletlerinin karşılıklı iktisadî münasebetlerinin fazla ilgi görmeyen bir alan olduğunu görüyoruz. İki taraf arasında cereyan eden rekabet ve siyasî mücadele, özellikle de savaşlar her zaman için ilgi görürken, iktisadî ilişkiler ne yazık ki beklenenden daha az alaka görmektedir. XVI. yüzyılın başlarından itibaren başlayarak, XVIII. yüzyılın hemen hemen sonuna kadar iki ülke arasında devam eden rekabet ve mücadele, bunun neticesi olarak da arada barış ve ticaret antlaşmasının yapılmamış olması, iktisadî münasebetlerin dolaylı yollarla yapılıyor olması, bu ilgisizliğin nedeni olarak görülebilir.

Doğu Akdeniz’de, Anadolu yarımadası üzerinde kurulan Osmanlı Devleti, cihan hâkimiyeti ve âleme nizam verme düşüncesiyle hareket etmekteydi. 1300 dolaylarında kurulan Osmanlı Devleti, siyasî, iktisadî ve askerî koşulların da elverişli olmasıyla, hızla ilerledi. Osmanlıların, 1352 yılında Gelibolu yarımadasına geçmesiyle Avrupa topraklarında ilerlemesi de başlamış oldu.¹ Osmanlıların Avrupa’ya geçerek orada tutunmaları, üç kıtaya yayılacak büyük bir devlet kurmalarında önemli bir rol oynadı. Balkanların fethi, 1352-1402 tarihleri arasındaki yarım yüzyıl gibi kısa bir dönemde gerçekleştirildi.² 1453 yılında, Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul’un fethi, cihanşümul bir devlet kurmanın yolunu da açmış oldu. Bu tarihten sonra Osmanlı ilerleyişi Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında devam etti.

Osmanlılarda olduğu gibi İspanyollarda da cihan hâkimiyeti kurma düşüncesi vardı ve bu düşünce dinî inanıştan destek bulmaktaydı. İspanyol kralları kendilerini Katolikliğin başı ve yayılmasından sorumlu kimseler olarak görüyor, diğer dinlere ve farklı Hıristiyanlık inanışlarına karşı savaşı kutsal bir vazife kabul ediyorlardı. Nitekim Katolik Kraliçe Isabel’in, 12 Ekim 1504’te hazırlattığı vasiyetnamesinde şu ifadeler yer alıyordu: *“Afrika’nın fethi ve dinsizleri inanca çağırma mücadelesi sürdürülsün.”*³ Roma-Germen İmparatoru seçilen V. Carlos ise Tunus’taki Arap şeyhlerine gönderdiği mektupta, cihan hâkimiyeti düşüncesini şu sözlerle açıklıyordu: *“Tanrı beni imparator*

¹ İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. 1, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000, s. 48.

² İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. 1, s. 50.

³ Toledo, Paulino, “Osmanlı-İspanyol İmparatorluklarında Dünya İmparatorluğu Fikri” Pablo Martin Asuero (Ed.), *İspanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk* içinde (15-29), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, s. 16.

olarak yeryüzünde adaleti sağlamak, küçük düşürülenleri korumak ve onlara yardım etmek için gönderdi."⁴ XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar, İberya yarımadasında birleşik tek bir İspanyol Krallığı bulunmuyordu. Yarımada da birçok krallık mevcuttu ve bunlar kendi bölgelerinde hâkimiyet sürmekte, topraklarını genişletmek için birbirleri ile savaşıyorlardı. Fakat yarımada da bulunan Müslümanların hâkimiyetine son verme düşüncesi, bu krallıklarda birleşmeye yönelik çabaları arttırdı. Gerçi XV. yüzyıla gelindiğinde, Müslümanlar yarımada nın pek çok bölgesini kaybetmişlerdi. Son Müslüman devlet olan Beni Ahmer Devleti, sadece Granada ve çevresinde varlığını devam ettiriyordu. İspanyollar, ilk olarak 1469'da Kastilya Kraliçesi İsabella ve Aragon Kralı Ferdinand'ın evliliğiyle İberya yarımadasında birliklerini gerçekleştirme yoluna girdiler. 1492'de Avrupa'daki son Müslüman devlete ev sahipliği yapan Granada'yı aldılar ve 1512'de de Navarra Krallığı ile birleşerek yarımada da bütünlüğü sağlamış oldular. I. Carlos'un, 1519 tarihinde V. Carlos adıyla Kutsal Roma-Germen İmparatoru seçilmesiyle İspanya, cihan hâkimiyeti düşüncesini gerçekleştirmede önemli bir yol aldı. Bu suretle Katolik Hıristiyan âlemi içerisinde fiili olarak İspanyol tahakkümü kuruldu.⁵

İspanya'nın iktisadî olarak öncelikli amacı, Akdeniz'de hâkimiyet tesis ederek, Avrupa dünyası için büyük öneme sahip olan Doğu'nun hazinelerine, baharat, ipek gibi ürünlerine ve Afrika altınlarına ulaşmaktı. O dönemde Atlas Okyanusu yolu kullanılarak Doğu'nun baharatı ve altınına ulaşmak henüz kolay değildi. Amerika keşfedilmiş olmasına rağmen kıymetli madenler, özellikle de gümüş açısından sonraki yıllarda ortaya çıkacak olan önemi belirginleşmemişti. İspanya ve Portekiz arasında yapılan Tordesillas antlaşmasında Doğu Akdeniz'in zikredilmemiş olması da İspanya'ya bu bölgede hâkimiyet kurma olanağı tanıyordu. Öte yandan Afrika kıyılarını dolaşarak doğu mallarının taşınması zahmetliydi ve yüksek maliyetler gerektiriyordu. Üstelik Avrupa kıtası için önem ifade eden Sudan altınlarına ulaşmanın en kolay yolu, Akdeniz'e hâkim olmak ve Kuzey Afrika kıyılarını kontrol altına almaktı. Dünya hâkimiyeti iddiası ile ortaya çıkan İspanya'nın, bunu gerçekleştirebilmek için Doğu ve

---

⁴ Toledo, Osmanlı-İspanyol İmparatorluklarında Dünya İmparatorluğu Fikri, s. 25.

⁵ Arıkan, Muzaffer, Paulino Toledo, **XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri**, Ankara: D.K.K. Karargah Basımevi, 1995, s. 34.

Batı arasında gerçekleşen ticareti kontrol altına alması zorunluydu. Bunun tek yolu da Akdeniz'in kontrolünü ele geçirmektir.⁶

Osmanlı'nın batıya ve İspanya'nın doğuya doğru ilerleyişi kısa sürede iki devleti karşı karşıya getirdi. Akdeniz'de birbirlerine rakip olarak ortaya çıkan bu iki devlet, yoğunluğu değişmekle birlikte üç yüz yıl sürecek bir rekabetin içerisine girdiler. Bu mücadele üç asırda değişik aşamalar geçirdi. Nihayet XVIII. yüzyılın sonunda imzalanan barış ve ticaret antlaşması ile iki taraf arasında doğrudan ilişkiler kurulmaya başlandı.

Osmanlı ve İspanya arasında savaşın üç asır devam etmesine rağmen iktisadî-ticarî ilişkiler dolaylı yollardan da olsa varlığını sürdürdü. Bununla birlikte kaynakların büyük çoğunluğu savaş ve siyasî konuları ele alırken, iktisadî konulara neredeyse hiç yer vermemektedir. Nitekim İspanyol arşivlerinde iki taraf arasındaki düşmanlığı anlatan çok sayıda belge bulunmaktadır. İspanyolların bu dönemden hafızasında daha çok Türklerle yapılan deniz savaşları, Barbaros'un ve Türk korsanlarının faaliyetleri, özellikle de İnebahtı deniz savaşının yer ettiğini görmekteyiz.

İspanya'ya, Osmanlı Devleti hakkında bilgiler elçiler, casuslar, esirler, Hıristiyan din adamları ve hacıları tarafından anlatılanlar ve onların raporları aracılığıyla ulaşıyordu. Belgeler genellikle Kötü Türk imajı oluşturmaya yönelik bilgiler içeriyordu. Osmanlı topraklarında yaşayan Hıristiyanların olumsuz koşullarda yaşadığından bahsediyor, Osmanlı padişahlarının ne kadar acımasız olduklarına değiniyor ve Osmanlı toplumunun kötü alışkanlıklarından söz ediyordu.⁷ Belgelerin çoğu, taraflı bir dille oluşmaktaydı ve birbirlerini tasdik eder nitelikteydi. XV ve XVI. yüzyıllarda Türkler genellikle kültür yoksunu, şiddet ve savaşa düşkün kişiler olarak görülüyordu.⁸ Pedro de Mexia isimli bir XVI. yüzyıl İspanyol yazarı, Silva de Varis Leccion adlı kitabında İstanbul'un Türkler tarafından fethini tasvir ederken, durumu tam bir yıkım olarak açıklar:

⁶ Fernandez, Luis Suarez, "Las Relaciones de Los Reyes Catolicos con Egipto", *En La España Medieval*, No. 1, 1980, s. 515.

⁷ Corrales, Eloy Martin, "İspanya-Osmanlı İlişkileri, 18. Ve 19. Yüzyıllar" Pablo Martin Asuero (ed.) **İspanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk** içinde (235-254), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, s. 235.

⁸ Bunes Ibarra, Miguel Angel, "Modern Çağın İspanyol Tutsak Anlatılarında İstanbul" Pablo Martin Asuero (ed.) **İspanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk** içinde (99-119), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, s. 100.

Türkler kente girdiklerinde, kentlilere yapmadıkları zulüm kalmadı. İmparator ailesinden gelen herkes kılıçtan geçirildi. Hatta onların hizmetine girmeyi kabul edenler dışında bütün halk aynı kaderi paylaştı. Bu Zalim ve şeytanî kişilerin cüretkârlığı, insanlara yaptıkları eziyetlerle sınırlı kalmadı. Kurtarıcımız İsa figürünü aldılar, çamura bulayıp kirlettikten sonra, onu bir kez daha çarmıha gerdiler. Haçın üstüne “İşte Hıristiyanların tanrısı bu” diyen bir yazı koydular... İşte böyle dediğim gibi, bu ünlü kent İsa Mesih’in düşmanları olan Muhammed’in takipçilerinin eline geçti, hâlâ da ellerinde. Tanrıya yakarın ki, eskiden kentin aleyhinde olan büyük değişiklikler gibi, şimdi de kentin lehinde bir değişiklik olsun.⁹

Yine dönem metinlerinde Türkler ve Müslümanlar, Hıristiyan topraklarını istila etmiş işgalci güçler olarak görülmekte ve onların buralardan çıkartılmasının gerekliliği üzerinde durulmaktaydı. Büyük zenginliklere sahip olan bu topraklar, bir an önce Osmanlı tahakkümünden kurtarılmalıydı:

Eğer ulu ilkeler Hıristiyanlık ilkeleriye ve eğer şeref ve büyük beylikler kazanmak istiyorsanız oraya gidin, krallıkların ve imparatorlukların serildiği, hazinelerin, mücevherlerin olduğu, incilerin doğduğu, geçici zenginliklerin bol olduğu, Tanrı’na hizmet edebileceğin, ruhunu yüceltebileceğin, devletlerin çoğaldığı ve geçici ya da yüzyıllık şan kazandıkları Afrika ve Türkiye ve Yunanistan’a gidin.¹⁰

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlılar hakkında kötü imaj oluşturan eserlerin yanında, olumlu anlatımlar içeren ve daha objektif yaklaşan metinler de bulunmaktadır. XVI. yüzyılda yazılmış, 1552-1555 tarihleri arasında Türklere esir düşmüş ve İstanbul’da bulunmuş adı bilinmeyen bir İspanyol tarafından yazılan Vieja de Turquia (Türkiye’ye Seyahat) adlı kitapta, Türklerin gücü, idari yapısı, dinî yaşantısı, adetleri ve ekonomileri ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Kitabın yazarı aynı zamanda İspanya’ya ve Hıristiyan dünyasına yönelik tenkitlerde bulunmakta, Osmanlı yöneticilerini kendi ülkesinin yöneticilerine örnek göstermektedir. Türkiye’ye seyahat kitabının bazı bölümlerini içeren iki tercümesi bulunmaktadır. Bunlardan biri, “Pedro’nun Zorunlu İstanbul Seyahati” adıyla, diğeri ise “Türkiye’nin Dört Yılı” adıyla Türkçe’ye tercüme edilmiştir. Osmanlılarda adaleti; **“Hıristiyan olsun, Müslüman olsun herkese eşit uygulanır”**¹¹ diyerek tarif eden yazar, çalışma koşullarının ise

⁹ Bunes Ibarra, s. 101.

¹⁰ Lanza, Fernando Fernandez, “Antonio de Tordesilla’nın Türklerin Tarihi Kitabı” Pablo Martin Asuero (ed.) **İspanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk** içinde (155-189), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, s. 157-158.

¹¹ **Pedro’nun Zorunlu İstanbul Seyahati**, 16. Yüzyılda Türklere Esir Düşen Bir İspanyol’un Anıları, Fuad Çarım (çev.), İstanbul: Güncel Yayıncılık, 1995, s. 97.

kendilerinden çok daha iyi olduğunu ve esirlere daha merhametli davranıldığını anlatmaktadır:

Hem onların, Hıristiyan tutsaklara karşı tutumları, bizim Müslüman esirlere karşı davranışlarımızdan daha insafıdır. ...Türklerde dört yıl kürek çekmeyi, bizim gemilerde bir yıl kürek çekmeğe değiştirmem. Bir kere bizde, bütün yıl aralıksız kürek çekilir; Türklerde ise, sade yazın; bu bir. Sonra bizim gemilerde doycak kadar peksimet verilmez; Türk gemilerinde ise, hem çok miktarda, hem çok iyi peksimet verirler.¹²

Yazar, İstanbul'un iâşesinden hayranlıkla bahsediyor ve orada gıda sıkıntısı çekilmediğini, her şeyin bol ve ucuz olarak bulunduğunu bildiriyor:

Rüzgâr güneyden ve batıdan eserse Kahire'den, İskenderiye'den, Suriye'den, Kıbrıs'tan, Girit'ten kısaca Cebelitarık'tan başlayıp bütün Akdeniz'den gemiler İstanbul'la gelirler. Kuzey'den ve doğudan esince de Trabzon'dan başlayıp Kefe ve Ten suyuna kadar bütün Karadeniz kıyılarından gene İstanbul'a gelebilir. Havaalar güzel olduğu zamanlar bir donanma kadar Karadeniz'den gemi gelir. İstanbul'da bulunduğum üç yıl içinde azık sıkıntısı çekildiğini görmedim. ...Pazar ekmeği dedikleri iki okka ağırlığındaki ekmeğin bir okkasını yarım akçeye verirlerdi. İnce undan yoğrulmuş kar gibi bir ekmekleri daha vardır. Bunun okkası bir akçedir. Kastilya'nın en iyi etleri ayarındaki koyun etlerinin iki yüz dirhemini bir akçeye verirler. Aynı fiyata dişi buzağı eti de alınabilir. İneğinki ise yarısıdır. Koyun, canlı olarak alınırsa daha kârlı olur. Yarım eskudoya en semiz bir koyunu seçebilirsiniz.¹³

1598 tarihinde, Antonio de Herrera y Tordesillas tarafından yazılmış olan Cronica de los Turcos (Türklerin Tarihi) adlı eser, Osmanlı dünyası hakkında geniş bilgi vermektedir. Kitapta kronolojik sıralama ile kuruluşundan Viyana kuşatmasına kadar Osmanlı tarihi anlatılır.¹⁴ Kitap, Osmanlı kurumları, siyasî yapısı ve ekonomisi hakkında önemli bilgiler içermektedir. Her şeye rağmen bu türden kitapların sayısı azdır. Kaldı ki, bu eserlerde de genelde anlatılan Türk tipi, kültürel ve ahlaki açıdan olumsuz tiplerden meydana gelmekte,¹⁵ yanlı ve aşağılama içeren ifadeler bulunmaktadır. Osmanlılar hakkında daha iyimser yazılar için XVIII. yüzyılın sonunu beklemek gerekecektir.

Günümüz İspanyol tarih araştırmaları da daha çok iki taraf arasında meydana gelen düşmanlığa ve çatışmaya yer vermektedir. Çalışmaların odağında savaşlar, Akdeniz kıyılarına gerçekleştirilen korsan saldırıları ve Hıristiyan esir ve kölelerin

¹² Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati, s. 20, 31.

¹³ Serrano y Sanz, Manuel, **Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556**, Aysel Kurutluoğlu (çev.), İstanbul: Tercüman Gazetesi, s. 177-178.

¹⁴ Lanza, s. 161.

¹⁵ Bunes Ibarra, s. 112.

analizi yer almaktadır.¹⁶ Bununla birlikte, İspanya'nın Kuzey Afrika başta olmak üzere İslam dünyası ile iktisadî, siyasî ve sosyal ilişkilerine yer veren çalışmalar da bulunuyor. Bu türden çalışmalar, iki taraf arasındaki savaşın sürekliliği nedeniyle zaman zaman kopukluklar meydana gelmekle birlikte, her iki dünyanın birbirleri ile olan münasebetlerinin sürekli devam ettiğini vurguluyor. Mücadelenin, iki taraf arasındaki iletişimi tamamen durdurmadığı, özellikle de ticarî faaliyetlerin, yasaklamalara rağmen, birbirlerinin ürünlerine olan ihtiyaç nedeniyle, sürekli devam ettiği bu çalışmaların vurguladığı konular arasında yer almaktadır.

İspanya kaynakları gibi, Osmanlı kaynakları da İspanya hakkında sınırlı bilgiler içeriyor. Osmanlı arşivlerinde İspanya ile ilgili belgelerin yer aldığı İspanya Ahkâm Defteri ve İspanya Nişan Defteri, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren tutulmaya başlanmıştır. Daha önceki tarihlerle ilgili olarak mühimme defterlerinde sınırlı sayıda belgeye rastlıyoruz. Bu belgeler daha çok İspanyolların savaş hazırlıklarından bahsediyor ve dolaylı bilgiler veriyor. Belgelere baktığımızda, Osmanlı Devleti'ne İspanya ile ilgili bilgilerin daha çok Dubrovnik üzerinden ulaştığına ve görüşmelerin bu kanalla gerçekleştirildiğine şahit oluyoruz. İspanya ile doğrudan ilişkisi bulunmayan Osmanlı Devleti, aracı olarak Dubrovnik'i kullanmaktaydı. Aynı şekilde İspanyollar da Osmanlı Devleti ile görüşmelerinde aracı olarak Napoli veyahut Venedik'i kullanıyordu. Bu durum, İspanyol belgeleri incelendiğinde açığa çıkmaktadır.

Osmanlı döneminde yazılan tarih kitapları içerisinde İspanya ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Fakat bu bilgiler daha çok siyasî ve askerî olaylarla ilgilidir. Akdeniz'de ve Kuzey Afrika'da yapılan faaliyetleri ve bu faaliyetler esnasında İspanyollarla karşılaşmaları ele almaktadır. Aynı zamanda İspanya Müslümanları hakkında bilgiler içermektedir. Granada savaşı esnasında oradaki Müslümanların yardım talepleri, Osmanlı denizcilerinin faaliyetleri, Müslümanların İspanya'dan sürülmesi ve Osmanlı topraklarına yerleştirilmesi konuları işlenmektedir. Bunun dışında Portekiz ve İspanya'nın keşiflerine, Hindistan ve Yeni kıtadaki faaliyetlerine yer veren tarih, coğrafya ve seyahat kitapları da bulunmaktadır. XVI. yüzyıl sonlarında kaleme alınmış olan ve yazarının Muhammed b. Emir el-Hasan Sudi olduğu tahmin edilen, Tarih-i

---

¹⁶ Vidal, Jose Juan, "El Comercio de Trigo Entre Mallorca y Africa del Norte el Los Siglos XVI y XVII" **Mayurqa Revista Del Departament de Ciencies Historiques i Teoria de Les Arts**, Vol. 15 (1976), s. 73.

Hind-i Garbi adlı eser bu çalışmalara güzel bir örnek teşkil eder. Yazar eserinde, Yeni Dünya'nın keşfinin nasıl gerçekleştirildiğini detaylı olarak anlatmakta ve buralarla ilgili geniş bilgilere yer vermektedir. Aynı zamanda keşiflerin iktisadî veçhesine ve İspanyolların Yeni Kıta'dan elde ettikleri hazineler konusuna değinmektedir. Portekizlilerin Ümit burnunu dolaşarak Sind ve Hindistan'a yaptıkları seferlerden bahsetmekte, bu bölgelerin Osmanlı hâkimiyetinde olmasının iktisadî bakımdan önemini ve gerekliliğini vurgulamaktadır:

Zamanımızda güneybatının durumu açıklığa kavuşmuş olup o bölgeleri tamamen denizin çevrelediği bilinmektedir. Zira on altıncı asrın başlarından başlayarak Portekiz gemileri Cebeli Tarık Boğazı'ndan Atlas Okyanusuna çıkıp, Afrika'nın batı sahillerinde dolaşarak güneye ulaşırlar. Oradan doğuya yönelerek Nil Nehri'nin kaynağı olan Ay dağlarının ilerisinden geçerler. İhtilâfına göre orada çok eziyet çekip büyük tehlikeler atlattılar. Daha sonra Kızıldeniz açıklarından geçip Pakistan (Sind) ve Hindistan kıyılarının büyük bölümüne ulaşırlar. Yumuşak tavırları ve güzel tedbirleri sayesinde Pakistan ve Hindistan limanlarının pek çoğuna hâkim olmuşlardır. Civardaki İslam ülkelerinin birçoğuna sıkıntı vermekte ve deniz yoluyla ticaret yapan Müslüman tüccarların yollarını kesmektedirler. Eğer bunlara biraz daha müsamaha edilecek olursa Kızıldeniz'e yol bularak Hicaz sahillerine saldırıp halka zarar verebilirler.¹⁷

Bir grup düşmanın bu şekilde gayret edip batıdan doğuya gitmekte, şiddetli rüzgâra, denizin belalarına katlanmakta olmalarına karşı, Anadolu onların ülkesine oranla yarı yolda bulunmasına rağmen o bölgelerin yolunun ele geçirilmesi için teşebbüs edilmemesi ve buna Osmanlı Sultanlarından hiç birisinin istekli olmaması şaşılacak bir durumdur. Bununla birlikte o taraflara sefer düzenlemekte sayısız yararlar bulunmaktadır. O bölgelere yönelmek için pek çok sebep vardır.¹⁸

Akıllı bir siyaset ile Sind ve Hindistan limanlarını kısa sürede ele geçirmek ve düşmanları o bölgeden uzaklaştırıp, Sind, Hindistan, Habeşistan, Sudan, Hicaz ve Yemen'in değerli ve az bulunur mallarını, Bahreyn ve Aden'in incilerini kısa zamanda başkente ulaştırmak mümkün olurdu.¹⁹

Bunun dışında Piri Reis'in Kitab-ı Banriye'sinde bölge coğrafyası ile birlikte Portekiz ve İspanyolların keşiflerinden ve ticari amaçlarından bahsedilmektedir. Yine Barbaros Hayreddin Paşa hatıralarında, İspanyollarla giriştiği mücadeleyi anlatır, İspanyol Müslümanlarına yaptığı yardımlara ve onları gemileriyle kurtarmasına değinir. XVII. yüzyılın değerli ilim ve devlet adamlarından olan Kâtip Çelebi de eserlerinde, İspanya'nın coğrafyası, İspanyollarla yapılan savaşlar, İspanyol Müslümanları ve onlara

¹⁷ Muhammed b. Emir el-Hasan Sudi, **Tarih-i Hind-i Garbi Veya Hadis-i Nev = A History of The Discovery of America**, Ertuğrul Zekai Ökte (Prj. (Prj. Ön.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1999, s. 51-53.

¹⁸ Muhammed b. Emir el-Hasan Sudi, s. 53.

¹⁹ Muhammed b. Emir el-Hasan Sudi, s. 85.

yapılan yardımlar hakkında bilgilere yer veriyor. Son dönem önemli devlet adamı ve tarihçisi olan Ahmet Cevdet Paşa, İspanya ile yapılan barış ve ticaret antlaşmasını ayrıntılı bir şekilde anlatmakta ve hatta görüşmelerin çok uzun zaman alması nedeniyle müzakereleri yürüten Osmanlı kâtiplerini eleştirmektedir.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de İspanya ile Osmanlı Devleti'nin ilişkileri, özellikle de iktisadî ilişkileri üzerinde fazla çalışma bulunmuyor. Tarih ve iktisat tarihi kitapları içerisinde, Akdeniz dünyasından bahisle dolaylı olarak değinilmekle birlikte, doğrudan bu konuyu ele alan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Günümüzde Osmanlı-İspanya ilişkileri ile ilgili olarak ilk çalışmanın Muzaffer Arıkan tarafından yapıldığını görüyoruz. Arıkan, Osmanlı-İspanya ilişkileri üzerine yazdığı makalelerini, "XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizecilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri" adlı kitabında toplamıştır. Bunun dışında Osmanlı-İspanya ilişkilerine değinen muhtelif araştırmacı ve akademisyenler tarafından hazırlanmış az sayıda da olsa kitap, makale, bildiri ve tez bulunmaktadır.

Başta da ifade edildiği gibi, Akdeniz'in iki yakasında iktisadî ilişkiler dolaylı yollardan da olsa devam ediyordu. Her ne kadar bazı tarihçi ve araştırmacılar, Müslümanların ilerlemesinin Akdeniz'in iki yakasını birbirinden kopardığını ve coğrafi keşifler neticesinde, Ümit Burnu'nun dolaşarak Hindistan'a ulaşılabilmesinin ticaretin yönünü okyanusa çevirdiğini ve Akdeniz'in bir bunalıma girdiğini iddia etseler de bu düşünce geçerliliğini yitirmiştir. Günümüzde pek çok bilim adamı, Müslümanların ilerleyişinin, Osmanlı genişlemesinin ve coğrafi keşiflerin Akdeniz dünyasında ilişkilerin kesilmesine yol açtığını kabul etmemektedir. Aksine, İslam dünyası ve Hıristiyan Avrupa dünyası arasında ilişkiler sürekli olarak devam ede gelmiştir. Bu çalışmada, ilişkilerin sürekliliğinden yola çıkarak, Osmanlı ve İspanya'nın birbirleri ile olan iktisadî münasebetleri ele alınacaktır. Burada şu konunun açıklanması yararlı olabilir. İncelediğimiz dönem, Osmanlı ve İspanya arasında doğrudan münasebetlerin kurulmadığı bir zamanı kapsamaktadır. Bu nedenle de müspet anlamda ilişkilerden ziyade, rekabete ve mücadeleye dayanan bir durum söz konusudur. Rekabetin yanı sıra dolaylı kanallardan sürdürülen iletişim devam etmektedir. Bu durumda çalışma daha çok iki taraf arasında husule gelen rekabet ve mücadeleye, bu rekabetin nedenleri ve sonuçlarına odaklanmaktadır. Aynı zamanda rekabet içerisinde de olsa, iktisadî-ticarî

ilişkilerdeki süreklilik ortaya konulmaktadır. Çalışma içerisinde detaylı olarak anlatılacağı gibi, iktisadî münasebetler aracı ülke ve limanlar vasıtasıyla, kaçakçılık yoluyla ya da karşılıklı rakip olarak devam edegelmiştir.

Çalışma, zaman bakımından XVI. yüzyılın başından XVIII. yüzyılın sonuna kadar olan dönemi kapsıyor. Zamanın uzun tutulmasının nedeni, iktisadî ilişkilerin çok sınırlı olmasıdır. Aynı zamanda bu üç asır, ilişkilerde kendine has değişimler içermektedir. Böylece rekabetten, barış ve ticaret antlaşmasına giden süreci bir bütün olarak görmek mümkün olmaktadır. Mekân olarak ise Akdeniz ve çevresiyle sınırlı tutulmuştur. Çünkü XVI. yüzyılda V. Carlos'un Roma-Germen İmparatoru olmasıyla, Alçak Ülkeler, Fransa'nın bazı bölümleri, Napoli, Sicilya ve Avusturya da İspanyol hâkimiyetinde yer almaktaydı. 1580'de II. Felipe'nin Portekiz'i işgaliyle, Hindistan'da yer alan Portekiz sömürgeleri doğal olarak İspanyol hâkimiyetine geçti. Mekânsal çerçeveyi Akdeniz'le sınırlandırmakla, Avusturya, Alçak Ülkeler ve Hindistan'daki İspanyol sömürgelerini ve buralarda ortaya çıkan ilişkileri konunun dışına çıkarmış olduk. Burada daha çok İberya Yarımadası'nda yer alan İspanyol Krallığı ile Osmanlı Devleti'nin iktisadî ilişkileri, rekabetten dostluğa giden süreç ele alınmış oldu.

Çalışmanın kaynaklarını İspanyol arşiv belgeleri, Osmanlı arşiv belgeleri, o yüzyıllarda ve sonraki yüzyıllarda kaleme alınmış tarih kitapları, muhtelif İspanyol şehirlerinin kronik ve tarihleri, seyahatnameler, coğrafya kitapları ve günümüzde yazılmış, doğrudan ve dolaylı olarak konuya değinen eserler oluşturmaktadır. Özellikle İspanya'nın Simancas Arşivi'nde yaptığım çalışmada pek çok belgeye ulaşmama rağmen, ne yazık ki bunların çok azına çalışmada yer verebildim. Çünkü belgelerin büyük çoğunluğu, Osmanlı ordusu ve donanmasının durumuyla ilgili raporlardan, donanma ve ordunun faaliyetlerinden, Padişah'ın sağlık durumundan, Hanedan ilişkilerinden, iki taraf arasında meydana gelen savaşlarla ilgili yazılmış belgelerden oluşuyor. Osmanlı-İspanya ilişkilerinin seyrine dair önemli bilgiler içeren bu belgeler, iktisadî anlamda çok sınırlı bilgi veriyor. İlerleyen zamanlarda yapılacak çalışmalar, iktisadî ilişkilerle ilgili çok daha fazla belgeye ulaşmaya imkân taniyacaktır. İspanyol arşiv belgelerinin içerisinde yayınlanmış olanlar da bulunmakta. Bunlar arasında yer alan, *Antonio de la Torre* tarafından hazırlanmış *Documentos Sobre Relaciones Internacionales De Los Reyes Catolicos* (Katolik Kralların Uluslararası İlişkilerine Ait

Belgeler), adlı altı ciltlik çalışma, Osmanlı tarihi açısından da önemli bilgiler içeriyor. Kitap, Katolik Krallar dönemini ele aldığı için XVI. yüzyılın başına kadar olan belgeleri kapsıyor. İlk Osmanlı-İspanyol münasebetleri hakkında kıymetli bilgiler veriyor. Çalışmada Osmanlı Arşivi'nden elde ettiğim sınırlı sayıda belgeden de yararlandım. XVIII. yüzyılın sonu ile ilgili olarak Osmanlı Arşivi'nde İspanya Ahkâm ve Nişan defterleri bulunmakta, bunlardan istifade ettim. Daha önceki tarihlerle ilgili ise mühimme defterlerinden ulaşabildiğim ve daha çok dolaylı bilgileri içeren belgeleri kullandım. Arşiv belgelerinin dışında tarih kitapları, coğrafya kitapları, seyahatnameler, şehir kronikleri gibi o döneme ait eserler, çalışmanın ilerlemesinde yol gösterici oldu. Günümüzde yazılmış, doğrudan veya dolaylı yollarla konuya ilişkin bilgi veren pek çok kitap, makale, bildiri ve tez de bu çalışmanın hazırlanmasında kullanıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

XVI.-XVIII. YÜZYILLARDA İSPANYA

1479 yılına kadar İspanya'nın dünya sahnesinde siyasî ve iktisadî anlamda önemli bir rolü bulunmamaktaydı. 1469 yılında Kastilya Kraliçesi Isabella ile Aragon Kralı Fernando'nun evlilikleri sonrasında 1479 yılında iki krallığın birleşmesi, İspanyol ve dünya tarihinde önemli bir dönemin başlangıcı oldu. Fernando ve Isabella'nın evliliği aynı zamanda hanedanın topraklarını genişletmede izleyeceği politikanın işaretiydi. Fernando ve Isabella, hâkimiyetlerini güçlendirmek ve topraklarını genişletmek için çocuklarını komşu krallık ve prensliklerin çocukları ile evlendirdiler. Böylece birkaç kuşak sonra büyük İspanyol İmparatorluğu doğdu.

Fernando ve Isabella, hanedanlarını ve güçlerini koruyabilecek etkili bir bürokratik sistem kurdular. Güçlü bir ordu kurarak, 1492 yılında, İberya Yarımadası'nda yer alan son Müslüman devlet Beni Ahmer Devleti'ni topraklarına kattılar. 1496'da Kanarya adalarını ve 1512 yılında ise Navarra Krallığını ele geçirdiler. 1492 yılında Colomb'un Amerika Kıtası'nı keşfi, başlangıçta büyük bir etki oluşturmamıştı fakat çok kısa bir sürede çağın en önemli olayı haline geldi. Ferdinand ve Isabella'nın saltanatlarının ilk yılları engizisyon hareketleriyle geçti. Müslümanlara ve Yahudilere karşı din değiştirmeleri için büyük baskılar uygulandı.

XVI. yüzyıl, İspanya'nın altın çağı olarak kabul edilmektedir. Bir yüzyıl boyunca iki kral hâkimiyet sürdü: V. Carlos (1516-1556) ve oğlu II. Felipe (1556-1598). Bu iki kral kendilerini bir dünya imparatorluğunun mirasçıları olarak buldular. Yüzyıl boyunca İspanya nüfusu artış gösterdi. Granada'nın dışında ülkenin hemen hemen tüm bölgelerinde ekonomik gelişme gözlemlendi. XVI. yüzyılda görülen genişlemenin motoru, nüfus ve tarımsal üretimde görülen artış oldu. Şehirlerin gelişmesi endüstri, ticaret ve finans faaliyetlerini teşvik etti. Yeni Kıta ile yapılan ticaretin patlama göstermesi nedeniyle büyük bir ticarî genişleme meydana geldi. Talepte ortaya çıkan artışa cevap verilememesi fiyat artışlarına yol açtı. İspanya, tüm Avrupa'yı içine alan fiyat devrimine ev sahipliği yaptı.

XVII. yüzyıl, İspanyol altın çağının sönüşüne tanıklık etti. XVI. yüzyıl, İspanya'nın ihtişam ve genişleme çağı kabul edildiği gibi bu yüzyıl tam zıttı, yenilgi ve çöküş çağı olarak görülmektedir. Dönem boyunca, ekonomik durgunluk ve buhranlar sürdü. İspanyol krallarının, sahip oldukları mirası koruma mücadelelerinin maliyeti yüksek oldu. Güven ortamının bozulması, Amerika'dan gelen gümüş filolarının sayısını azalttı. İspanyol ekonomisi, Krallık'ın malî ihtiyaçlarını karşılayamaz oldu. Devletin borç yükü giderek arttı. Yüzyılın ortalarında IV. Felipe'nin yenilgiyi kabul ederek, imparatorluğa bağlı birçok bölgenin ayrılığını kabul etmesiyle giderlerde azalma meydana geldi. Böylece yüzyılın sonuna doğru Kraliyet'in malî yapısını düzeltme imkânı ortaya çıktı.

İspanya, XVIII. yüzyıla sanayinin ve ticarî faaliyetlerin gerilediği bir tarım ülkesi olarak girdi. II. Carlos'un varis bırakmadan ölmesinden sonra ortaya çıkan veraset savaşlarının (1705-1714) son bulması ve Borbonların tahta geçmesiyle İspanya'da ekonomik ve siyasi alanlarda yapısal değişiklikler yapma imkânı ortaya çıktı. V. Felipe, Aragon bölgesinde hâkimiyetini gerçekleştirdi, öncelikle vergilerde yeni düzenlemeler yaptı. Kastilya ve Aragon arasında gümrük uygulamasına son verildi. Böylece yarımada ekonomisinin merkezileşmesinin önündeki önemli bir engel kaldırılmış oldu. Diğer taraftan İngiltere, Hollanda ve Avusturya, İspanya'nın Avrupa'da yer alan kendisine bağlı yerlerdeki haklarından vazgeçmesi karşılığında Borbonların hâkimiyetini tanıdılar. İspanya kolonilerdeki tahakkümünü devam ettirebiliyordu. Bununla birlikte İngiltere önemli ayrıcalıklar elde etti. İngiltere'nin elde ettiği ayrıcalıkların başında, yılda bir kez kıymetli maden filosu getirme ve siyah köle ticaretine katılabilme hakları gelmektedir. İspanya içerisinde imar faaliyetleri başladı, yatırımlar arttı. Kentleşme, iç ve dış ticaret, fabrika üretimi gibi faaliyetler gelişme gösterdi. 1765 yılında Serbest Ticaret Kararnamesi yayınlandı. XVIII. yüzyıl nispeten istikrarlı bir dönem olmakla birlikte dönemin sonunda Fransa ile başlayan savaş, İspanya ekonomisini yeni bir duraklamaya sürükledi.

I. SİYASAL-İDARİ YAPI

A. SİYASAL ÖRGÜTLENME

XVI. yüzyılın ilk çeyreğine kadar, İspanya'yı oluşturan krallıklar, merkezi bir yönetim altında birleşmemişlerdi. İspanya, bağımsız krallıklar ve prenslikler tarafından yönetiliyordu. Yönetimin merkezileştirilmesi ve güçlü bir krallık kurma çabaları, modern İspanya'nın da asıl kurucusu kabul edilen Katolik krallar dönemine dayanır. Katolik Krallar, bir taraftan günümüz İspanyasının Avrupa kıtası üzerindeki kara sınırlarını oluşturan, toprak bütünlüğünün temellerini attılar. Diğer taraftan da Roma İmparatorluğu'nun dağılmasından beri Hıristiyan krallıklar arasında devam eden gelen siyasal parçalanmışlığa son vermenin formülünü inşa ettiler. Aynı zamanda kuvvetli merkezi bir monarşi kurabilmek için gerekli kurumsal yapıları oluşturdular.²⁰

Tüm Avrupa'da olduğu gibi Katolik Kralların temsil ettiği devlet, birleşik krallıklar görünümündeydi. Katolik Kralların yönetimi altında İspanya, yerel tarihi kurumları, krallığı güçlendirecek şekilde biçimlendirdi. Merkezileşme çabası ve birlikteliği oluşturan farklı kuvvetler arasında mücadele, tüm İspanyol tarihi boyunca var oldu. Farklı kuvvetler arasındaki ayrılık, Katolik Kralların genişlemeci politikaları nedeniyle, İtalya, Felemenk, Portekiz gibi Avrupa'nın farklı bölgelerindeki İspanyol topraklarında daha belirgindi.²¹

Katolik Krallar ve haleflerinin, farklı krallık ve prenslikleri birleştirerek merkezi bir monarşi oluşturmaları için uyguladıkları çözüm, bir tür federasyon modeliydi. Federasyon çatısı altında birleşen krallıklar, kendilerine has idarî kurumlarının varlığını devam ettirmekteydiler. Her krallığın uymakla yükümlü olduğu hudutlar, ortak kurumlar vasıtasıyla belirleniyordu. Monarşiye bağlı tüm bölgelerde ortak dış politika uygulanıyordu. Böyle bir mekanizma, dönem şartları içerisinde aniden ortaya çıkan acil problemlerin çözümünde görülen sıkıntılarda olduğu gibi karmaşık olaylarda zayıflığını hemen gösteriyordu.²²

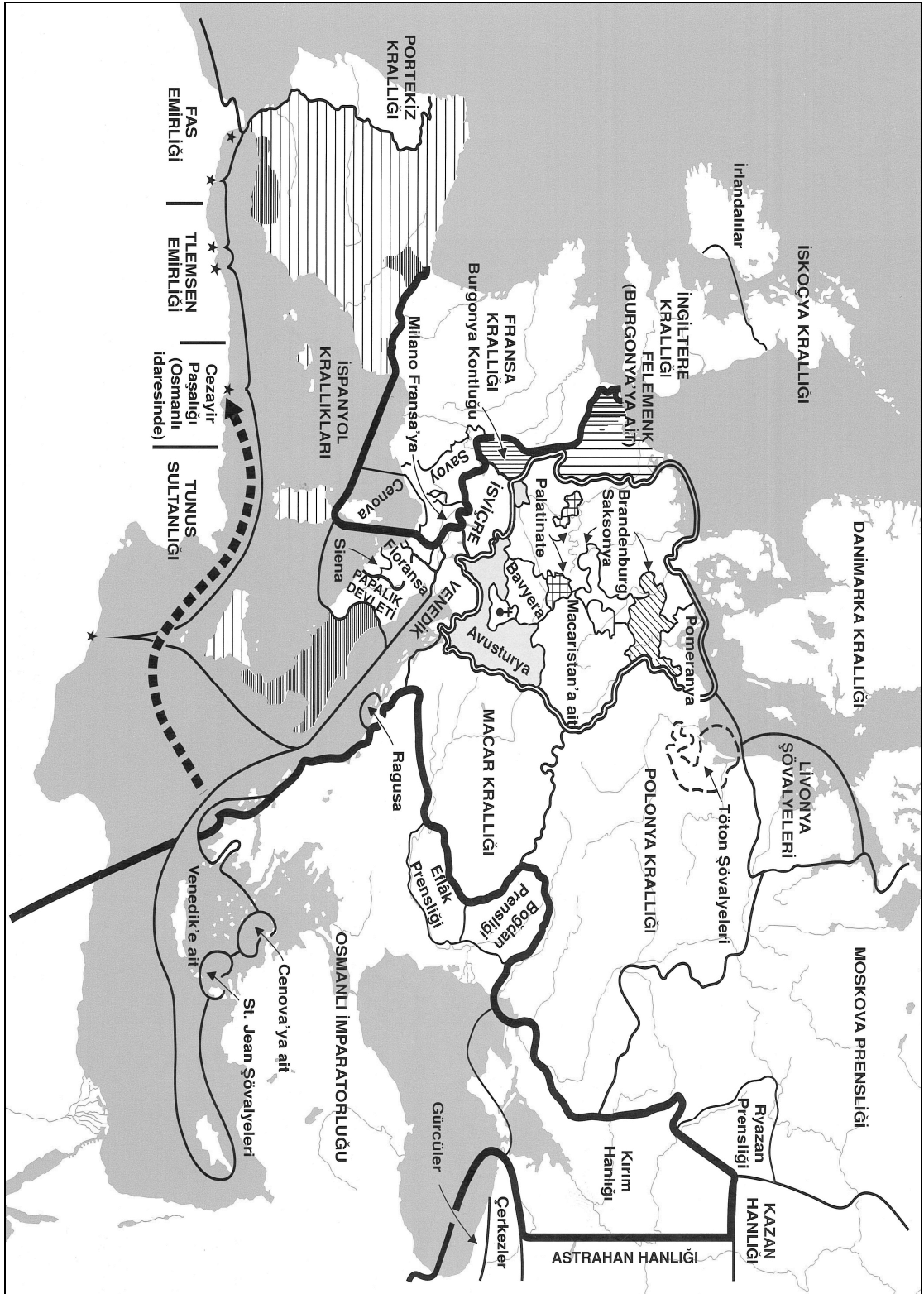
---

²⁰ Martinez Shaw, Carlos, "La Edad Moderna" Jose-Luis Martin, Carlos Martinez Shaw, Javier Tusell, **Historia de España** içinde (279-537), C. 1, Madrid: Taurusminor, 2001, s. 279.

²¹ Martinez Shaw, s. 299.

²² Martinez Shaw, s. 300.

Harita 1. XVI. Yüzyılın Başında Avrupa'da siyasi Durum

Kaynak: McEvedy, Colin, **Modern çağ Tarih Atlası, 1483'ten 1815'e Avrupa**, Ayşen Anadol (Çev.), İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2003, s. 30.

Katolik Kralların kurduğu İspanyol devletini aynı zamanda mutlak monarşi olarak da tanımlamak mümkündür. Sistem; egemenlik, yetki sahibi bir kral, merkezi idarenin gerekli organları, farklı politik ve sosyal kuvvetler gibi tüm temel siyasî ve idarî araçlara sahipti. Kraliyetin gücü üzerindeki kontrol mekanizmaları, çağın geleneklerine göre kurulmuştu. Kontrolü sağlayan mekanizmalar, dinî yasalar, beşerî yasalar ve geleneklerden oluşuyordu.²³

Birleşik bir İspanya oluşturma süreci uzun zaman aldı. 1469'da geleceğin Kastilya Kraliçesi Isabel ve Aragon Kralı Fernando'nun evlilikleri, merkezi krallığın ilk adımıdır. Isabel, 1474'te, IV. Enrique'nin ölümünden sonra Kastilya tahtına çıktı. Fakat hâkimiyetini kabul ettirebilmesi için 1479'a kadar sürecek olan iç savaşta başarılı olması gerekiyordu. Isabel, Aragon tahtının varisi eşi Fernando'nun yardımıyla iç savaşta başarılı oldu. 1479'da, İspanya'nın geleceğinde önemli bir yeri olan Alcaçovas antlaşması imzalandı. Antlaşma, İberya yarımadası üzerinde Portekiz'le olan sınırı çizmekteydi. Aynı zamanda her iki krallığın deniz sınırlarını ve Kuzey Afrika'daki etki alanlarını belirliyordu.²⁴ 1479'da Aragon Kralı II. Juan'ın ölümü üzerine Fernando'nun tahta geçmesi iki hanedanın birleşmesini sağladı.

Kasım 1504'te Isabel'in ölümü, Kastilya ve Aragon krallıkları için yeni sorunların ortaya çıkmasına sebep oldu. Kastilya tahtı, Isabel'in çocukları Juan, Isabel ve Miguel'in daha önce ölmeleri nedeniyle, üçüncü kızları olan Juana'ya kalıyordu. Juana'a, Borgonya arşidükü Felipe ile evliydi. Juana ve Felipe, Nisan 1506'da İspanya'ya gelerek tahta geçtiler ve Felipe, Juana'nın naibi olarak Kastilya saltanatına oturdu. I. Felipe'nin saltanatı uzun sürmedi. Eylül 1506'da, tahta geçtikten kısa bir süre sonra öldü.²⁵ I. Felipe'nin ani ölümü üzerine toplanan Krallık konseyi, Kastilya'nın soylu ailelerinin desteğiyle Fernando'yu, Juana'nın naibi olarak yeniden tahta çıkardılar. Ocak 1516'da, Fernando, Juana'nın tüm krallıklarının mirasçısı olduğunu ve akli dengesi bozuk olması nedeniyle idarenin, oğlu Carlos tarafından yapılmasını vasiyet etti.²⁶ Böylece, İspanya'da I. Carlos olarak anılan, Katolik Kralların torunu V.

---

²³ Martinez Shaw, s. 300.

²⁴ Tuñon de Lara, Manuel ve diğerleri, **Historia de España**, Valladolid: Ambito, 1999, s. 211.

²⁵ Cruz, Lola, **Mil Años de Historia de España**, Madrid: Alianza Editorial, 2000, s. 320.

²⁶ Cruz, s. 322.

Carlos'un, Castilya-Aragon kralı olması, yeni bir bölünmenin önüne geçti. Bu aynı zamanda İspanya'da Habsburg hanedanının başlangıcı oluyordu.

XVI. yüzyılda, Katolik Kralların oluşturduğu siyasal yapının sağlamlaştırılmasına ve geliştirilmesine çaba sarf edildi. Avusturyalı krallar, güçlü bir merkezi sistem kurabilmek için kurumsal yapıyı kuvvetlendirmek istiyorlardı. Büyük ve güçlü bir ordunun artan giderleriyle başa çıkabilmek için kuvvetli bir malî sistem kurdular. Böylece, içerde birçok krallık ve prensliğin birleşmesinden oluşan yapı sağlamlaştırılıyor, imparatorluğun alt yapısı oluşturuluyor ve aynı zamanda deniz aşırı genişlemenin temelleri atılıyordu. V. Carlos, uyguladığı yayılmacı dış politikalar nedeniyle, sürekli seyahat eden bir kral oldu. Sabit bir başkente sahip değildi. Bu nedenle de İspanya'nın yönetimiyle yeterince ilgilenemedi.²⁷ O, Napoli Kralı, Milan Dükü, Alçak Ülkelerin hâkimiydi. 1519'da Kutsal Roma Germen İmparatoru seçilmesinden sonra evrensel bir krallık kurma çabasına giren V. Carlos'un siyasi politikalarının önceliğinde, kendisine büyük gelirler ve borçlanma imkânı sunan İtalya ve Alçak Ülkeler vardı.²⁸ İspanya, Avrupa'ya nazaran merkez dışında kalıyordu. Üstelik Yeni Dünya'nın hazineleri henüz büyük miktarlarda ulaşmaya başlamamıştı. Bu şartlarda V. Carlos'un doğrudan İspanya'yı merkez edinmesi pek mümkün görünmüyordu.²⁹

II. Felipe, 1558 yılında, babasının ölümünden önce İspanya kralı oldu. Babasının aksine Avusturya hâkimliğinden vazgeçmekle kalmadı, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na aday olmaktan da vazgeçti. Böylece II. Felipe'ye, V. Carlos'un evrensel imparatorluk unvanından sadece İspanya Kralı unvanı kaldı.³⁰

Katolik Kralların mutlak monarşi kurma ve merkezi yönetimi güçlendirme girişimleri, Avusturyalı krallar tarafından da devam ettirildi. V. Carlos'un yönetimi II. Felipe'ye bıraktığı dönemde, merkezi yapı giderek güçleniyor ve mutlak monarşiye doğru gidiliyordu. Ülkede merkezileşmenin tamamlayıcısı II. Felipe oldu. V. Carlos ve II. Felipe'nin oluşturduğu mutlak monarşide hâkimiyet sadece kralların elindeydi. Diğer

---

²⁷ Martinez Shaw, s. 362.

²⁸ Braudel, Fernand, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.), C. 2, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1989, s. 12.

²⁹ Braudel, C. 2, s. 11.

³⁰ Martinez Shaw, s. 362.

hükümet organlarının kararları tavsiye niteliğindedir. Bazı durumlarda kurumlara göreceli bir özerklik verilebilmekteydi. XVI. yüzyıl boyunca, Monarşinin tepe noktası olan krallık kurumu sürekli değişim geçirdi. 1516'da, Felemenk senyörü Carlos de Gante, I. Carlos adıyla İspanya kralı oldu. Üç yıl sonra 1519'da, Kral, V. Carlos adıyla imparatorluk tacını giydi. Böylece yapı biraz daha karmaşık bir hal aldı. II. Felipe'nin dönemiyle birlikte yeni bir değişim ortaya çıktı. II. Felipe, Kutsal Roma-German İmparatoru unvanından vazgeçiyordu. Avrupa işlerine ilgisini azaltan Felipe, Amerika'da bulunan kolonilerin yeniden organizasyonuna önem verdi. 1572'de Alçak Ülkelerin kuzeyinde yer alan Birleşik Eyaletler kaybedildi ve burada Hollanda adıyla yeni bir ulus ortaya çıktı. Portekiz Kralı Sebastian'ın ölümü sonrasında burayı kendi topraklarına kattı. Böylece II. Felipe, İberya yarımadasının tamamına hâkim oluyordu. Aynı zamanda, Amerika'da Brezilya ve Hindistan'da bulunan Portekiz sömürgeleri, İspanyol egemenliğine geçiyordu.³¹ Kuzey Afrika'da ise Katolik Fernando döneminden itibaren, Oran'dan Trablusgarp'a kadar yavaş yavaş elde edilen birçok bölge kaybedildi.³²

Karmaşık yapısı ve sürekli geçirdiği değişim nedeniyle İspanyol politik sistemini tanımlamak zordur. Devlet, Katolikliği esas alan yapısı, İspanya ağırlıkla da Kastilya merkezli, uluslar üstü bir krallık görünümündeydi. Krallık, din ve hanedan olmak üzere iki önemli kaynaktan besleniyordu. İspanyol Krallığı, kralların son kararları verme, idari organları sınırlandırabilme gibi yetkilerinin olması nedeniyle mutlak monarşi görünümündeydi. Bununla birlikte, bağlı krallık ve prensliklerin sahip olduğu ayrıcalıklar ve kendi kararlarını verebilmeleri yönüyle federasyonu andırıyordu.³³

V. Carlos ve II. Felipe'nin krallığı yönetme biçimleri de birbirlerine göre farklılık gösterir. V. Carlos, hâkimiyeti altında bulunan ülkeleri yerinde yönetiyordu. Sabit bir başkente ve cortese sahip değildi. Valladolid'i yönetim merkezi olarak kullandığı kadar, Brüksel, Napoli, Barcelona ve Milan'ı da kullanmaktaydı. V. Carlos'un aksine II. Felipe, İspanya'da kalmayı ve İspanyol Kralı olmayı tercih etti.

---

³¹ Fernandez Alvarez, Manuel, Ana Diaz Medina, **Historia de España**, C. 8, Madrid: Editorial Gredos, 1987, s. 171.

³² Fernandez Alvarez, s. 172.

³³ Fernandez Alvarez, s. 172.

Onun krallığının karakteri İspanyolluğu, daha çok da Kastilyalılığıydı.³⁴ Bu sebeple de kendisine başkent olarak, yarımadanın ortasında yer alan Madrid'i seçti. II. Felipe döneminden itibaren İspanya giderek daha çok merkezi bir yapı kazandı. Ondan sonra gelen krallar, onun kurmaya çalıştığı ve kuvvetlendirdiği siyasî-idarî sistemi devam ettirdiler.

B. İDARÎ KURUMLAR

İspanyol Kralları, devlet idaresini consejo (konsül) adı verilen ve tavsiye niteliğinde kararlar alan kurumlar vasıtasıyla yönetiyordu. Her bir consejo idari vazifesine göre isimlendiriliyordu. Din işleri, *Consejo Supremo de la Santa Inquisicion* tarafından; malî işler, *Consejo de Hacienda* tarafından, dış politika ile ilgili konular, *Consejo del Estado* tarafından; deniz ötesi topraklarla ilgili konular ise, *Consejo de Indias* tarafından yönetiliyordu. Consejo'ların sayısı sabit değildi. İhtiyaca göre yenileri kurulabiliyor veya iptal edilebiliyordu. Bunlardan beşi, diğerlerine göre daha önemli konumdaydı: Consejo real, Consejo del Estado, Consejo de Hacienda, Consejo de Indias, Consejo Supremo de la Santa Inquisicion.

1. Consejo Real

Kastilya Krallığı'nın yönetiminde etkili bir aygıt olarak Consejo Real, diğer adıyla Consejo de Castilla, İspanya Krallığının temel idari kurumuydu. Çalışma alanı Kastilya ile sınırlı değildi. İspanyol krallıklarının tamamının idaresi ile ilgili kararların alındığı temel kurum özelliği taşıyordu.³⁵ Konsey, Katolik Krallar tarafından 1480 yılında yeniden yapılandırıldı. Belirli sayıda üyeden oluşan, danışma kurulu niteliğinde bir organ hüviyeti kazandırıldı.³⁶ Konsey'e bir din adamı başkanlık yapıyordu. İki ya da üç şövalye ile altı ya da sekiz kişi arasında yargıç üyeden oluşuyordu. Konsey üyelerinin sayısı sürekli artış göstermekteydi. II. Felipe döneminde konsey üyelerini sayısı, 16'ya ulaştı.³⁷

Consejo Real'in, düzenli olarak yerine getirmesi gereken kamu görevleri bulunuyordu. Danışmanlık vazifesinin yanı sıra icrasıyla sorumlu olduğu idarî görevleri

---

³⁴ Braudel, C. 2, s. 12.

³⁵ Martinez Shaw, s. 364.

³⁶ Martinez Ruiz, Enrique ve diğerleri, *La España Moderna*, Madrid: Ediciones Istmo, 1992, s.51.

³⁷ Fernandez Alvarez, s. 182.

de vardı. Temel görevi, Kastilya'nın yönetimiydi. Aynı zamanda yargı sisteminin vazifesini yerine getiriyordu.³⁸ Bu nedenle Consejo de Justicia adını da taşımaktaydı. Yalnızca normal bir mahkeme gibi hareket etmiyordu. Hâkim atamalarını yapıyor ve temyiz davalarına bakıyordu.³⁹ Konseyin bir görevi de krallığın iktisadî meseleleriyle ilgilenmekti. Savunma ve askeri harekâtlara karar verilmesi de konseyin görevleri arasında yer alıyordu. Bu görevini yerine getirirken, Consejo de Estado ile işbirliği içerisinde çalışıyordu. Çoğu zaman Consejo Real aynı zamanda Consejo de Estado gibi çalışmaktaydı.⁴⁰

2. Consejo de Estado

İspanyol Krallığı'nın en büyük kurumlarından biri ve en önemlisiydi. Aristokratlar, yüksek rütbeli askerler ve diplomatlardan oluşuyordu.⁴¹ Konsüller içerisinde başkanı olmayan tek organdı ve çoğu zaman başkanlığını kral yapmaktaydı.

İlk olarak 1522'de, V. Carlos tarafından, imparatorluğun dış ilişkilerinin yürütülmesi amacıyla kuruldu.⁴² Bu dönemde İspanya'nın dış siyaseti, Avusturya ile birleşmenin getirdiği yeni yükümlülükler nedeniyle sarsıntılar yaşamaktaydı. Diğer taraftan Osmanlıların, Avrupa ve Akdeniz'de durdurulamayan ilerleyişi, dış politikada daha doğru kararların alınmasını gerektiriyordu. Consejo Real bu vazifeyi sürdürmekte yetersiz kalıyordu. Böylece V. Carlos tarafından, aristokratlar, yüksek rütbeli subaylar ve devlet adamlarından oluşan Consejo de Estado kuruldu.⁴³

Konsülün vazifesi, dış politika ile ilgili meselelerde krala yol göstermekti. Başkanlığını kral yaptığı için, ayrı bir başkanı bulunmuyordu. Üyelerinin sayısı on ikiyi geçmiyordu. Genellikle altı ya da sekiz kişi ile toplanıyordu. Konsül, V. Carlos döneminde bir, II. Felipe döneminde ise iki sekreter tarafından desteklenmekteydi. Konsülün asıl vazifesi krallığın dış politikasını yönlendirmek olmakla birlikte buna

---

³⁸ Martinez Ruiz, s. 51.

³⁹ Fernandez Alvarez, s. 182.

⁴⁰ Fernandez Alvarez, s. 184.

⁴¹ Cruz, s. 349.

⁴² Martinez Shaw, s. 365.

⁴³ Fernandez Alvarez, s. 185.

ilave, başka görevleri de bulunuyordu. Krallığın güvenliği, özellikle de kral ailesinin güvenliği, konsülün görevleri arasındaydı.⁴⁴

3. Consejo De La Inquisición

Consejo de la Inquisicion, İspanya'nın dini karakterinden kaynaklanan, diğer Avrupa ülkelerinde bulunmayan, İspanyol Krallığı'na özgü idarî bir organdı. Konsül, yarımada ölçeğinde Consejo de Estado ve Consejo Real'den ayrı, farklı bir idari kurum olarak ortaya çıktı. İnanç suçlarına ve dini sapkınlıklara bakan yüksek mahkeme özelliğini taşımaktadır.⁴⁵ 1483 yılında, Katolik Krallar tarafından kurulan kurum, inanç konularında başvuru alan en yüksek mahkeme görevini görüyordu.⁴⁶

Engizisyon konsülünün görevleri ağırlıklı dini konulardan meydana geliyordu. Aynı zamanda toplumsal ahlakı ilgilendiren eşcinsellik, çok eşlilik gibi konular da engizisyonun görev alanına giriyordu. Kilise üyelerinin ve sivillerin hukukî işlemlerine ve krallığın engizisyon kanalıyla çözdüğü problemlere de aynı kurum bakıyordu.⁴⁷

Diğer konsüllerin aksine Consejo de la Inquisicion, dinî ve adlî görevleri ortak yürütüyordu. Konseyin başında bir piskopos bulunuyordu. Konsey, beş engizisyon üyesi din adamı, bir malî sorumlu ve yargılama işlerine yardımcı olan bir mübaşirden meydana geliyordu.⁴⁸

İspanyol Engizisyonunun en çok önem verdiği konuların başında, yarımada bulunan Müslüman ve Yahudilerin din değiştirmeye ve Katolik inancını benimsemeye zorlanması olmuştur. Konsül, ilk olarak Yahudileri baskı altına aldı ve Katolik olmaya zorladı. 1502'den itibaren, Müslüman topluma yöneldi. İspanyol topraklarında yaşayan Müslüman toplumu baskı altına alarak Katolik inancına girmeleri için baskı yapmaya başladı. Engizisyonun hedefinde yalnızca Müslüman ve Yahudiler yoktu. Katolik inancının dışındaki inançlara bağlı olan Hıristiyanları da baskı altına alıyordu. Nitekim 1520'lerden itibaren Protestanlar, engizisyonun eziyetlerine maruz kalmaya başladılar.⁴⁹

---

⁴⁴ Fernandez Alvarez, s. 186.

⁴⁵ *Diccionario De La Lengua Española*, Real Academia Española, <http://buscon.rae.es>, (17/07/2011)

⁴⁶ Martinez Shaw, s. 365.

⁴⁷ Fernandez Alvarez, s. 187.

⁴⁸ Fernandez Alvarez, s. 188.

⁴⁹ Cruz, s. 291.

4. Consejo de Hacienda

İdari kurumlar içerisinde en önemlilerinden biri de Consejo de Hacienda idi. Bu konsül, hızla büyüyen imparatorluğun malî yapısının ıslahı ve gelirlerinin kontrolü amacıyla 1523’de, V. Carlos tarafından kuruldu. İmparatorluk maliyesi üzerinde önemli bir etkisi vardı.⁵⁰ İspanya’nın malî yapısı ile ilgili alınacak tüm kararlar bu konsey tarafından planlanıyordu.

Consejo de Hacienda’nın temel vazifeleri arasında, bütçeyi düzenlemek, krallığın malî giderlerini belirlemek, gelirleri kontrol altına almak gelir. Gelirlerin kontrolü dışında, artırımları yönünde gerekli tedbirlerin alınması için krallığa önerilerde bulunmak da Consejo de Hacienda’nın vazifelerinden biridir.⁵¹

5. Consejo de Indias

El Consejo de Indias, 1524 yılında V. Carlos tarafından, kolonilerle ilgili tüm görevleri yerine getirmek üzere kuruldu. Amerika ve Filipinlerin yönetiminde en önemli idarî organdı. Sabit bir çalışma merkezi bulunmuyordu. Kralın bulunduğu yerde toplanıyordu. Hukukî konular, siyasî-idari görevler ve dinî konular dahil tüm hususlardan sorumluydu.⁵²

Konsey, yeni kıtada İspanyol topraklarının genişlemesi üzerine, oranın idarî işlerinin organizasyonu için kuruldu. Bu tarihte Meksika, Yeni İspanya ve Güney Amerika yönüne, özellikle de İnka İmparatoru’na doğru, İspanyol toprakları genişliyordu. Bu şartlarda konsey, Consejo Real de Castilla’ya benzer bir yapıdaydı ve benzer görevleri yerine getirmekteydi.⁵³

II. SOSYAL YAPI

A. NÜFUS VE YERLEŞİM

XVI. yüzyılda İspanya nüfusu, tüm Avrupa’da olduğu gibi artış gösterdi. Nüfus artışı, fiyat devrimi olarak kabul edilen iktisadî gelişmenin nedenlerinden biri olarak da

---

⁵⁰ Martinez Shaw, s. 365.

⁵¹ Fernandez Alvarez, s. 191.

⁵² Martinez Shaw, s. 365.

⁵³ Fernandez Alvarez, s. 191.

görülmektedir. Üretimin, artan nüfusun talebine cevap veremediğini göstermesi bakımından fiyat artışları nüfusun yükselme eğiliminde olduğunu gösteren delillerden biridir.⁵⁴ Ekili alanların yüzölçümünün genişlemesi ve tarımsal üretimin artmasına rağmen tarım ürünlerinin fiyatlarında görülen yükseliş, arazi fiyatlarının ve kiralarının artışı, şehirlerin büyümesi gibi göstergeler nüfusta meydana gelen artışı ifade etmektedir.⁵⁵ Nüfus artışı, Granada hariç, hemen hemen tüm İspanya’da görüldü. Granada, oradaki Müslüman nüfusun baskılara maruz kalması ve sonrasında da sürülmesi nedeniyle nüfus kaybı yaşadı.⁵⁶

Nüfus artışı, XVI. yüzyılın ayırt edici bir özelliğidir. Nüfusla ilgili veriler, 1530-1591 yılları arasında, İspanya nüfusunun hızlı bir artış gösterdiğini ortaya koymakla birlikte, bu her yerde aynı hızla gerçekleşmedi. bölgeden bölgeye farklılık gösterdi.⁵⁷ Tüm bu artışlara rağmen, İspanya’da nüfus yoğunluğu düşüktü. Yarımadanın birçok yerinde bozkırlar ve çöller yer almaktaydı. Fernand Braudel, geniş çöller ve bozkırlara sahip İberya yarımadasının nüfus bakımından zayıflığını, **“İşte Ebro’dan, sulanmış tarım alanlarından, ağaç sıralarından, çalışkan fellahlardan çok uzakta olmayan, ufka kadar çalı çırpılarıyla kaplı tek düze topraklarıyla Aragon bozkırı”**⁵⁸ diyerek tasvir ediyor. Bir Fransız 1617’de İber yarımadasını, **“Aragon’da Pirene dağlarının yakınlarında hiçbir insana rastlanmaksızın günlerce yürünmektedir”** diye anlatmaktadır.⁵⁹ Aragon için geçerli olan durum, tüm İberya yarımadası için de geçerliydi. Nitekim G. Botero, **“Eğer İspanya’da toprak bu kadar az işlenmişse, bunun nedeni nüfusunun yeterli olmamasıdır”**⁶⁰ demektedir. Yüzyılın ilk yarısında düşük miktarda, ikinci yarısından sonra da oldukça önemli miktarda nüfus artışı olmakla birlikte İspanya, nüfus bakımından kıt olarak görülmeye devam etti.

---

⁵⁴ Nadal, Jordi, , **La Poblacion España (Siglos XVI a XX)**, Barcelona: Editorial Ariel S.A., 1988, s. 28.

⁵⁵ Marcos, Alberto Martín, **España en los siglos XVI, XVII y XVIII Economía y Sociedad**, Barcelona: Editorial Crítica, 2000, s. 321.

⁵⁶ Carreras, Albert, “Modern Spain”, Joel Mokyr (Ed.) **The Oxford Encyclopedie of Economic History** içinde (546-553), c. 4, New York: Oxford University Press, 2003, s. 546.

⁵⁷ Nadal J., s. 29.

⁵⁸ Braudel, Fernand, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.), C. 1, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1989, s. 267.

⁵⁹ Braudel, s. 267.

⁶⁰ Braudel, s. 267.

Tablo 1**XVI. Yüzyılda Avrupa Nüfus Tahminleri**

Ülkeler	1500	1550	1600
Almanya	12.000.000	14.000.000	16.000.000
Avusturya-Bohemya	3.500.000	3.600.000	4.300.000
Belçika	1.250.000	1.650.000	1.300.000
İskandinavya	1.500.000	1.700.000	2.000.000
İskoçya	800.000	900.000	1.000.000
İspanya	4.690.000		6,630.000
Fransa	16.400.000	19.000.000	20.000.000
İngiltere	2.300.000	3.100.000	4.200.000
İrlanda	800.000	900.000	1.000.000
İtalya	10.500.000	11.400.000	13.100.000
Polonya	2.500.000	3.000.000	3.400.000
Portekiz	1.000.000	1.200.000	1.100.000
Hollanda	950.000	1.250.000	1.500.000
İsveç	600.000	750.000	900.000
Osmanlı Devleti	11.692.000		16.000.000

Kaynak: Fontana, Josep, Ramon Villares (Ed.), **Historia de España**, Barcelona: Crítica, 2007, s. 691; **Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927**, T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Mayıs 1991 Ankara, s. 4; Braudel, Fernand, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.), c. 1, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1989, s.

Nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu bölge Kastilya idi. Nüfusun %80'i bu bölgede yaşıyordu.⁶¹ Kastilya'da büyüme, yüzyılın ilk 10 yılından sonra, 1505 ve 1507 yılları arasında görülen kıtlık ve vebanın ardından başladı. İlk artışlar zayıf bir şekildeydi. Nüfus, hemen hemen her 20 veya 30 yılda Avrupa'yı sarsan vebadan etkilenmemekle birlikte Amerika'ya göç olgusunun da etkisiyle yüzyılın sonunda artış hızını kaybetti.⁶² Doğu bölgelerinin nüfus kayıplarını telafisi daha yavaş gerçekleşti. Katalonya nüfusu, 1553'de 360 bin iken 1600'de 400 bine ulaştı. Valencia nüfusu, 1563 ile 1609 yılları arasında 320.375'den 483.655 yükseldi. Aragon nüfusu da benzer bir şekilde artış gösterdi. Aragon Krallığı'nın nüfusu 1 milyonu aştı. İspanya nüfusu toplam olarak 1530'da 4.698.000 iken 1591'de 6.632.000'e ulaştı.⁶³

⁶¹ Lynch, John, "Los Austrias (1516-1598)", John Lynch (Ed.) **Historia de España**, Jordi Beltran, Juan Faci (Çev.) içinde (297-772), c. 4, Barcelona: Crítica, 2005, s. 412.

⁶² Ortiz, Antonio Domínguez, "Historia Moderna", María Jesus Izquierdo (Ed.) **Historia de España** içinde (207-388), 2. baskı, Valladolid: 2000, s. 257.

⁶³ Fontana, Josep, Ramon Villares (Ed.), **Historia de España**, Barcelona: Crítica, 2007, s. 691.

Tablo 2

XVI. Yüzyılda İspanya Nüfusu

	1530	1590	Yıllık Artış (%)
Endülüs	762	1.067	0,55
Asturias	81	133	0,82
Yeni Kastilya	614	1.145	1,03
Eski Kastilya	1.049	1.254	0,29
Extremadura	305	451	0,64
Galicia	263	504	1,07
Leon	503	633	0,38
Murcia	74	115	0,73
Bask Ülkesi-Navarra	268	296	0,16
Aragon	255	310	0,35
Katalonya	251	364	0,61
Valencia	273	360	0,47
Toplam	4.698	6.632	0,47

Kaynak: Fontana, Josep, Ramon Villares (Ed.), **Historia de España**, Barcelona: Crítica, 2007, s. 691.

XVI. yüzyılda İspanya’da nüfusun dağılımına etki eden önemli faktörler bulunmaktadır. Endülüs, Amerikan ticaretinin tekeli elinde tutmanın cazibesıyla Kuzey’den Güney’e doğru göç hareketini çekmekteydi. Örneğin Sevilla nüfusu, 60 yıl gibi bir sürede (1530-1590) %140 büyüdü. Medina del Campo ve Valladolid gibi Kastilya şehirlerinin ticarî ve finansal ilişkileri Kuzey Avrupa ile devam etmekteydi. Yüzyılın ortalarında meydana gelen savaşın ekonomi ve nüfus üzerinde açıkça etkisi görüldü. 1575’de dikkate değer bir nüfus kaybı yaşandı. Diğer önemli bir demografik değişim ise, 1568-1571 tarihleri arasında İspanyol Müslümanların gerçekleştirdiği Alpujarras isyanı ve sonrasında meydana geldi. İsyân sırasında 55-60.000 Müslüman öldü veya İspanya’dan göç etti. İsyân bastırıldıktan sonra ise yaklaşık 60.000 Morisko, Granada’dan sürülerek Kastilya’nın değişik bölgelerine yerleştirildi.⁶⁴ Son değişiklik ise ülke içerisinde meydana gelen göçlerden kaynaklanmaktadır. Kastilya’da kırdan şehre doğru bir göç söz konusu iken Katalonya’da, Pirenelere düz alanlara, ovalara doğru bir göç hareketi vardı. Göçler, Müslüman ve Yahudilerin sürülmelerinde görüldüğü gibi zorunlu ya da Amerika’ya yapılan göçlerde olduğu gibi gönüllü olabiliyordu. XVI.

⁶⁴ Nadal s. 46-47.

yüzyıl süresince, İspanyolların Amerika'ya göçü, tahmin edilenden çok daha azdır. 1550'li yıllarda, Amerika'ya göç edenlerin sayısı 50 binin altındaydı.⁶⁵

XVI. yüzyılda, İspanyada meydana gelen dikkate değer demografik değişikliklerin başında farklı dini gruplara uygulanan zorunlu göçler gelmektedir. Bu türden zorunlu göçler, nüfusun dağılımında önemli değişikliklere yol açmaktaydı. Müslüman, Yahudi ve din değiştirmeye zorlanmaları sebebiyle Hıristiyanlığa geçmiş kimselerden sürgüne tabi tutulanların sayısı net bir şekilde bilinmemektedir. Yine de bazı rakamlar zikredilmektedir. Örneğin, Katolik Krallar döneminde göçe zorlanan Yahudi nüfusun, 200.000 dolaylarında olduğu ifade ediliyor. Bunların dörtte üçü, İskenderiye, İstanbul ve Selanik'e göç etmişlerdir.⁶⁶

İspanyollar tarafından Morisko olarak adlandırılan ve zorla dinleri değiştirilerek Hıristiyanlaştırılmış olan İspanyol Müslümanların nüfusu, XVI. yüzyılın başlarında 1 milyon dolaylardaydı. Aragon Krallığı'ndan 235 bin, Kastilya'dan 200 bin ve Granada'dan da 300 ile 500 bin arası Müslüman nüfusun, Afrika'ya göç ettiği tahmin edilmektedir. Geri kalanları ise, XVII. yüzyılın başında tüm Moriskoların sürülmesine kadar İspanya'da, baskılara maruz kalarak varlıklarını devam ettirdi. II. Felipe'nin, 1566 tarihinde, Müslümanları din değiştirmeye zorlamasının neticesinde 1568'de Alpujarras isyanı başladı. Ayaklanma bastırıldıktan sonra isyana kalkışan Müslümanların büyük çoğunluğu Kastilya içerisinde dağıtıldı, 80 bin kadarı ise Valencia'ya sığındı.⁶⁷ Müslümanların İspanyadaki varlığı, 1609'da tamamının sürgün edilmesine kadar devam etti.

İspanya yalnızca göç vermiyor, alıyordu da. İspanyolların anavatandan göçlerine paralel olarak, pek çok yabancı da İspanya'ya göç etmekteydi. Sevilla'nın zenginliklerinin ve Amerikan ticaretinin cazibesine kapılarak veya emekçi olarak çalışmak maksadıyla Pirenelere aşan Fransızların sayısı, XVI. ve XVII. yüzyıllar boyunca sürekli artış gösterdi. XVI. yüzyılda, Katalonya nüfusunun %20'sini Fransa'nın güneybatısında yaşayan Gaskonlar oluşturuyordu. Gaskonlar, tarım kesiminin ihtiyacı olan emeğin önemli bir kısmını sağlıyorlardı. Cenovalılar, göçmenler

⁶⁵ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.415.

⁶⁶ Le Flem, Jean-Paul, "Los Aspectos Economicos de la España Moderna", Manuel Tuñón de Lara (Ed.) **Historia de España**, içinde (11-133), c. 5, Barcelona: Editorial Labor S.A., 1984, s. 21.

⁶⁷ Le Flem, s. 21.

içerisinde en etkili gruptu. Sevilla’da, XIII. yüzyıldan itibaren Barcelona ile rekabet eden önemli bir koloni kurmuşlar ve tüm ayrıcalıklarını bu dönemde elde etmişlerdi. 1500’de, Aragon Kralı Fernando yerine V. Carlos’u tahta geçirmeyi başardılar. 1528’de Fransa’dan ayrılarak İspanya’nın hizmetine giren Andrea Doria’yı desteklediler.⁶⁸ Bu yıldan sonra Cenova bankerleri İspanya maliyesinde önemli bir rol oynamaya başladılar. Pek çok tekel hakkı elde ettiler ve birçok ticarî ayrıcalığa sahibi oldular. Cenevizliler, hazinenin en büyük malî dayanağı durumundaydılar ve krallığa yüklü miktarlarda borçlar veriyorlardı. Durumları, İspanya, Alman İmparatorluğu’ndan ayrıldıktan sonra da aynı şekilde devam etti. Üstelik Amerikan hazineleri üzerinde ve siyah köle ticaretinde önemli hakları vardı.⁶⁹

İspanya, XVII. yüzyılı, dönemin başından ortalarına kadar devam eden olumsuz koşullar nedeniyle bir önceki asra göre daha düşük bir nüfusla tamamladı. İspanyol nüfusu, yüzyılın ortalarına kadar keskin bir düşüş yaşadı, ortalarından sonra yavaş yavaş artışa geçti.⁷⁰ Bir önceki yüzyılı nüfus artışı ile tamamlayan ve yaklaşık 8,4 milyona ulaşan İspanya’nın nüfusu, 1717’de 7,6 milyona düştü. Savaş, açlık ve veba salgınları, özellikle yüzyılın ilk yarısında büyük oranda nüfus kayıplarına yol açtı.

İspanya’nın tamamı, XVI. yüzyılın son dönemlerinden itibaren demografik bir krizin içerisine girdi. 1500’lü yıllarda görülen genişleme yerini, 1600’lü yıllarda bunalıma bıraktı. XVII. yüzyıl yalnızca nüfus bakımından değil siyasî, sosyal ve iktisadî bakımlardan da karamsar geçti.⁷¹ Nüfusun gelişmesini durduran etkenlerin başında salgın hastalıklar ve veba geliyordu. XVII. yüzyıla etki eden üç önemli salgın dönemi oldu. İlk büyük salgın 1597-1602 tarihleri arasında görüldü.⁷² Neredeyse tüm yarımadayı kuşatan bir salgın gerçekleşti. Cantabriya, Kuzey Meseta, Endülüs ve Doğu bölgelerini etkisi altına aldı. Yalnızca bu salgında yaklaşık 500.000 kişi yaşamını yitirdi.⁷³ İkinci büyük salgın, 1647-1651 yılları arasında görüldü. Daha çok Endülüs ve İspanya’nın Akdeniz kıyılarında etkili oldu. Bu salgında ortaya çıkan nüfus kaybı,

---

⁶⁸ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.415.

⁶⁹ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.415.

⁷⁰ Carreras, s. 548.

⁷¹ Nadal J., s. 35-36.

⁷² Castillo, Alvaro, “El Gran Comercio: Puertos, Rutas, Trafico” José María Jover Zamaro (Ed.) **Historia de España Ramón Menéndez Pidal** içinde (329-390), c. 23, Madrid: Espasa Calpe, 1996, s. 334.

⁷³ Castillo, s. 334.

60.000 kişi dolaylarında tahmin edilmektedir. Son büyük salgın ise 1676-1685 yılları arasında görüldü.⁷⁴

Nüfus dağılımı, İspanya'nın her bölgesinde aynı eğilimi izlemedi. Valencia nüfusu, Moriskoların sürülmeleri sonucu 450 binden 300 bine düştü. Yüzyılın ortasında veba salgını başladığında, hâlâ bu kaybın etkisi giderilememişti. XVII. yüzyılın sonunda, Valencia nüfusu yaklaşık 350-400 bin arası bir rakama ulaştı.⁷⁵ Katalonya da açlık ve savaşlar nedeniyle nüfus kayıpları yaşadı. Katalonya nüfusu, 1700'lerde 400-450 binin üzerinde değildi. Aragon'da Morisko nüfusunun az olması nedeniyle, sürgünün kayıplarını kolayca telafi etti. Fakat ekonomik koşulların zorluğu nedeniyle 1650'lerde nüfus düşüş eğilimi gösterdi. 1590'lı yıllarda, Kastilya haricindeki bölgelerin nüfusu, 1.785.000 dolaylarına çıkmıştı. Bir yüzyıl sonra nüfus, bu rakamın biraz altına düştü.⁷⁶

Tablo 3

İspanya'dan Sürülen Müslümanların (Moriskolar) Coğrafi Dağılımı (1609-1611)

	Toplam Nüfus	Sürgün Edilenler	Oran (%)
Kastilya ve Extremadura	2.850.000	44.625	1,56
Endülüs	1.067.000	31.965	2,99
Murcia	115.000	13.552	11,78
Aragon	322.000	60.818	18,85
Katalonya	364.000	3.716	1,02
Valencia	435.000	117.464	26,77
Toplam	6.719.000	272.140	4,05

Kaynak: Nadal, Jordi, *La Poblacion Española (Siglos XVI a XX)*, Barcelona: Editorial Ariel S.A., 1988, s. 49.

Nüfus bakımından en büyük kayıpları Kastilya ve yakın çevresindeki bölgeler yaşadı. Eski Kastilya, Yeni Kastilya ve Extremadura nüfusunda önemli düşüşler görüldü. Bölgede belirgin bir çölleşme ortaya çıktı. Nüfusun gerilemesinde, görece olarak daha iyi konumda olan bölgelere ve deniz ötesi ülkelere göçün etkisi olmakla birlikte kıtlık, savaşlar, salgın hastalıklar ve olumsuz ekonomik koşullar asıl nedenlerdir. XVI. yüzyılın sonlarında, 1590'lı yıllarda, Kastilya nüfusu 6.600.000 dolaylarındaydı.

⁷⁴ Castillo, s. 336.

⁷⁵ Lynch, John, "Los Austrias (1598-1700)", John Lynch (Ed.) *Historia de España*, Juan Faci (Çev.), c. 5, Barcelona: Crítica, 2005, s. 159.

⁷⁶ Lynch, "Los Austrias (1598-1700)", s. 160.

1591 ile 1614 yılları arasında görülen salgın hastalıklar ve Moriskoların sürgünleri sonucunda Kastilya, 600 ile 700 bin arasında bir nüfusunu kaybetti. 1630 ile 1632 yılları arasında görülen veba ve kıtlık yeni nüfus kırılmalarına yol açtı. İç savaşlara kıtlık ve salgın hastalıkların sebebiyet verdiği kayıplarda eklenince, Kastilya nüfusu 5 milyona kadar geriledi.⁷⁷ Nüfus, ancak yüzyılın ikinci döneminden sonra hafif bir yükselme eğilimi gösterdi.

XVII. yüzyıl süresince, İspanya'nın tüm bölgelerinin toplam nüfus kaybı 1,5 milyondan fazla oldu. Nüfus kaybını tek bir nedene bağlamak mümkün görünmemektedir. Veba, diğer salgın hastalıklar, İspanyol Müslümanların sürgünü, dışarda yapılan uzun süreli savaşlar ve iç karışıklıkların hepsinin bir araya gelmesi, bu nüfus kaybını ortaya çıkardı. Yukarıda saydığımız tüm sebepler kıtlıklarla da birleşerek ülkenin iş gücünü azalttı ve ekonomiyi zayıflattı.⁷⁸

XVIII. yüzyılda İspanya nüfusu, yeniden toparlandı ve artış gösterdi. 1700'lerde 7 milyon civarında bir nüfusa sahip olan İspanya, 1800'lerin başında 11 milyona ulaştı.⁷⁹ Yüzyıl boyunca nüfus sürekli arttı. 1717'de 7,6 milyon olan nüfus, 1768'de 9,3 milyona, 1787'de 10,4 milyona ve 1797'de ise 10,5 milyona ulaştı. Böylece İspanya, bu yüzyılda %40'lık bir büyüme gösterdi. Nüfusun artış oranı, aynı yüzyıl için Fransa'dan büyük olmakla birlikte, İngiltere'nin çok gerisindedir.⁸⁰

XVII. yüzyılda nüfus kayıpları daha çok orta bölgelerde görülmüştü. Bu bölgelerde nüfusta görülen gerileme, XVIII. yüzyılın ilk yarısında da devam etti. Eski ve Yeni Kastilya, Leon ve Extremadura gibi bölgelerin nüfusu, bütün bir XVII. yüzyıl boyunca azalmaya devam etmekle kalmadı bu eğilimi XVIII. yüzyılın ilk yarısında da devam ettirdi.⁸¹ İç bölgelerin aksine, Asturias, Murcia, Katalonya ve Galicia gibi kıyı bölgeleri nüfus kayıplarını çok daha çabuk telafi ettiler ve bu bölgelerde nüfus artışı çok daha erken tarihlerde başladı.⁸²

---

⁷⁷ Lynch, "Los Austrias (1598-1700)". s. 160.

⁷⁸ Castillo, s. 336.

⁷⁹ Agelan, Enrique Llopis, "Expansion, Reformismo y Obstaculos al Crecimiento (1715-1789)" Comin Francisco, Mauro Hernandez, Enrique Llopis, **Historia Economica de España SiglosX-XX** içinde (121-164), Barcelona: Critica,2010, s. 122.

⁸⁰ Lynch, "Los Austrias (1598-1700)". s. 548.

⁸¹ Nadal J., s. 76.

⁸² Nadal J., s. 76.

Kuzey İspanya, nüfus artışının erken başladığı bölgelerden biridir. Bununla birlikte başlangıçtaki artış hızını yüzyılın ortalarında kaybetti. Güney İspanya’da nüfus artışı yavaş fakat dengeliydi. Endülüs nüfusu, 1717 ile 1752 yılları arasında %25, 1752 ile 1797 yılları arasında ise %16 oranında arttı. Doğu İspanya’da nüfus artışı geç tarihlerde başladı fakat dengeli bir seyir takip etti. 1800’lere doğru, İspanya’nın büyük bölümünde anlamlı bir nüfus artışı meydana geldi.⁸³ Katalonya, Valencia ve Aragon nüfusları iki katına, Murcia nüfusu üç katına ulaştı. XVIII. yüzyılda da İspanya hâlâ kırsal bir toplum özelliği sergiliyordu. Yalnızca Madrid ve Barcelona 100 binin üzerinde bir nüfusa sahipti.⁸⁴

Tablo 4

XVI.-XVIII. Yüzyıllarda İspanya’da Nüfusun Bölgesel Dağılımı

	1530	1590	1768	1787
Endülüs	762.000	1.067.000	1.661.000	1.847.000
Asturias	81.000	133.000	403.000	348.000
Yeni Kastilya	614.000	1.145.000	1.131.000	1.142.000
Eski Kastilya	1.049.000	1.254.000	978.000	1.232.000
Extremadura	305.000	451.000	273.000	417.000
Galicia	263.000	504.000	1.088.000	1.346.000
Leon	503.000	633.000	600.000	628.000
Murcia	74.000	115.000	317.000	338.000
Bask Ülkesi-Navarra	268.000	296.000	425.000	535.000
Aragon	255.000	310.000	530.000	623.000
Katalonya	251.000	364.000	878.000	899.000
Valencia	273.000	360.000	739.000	783.000
Toplam	4.698.000	6.632.000	9.023.000	10.138.000

Kaynak: Nadal, Jordi, *La Poblacion Española (Siglos XVI a XX)*, Barcelona: Editorial Ariel S.A., 1988, s. 74.

B. SOSYAL GRUPLAR

İspanyol toplumu, XVI.-XVIII. yüzyıllar süresince, Katolik Krallar dönemindeki yapısını geliştirerek sürdürdü. Sosyal sistem, ayrıcalıklı sınıfların faydasına olan hiyerarşik bir esasa dayanmaktaydı. Sınıf ayrımı çok ileri boyutlardaydı. Öyle ki, sınıflar arasında açık bir ayırım yapmanın imkânsız olduğu durumlarda dahi

⁸³ Lynch, “Los Austrias (1598-1700)”. s. 548.

⁸⁴ Lynch, “Los Austrias (1598-1700)”. s. 549.

farklı kıstaslar ve tanımlarla bir sınır ortaya konulurdu. Bu kıstaslardan biri aynı zamanda dönmeleri ayırmada temel işaret olan, sosyal, dini ve ırksal nitelikler içeren kan temizliği idi.⁸⁵ Kamu görevleri, askeri görevler, kilise ayrıcalıkları ve üniversite hocalığı gibi görevler, yalnızca eski Hıristiyanlara verilirdi. Sonradan din değiştirenler, güvenilir bulunmadıkları için bu görevlere getirilmezlerdi.⁸⁶

Sosyal sınıflar içerisinde ilk sırada soylular gelmekteydi. Ekonomik ve sosyal etki olarak soyluların derecesinde başka bir grup bulunmuyordu. Soylular, temel gelir kaynağı olan ve en yüksek gelirlerin elde edildiği latifundiaların sahipleri idi. Soyluların birçok ayrıcalığı bulunuyordu. Bunların başında malî ayrıcalıklar geliyordu. Vergi ödemiyorlar, mallarını miras olarak bırakabiliyorlar ve isterlerse satabiliyorlardı. Soyluluk, her ne kadar kan bağıyla geçen bir unvan olsa da Krallık, malî ihtiyaçlar nedeniyle sık sık bu tür ayrıcalıkları satmaktaydı. Krallığın, soyluluk unvanlarının satışından elde ettiği gelir çok yüksek miktarlara ulaşıyordu. Bu nedenle de I. Carlos döneminde altmış dolayında olan soyluluk unvanlarının sayısı, III. Felipe döneminde yüz elliye ulaşmıştı.⁸⁷ Unvanların satışı aynı zamanda sınıf ayırımına dayalı toplumsal yapıda, sınıflar arası geçişe izin vererek katı ayrışmanın önüne geçiyor ve böylece supap görevi görüyordu.⁸⁸

Soylu sınıfı kendi içerisinde üç farklı gruba ayrılmaktaydı. Los Grandes, soylu sınıfın en yüksek derecesini ifade ediyordu. Dük, kont ve marki gibi soylular bu grubun içerisinde yer alıyordu. Sürekli artış gösteren İspanyol Los Grandes'i, V. Carlos tarafından yirmi beş unvanla sınırlandırıldı. Bu unvanlardan yirmisi Kastilya, dördü Aragon ve biri de Navarra'ya verildi.⁸⁹ Daha sonraları bunların sayıları tekrar artmaya devam etti. İkinci bölüm orta grup soylulardan meydana gelmekteydi. Şehir bürokrasisinin temsilcileri, büyük şehirlerin yöneticileri, komutanlar ve vasalların senyörleri, orta dereceli soylu grubu meydana getiriyordu.

Soylu sınıfın en alt derecesinde, Kuzey İspanya'da bol miktarda bulunan hidalgolar bulunuyordu. Hidalgolar, diğer soyluların sahip olduğu idarî ve askerî

---

⁸⁵ Martinez Ruiz, s. 129.

⁸⁶ Martinez Shaw, s. 349.

⁸⁷ Martinez Ruiz, s. 131.

⁸⁸ Martinez Shaw, s. 350.

⁸⁹ Martinez Ruiz, s. 130.

unvanlara sahip değillerdi. Bununla birlikte vergi muafiyetine sahiptiler. Orta ve alt dereceli soylular arasındaki fark, servetleriydi.⁹⁰ Hıdalgoların sayılarının sürekli artış göstermesi, kır kesimi ve vasallar üzerinde giderek artan bir baskıya neden oldu. İdarî işlerde Krallık daha çok orta ve alt dereceli soylulara görevler yükliyordu. Yüksek dereceli soylu kesim ise temel politik, askerî ve diplomatik görevleri yürütüyordu.⁹¹

Soylu sınıfının toprak sahipliğine dayalı gücü, senyörlük, mayoralzo ve orduda kendisini gösteriyordu. Bu dönemde, başta Kastilya olmak üzere tüm İspanya'da senyörlerin büyük bir kısmının yargısal hakları bulunmaktaydı. Bu hak, senyörlere siyasî-ıdarî hâkimiyet ve vasallardan vergi toplama hakkı veriyordu. Tüm bu hakları içeren unvanlar, mayoralzo sistemine bağlı olarak miras yoluyla elde ediliyordu. Sistemin temel amacı, aile mirasının korunmasıydı. Sistemde, aile mülklerinin yönetimi, unvanla birlikte ailenin en büyük erkek çocuğuna geçiyordu. Soylulukla birlikte askerî bir unvanın elde edilmesi, ayrıcalıkları arttırıyordu. Askeri unvanlar, ailenin gelirini artırıyor, soyluluğunu kuvvetlendiriyor ve kan temizliğini sağlamlaştırıyordu.⁹²

İkinci ayrıcalıklı sosyal sınıfı, ruhbanlar oluşturuyordu. Ruhbanlar, ayrıcalıklarının yanı sıra büyük bir ekonomik güce, siyasî ve sosyal etkiye sahiptiler. Ruhban sınıfının sayısı soyluların çok altındaydı. Karmaşık bir yapıya sahip olan ruhban sınıfı, farklı sosyal ve ekonomik gruplara ayrılıyordu. Yüksek ve alt rütbeli din adamları, regular ve secular din adamları gibi ayrışmalar yalnızca ekonomik durumlarını ifade etmiyor aynı zamanda dinî eğilimlerini de gösteriyordu.⁹³ İki temel sınıfa ayrılıyordu: El Clero Regular ve El Clero Secular. Her iki sınıf da kendi çerisinde hiyerarşik bir yapıya sahipti. Ruhban sınıfının en üstünde başpiskoposlar, piskoposlar ve başrahipler yer alıyordu. Bunların arkasından orta dereceli ruhbanları oluşturan azizler, papazlar, keşişler geliyordu. Kilisenin gelirleri arasında el diezmo vergisi; sahip olduğu topraklardan, hayvan sürülerinden ve diğer mülklerden elde ettiği gelirler yer alıyordu.⁹⁴ Kilise, topladığı vergilerin ve elde ettiği endüljans (kilise tarafından günahların bağışlanması) gelirlerinin onda birini krallıkla paylaşıyordu.⁹⁵

---

⁹⁰ Cruz, s. 362.

⁹¹ Cruz, s. 363.

⁹² Martinez Ruiz, s. 131.

⁹³ Martinez Ruiz, s. 133.

⁹⁴ Martinez Shaw, s. 352.

⁹⁵ Cruz, s. 363.

Soylular ve ruhban sınıfının dışında geri kalan kesimi vergi yükümlülüğü olan pecheros oluşturuyordu. Pecheros kavramı, çiftlik sahipleri, küçük toprak sahipleri, kiraladıkları toprakları işleyen küçük çiftçiler ve tarım işçilerinden oluşan kırsal kesim ile birlikte şehirde yaşayan küçük ve büyük zanaatkârları içerisine alıyordu.

Nüfusun %80'nini barındıran kırsal kesim, farklı çizgileri ve derin eşitsizlikleriyle kendisine has bir dünyayı temsil ediyordu. Toprağın soylular ve ruhbanlardan oluşan azınlık bir sınıfın elinde toplanmasının bir sonucu olarak köylünün büyük çoğunluğu topraksızdı.⁹⁶ Toprak sahibi olmayan köylüler, vassal olarak bir senyörün emrinde çalışıyordu veya kontratla kiraladıkları kiliseye ya da soylulara ait toprakları ekiyordu. Kendi toprağını işleyen küçük toprak sahibi köylüler de vardı. Ancak Küçük toprak sahipleri, kilise, kraliyet, senyörlük vergileri ve kontratların getirdiği malî yüklerin altında eziliyorlardı. Köylü, vergisini ödeyebilmek, geçmiş borçlarını karşılayabilmek veya tohum satın alabilmek için çoğu zaman topraklarını ipotek etmek zorunda kalıyordu. Borçlarını ödeyemediği durumda ise toprağını kaybediyor ve kendi toprağında kiracı konumuna düşüyordu.⁹⁷

Şehir kesiminde yaşayan zanaatkârlar arasında da farklılıklar bulunuyordu. Herhangi bir loncaya bağlı olmayan zanaatkârlar aynı kategoride yer alıyordu. Fakat profesyonel zanaatkârlar genellikle bir loncaya bağlı olarak çalışıyordu. Zira mesleğinde ilerlemenin, rekabetten korunmanın ve sosyal yardım görebilmenin tek yolu bir loncaya bağlanmaktı. İspanya'da lonca sistemi, XVI. yüzyıl boyunca gelişme gösterdi. Büyük loncalar, özellikle de kumaş, ipekçilik ve baharatçılık loncaları, kan temizliğine özel önem veriyorlardı. Şehirde yer alan sosyal sınıfların içerisinde zanaatkârların dışında tacirler de yer alıyordu. Ticaret, toprak sahipliğine ve soylu sınıflar arasına katılmaya imkân verecek servet edinmeye olanak tanımaktaydı.⁹⁸

İspanya'da kölelerin genel nüfus içerisindeki oranları çok yüksek değildi. XVI. yüzyılın sonunda, sekiz milyonluk bir nüfusun içerisinde elli bin dolayında bir köle nüfus olduğu tahmin ediliyor. İki grup köle mevcuttu. Birinci grubu, Akdeniz'de ve Kuzey Afrika'da yapılan savaşlarda elde edilen Müslüman köleler oluşturuyordu. İkinci

---

⁹⁶ Martinez Shaw, s. 354.

⁹⁷ Cruz, s. 364.

⁹⁸ Cruz, s. 364.

grubu ise, Afrika'nın değişik kesimlerinden getirilen zenci köleler meydana getiriyordu. Müslüman kölelerin aksine zenci köleler çok rahat asimile edilerek dinleri değiştirilmekteydi. Valencia, Malaga, Cadiz, Sevilla ve Lizboa sürekli köle pazarlarının kurulduğu şehirlerdi. Köle nüfusunda, özellikle XVII. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan düşüşe kadar bir istikrar vardı.⁹⁹

Dönmeler ve Moriskolar, XVII. yüzyılın başında gerçekleşen sürgüne kadar, İspanya'da yaşayan azınlık dini grupları temsil ediyordu. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu gruplara Protestanlar ve İlluminatiler eklendi. İspanyol toplumunu, çağdaşı diğer toplumlardan ayıran önemli bir özelliği, kan temizliği ilkesidir. Kan temizliği, kişinin soy olarak Katolik bir aileye mensup olması anlamına geliyordu. Dolayısıyla baskılara maruz bırakılarak Katolikleştirilen Müslümanlar ve Yahudiler, kan temizliği ilkesi gerçekleşmediği için azınlık statüsünde değerlendiriliyorlardı. Kan temizliği, İspanyol toplum yapısı içerisinde geniş kabul görmekteydi ve ferdin Katolik ilkelerine bağlılığını ifade ediyordu. Kan temizliği, belirli bazı meslek ve sosyal gruplara dahil olabilmek için kullanılan önemli bir ayırdedici araçtı. Bireylerden bu grup ve mesleklere girebilmesi için Müslüman veya Yahudi çocuğu veya torunu olmadığını ispatlaması isteniyordu. Engizisyon faaliyetleri, toplum içerisinde inanca dayalı ayrımı kuvvetlendiriyordu. Katoliklik ilkeleri, devlet desteğiyle sert bir şekilde uygulanıyordu. Engizisyon, inancın doğruluğunun tasdik edildiği bir kurum olarak çalışıyor ve Katolik inancını taşımayanların takibini yapıyordu.¹⁰⁰

Engizisyonun hedefinde, dönmeler ve Müslümanlar yer alıyordu. Müslümanlar, engizisyon tarafından sürekli baskı altında tutuluyor ve din değiştirmeye zorlanıyordu. XVI. yüzyılın başlarında, İspanyol Müslümanları Valencia, Grana'da, Alpujarras gibi bölgelerde topluluklar halinde yaşıyorlardı. Yüzyılın başından itibaren, dinlerini değiştirmeleri için baskılara maruz kaldılar. Baskılar, birçok kez Müslümanların isyanına neden oldu. En son 1568'de gerçekleşen Alpujarras isyanı sonrasında, önce Kastilya'nın farklı bölgelerine dağıtıldılar. Daha sonra 1609 yılında, III. Felipe döneminde sürgün edildiler.¹⁰¹

---

⁹⁹ Martinez Shaw, s. 359.

¹⁰⁰ Cruz, s. 365.

¹⁰¹ Cruz, s. 365.

III. EKONOMİK YAPI

A. EKONOMİK ÖRGÜTLENME VE SEKTÖREL ANALİZ

XVI. yüzyıl, İspanya'nın altın çağı olarak kabul edilmektedir. Coğrafi ve iklim sorunlarına rağmen İspanya'yı meydana getiren başta Kastilya ve Aragon olmak üzere tüm krallıklar, Avrupa ve dünya üzerinde büyük bir siyasî ve ekonomik güç olmanın koşullarına sahiptiler. Atlantik ve Akdeniz'e açılan limanlarının bulunması, Avrupa'nın geri kalan kısmıyla doğrudan bağlantısının varlığı, Afrika'ya olan yakınlığının sağladığı coğrafi avantajlar sayesinde İspanya, komşusu Portekiz ile birlikte Amerika ve Avrupa arasında bir köprü oldu.¹⁰² İspanya'da, Amerikan ticaretinin patlama yapması nedeniyle büyük bir ticarî genişleme meydana geldi. İspanya, Amerikan ticaretinde tekel olduğunu tüm Avrupa'ya kabul ettirdi. Yeni kıtadan gelen ve oraya giden her mal, Sevilla'da bulunan Casa de Contratacion'a kaydedilmek zorundaydı. Bu kayıt zorunluluğu, 1717 yılına kadar devam etti.¹⁰³

1. Tarım

Tarım, bu yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi, İspanyol ekonomisinin de esasını oluşturmaktaydı. 1788'de Başnazır Floridablanca, III. Carlos'a tarımın önemini, *“İnsanlığın geçiminin birinci ve en emin kaynağı, zenginliği ve refahıdır”* sözleriyle açıklıyordu.¹⁰⁴ Tarım, yalnızca toplumun gıda gibi temel ihtiyaçlarını karşılamakla kalmıyor, aynı zamanda endüstrinin ihtiyacı olan hammaddeleri de sunuyordu. Tarımın, o yüzyıllarda milli gelir içerisindeki değerinin diğer tüm sektörlerin çok üzerinde olması, ekonominin en önemli kaynağı olarak görülmesi için yeterli bir nedendi. Toprak yalnızca gıda temini ve zenginliğin kaynağı olarak görülmüyordu. Aynı zamanda siyasî ve sosyal üstünlük kaynağıydı. Bu nedenle üretim, dağıtım ve tüketim süreçleri onun etrafında dönüyor, toplumsal hayatı düzenleyen yasalar onu esas alarak düzenleniyordu. Tüm bu ağırlığına rağmen tarımsal faaliyetler geçimlik düzeyde kaldı. Tahıllar başta olmak üzere ağırlıklı gıda maddelerinden oluşan

¹⁰² Edwards, John, “La España De Los Reyes Católicos, 1474-1520”, John Lynch (Ed.) **Historia de España**, Jordi Beltran, Juan Faci (Çev.) içinde (11-297), Barcelona: Crítica, 2005, s. 150

¹⁰³ Carreras, s. 548.

¹⁰⁴ Martin, Alberto Marcos, **España En Los Siglos XVI, XVII XVIII Economía y Sociedad**, Barcelona: Crítica, 2000, s. 66.

ürün bileşeni, bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, teknik bakımdan geri ve geleneksel üretim araçlarının kullanıldığı tarımsal bir yapı vardı.¹⁰⁵

a. Ziraî Üretim

İspanya'da tarım, tüm bölgelerde benzer şartlar taşıyordu. Ziraat kesiminin şartları, bölgeden bölgeye, köyden köye değişebilmekteydi. İspanya toprak sistemi, Osmanlı toprak sisteminden büyük ölçüde farklılıklar göstermektedir. İspanya'da toprak sistemini, ilk olarak kamu (ortak mülk) toprakları ve özel topraklar olarak iki kısma ayırmak mümkündür. Kiliseye ve soylulara ait olan topraklar da özel mülkiyetin içerisinde sayılmaktadır. Köylülere ait özel mülkiyetin oranı, kilise ve soyluların toprakları ile kıyaslandığında çok düşük bir yer tutuyordu. İspanya'da toprakların yaklaşık %70-80'i, özel mülkiyetin kontrolü altındaydı. Geri kalan %20-30'luk kısmı ise kamu malı niteliği taşıyordu. Özel mülklerin içerisinde sayılan kiliseye ait topraklar, önemli bir yer tutuyordu ve bunlar kraliyetin koruması altındaydı. Bunların satışı kesinlikle yasaktı.¹⁰⁶ Soylulara ait olan topraklar da, kilise toprakları gibi birçok ayrıcalığa sahipti. Sistemin esasını, tarihi oldukça eskilere dayanan, mayorazgo adı verilen ve toprağın büyük erkek evlada kaldığı kurum oluşturuyordu. Mayorazgo sistemi, esas olarak, miras konusu olan malların, o mirasın hak sahiplerinden büyük erkek çocuk tarafından idaresi ve gelecek nesillere, sistemin kuralları çerçevesinde aktarılmasından oluşuyordu. Sistemin temel kurallarına göre miras olan toprağın satılması, bölünmesi, takas edilmesi, el değiştirmesi yasaktı. Yine miras yoluyla elde edilen yargılama haklarının, censos (yerel idareye katılma) hakkının, mücevherlerin, mobilyaların ve benzeri hakların da satılması, el değiştirmesi, devri yasaktı.¹⁰⁷

Osmanlı toprak sistemi orta büyüklükteki işletmeyi esas alırken, İspanya'da büyük toprak sahipliği daha yaygındı. Mülk sahibi köylüler de bulunmakla birlikte her zaman için kötü şartlarla mücadele etmek zorunda kalıyorlardı. Kira yüküne sahip olan köylü, belirsizlikle karşı karşıyaydı. Gereksinimlerini tedarik etmek veya zorunlu yükümlülüklerini yerine getirebilmek için çoğu zaman ürünlerini hasattan önce ve çok düşük fiyatlara satmak zorundaydı. Kır insanının sahip olduğu bir takım elverişli

---

¹⁰⁵ Martin, s. 66.

¹⁰⁶ Martin, 182-183.

¹⁰⁷ Martin, 185.

koşullar da bulunuyordu. Kimi bölgelerde yer alan ve ortak mal kabul edilen mera ve ekilebilir arazileri köylüler, kira ödeme zorunluluğu olmadan işleyebiliyorlardı. Ortak mülkiyetli bu mallar, Kastilya köylüsüne sosyal ve iktisadî pek çok faydalar sağlamaktaydı.¹⁰⁸

Zirai ürünlerin fiyatlarının arttığı ve bunun sonucu olarak toprak kiralalarının yükseldiği asırlarda tarım, yalnızca köylünün değil yatırımcının da ilgilendiği kârlı bir işe dönmekteydi. Yeni tarım alanlarına yatırım yapmak ve birim alandan elde edilen ürün miktarını arttırmak için sermaye yatırımı gerekiyordu. Bu durum çiftçilerin ürünlerini ipotek ederek yıllık belirli oranda faizle borçlanmalarına yol açıyordu. Böylece toprak, bir spekülasyon aracına dönüştü.¹⁰⁹ %50'leri bulan aşırı yükseklikteki faiz oranları, sermaye sahiplerini tarım kesimine borç vermeye teşvik ediyordu. Böylece İspanya'da, sanayi ve ticarî faaliyetlerin dışında, toprağa yaptıkları yatırımlarla elde ettikleri faiz ve kira geliriyle yaşayan bir sınıf ortaya çıktı. XVI. yüzyılının sonlarında önemli sermaye yatırımları, tarımsal sözleşmelerle gerçekleşiyordu. Fiyatların ve talebin elverişli olduğu koşullarda sermaye akışı, tarımın gelişmesine katkı sağlamakta, verimliliğin artmasına yardımcı olmakta ve çiftçinin ipotekli borçlarını ödemesine olanak sağlamaktaydı. Fakat tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesi durumunda çiftçi faiz borçlarını ödeyemez hale geliyordu. Köylü faizleri veya borcun anaparasını ödemezse toprağına el konulmaktaydı.¹¹⁰ Böylece ipotek altındaki mallardan feragat ediliyor, mülkiyet sınırlı sayıda toprak sahibinin elinde toplanıyordu. Topraklarını kaybeden köylü, şehirlerde yaşayan işsizler ordusuna katılmak üzere yola çıkıyordu. Kilisenin önemli bir kredi kaynağı olduğu La Mancha bölgesi gibi yerlerde, çiftçinin krediyi geri ödeyememesi durumunda manastır ve katedral yönetimleri, hemen harekete geçerek köylünün toprağına el koyuyordu.¹¹¹

Osmanlı köylüsü, İspanyol köylüsünün aksine toprakta devlet mülkiyetinin sağladığı garantiyle borçlarından dolayı toprağını kaybetmiyordu. Tımar toprakları köylüye tapu ile verilirdi. Tapu, bir tür kira kontratı özelliği taşıyordu ve köylüye sahip olduğu toprağı kullanma hakkı tanıyordu. Tapu ile toprağına sahip olan köylü, toprağın

---

¹⁰⁸ Vassberg, David Erland, **Land and Society in Golden Age Castile**, New York: Cambridge University Press, 1984, s. 83.

¹⁰⁹ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.427.

¹¹⁰ Braudel, C. 1, s. 285.

¹¹¹ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.427.

öşür, işpençe gibi vergilerini ödemek, devlete ve sipahiye karşı bir takım sorumlulukları yerine getirmek zorundaydı.¹¹² Tımar topraklarının idarî olarak sorumlusu sipahi idi. Denetimi ise kadılar tarafından gerçekleştirilmekteydi. Sipahinin toprak ve reaya üzerindeki yetkisi hukuk çerçevesindeydi.¹¹³ Sipahiler, yaptıkları hizmetin karşılığı olarak devlet tarafından kendilerine tahsis edilen vergileri toplamakla yükümlüydüler. Bu bakımdan sipahi toprağın sahibi olmadığı gibi toprak üzerinde tasarruf sahibi de değildi. Toprakları kendileri ekip biçemezdi ve kendisi adına başkalarına da ektiremezdi. Bazı tımarlarda, sipahinin hassa çiftlik tabir edilen reaya ait zirai topraklardan ayrılan toprakları bulunmaktaydı. Fakat bunlar, bir çift öküzle işletilebilecek büyüklükte olabilmekteydi. Bu çiftliklerin özelliği, sipahi ailesinin ihtiyaçlarını yerinde temin edebilmelerini sağlayabilmesiydi.¹¹⁴ Bu yönleriyle İspanya'nın büyük toprak sahibi senyörlerinden farklıydılar. İspanya'da senyör, toprağın sahibi olarak orada yaşayanların üzerinde yargılama dahil her tür tasarruf hakkına sahipti. Kanunlar, sipahi ve köylülerin birbirlerine karşı olan sorumluluklarını ve her birinin haklarını belirlemişti. Yapılan sıkı denetimlerle, aralarındaki ilişkiler teftiş ediliyordu. İspanyol köylüsü borçlarını ödeyemediği için toprağını feda etmek zorunda kalırken Osmanlı köylüsü, devlet mülkü olduğundan alınıp-satılamaması nedeniyle toprağını kaybetmek zorunda kalmıyordu. Böylece köylünün topraksızlaşmasının önüne geçilmiş oluyordu.¹¹⁵

İspanya'da, nüfus artışlarına paralel olarak, XVI. yüzyıl boyunca tarım üretiminde artış meydana geldi. Fakat tarım sektöründe meydana gelen artış verimliliğin artırılmasından değil, yeni alanların tarıma açılmasından kaynaklanıyordu. Hatta XVIII. yüzyıla kadar verimlilik oranı çok düşük düzeylerde kaldı.¹¹⁶ Yarımadanın tarım sistemi, üretim biçimi ve toprağın verimliliği yönünden kalıcı bir ilerleme elde edemedi. İspanya'da uygulanan zirai üretim sistemi, toprakların ikili ve üçlü rotasyonla ekilmesiydi. Murcia, Granada, Valencia ve Aragon gibi bazı bölgelerde sulamalı tarım yapılmaktaydı. Bu bölgeler ipek ve şeker sanayii gibi endüstriye yönelik hammadde tarımı gerçekleştirebilmekteydiler.¹¹⁷ Tarımsal üretim teknikleri geriydi. Toprağın

---

¹¹² İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 1., s. 150.

¹¹³ Tabakoğlu, s. 198.

¹¹⁴ Barkan, Ömer Lütfi, **Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1**, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980, s. 831.

¹¹⁵ İslamoğlu-İnan, Huricihan, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü**, İstanbul: İletişim yayınları, 1991, s. 38.

¹¹⁶ Le Flem, s. 46.

¹¹⁷ Comin Francisco, Mauro Hernandez, Enrique Llopis, **Historia Economica de España SiglosX-XX**, Barcelona: Critica,2010, s. 58.

işlenmesinde kullanılan sürüm tekniği, çok büyük gelişme göstermedi. Üretimin artması, yeni tarım alanları açılmasına bağlıydı.¹¹⁸

XVI. yüzyılda, La Mancha bölgesi, hububat üretimini arttırdı. Bağcılık ve zeytinciliğe ayrılan alanlarda da artış ortaya çıkmakla birlikte tüketim bölgesel düzeydeydi ve anlamlı sayılabilecek bir ölçekte ticarileşme meydana gelmedi. Arazilerin büyük bölümü hububat üretimine ayrılıyordu. Hububatın birinci önceliği almasında, yer dışında başka faktörler de bulunmaktaydı. İspanya’da hububat fiyatları, nüfus artışının da etkisiyle, XV. yüzyılın sonlarından itibaren artmaya başlamıştı. 1540 ile 1550 yılları arasında fiyatlarda bir durgunluk yaşandı ve ardından 1603-1605 yıllarına kadar sürecek yeni bir yükseliş başladı. Bu koşullarda hububat üretimi kârlı bir iş haline dönüştü.¹¹⁹ Murcia da benzer bir büyüme sergilemekle birlikte daha çeşitli ürün bileşenine sahipti. Murcia’da tarımın gelişmesinde Müslüman Arapların yaptığı çalışmaların büyük önemi vardı. O dönemde yapılan çalışmalar, toprağın işlenmesi için hayati önem taşımaktaydı. Araplar, Alquibla ve Aljufia nehirleri üzerine yaptıkları iki büyük bentle su sistemini inşa ettiler. Bu bentlerden kanallar vasıtasıyla düzenli olarak tarım alanlarının sulanması sağlanıyordu. Araplar tarafından inşa edilen bentler ve su kanallarının kullanılmaya başlanması, Murcia tarımını geliştirdi.¹²⁰ İslam döneminden sonraki yüzyıllarda, tarım faaliyetlerinde büyük bir gerileme meydana gelmişti. 1480’li yıllarda ekilebilir tarım alanlarının büyüklüğünde dikkat çekici bir artış gözlemlendi. Artan nüfusun oluşturduğu baskısıyla, ıssız alanlar ve bataklıklar tarıma açılmaya başlandı. 1480’den 1621’e kadar, bölgenin demografik gelişmesine paralel olarak ekilebilir arazilerin miktarı sürekli arttı. 1481’de 52.587 tahullas olan ekilebilir alanlar, 21.300 tahullas artışla 73.897 tahullasa ulaştı.¹²¹ XVI. yüzyılda, Murcia’nın ekonomik büyümesinin temeli ipekçiliğe dayanıyordu. Bölgenin iklimi ve toprağı ipekçiliğe oldukça elverişliydi. İpek, ülke içerisindeki ticaret şehirlerine, özellikle de Toledo’ya satılmaktaydı. İpekçiliğin yaygın olması, dut yetiştiriciliğini önemli bir tarımsal faaliyet haline getirdi. 1579-1584 yılları arasında, dut üreticiliğinin verimi çok yüksek düzeydeydi ve vergi gelirleri içerisinde üçüncü sırayı alıyordu. Murcia’nın ekonomik

---

¹¹⁸ Comin ve diğerleri, s. 58.

¹¹⁹ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.428.

¹²⁰ Jimenez, Francisco Chacon, **Murcia En La Centruia Del Quinientos**, Murcia: Universidad de Murcia, 1979, s. 83.

¹²¹ Jimenez, s. 83.

faaliyetleri içerisinde üretim, istihdam ve gelirler yönüyle, dut yetiştiriciliğinin oynadığı rol, belirgin olarak gözlemlenebilmekteydi.¹²²

Endülüs, Sevilla'nın varlığıyla farklı bir ekonomik büyüme sergiledi. Amerikan pazarının talepleri bölgede zeytinyağı ve şarap üretiminin atılım yapmasına olanak sağladı.¹²³ Bağcılık ve zeytincilik, tüm Guadalquivir havzasında yayıldı. Kuzey Avrupa'dan Sevilla limanına ulaşan gemiler yalnızca Kastilya yünü ve Hint malları için değil aynı zamanda Endülüs'ün verimli ovalarından elde edilen şarap ve zeytinyağı için geliyordu. İspanya'nın diğer bölgeleri de pazarın talebine cevap verebilmekteydi. Ketan, kenevir gibi diğer sanayi ürünlerinin tarımı artık yapılmıyor olsa da ipekçilik, Granada ve Valencia'da gelişmiş bir daldı. Aragon'da yüksek miktarda üretilen safran, yemeklerde ve mürekkep üretiminde kullanılmaktaydı. Languedoc ve Provenza'dan Avrupa pazarlarına sunulmaktaydı.¹²⁴

XVI. yüzyılda da hububat üretimi önemini korumaya devam etti. Eski Kastilya, en önemli hububat üretim bölgesiydi ve iyi ürün dönemlerinde ihracata imkân veriyordu.¹²⁵ Mamafih, XVI. yüzyılda iyi ürün dönemleri sık sık kesintiye uğradı ve çok fazla kıtlık görüldü. Bu dönemlerde İspanya, buğday ithal etmek zorunda kalıyordu. Olumsuz iklim koşulları, Kastilya dahil hemen hemen tüm bölgelerde ürünün, kıtlıklara yol açacak düzeyde düşmesine neden oluyordu. Tahıl üretimi genel olarak Duero ve Tajo nehirlerinin vadilerinde, Extremadura'nın güneyinde, Endülüs'ün batısında, Kordoba, Sevilla ve Jerez de la Frontera çevresinde, Ebro nehri çevresinde yapılmaktaydı. Bununla birlikte İspanya'nın birçok bölümü tahıl ithal etmek zorundaydı. Barcelona, Valencia, Mallorca, Bask Ülkesi, Asturias ve Galicia gibi bölgeler düzenli olarak tahıl ithalatı yapmak mecburiyetinde olan bölgelerdi.¹²⁶ Devlet, tahıl için narh sistemine başvuruyordu. Kıtlık dönemlerinde fiyatlar yükselme eğiliminde olduğundan üst sınır belirleniyordu. 1502'yi izleyen yıllar kötü ürün yıllarıydı ve Katolik Krallar tarafından maksimum fiyat belirlenmişti. 1512'den 1539'a kadar olan dönemde, nispeten iyi ürün elde edildi ve bu dönemde fiyat kontrolü yapılmadı. 1539'dan sonraki

---

¹²² Jimenez, s. 264.

¹²³ Braudel, s. 285.

¹²⁴ Lapeyre, Henri, **Une Famille de Marchands les Ruiz: Contribution à l'Étude du Commerce entre la France et l'Espagne au Temps de Philippe II**, Paris: Armand Colin, 1955, s. 589.

¹²⁵ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.429.

¹²⁶ Edwards, s. 152.

dönem, yüzyılın ikinci yarısına kadar kötü ürün dönemi oldu ve bu dönemde fiyat kontrollerine tekrar başvuruldu.¹²⁷

Kıt ürün dönemleri fiyat artışlarını da beraberinde getiriyordu. Özellikle de tahıl fiyatları artış gösteriyordu. Fiyatların dalgalı ve istikrarsız yapısı yöneticileri, yüksek fiyatlardan dolayı şehirlerde başlayıp, kırı da içine alacak isyan hareketlerinin çıkmasından endişelendiriyordu. Köylü, fiyat kontrolleri nedeniyle ürününü çoğu zaman gerçek değerinin altında satmak zorundaydı. Bazen de sınırlamalardan kurtulabilmek için hileye başvuruyordu. Tüm bunların yanında, fiyatları daha da dengesiz hale getiren tahıl vurguncu ve fırsatçıları vardı ki, bunlar işleri çok daha karmaşıklaştırıyordu.¹²⁸

İspanya, yarımadanın dışında da buğday kaynaklarına sahipti. Milan ve Napoli, bazen ihracat yapabilecek oranda buğday üretiyordu. Sicilya, Batı Avrupa'nın önemli tahıl ambarları arasındaydı. İspanya, burada yabancı alıcılara ek vergiler getirmekte ve alımları sınırlamaktaydı. Fakat Doğu Akdeniz'de, buğday arzının kontrolünü ele geçiren Türk ilerleyişi, Batı Akdeniz üreticilerinin üzerindeki baskıyı arttırdı. Özellikle savaş dönemlerinde bu baskı daha da artmaktaydı. II. Felipe'nin ucuz fiyatlarla sağladığı Sicilya buğdayı olmasaydı, Venedik'in İnebahtı (Lepanto) savaşına dayanması mümkün görünmüyordu. Üstelik bu dönemde Sicilya'da buğday üretimi düşüş eğilimindeydi. 1532 ile 1578 yılları, buğday ihracatında önemli düşüşlerin olduğu bir dönem oldu. Akdeniz, Kuzey Avrupa'dan buğday almaya başladı. İngiliz ve Hollandalı gemiciler, Baltık buğdayını Akdeniz'e transfer etmek için Akdeniz ticaretine katıldılar.¹²⁹

XVI. yüzyılın ilk yarısındaki tarımın refah dönemlerinde, kır maliyetlerini karşılayabilecek güce sahipti. Ancak 1570'lerde demografik ve ekonomik koşulların değişmeye başlamasıyla, kırsal kesim için durum, hayatta kalma mücadelesine dönüştü. Yüzyılın sonlarında Segovia'da tahıl üretimi hızla düştü. Eski Kastilya'nın diğer bölgelerinde de benzer durum meydana geldi. Yüzyılın son çeyreğinde, Bureba'da buğday üretimi %25 düşüş gösterdi.¹³⁰ XVI. yüzyılın sonlarında, Valencia¹³¹ ve

¹²⁷ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.429.

¹²⁸ Medina, Ana Diaz, "Economía y Sociedad", Manuel Fernandez Alvarez, Ana Diaz Medina (Ed.) **Historia de España**, içinde (13-167), Madrid: Editorial Gredos S.A., 1987, s. 65.

¹²⁹ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s. 430.

¹³⁰ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s. 432.

¹³¹ Casey, James, **The Kingdom of Valencia in The Seventeenth Century**, Cambridge: Cambridge University Press, 1979, s. 65.

Murcia'da¹³² da diğer bölgelerde olduğu gibi tarımsal üretim düştü. Murcia'da üretim, yüzyılın sonlarından itibaren beklentilere cevap vermiyordu. Art arda gelen kötü ürün dönemleri sebebiyle, 1589-1590 yıllarında, Murcia yönetiminin aldığı kararların, sürekli buğday ihtiyacına işaret ettiği görülüyor.¹³³

Üretim ve verimin düşük olması, kırsal kesimin hayat şartlarını zorlaştırdı. Kıtlıktan, olumsuz doğa koşullarından ve kötü üründen kurtulmanın tek yolu, tohum ve gıda almayı sağlayacak borç elde etmektir. XVI. yüzyılın ortaları, tarım sektörünün iç ve dış pazarlardan belirli bir faiz oranı ve ipotekle borçlanabildiği ve karşılıklarını ödeyebildiği bir dönemdi. Fakat 1570'lerden sonra zor bir durum ortaya çıktı. Borçlanmada sabit faiz oranı belirlenmiyordu. Bu da köylünün borçlarını ödeyemeyerek toprağını kaybetmesine neden oluyordu.¹³⁴

İspanyol köylüsü ağır vergiler ödemek zorundaydı. Devlet, tarım sektörünün fazlasını toplumun ayrıcalıklı kesimlerine transfer ediyordu. Demografik yükseliş ve tarım topraklarının iyileşme dönemi olan XVI. yüzyılın ortalarında, politik gücün ve uluslararası çevre şartlarının da etkisiyle, İspanyol köylüsünün ekonomik gelişmeden aldığı pay çok düşük oldu. Üzerindeki vergi yükü sürekli arttı. Amerika'dan gelen kıymetli madenlerin toplam gelirler içerisindeki oranı, tarım kesimine kıyasla daha düşüktü. 1554'de %10, 1598'de ise %20 dolaylarındaydı. Geri kalan yüzdenin tamamı doğrudan ya da dolaylı yollarla köylünün üzerindedir.¹³⁵ İspanyol köylüsü yüksek vergiler, ekonomik durgunluk ve toprağın veriminin düşmesi gibi olumsuz koşulların üst üste gelmesi nedeniyle II. Felipe'nin son yıllarında direnme kapasitesini aşmış bulunuyordu. Köylü artık kendisinden bekleneni ödeyemez hale geldi ve böylece kır, uzun zaman sürecek bir depresyona girdi.¹³⁶

XVII. yüzyılda İspanyol tarımının depresyona girmesinin pek çok nedeni bulunmaktadır. Ülkenin bazı bölgeleri, sıkı bir çalışma ve ıslah faaliyetleri uygulandığında sulanabiliyordu. Böylece toprağın verimini arttırmak mümkündü. Örneğin, Valencia'da Morisko adı verilen İspanyol Müslümanlar, çorak ve dağlık

---

¹³² Jimenez, s. 168.

¹³³ Jimenez, s. 168.

¹³⁴ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s. 433.

¹³⁵ Vassberg, s. 219.

¹³⁶ Vassberg, s. 219.

bölgeleri çetin mücadele sonucu meyve bahçelerine çevirmeyi başarmıştı. Müslümanların fethinden önce Valencia’da tipik Akdeniz ürünleri olan buğday, zeytin ve üzüm yetiştiriciliği yapıyordu. Müslümanların fethi sonrasında şeker kamışı ve pirinç üretimi de bölgede büyük önem kazandı ve sulama kanalları sayesinde, sulanabilir alanlar genişledi. XVII. yüzyılın başlarında Müslümanların sürülmesinden tarımsal faaliyetler olumsuz yönde etkilendi. Valencia’nın temel tarım ürünleri olan şeker kamışı, pirinç ve buğday üretim miktarları büyük düşüşler gösterdi.¹³⁷

İspanya, XVII. yüzyılda, büyük oranda iş gücü kaybı yaşamaya başladı. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren kırsal kesim tenhalaştı. Dönem gözlemci ve tarihçileri savaşlar, Amerika’ya göç, kamu topraklarının satışı, senyörlerin baskısı ve ağır vergilerin yol açtığı iş gücü kaybına işaret ediyorlar. Duero bölgesi, bu bölgelerden biriydi. XVII. yüzyılın ilk 20 yılında, Salamanca’da çalışan nüfus 8.345’den 4.135’e düştü.¹³⁸ Emek ve üretim düşüşlerinin yol açtığı fakirlik ve sefalet sebebiyle İspanya, Avrupa’nın en yoksul ve çölleşmiş ülkesi görünümündeydi.¹³⁹

Kır nüfusunun azalmasının ve tarımın ilerlemesinin önünde bir takım engeller bulunmaktaydı. Veba, kıtlık ve savaşlar gibi klasik zorlukların yanı sıra bazı kurumsal uygulamalar da tarımın ilerlemesine engel teşkil etti. İspanyol bilim adamlarının bir kısmı narh sistemini de bunlardan biri olarak değerlendirmektedir. Fakat önem bakımından ikinci dereceden bir engel olarak algılanmaktadır. XVI. yüzyıl boyunca yönetim, fiyat artışlarını önlemek için narh sistemini uyguladı. Sistem doğal olarak, artan maliyetlerini karşılayamayan üreticinin zararına oluyordu. Bu nedenle, XVII. yüzyılın ilk dönemlerinde, tarımın kötü gidişine son vermek için hububat fiyatlarının serbest bırakılması düşünüldü. 1619-1628 ve 1632-1650 yılları arasında fiyat serbestisi getirildi. Fakat tarım sektörü, fiyat kontrollerinin zararını telafi edemeyecek kadar durgunlaşmıştı. Her hâlükârda fiyat kontrollerinin tarımla uğraşanlara verdiği zarar, diğer nedenlere oranla daha düşüktü.¹⁴⁰

---

¹³⁷ Reglá, Juan, “La expulsión de los moriscos y sus consecuencias en la economía valenciana” **Hispania: Revista española de historia**, No. 4, 1963, s. 211.

¹³⁸ Lynch, Los Austrias (1598-1700), s. 184.

¹³⁹ Domínguez Ortiz, Antonio, **La sociedad española en el siglo XVII: El Estamento Eclesiástico**, Granada: Universidad de Granada Servicios de publicaciones, 1992, s. 119.

¹⁴⁰ Lynch, Los Austrias (1598-1700), s. 186.

Malî sistem, İspanyol tarımının karşılaştığı zorlukların başında yer alıyordu. İspanyol köylüsünün üzerindeki malî yük, sürekli artıyordu. Üretici sınıfı oluşturan köylü, devlet, soylular, kilise, askerler, şehrli mülk sahipleri, tacirler ve bankerler gibi üretici olmayan ayrıcalıklı sınıfları omuzlarında taşımak zorundaydı. İspanyol altın çağının muhteşem yapıları, Kastilya köylüsünün alın teriyle inşa ediliyordu.¹⁴¹ Köylünün yükü orantısız bir şekilde yükseliyordu. Köylü, öncelikle senyöre, %5 oranındaki üretimden hakkını ödemek zorundaydı.¹⁴² Sonra kiliseye onda birlik *el diezmo* (öşür) ödemek zorundaydı. Bu vergi, devlet ve kilise arasında bölüşülüyordu.¹⁴³ Ardından kraliyete, *los servicios* ve *millones* adıyla alınan vergileri ödemesi gerekiyordu. Servicio, başlangıçta seferberlik gibi acil durumlarda toplanan bir vergiydi. V. Carlos zamanında düzenli olarak toplanan bir vergiye dönüştü ve kraliyetin önemli gelirleri arasına girdi.1590'da geçici olarak konulan millones ise 1596'dan itibaren sürekli bir vergi haline dönüştü.¹⁴⁴ Köylünün son olarak da senyöre kira borcunu ve ipotekli borçlarını ödemesi gerekiyordu. İspanyol köylüsünün ödemek zorunda olduğu kira el diezmo vergisinden daha yüksekti ve ürününün büyük bir kısmını kapsıyordu.¹⁴⁵ Köylünün ödemek zorunda olduğu tüm bu yükler toplandığında, ürünün neredeyse %50'sine ulaşıyordu. İspanyol köylüsünün, ürününün yarısı, köylü olmayan kesimlere gitmekteydi.

İspanyol tarımı, XVII. yüzyılın ilk yarısında verimini yitirdi. 1660'ların başlarına kadar da düzelme eğilimi göstermedi. Verim, XVI. yüzyıla kıyaslandığında çok düşüktü. Demografik gerilemenin, verimin düşmesinde önemli bir rolü oldu. Üstelik emeğin yerini tutacak bir teknolojik gelişme olmaması, kayıpların telafi edilmesinin önüne geçti. XVI. yüzyılda da, İspanya'da tarımsal üretimin artmasında, ekili alanların genişletilmesinin rolü olmuş, tarımda teknik bakımdan gerçek bir iyileşme ortaya çıkmamıştı. Yegâne teknolojik gelişme, toprağı sürmede öküz yerine katır kullanılmasıydı. Katır kullanımıyla çok daha fazla alan, çok daha hızlı sürülebilmekteydi. Bununla birlikte bir takım dezavantajlara da sahipti. En olumsuz yönü, yüzeysel bir sürümden ibaret olması ve toprağın derinlemesine

---

¹⁴¹ Salomon, Noël, *La vida rural castellana en tiempos de Felipe II*, Espinet Burunat (çev.), Barcelona : Planeta, D.L. 1973, s. 213.

¹⁴² Lynch, Los Austrias (1598-1700), s. 187.

¹⁴³ Vassberg s. 220.

¹⁴⁴ Vassberg s. 223-224.

¹⁴⁵ Vassberg s. 217.

sürülememesiydi.¹⁴⁶ Üstelik tarım topraklarını genişletmek amacıyla erozyona açık yamaçların kullanılmaya başlanması verimin düşmesine yol açıyordu. Böylece marjinal toprakların tarım alanı olarak kullanılması da verimi düşüren nedenler arasında yer aldı.¹⁴⁷

XVII. yüzyılda tarım, tüm İspanya’da gerilemekle birlikte, bölgeden bölgeye farklılıklar gösterdi. Katalan tarımı, çok büyük bir krize girmedi. İç pazarın talebine cevap vermeye devam etti. Valencia’da tarımsal üretim, yüzyılın ilk yarısında düşüş gösterdi. Daha sonra yükselişe geçti. 1640 ile 1690 yılları arasında üretimini ikiye katladı.¹⁴⁸ Katalonya’nın gösterdiği olumlu gelişme Galicia için geçerli olmadı. 1615’den sonra başlayan düşüş 1675’e kadar devam etti. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren düzelmeye Toledo, Extremadura ve Eski Kastilya’da da hissedildi.¹⁴⁹

İspanya, XVIII. yüzyılda da tarımda krizler yaşamaya devam etmekle birlikte üretim bir önceki yüzyıla göre artış gösterdi.¹⁵⁰ Tarımsal üretimin yükselmesi, her şeyden önce nüfus artışlarından kaynaklandı. Gerçi Tierra de Campo gibi bazı bölgeler, üretimleri nüfus artış oranını geçtiği için başta Madrid olmak üzere farklı bölgelerin taleplerine cevap verme imkânını elde ettiler.¹⁵¹ Bununla birlikte çevresel, teknolojik ve kurumsal sınırlar nedeniyle üretim yeterli düzeyde arttırılamıyordu. Tarım topraklarının %85’ini oluşturan kuru tarım arazileri, ancak çok yüksek miktarda gübreleme ve sulama faaliyetleri aracılığıyla istenen oranda verim veriyordu. Diğer taraftan kuru bölgelerde sulamayı arttırmak için çok miktarda emeğe ve malî kaynağa gereksinim duyuluyordu. Bu nedenle özellikle iç bölgelerdeki artış istenilen oranlarda gerçekleşmemekteydi.¹⁵²

Kötü ürün dönemleri, tarımsal yapının yetersizliği nedeniyle, kıtlığa ve fiyat artışlarına yol açıyordu.1753 yılında meydana gelen kuraklık sonucunda kıtlık görüldü. 1764 ve 1773 yılları arasında, iklimin normal olmasına rağmen, buğday üretimi %4,

---

¹⁴⁶ Vassberg s. 158-159.

¹⁴⁷ Lynch, Los Austrias (1598-1700), s. 190.

¹⁴⁸ Casalilla, Bartolome Yun, “Las Raices Del Atraso Economico Español: Crisis y Decadencia (1590-1714)” Francisco Comin, Mauro Hernandez, Enrique Llopis (Ed.), **Historia Economica de España SiglosX-XX** içinde (85-120) Barcelona: Critica, 2010, s. 107.

¹⁴⁹ Casalilla, s. 107.

¹⁵⁰ Agelan, s. 127.

¹⁵¹ Agelan, s. 127.

¹⁵² Agelan, s. 127.

arpa üretimi ise %5,5 oranında düştü. Yerli tahıl üretimi iç talebi karşılamıyordu. 1756 ile 1773 yılları arasında tahıl ithalatı, ihracatı geçti. Yerli üretimin iç talebi karşılayamaması, özellikle de yüzyılın ikinci yarısında, tahıl fiyatlarında artışa yol açtı. İspanyol tarımı, şartların iyileştirilmesi ve teknolojik ilerleme ile değil, toprakları genişletme neticesinde büyüebiliyordu. Tarım, büyümekte fakat gelişmemekteydi.¹⁵³

Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, başta tarım olmak üzere, İspanyol ekonomisinde reform çalışmaları başladı. İspanyol reformistleri, fizyokratların fikirlerinden etkilenmişlerdi. İspanyol tarımının sıçrama yapabilmesi için iç piyasada tahıl fiyatlarının yükselmesi gerektiğine inanıyorlardı. Böylece üretim artacak, işsizlik önlenecek ve çalışanlar toprak sahibi yapılacaktı. 11 Temmuz 1765 yılında çıkartılan bir kanunla tahıllara uygulanan fiyat sınırlaması kaldırılarak fiyatlar serbest bırakıldı.¹⁵⁴ Sınırlandırmanın kaldırılması, tahıl fiyatlarında artışı da beraberinde getirdi. Fiyat artışı kilise, soylular ve diğer toprak sahiplerine fayda sağladı. Tüketici ise ekmek alabilmek için yüksek bedeller ödemek zorundaydı. Tahıl fiyatlarının serbest bırakılması tam bir felaket oldu. Fiyatlar, toprak kiralari ve kârlar sürekli artış gösterdi.¹⁵⁵ Geçim, her geçen gün daha da zorlaştı. Tahıl fiyatlarının serbestliği politikası, aşırı derecede fiyat yükselişlerinin ve kıtlıkların görüldüğü 1803-1804 yıllarına kadar, tüm sertliğiyle uygulandı.¹⁵⁶

Tarım reformunun başarılı olmasının toprağın işlenmesine bağlı olduğunu gören yönetim, bu alanda bir takım düzenlemeler yapmaya çalıştı. 1765'den itibaren, krallığa ait işlenmeyen topraklar, sabit bir kira karşılığında topraksız köylülere ve tarım alanında çalışanlara verilmeye başlandı.¹⁵⁷ Fakat bu politika fiyaskoyla sonuçlandı. Toprağı işleyecek araç ve gereçlerden yoksun olan işçi ve köylünün, sermayesiz ve kredisiz, boş toprakları verimli alanlara dönüştürmesi beklenemezdi. Toprak reformundan daha çok yerli oligarşi yararlandı ve kamu topraklarını ele geçirdi. Reform, gıda problemlerini çözmede başarısızlıkla sonuçlandı. Gerçekte bir tarım devrimi yapılamadı. Tarım sektörünün krizi, XVIII. yüzyıl boyunca sürdü. Tarımda reform

---

¹⁵³ Lynch, El Siglo XVIII, s. 559.

¹⁵⁴ Lynch, El Siglo XVIII, s. 560.

¹⁵⁵ Lynch, El Siglo XVIII, s. 561.

¹⁵⁶ Lynch, El Siglo XVIII, s. 562.

¹⁵⁷ Agelan, s. 141-143.

çalışmaları 1808'e kadar devam etti.¹⁵⁸ Bu çalışmalar, İspanyol tarımının yapısal sorunlarını ortadan kaldırmaya hizmet etmedi.

b. Hayvancılık

İspanya'da, krallığın geleneksel eğilimi tarıma karşı hayvancılığın desteklenmesi yönündeydi. Katolik Krallar, Fernando ve Isabella, yün ihracatının sağladığı yüksek kârlar nedeniyle hayvancılığa verdikleri desteği artırdılar. 1501 yılında yayınlanan bir kanunla, tarımın aleyhine olarak, ülke sınırları içerisinde göçebe hayvanların otladığı alanların asla başka amaçlar için kullanılmayacağı ifade ediliyordu. Katolik Kralların hayvancılığa öncelik veren bu politikası, ilk Avusturyalı krallar tarafından da aynı şekilde devam ettirildi. 1527'de çıkartılan bir kanun, hayvanların tarım alanlarına zarar vermesi durumunda, sürünün sahibini sadece zararı telafi etmekle sorumlu tutuyor, zararın karşılanmasının dışında bir cezalandırmayı gerekli görmüyordu.¹⁵⁹ Hayvancılık, bir kırsal faaliyet olarak daha az emek gerektiriyordu ve bu sayede ordunun ihtiyacı olan pek çok insan boşta kalıyordu. Topraklarını koyun meralarına dönüştürmek ise soylular için çok kârlı bir işti.¹⁶⁰ İspanya'da hayvancılık, devlet desteğinin dışında tabii şartlar nedeniyle de gelişti. Kastilya platosunun kurak iklimi ve verimsiz toprakları, tarımdan ziyade küçükbaş hayvancılık için elverişliydi. Diğer taraftan dağlık bölgeler ve güneyde yer alan ovalar arasındaki sıcaklık farkları, asırlardır devam eden göçebe hayvancılığı teşvik etmekteydi. Ekim'e doğru, kışı geçirmek üzere, koyun sürüleri, Kastilya'nın dağlık alanlarından ve yüksek platolarından Extremadura, Endülüs ve Murcia ovalarına gitmekteydiler. Nisandan itibaren ise tersine bir göç oluyordu. Sürülerin geçiş yerleri belirliydi ve yine belirli noktalarda vergi toplama yerleri vardı. XIII. yüzyıldan itibaren göçebe hayvancılar, faaliyetlerini organize etmek ve haklarını korumak üzere "La Mesta" adında bir örgüt kurmuşlardı. Kastilya'da meralarla ilgili yasalar diğer yasalara göre daha baskındı ve Krallık, tarımla uğraşanlarla meydana gelecek bir çatışma durumunda göçebe hayvancıları destekliyordu. XVI. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle de 1525 yılında V. Carlos'a verdiği mali destekle birlikte, La Mesta'nın

---

¹⁵⁸ Agelan, s. 143.

¹⁵⁹ Vassberg s. 80.

¹⁶⁰ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s. 431.

ayrıcalıklı konumu daha da belirginleşti.¹⁶¹ Yüzyılın ilk yarısı boyunca La Mesta'nın önemi sürdü ve küçükbaş hayvan adetleri sürekli artış gösterdi.¹⁶²

XVI. yüzyılının ikinci yarısında, İspanya'nın ihracatında ortaya çıkan bunalım ve fiyat artışları, La Mesta'yı da etkiledi. Bu döneme kadar, küçükbaş hayvancılık kârlı bir işti ve İspanyol yünleri, zorluk çekmeksizin ihraç edilebiliyordu. Fakat 1550'den itibaren görülmeye başlayan büyük fiyat artışları, yün satışlarını olumsuz yönde etkiledi ve dolayısıyla küçükbaş hayvan adetlerini düşürdü. 1550-1560 yılları arasında küçükbaş hayvan adetlerinde önemli miktarlarda düşüş gerçekleşti.¹⁶³ 1552-1563 arasında toplam küçükbaş hayvan sayısı %20 azaldı 1550'den 1621'ye kadar olan süreçte üç milyonun üzerinde olan küçükbaş hayvan adedi, iki milyonun altına geriledi.¹⁶⁴

XVIII. yüzyılda hayvancılıkta, yün ihracatındaki artışa paralel olarak, bir önceki yüzyıla göre genişleme meydana geldi. Bununla birlikte, özellikle tahıl üretiminin artması ve meraların tahıl alanlarına çevrilmesi nedeniyle, yüzyılın ortalarından itibaren, bir duraklama başladı.¹⁶⁵ Yüzyılın ortalarında toplam büyükbaş hayvan sayısı, 47 bin dolaylarındaydı. Büyükbaş hayvancılık, daha çok nemli ve yağışlı bölgelerde gelişme gösterdi. 1708'de, 2,1 milyon dolaylarında olan küçükbaş hayvan sayısı 1765'de 3,5 milyona dolaylarına ulaştı ve yüzyılın sonunda bu rakamı aştı.¹⁶⁶ Dış talep yün fiyatlarını harekete geçirdi ve yüzyıl boyunca fiyatlar nispeten yüksek oranlarda seyretti. Yün ihracatı yüzyılın başına göre 2,3 katı artış gösterdi. Fiyatlarda ise %50 dolaylarında bir artış görüldü.¹⁶⁷

2. Sanayi

XVI. ve XVII. yüzyıllarda, İspanya sanayii, ağırlıkla tarımsal çevrenin etrafına kurulmuş, aile fertlerinin çalıştığı atölye üretimine dayanmaktaydı. Üretim araç ve gereçleri basitti ve emek ağırlıklı bir üretim yapısı vardı. Gerekli olduğunda sözleşme ile aile dışından da emek kullanılabilirdi. XIX. yüzyıla birlikte ise, yavaş ve

---

¹⁶¹ Vassberg s. 80.

¹⁶² Klein, Julius, *The Mesta A Study In Spanish Economic History 1273-1836*, Cambridge: Harvard University Press, 1920, s. 26.

¹⁶³ Klein, s. 28.

¹⁶⁴ Lynch, *Los Austrias (1516-1598)*, s. 432.

¹⁶⁵ Agelan, s. 134.

¹⁶⁶ Agelan, s. 134.

¹⁶⁷ Agelan, s. 135.

sınırlı olmakla birlikte, fabrika üretimi görülmeye başladı. Üretimin yapıldığı atölyeler ve üretimde kullanılan araç gereçler, basit geleneksel araçlardan meydana geliyordu. Maliyetlerin düşük olması için daha çok ucuz hammaddeler ve vasıfsız iş gücü kullanılıyordu. Biraz daha gelişmiş sanayi olarak un ve zeytinyağı değirmenleri, hidrolik sistemle çalışan demir değirmenleri bulunuyordu. XVIII. yüzyılda Kraliyet fabrikalarının kurulması ve Katalonya pamuklu sanayiinin makineleşmesi, önemli sermaye yatırımları arasında yer alır. Özel sanayi üretiminin kontrolü, genellikle soyluların ve kilisenin elindeydi. Devlet fabrikalarının ağırlığını ise ordunun ve donanmanın ihtiyaçlarına yönelik yatırımlar oluşturuyordu. Demir-çelik gibi ağır sanayi yatırımları, daha çok kuzey bölgelerde toplanmıştı.¹⁶⁸

İspanya sanayiinde, XV. yüzyılın sonundan başlayarak XVI. yüzyılın sonlarına kadar sürecek bir ilerleme başladı. Yüzyılın sonundan itibaren ise başta tekstil olmak üzere birçok sektörde duraklama yaşandı.¹⁶⁹ Sanayide büyümeyi ortaya çıkartan nedenler arasında nüfus artışıyla birlikte, Amerikan pazarının büyüyen talebi ve fiyat artışları olduğu görülmektedir.¹⁷⁰ Yün üretiminin bolluğu, tekstil endüstrisini kârlı bir konuma oturttu. Özellikle Valencia, Aragon ve Katalonya bölgelerinde sanayi diğer bölgelere oranla çok daha iyiydi. Fakat XVII. yüzyılın başlarında İspanyol Müslümanların sürülmesiyle düşüşe geçti.¹⁷¹

İspanya'da sanayi üretimi hiçbir zaman İngiltere, Alçak Ülkeler ve İtalya seviyesine ulaşmamıştı. Ancak iç talebi karşılayabilecek bir noktadaydı. Bu durumun birçok nedeni bulunmakla birlikte kısaca şunları söyleyebiliriz: La Mesta kurumunun yün ihracatına dayalı geleneksel yapısı, sanayide meydana gelen olumlu gelişmeye engel oluyordu. Amerikan hazinelerinin piyasaya girmesi, girişimcileri yatırımları bırakarak yüksek gelir elde etmeye yarayan toprak sahipliğine yöneltti.¹⁷² Bunlarla birlikte dokuma sektörünün yetersizliği ve teknik bakımdan ıslahın gerçekleşmemiş olmasının da etkisiyle İspanya tekstili pazarlarını kaybetmeye başladı. Çünkü İspanyol ürünleri yabancı ürünlere göre pahalı ve daha düşük kalitedeydi. Bütün bunlara rağmen

---

¹⁶⁸ Martin, s. 79.

¹⁶⁹ Medina, s. 110.

¹⁷⁰ Álvarez, Manuel Fernández, "La Coyuntura Económica", José María Jover Zamoro (Ed.) **Historia de España Ramón Menéndez Pidal** içinde (289-309), c. 19, Madrid: Espasa Calpe, 1996, s. 290.

¹⁷¹ Medina, s. 110.

¹⁷² Álvarez, Manuel Fernández, "La Coyuntura Económica", s. 292.

İspanya’da tekstil sanayii, dönemin rekabet şartlarına karşı koyabilecek durumdaydı. XVI. yüzyılda, tüccar-girişimciler tarafından kontrol edilen, kırsal çevreye dayalı, pre-kapitalist bir tekstil sanayii ortaya çıkmıştı.¹⁷³

XVI. yüzyılda, endüstriyel faaliyetler içerisinde en fazla ilerleme gösteren sektör, tekstildir. Segovia’nın yünlü kumaşları, Toledo ve Granada’nın ipekli dokumaları, sektörün öncüleriydi. Metalürji daha çok Vizcaya ve Guipuzcoa’da geliştii. Kastilya’nın dokumacılık merkezleri, merinos yün dokumacılığında gelişme göstermekteydi. Bask ülkesi şehirleri ağırlıkla demircilik alanında, Toledo ve Grana’da gibi şehirler ipek üretiminde geleneksel miraslarını sürdürüyorlardı.¹⁷⁴

Kastilya şehirleri dokumacılık sektöründe büyük başarılar gösterdiler. Segovia, dokuma sektöründe öncü bir konuma sahipti. Cuenca, Kordoba ve Toledo diğer önemli dokumacılık şehirleri arasında gelmektedirler.¹⁷⁵ Önemli bir tekstil üretim bölgesi olan, 600 dolayında dokuma tezgâhının bulunduğu Segovia’da endüstriyel gelişme çok uzun sürmedi. 1580’li yıllar endüstrinin en yüksek başarıyı elde ettiği dönemdi. Segovia’da tekstil sektörü, 1580’den sonra hızlı bir düşüş yaşamaya başladı. Dokuma tezgahı sayısı IV. Felipe döneminde 300’e düşmüştü. 1691 yılına gelindiğinde ise şehirde sadece 159 tezgâh vardı.¹⁷⁶ Yün üretiminin ve nitelikli iş gücünün bol olmasına rağmen dokumacıların ürünlerini ticarileştirememelerinin kökeninde kır ve kent arasındaki düşük alışveriş oranı olduğu gözlenmektedir. Şehir nüfusu belirli bir elit tabakadan oluşuyordu. Bu laik ya da kilise kökenli senyörler, tarımsal üretim fazlasını, kira artışları, feodal hukuk, yargı ve öşür gibi çeşitli usullerle tekellerine almışlardı. Tüm bunlar, tarımsal kârların sınırlı bir kesimin elinde birikmesine neden oldu ve köylünün tüketim alışkanlıklarını değiştirecek bir birikim yapmasını engelledi. Segovia’da endüstrinin gelişmesine ikinci bir engel de vergilerdi. 1590’larda, Kuzey Avrupa’da meydana gelen saldırılar nedeniyle vergilerde artış başladı. Eyaletin mali durumunda meydana gelen zorluklar sonucu vergiler, 1590-1633 yılları arasında vergi oranları 2,5

---

¹⁷³ Álvarez, Manuel Fernández, “La Coyuntura Económica”, s. 292.

¹⁷⁴ Álvarez, Manuel Fernández, “El Marco Urbano”, José María Jover Zamaro (Ed.) **Historia de España Ramón Menéndez Pidal** içinde (216-288), c. 19, Madrid: Espasa Calpe, 1996, s. 247.

¹⁷⁵ Medina, s. 114.

¹⁷⁶ Sanz, Ángel García, **Desarrollo y crisis del Antiguo Régimen en Castilla la Vieja: economía y sociedad en tierras de Segovia de 1500 a 1814**, Madrid: 1977, s. 216.

kat artış gösterdi. Vergi oranlarının artış gösterdiği dönem, üretim baş döndürücü bir hızla düşüşüne rastlıyordu.¹⁷⁷

Kordoba, diğer bir endüstriyel başarısızlık örneğini oluşturmaktadır. XVI. yüzyılının başlarında Kordoba'da birbiriyle ilişkili faaliyetler gelişme göstermekteydi. Şehir ihracat, tarımsal üretim merkezi ve pazara yönelik üretim yapan sanayi için sermaye odağı haline gelmişti. Dokumacılık ve ipek üretimi yapılmaktaydı. 1580 yılı, Kordoba'nın, XVII. yüzyıl boyunca sürececek bir durgunluk ve ekonomik çöküşün içerisine girmesinin başlangıcı oldu. Kriz ilk olarak, mülkiyetin belirli ellerde toplanması ve dengesiz bir şekilde küçükbaş hayvancılığın desteklenmesi neticesinde köylünün dereceli olarak fakirleşmesiyle, kırdan başladı. Kredilerini ödeyemeyen köylü, borç batağına girdi. Tüketim mallarına talebin azalmasıyla köy pazarları çöktü. Aynı zamanda, ticarî ve endüstriyel faaliyetler üzerindeki malî baskının da artmasıyla sadece tüketici değil, üretici de sıkıntıya girdi. Her iki kesimde devletin karşısında savunmasızdı. 1575'de, satış üzerinden alınan Alcabala oranı bir önceki yılın dört katına çıkartıldı. Bu durum tüccar ve zanaatkârın maliyetlerinin yükselmesine ve kârlarının düşmesine yol açtı. Devlet kırbacının yanı sıra tüccar, kırsal kesimden ucuz işgücü almaya engel olan lonca ve yerel yönetimlerin baskısıyla da karşı karşıyaydı. Piyasa güçlerine karşı durmanın imkânsız olduğunu gören tüccar, endüstri yatırımlarından vazgeçerek sermayesini kamu ve özel sektöre borç verme, arazi satın alma ve benzeri alanlara yatırdı. Kordoba başarısını kaybetti ve 1580-1600 yılları arasında ticarî ve endüstriyel bir durgunluk içerisine girdi.¹⁷⁸

XVI. yüzyılın başlarında, Kastilya'nın en önemli endüstri merkezlerinden olan Madrid de bir başka kötü sanayileşme örneğidir. Başkent nüfusunun artmasıyla birlikte iaşe sorununun ortaya çıkması, düşüşü de harekete geçirdi. Madrid nüfusu 1600'de 90 bin iken, 1630'da 130 bine ulaştı. Rant ise, politik ve aristokratik küçük bir elit grubun elinde toplanmıştı.¹⁷⁹ Madrid, büyük miktarlarda, elastikiyeti bulunmayan, ithal lüks mallar tüketiyordu. Nüfusun geri kalanını ise dar gelirli kesim oluşturuyordu ki, bunların tüketimlerinin çoğunluğu yine elastikiyeti bulunmayan gıda maddelerinden

---

¹⁷⁷ Sanz, s. 334.

¹⁷⁸ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s. 437.

¹⁷⁹ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s. 437.

meydana geliyordu. Pazarın sınırlı yapısı, İspanya'da zanaatların gelişmesine ve Madrid'de bir sanayi üretimi ortaya çıkmasına engel teşkil etti.¹⁸⁰

İspanya'da, yünlü dokumacılığının tersine ketencilik ve keten dokumacılığı fazla gelişme göstermemişti. Keten üretimi, Aragon ve Valencia'da yapılmakla birlikte, İspanyol donanmasının ihtiyacını karşılayacak düzeye ulaşmadı. İpek endüstrisi İspanya'da büyük bir güce sahipti. Dokumalarının kalitesi sayesinde iç piyasada ve Avrupa pazarında önemli bir yer edindi.¹⁸¹ İpekçilik, Müslümanların geleneksel sanatı olması nedeniyle daha çok Granada, Valencia, Murcia ve Malaga'da yapılıyordu.¹⁸² Üretimin büyük çoğunluğu başta İtalya ve Fransa olmak üzere diğer ülkelere ihraç ediliyordu. Bir başka önemli endüstri dalı ise yine Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen dericilik oldu. XVI. yüzyılda da dericilik, sanayinin önde gelen alanlarından biriydi.¹⁸³

Demir madenlerinin ve dökümhanelerinin bolluğu, İspanya'da demir sanayiinin gelişmesine olanak sağladı. Fakat demircilikte kullanılan teknolojiyi geliştirmek için gerekli yatırımların yapılamaması, İspanyol demircilik sanayiinin kısa sürede gerilemesine yol açtı.¹⁸⁴ Demircilik sanayii özellikle Bask ülkesinde ilerleme gösterdi. Yün üretiminde gelişme gösteren Kastilya'nın aksine Vizcaya ekonomisi demirciliğe dayanıyordu. Yabancı gemilerin Bilbao limanı vasıtasıyla kolayca ulaşım sağlayabilmeleri, bölgenin sanayi gelişimine önemli katkı sağladı. Yabancı gemiler yüklü miktarda demir yüklerken, bunun karşılığında bölgeye gıda maddesi getiriyorlardı. Önemli miktarda maden ihracatı yapılmasının yanı sıra Bask bölgesinde yerli demir sanayii de büyük gelişme gösterdi. Büyük miktarlarda maden, çivi, tarım aletleri, gemi çapası ve silah gibi yerel ihtiyaçların imalatında kullanılıyordu. XVI. yüzyılın başlarında, demircilikte hidrolik enerjisinin kullanılması teknolojinin ilerlemesini ve adeta küçük bir sanayi devriminin ortaya çıkmasını sağlamıştı. Daha çok insan emeğine

---

¹⁸⁰ Ringorse, David R., **Madrid And The Spanish Economy 1560-1850**, The Library of Iberian Resources online, s. 86, <http://libro.uca.edu/ringrose/madrid.htm> (10 Haziran 2011).

¹⁸¹ Medina, s. 115.

¹⁸² Medina, s. 115.

¹⁸³ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s. 438.

¹⁸⁴ Medina, s. 119.

ve yüksek miktarda odun tüketimine dayanan eski metotlar, yerlerini yavaş yavaş daha etkin bir teknik olan hidrolik enerjisi ile çalışan sistemlere bırakıyordu.¹⁸⁵

Vizcaya kıyılarında demircilik kadar gemi sanayii de gelişti. Bölgeden elde edilen kereste iyi kalitede olmadığı için ihtiyaç duyulan keresteyi Bask Ülkesi sağlıyordu. Daha çok Akdeniz'e has gemiler üretiliyordu. Bunların başında kalyon geliyordu. Kalyonlar, menşe olarak Akdeniz'e ait olmakla birlikte, Atlantik'te de kullanılıyordu. Bir başka gemi türü, Portekizliler tarafından geliştirilen Karavela idi. II. Felipe'nin krallığı süresince, İspanya'nın kuzey kıyıları maksimum kapasite ile üretimlerini sürdürdü. Kârlı Amerikan ticareti, gemiciliği verimli bir sektör haline getirdi. XVI. yüzyılın büyük bir bölümünde, Atlantik'i geçmekte kullanılan gemiler, Basklılar tarafından inşa edilmekteydi. Savaşlar da bu sektörün büyümesinde önemli bir faktör oldu. Avrupa ticaretinde kullanılan gemilerin çoğu, az yük ve düzenli aralıklarla yapılan ticaretin ihtiyacını karşılayabilecek küçük hacimliydiler. II. Felipe, donanması için daha büyük gemiler inşa ettirmek girişiminde bulundu fakat bunun sivil denizciliğin gelişmesinde çok büyük faydası olmadı. XVI. yüzyıl boyunca İspanyol gemicilik sanayiinin başarılı bir çizgi çizdiğini söyleyebiliriz. Yüzyılın sonunda İspanyol gemicilik teknolojisinde ilerleme meydana gelmemesi ve gerekli ıslah çalışmalarının yapılamaması, İspanya ekonomisi ile birlikte gemi sanayiinde de düşüşü başlattı.¹⁸⁶

XVI. yüzyılda, İspanya'da, tekstil, ipek, deri, metalürji ve gemi sanayii gibi dalların oluşmasına ve birçok şehirde nüfus artışı görülmesine rağmen sanayinin gelişimi, İngiltere gibi ülkelerle kıyaslanamayacak kadar çok zayıftı. İspanya endüstrisi, İspanyol malları, Kuzey Avrupa ülkelerinin ürünleriyle rekabet edebilecek düzeyde değildi. Etkin olmayan bir endüstriyel ilerleme vardı. Öte yandan loncaların yönetmelikleri ve yüksek vergiler, endüstriyel ilerlemenin önünde engel teşkil ediyordu. Devletin, üretim faaliyetlerine ve üretici firmaların yatırımlarına olan desteği azdı. İspanya'nın dış ticaretinin her zaman açık vermesi, endüstrinin ihtiyaç duyduğu sermayeyi biriktirmeye olanak vermiyordu. Ülke, hammadde ihracatçısı ve mamul madde ithalatçısıydı. İhracat ve ithalat arasındaki açığı, Yeni Dünya'nın hazineleri ile

---

¹⁸⁵ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s. 438.

¹⁸⁶ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s. 440.

kapatıyordu. Amerikan hazineleri, verimli yatırımlara dönüştürülemedi. İspanya'nın elde ettiği yegâne kaynak olan Amerikan hazineleri, savaşların finansmanında, diğer ülkelerle olan ticarî açığı kapatmakta, yüksek ve gösterişli binalar yapımında ve lüks tüketimde kullanılıyordu. Tüm bunlara fiyat devriminin ve yüksek vergilerin getirdiği yük de eklenince İspanya'da endüstri gelişme gösteremedi.¹⁸⁷

Fiyat artışları, başlangıçta İspanya sanayii için itici bir güç olmuştu. XVI. yüzyılın ortalarında başlayan fiyat artışları ve temel ihtiyaç maddelerinin maliyetlerinin artması, kıymetli maden girişi ve yetersiz üretime değil, yüksek ihracat miktarına ve özellikle de Amerika'dan gerçekleşen aşırı talebe bağlanmaktaydı. 1548'de, Kastilya Cortesi, Amerika da dahil olmak üzere, ihracatın yasaklanmasını ve ithalatın sınırlandırılmasını talep etti. Başlangıçta Krallık, Amerika'ya ihracat yasağını reddettiği gibi, yabancı malların ithalatını ve yabancı dokumaların İspanya'da satışını teşvik etti. Sonra ihracat yasaklarına yönelik bir takım düzenlemelere girişti. 23 Nisan 1552'de keten dokumaların ülkeye girişini canlandırmak kastıyla, bu ürünlerin ithalatına, ihraç edilen yün değerince izin veren bir yasa çıkardı. 25 Mayıs 1552'de, bir düzenleme yaparak yün, ipek ve deri ürünlerinin, Amerika hariç diğer ülkelere ihracatını yasakladı. Alınan kararlar ekonomiye beklenen yararı getirmedi. Bunun üzerine 1555'de, yabancı ürünlerle rekabet edemeyen tüccarın baskısı altında yasaklar, ekonomik depresyona ve işsizliğe neden olduğu gerekçesiyle kaldırıldı ve yeniden tekstil ürünlerinin ihracatına izin verildi. Yeni kararlar, İspanyol sanayii ve ticaretinin bedel ödemesi karşılığında, yabancı ithalatçılara olağan üstü fırsatlar sundu. Yenilgiyle sonuçlanan savaşların getirdiği yükler de eklenince, 1590'lı yıllarda, İspanya ekonomisi iflasın eşiğine geldi.¹⁸⁸

İspanyol sanayiinin gerilemesinde yalnızca fiyat hareketlerinin etkisi olmadı. Üretim maliyetlerinin üzerinde malî yükün artması, İspanyol işadamlarının sanayi yatırımı yapmaya olan isteğini kırıyordu. Bunun yerine toprağa yatırım yapmak ve aristokratik bir hayat yaşamak, böylece vergi yükünden kaçmak tercih edilmekteydi. Endüstri, ihracat yasalarının dışında, çağın dolaylı vergileri olan *la alcabala* ve *los millones* gibi vergi türlerinin de etkisiyle hassas bir yapıya sahipti. 1575'lerde, vergi yükü, fiyat artışlarına oranla çok daha fazla arttı. Paranın satın alma değerinin düşmesi

¹⁸⁷ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s. 441.

¹⁸⁸ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s. 442.

ve bunun neticesinde devletin savaş ve diğer maliyetlerinin sürekli artması, her seferinde daha fazla vergi yükünün ortaya çıkmasına ve İspanyol endüstrisinin zayıflamasına sebep oldu. Dış borçların ülkenin kaynaklarını yutması yalnızca devlet gelirlerini değil, vergi artışları ve Amerika'ya giden gemilere el konularak kamulaştırılması gibi yollarla özel sermayeyi de etkiledi.¹⁸⁹

İspanyol sanayii XVI. yüzyılın ortalarında zirveye ulaşmıştı. Fakat bu durumdan çok uzun süre yararlanamadı. Yükselişten yararlanamayan sanayi, hızlı bir düşüşe geçti. XVII. yüzyıl, kendisinden önceki dönemlerin talihsizlik ve hatalarının sonuçlarına katlanmak zorunda kaldı.¹⁹⁰ Neredeyse tüm sektörler depresyona girdi. Endüstrideki bunalımın etkisi, tekstil, metalürji ve gemi sanayii gibi yaygınlık kazanmış sektörlerde, yerel sanayilere göre daha yüksek oldu. Krizin ilk kurbanı, bir zamanların en canlı sektörü olan tekstildi. Yünlü dokumaların gelişme gösterdiği Segovia, Toledo, Cuenca, ipekçiliğin canlı olduğu Granada, Malaga, Sevilla ve Toledo gibi şehirlerde sanayi üretimi geriledi, pek çok tezgâh kapandı.¹⁹¹

XVII. yüzyıl boyunca endüstriyel gerileme, ülkenin tüm bölgelerinin ortak sorunuydu. Bir önceki yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan durgunluk ve sonrasında çöküş, XVIII. yüzyılın başlarına kadar devam etti. Toledo, Cordoba, Sevilla, Granada ve Valencia gibi pek çok şehir, fakirleşti ve tenhalaştı. Şehirlerin bir kısmı yalnızca fabrika ve imalathanelerini kaybetmekle kalmadı, meşhur endüstrilerini de yitirdi. Segovia gibi diğer bazı şehirler ise yalnızca eski başarılarını kaybetti fakat üretimlerini devam ettirdi.¹⁹² XVI. yüzyılda Segovia'da nüfusun yaklaşık %77'si sanayi faaliyetleriyle, bunların da %65'i tekstil sanayii ile uğraşıyordu. Segovia, eski Kastilya'nın en önemli yünlü dokuma üretim merkezlerindendi. 1590 ile 1630 yılları arası, Segovia'da tekstil sektörünün çöküş dönemi oldu. Şehir nüfusu, 25.000'den 8.000'e düştü. Bu düşüş, yüzyıl boyunca devam etti. 1580'lerde 600 dokuma tezgâhına sahip olan kent, 1691'de yalnızca 159 tezgâha sahipti.¹⁹³ Cuenca'nın nüfusu, tekstil sektöründe ortaya çıkan bunalımın ardından 15.000'den 5000'e düştü. En önemli

---

¹⁸⁹ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s. 442.

¹⁹⁰ Colmeiro, Manuel, **Historia de la economía política española**, C. 2, Madrid : Fundación Banco Exterior, D.L., 1988, s. 145.

¹⁹¹ Lynch, Los Austrias (1598-1700), s. 192.

¹⁹² Colmeiro, s. 147.

¹⁹³ Sanz, s. 216.

düşüşün görüldüğü şehirlerden biri de Toledo oldu. Toledo, XVII. yüzyılda, yünlü üretiminin %75'ini kaybetti. Binlerce ipek dokuma tezgâhına sahip olan şehirde, 1685 yılına gelindiğinde yalnızca 600 tezgâh kalmıştı. Şehir nüfusu, XVI. yüzyılın sonlarında 60.000 iken, 1691'de 20.000'e düştü.¹⁹⁴

İspanya, XVII. yüzyılda, tekstil sektöründe olduğu gibi metalürjide de bir düşüş yaşadı. Özellikle Vizcaya ve Guipuzcoa bölgelerinde, küçük fakat faal bir demircilik sanayii vardı. 1550'lerde, yıllık 300.000 kental (3.300 ton), demir ve çelik ürünü üretimi gerçekleşmekteydi. XVI. yüzyılın ikinci yarısında itibaren başlayan kriz, XVII. yüzyılda da devam etti. Demir ve çelik ürünleri üretimi her geçen gün düşmeye başladı. 1634'de yıllık üretim, 80.000 kentale gerilemişti. 1650 ile 1700 yılları arasında ise, üretim yıllık sadece 4000 kentaldı.¹⁹⁵ XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İspanya, hırdavat malzemelerini de askeri donanımda olduğu gibi, İngiltere ve Fransa'dan ithal ediyordu.¹⁹⁶

XVII. yüzyılda tekstil, metalürji ve gemi sanayii gibi temel sektörler büyük kayıplar yaşarken, yerel sektörler daha şanslı konumdaydı. Örneğin Barcelona ve Valencia'da, yerli hammadde kullanarak üretim yapan seramik ve cam endüstrisi, üretim seviyesini korumuş ve iç piyasanın ihtiyaçlarını karşılayabilmişti. Kordoba, Ciudad Real gibi şehirlerde önemli bir dal olan deri sanayiinde fazla bir düşüş yaşanmadı. İhracat yapamamakla birlikte, iç pazarların ihtiyacını karşılayabilecek düzeyde üretim yapılabilmekteydi. Sevilla ve Valencia'da ihracata yönelik sabun üretimi yapılıyordu. Kâğıt sanayii ise iç piyasanın ihtiyaçlarını karşılayamayacak düzeydeydi.¹⁹⁷

Dönemin, sanayide yaşanan gerilemeye çözümü merkantilist yaklaşımlardan oluşuyordu. Merkantilistlere göre, hammadde ihracatı yapan ve karşılığında mamul mal satın alan İspanya'nın endüstrileşebilmesi için yabancı ürünlerin girişini yasaklayarak yerli sanayiye koruma altına alması gerekiyordu. XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde, başta altın ve gümüş sırmalı olmak üzere ipek kumaşların, yünlü kumaşların ve benzeri ülke

¹⁹⁴ Lynch, Los Austrias (1598-1700), s. 193.

¹⁹⁵ Lynch, Los Austrias (1598-1700), s. 194.

¹⁹⁶ Lynch, Los Austrias (1598-1700), s. 196.

¹⁹⁷ Lynch, Los Austrias (1598-1700), s. 198-199.

içerisinde üretilen ürünlerin ithalatının ve satışının yasaklanmasına karar verildi.¹⁹⁸ 10 Şubat 1623 yılında çıkartılan bir kanunla, tekstil, deri ve iç piyasalarda üretimi yapılan diğer ürünlerin ithalatı yasaklandı. Bu ürünlerin ithalatını yapanların cezalandırılmasına ve mallarına el konulmasına karar verildi. Karar merkantilist bir ruh ile dost ve düşman ayırmaksızın, tüm ülkelerin mallarına yasak getiriyordu. Uygulama, yabancı ihracatçıların ve ithalatçıların yoğun tepkisiyle karşılaştı. Bu nedenle de daha başlangıçta birçok taviz verilmek zorunda kalındı. Görünüşte İspanyol sanayiinin düşüşünü önlemeye yönelik olan kararların asıl amacı, kıymetli madenlerin ülke dışına çıkışını engellemektir.¹⁹⁹ İthalat yasağı ve rekabetin önlenerek İspanyol sanayiinin korunmaya çalışılması, endüstriyi canlandırmaya yetmedi ve başarısızlıkla sonuçlandı.²⁰⁰

İspanya, XVIII. yüzyıla sanayi ve ticarî faaliyetlerin gerilediği bir tarım ülkesi olarak girdi. Sanayi faaliyetleri, özellikle iç bölgelerde olmak üzere çok zayıftı. Veraset savaşlarının sona ermesi ile hanedanın yeni sahipleri olan Borbonlar, ekonomik büyümeyi sağlayacak yapısal değişikliklere başladı. İspanyol tahtına Borbonların geçmesi, devletin ekonomik görüşlerinde köklü değişimler ortaya çıkardı. Fransız kral ve yönetimi, ülke idaresinde Fransız modelini takip ettiler.²⁰¹ Hanedan sanayi faaliyetlerini destekledi. Tüm bu çabalara rağmen İspanya 1800'lere kadar sanayi faaliyetlerinin geri olduğu bir ülke olarak kaldı. Krallığın sanayi politikası istenilen başarıyı gösteremedi. Yeni sanayi faaliyetlerinin çoğu kısa ömürlüydü ve krizlere dayanamıyordu. Sanayinin bu zayıf durumu Katalonya'da ülkenin genel eğiliminden farklı bir çizgi izledi. Dokumacılık ve pamuklu sektörlerinde Katalonya'nın elde ettiği gelişme, fabrikalaşmaya olanak tanıyan yeni ticarî organizasyon sistemlerine uyum sağlamayı başardı.²⁰²

Borbonların endüstriye destekleri değişik yöntem ve araçlarla oldu. Ülkede kamu ve karma fabrikalar kuruldu, özel sektöre farklı muafiyet ve teşvikler sağlandı, belirli sektörlerde korumacılığa ağırlık verildi, yabancı teknoloji ithalatı desteklenerek

---

¹⁹⁸ Colmeiro, s. 148.

¹⁹⁹ Domínguez Ortiz, Antonio "Guerra económica y comercio extranjero en el reinado de Felipe IV", **Hispania: Revista española de historia**, N0. 89, 1963 , s. 74.

²⁰⁰ Domínguez Ortiz, s. 75.

²⁰¹ Colmeiro, s. 155.

²⁰² Agelan, s. 144.

teşvik edildi ve üretim süreçleri ile ilgili alanlarda kısmi serbestiye gidildi. Devlet ithal ikameci politikalar uygulamaya başladı. Askeri sanayi ve lüks dokuma, halıcılık, porselen, cam gibi bazı temel sanayi dallarında üretim yatırımları yapıldı. Bu yüzyılda önemli özel sektör, devlet ve karma yatırımlar gerçekleştirildi. Fakat tüm bu fabrikaların, ister kamu isterse de özel sektör olsun, teknik, idarî ve finansal problemleri bulunmaktaydı. Bu fabrikalar, rekabete ve yüksek maliyetlere dayanabilecek kapasitede değildi ve finansal açıklarının kapatılması için daima devlet desteği gerekmekteydi.²⁰³

XVIII. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, İspanya’da endüstri üretiminin büyük çoğunluğu hâlâ küçük atölyelerde, el sanatları şeklinde gerçekleştiriliyordu. Sanayi üretiminin içerisinde fabrikaların payı çok düşüktü. Borbonlar, sanayileşme için büyük çaba sarf ettiler. Fakat sanayileşme politikaları istenilen başarıyı gösteremedi. Üretim üzerinde çok düşük bir etkisi oldu. Bu dönemde, fabrika üretiminden ziyade daha çok geleneksel zanaatlar gelişme gösterdi.²⁰⁴

3. Ticaret

İspanya, V. Carlos ve II. Felibe dönemlerinde, özellikle de Yeni Dünya’daki sömürgeleri sayesinde önemli bir ticarî ilerleme kaydetti. Fakat İspanya’nın doğu bölgeleri bu ilerlemeden fazla yararlanamadı. Akdeniz’deki ticarî faaliyetlerde, politik ve ekonomik sebeplerin etkisiyle düşüş görüldü. Bu bölgede yer alan İspanyol limanları, Akdeniz dünyasındaki ticarî faaliyetleri tekelleri altında bulunduran Cenova, Venedik ve Marsilya gibi güçlü şehirlerle rekabet etmek zorundaydı.²⁰⁵ Doğu bölgelerinin dış ticareti sürekli geriliyordu. 1528’de I. Carlos ve Andrea Doria’nın ittifakı Cenova’ya önemli imtiyazlar kazandırmıştı. Dokumalarının, Sicilya ve Napoli’ye rahatça girebilmesinden dolayı bu gelişmeden klasik Katalan pazarı da yararlandı. Fakat Osmanlı Devleti’nin Akdeniz’de ilerlemeye başlaması, doğrudan Doğu Akdeniz ile yapılan Katalan deniz ticaretini zayıflatarak, İspanya’nın doğu bölgelerinin ticaretinin düşüşüne neden oldu. Yarımadanın güneyinde yer alan Malaga, Alicante, Barcelona ve Valencia gibi limanlar, Atlantik ticaretinin önem kazanması ve Balerik adalarını takip ederek İtalya’ya ulaşılabilmesi nedeniyle eski önemlerini yitirdiler. Atlantik’ten

---

²⁰³ Agelan, s. 145.

²⁰⁴ Agelan, s. 146.

²⁰⁵ Medina, s. 124.

İtalya'ya, Akdeniz dünyasına gönderilmek üzere İspanyol İmparatorluğu'nun biber, Amerikan derisi ve şeker gibi ürünleri taşıyordu. Her şeye rağmen, Barcelona ile Marsilya, Cenova ve Livorno limanları arasında ticaret devam etti, tamamen son bulmadı. Katalan tacirler, Cenova'dan doğunun baharat ve ipeğini satın alıyorlardı. Portekiz'in, Hindistan'la doğrudan ticaret yapması, bölgenin ticaretini tamamen sonlandıramamıştı. Akdeniz limanları, XVI. yüzyılın ikinci yarısında, Livorno'dan İngiliz ve Hollanda buğdayı ithal ediliyordu.²⁰⁶

Akdeniz ticaretindeki eski önemini yitiren Katalonya'nın reaksiyonu, Kastilya ile birlikte kendisine Atlantik ticaretinde bir yer edinmeye çalışmak oldu. Barcelona'nın Amerika ile ticaret yapma isteği, 1522 yılında reddedildi. Bunun üzerine Katalanlar, Sevilla üzerinden Amerikan pazarıyla ticareti yürütme girişiminde bulundular. Fakat burada da engellemeyle karşılaştılar. Amerika ile ticaret yapma çabaları, muhtelif İspanyol limanlarında devam etti ve 1530'lu yıllarda Atlantik ötesine İspanyol dokumalarının tedarikinin sağlandığı ana merkez olan Medina del Campo'da, Katalan kumaşlarının satıldığı görülmeye başladı.²⁰⁷

XVI. yüzyılda İspanya önemli bir ticarî başarı elde etti. Amerika'dan gelen yüksek miktarda gümüş, köylüler, askeri sınıf, din adamları ve tacirlerden oluşan toplumsal yapıda büyük bir değişikliğe yol açmadı. Fakat ekonominin itici gücü oldu. Yüksek kârlar elde etme güdüsü tacirleri teşvik etti, sayılarını çoğalttı. Dönem yazarları, sık sık yüksek kârlar elde etmek için verilen uğraştan bahsetmektedir. XVI. yüzyılda yaşamış, din adamı ve ekonomist Tomas de Mercado (ö. 1575), Las Gradass de Sevilla firmasının ticarî faaliyetlerinin büyüklüğünü, teorik ve pratik olarak dönem ticareti hakkında bilgi verdiği, Summa de Tratos y Contratos adlı eserinde şu sözlerle tasvir ediyor:

İlk olarak tüm Hristiyan dünyası ile hatta Berberilerle dahi antlaşmaları var. Flanders'e yün, zeytinyağı ve hububat götürüyorlar; oradan da her tür giyim eşyası, kumaş ve kitap alıyorlar. Floransa'ya kırmızı, deri gönderiyorlar; oradan da altın çubuklar, sırmalı ipekli kumaş, ipek ve bunlardan daha çok olarak da keten alıyorlar. Cabo de Verde'de siyah köle taşıma antlaşmaları var, büyük servet kazandıran bir iş. Tüm Hindistan'a (Amerika) çok büyük miktarlarda her türden giyim eşyası gönderiyorlar; oradan da büyük miktarlarda altın, gümüş, inci, tahıl, deri taşıyorlar.

²⁰⁶ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.457.

²⁰⁷ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.457.

Taşıdıkları milyonlar değerindeki mallarını güvenceye almak için Lisboa'da, Burgos'da, Fransa'da Leon ve Flanders'de sigorta yaptırıyorlar. Çünkü taşıdıkları büyük miktarlardaki yüklerini ne Sevilla ne de onun gibi yirmi adet Sevilla sigorta edemez.²⁰⁸

İspanya ticaretinde yabancı tacirlerinde önemli bir ağırlığı bulunuyordu. Cenovalılar, ticaret, deniz ulaşımı ve finans sektöründe faaliyet göstermekteydiler. Almanlar, madencilik ve para basımı ile ilgileniyorlardı. İngilizler, başta Sevilla olmak üzere güney şehirlerine dağılmışlardı.²⁰⁹ Yün ticaretinde, Cenevizliler tüm Güney İspanya'ya, Yeni Kastilya ve Endülüs'e hâkimdiler. İspanyol tacirlerin kuzeyde, Eski Kastilya ve Cantabria kıyılarında ağırlıkları hissediliyordu. Bu bölgelerde en güçlü ticaret şehri, Amerika'nın keşfinden önce yün ticaretiyle önemli bir zenginlik elde eden Burgos'du. Burası keşiften sonra önemli bir liman şehri oldu. Burada güçlü bir İspanyol tüccar kolonisi vardı ve Kastilya yünlerini Ambres, Ruan, Nantes ve Floransa'ya satıyorlardı. Medina del Campo, Burgos, Valladolid, Segovia, Salamanca ve Madrid tacirlerinin bir araya geldiği canlı fuarlara sahipti. Sevilla'nın kozmopolit bir yapısı vardı ve İspanyolların, başta Cenevizliler olmak üzere yabancılara karşı rekabet etmesi gerekiyordu. XVI. yüzyılda, her ne kadar İspanyollar, statü ve zenginlik olarak İtalyan ve Almanlarla rekabet edemese de, diğer ülke tacirlerinin önündeydiler.²¹⁰

XVI. yüzyılda, Amerikan ticaretinin dışında, İspanya'da ticarî faaliyetler hammadde ve kıymetli maden ihracatı, mamul mal ve gıda maddeleri ithalatına dayanmaktaydı. İhracat ürünlerinin başında yün, tuz, zeytinyağı, demir, deri ve şeker geliyordu. Amerika'dan ithal edilen deriler ve şeker, İspanya'dan diğer ülkelere ihraç ediliyordu. Demir, Bask Ülkesinde yer alan madenlerden bol miktarda çıkmaktaydı. Yüksek miktarlarda demir, Bask bölgesinin buğday ihtiyacının karşılandığı Fransa'ya ihraç edilmekteydi. Tekstil endüstrisinde ve gıda olarak kullanılan zeytinyağı, ihraç ürünü olarak daha çok Endülüs bölgesinde üretilmekteydi. Burası aynı zamanda Avrupa'ya tuz ihracatının yapıldığı en önemli bölgeydi. Fakat İspanya'nın en önemli ihraç ürünü yün oluşturuyordu. Yün ihracat pazarı, büyük tacirlerin kontrolü altındaydı. Kuzeyde Burgos ve Segovia'lı tacirler, güneyde ise Cenovalı tacirler yün ticaretini kontrolleri altında tutmaktaydılar. Yün, Bilbao limanından Kuzey Avrupa'ya,

²⁰⁸ Mercado, Thomas de, **Summa de Tratos y Contratos**, s. 199, <http://www.biblioteca-antologica.org/wp-content/uploads/2009/09/MERCADO-Suma-de-tratos-y-contratos1.pdf> (11 Haziran 2011).

²⁰⁹ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.459.

²¹⁰ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.458.

Malaga'dan İtalya'ya ve Sevilla'dan Amerika'ya gönderilmekteydi. İspanyol yününün İtalya, İngiltere ve Fransa'da pazarı bulunmakla birlikte asıl alıcısı Alçak Ülkelerdi.²¹¹

İspanya'nın dış ticareti hammadde ihracatı ve sanayi malları ithalatına dayanıyordu. İhraç ürünlerinin kıymetinin, ithal ürünlerine oranla düşük olması, ülkenin sürekli olarak, kıymetli maden ihracıyla kapatılması gereken bir dış ticaret açığı ile karşılaşmasına yol açıyordu. Sistem, kıymetli madenlerin bol ve düzenli olarak geldiği dönemlerde sorunsuz çalışırken, girişlerin düştüğü zamanlarda sarsıntıya uğruyordu. İthalat-ihracat rejimi, sanayinin gelişmesini destekleyecek yapıda değildi.²¹² Dönemin yöneticileri, bu durumun farkındaydılar. Amerikan gümüşünün ülkeye akışının ardında ortaya çıkan fiyat hareketlerinden çok kısa bir süre sonra, 1558 yılında, maliyede görev yapan Luis Ortiz, II. Felipe'ye, ödemeler dengesi ile ilgili detaylı bir rapor sundu. Bu raporda Ortiz, göreceli maliyetleri araştırıyor ve ithalat değerinin, ihracatın 8 ila 10 katı üzerinde olduğuna, İspanya'nın bu farkı nakit olarak ödemek zorunda kalmaması durumunda diğer ülkelere göre çok daha fazla zenginleşebileceğine işaret ediyordu.²¹³

İspanyol ticareti üzerinde, üretim ve ithalat-ihracat kadar savaşların da büyük etkisi olmaktadır. XVI. yüzyılda İspanya müttefiklerinden daha fazla düşmana sahipti. Habsburg ve Valois hanedanları arasındaki çekişme, İspanyol ticaretine olumsuz etki yaptı fakat Cateau-Cambresis barışı sonucunda İspanyol ticareti düzelme gösterdi.²¹⁴ Özellikle Kuzey Avrupa sularında devam eden Kalvinistlerin korsanlık faaliyetleri, ticarete zarar veriyordu. Fransa'da, 1562 yılında gerçekleşen I. Din savaşları esnasında, Kalvinist isyancılar büyük ticari şehirler olan Ruan ve Lyon'u ele geçirdiler ve El Havre limanını İngilizlere bıraktılar. Bu liman, Katolik gemilerine karşı korsanlık faaliyetlerinin merkezi konumuna dönüştü. Manş denizinden geçiş her seferinde daha tehlikeli bir hal alıyordu ve İspanya'nın Ruan ile olan ticareti sürekli düşmekteydi. II. Din savaşları (1567-1568) ve III. Din savaşları (1568-1570) esnasında da İspanya'nın Fransa ile olan ticareti zarar gördü.²¹⁵

---

²¹¹ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.459.

²¹² Medina, s. 122.

²¹³ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.460.

²¹⁴ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.460.

²¹⁵ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.461.

1566'da Alçak Ülkelerde meydana gelen dinî ve politik çatışmaların ortaya çıkardığı karmaşa ortamı da İspanyol ekonomisi için pahalıya mal oldu. İspanya'nın o bölgelere olan yün ihracatı her seferinde çok daha güçleşiyordu. 1568'den sonra ise İspanya kuzeyde yeni bir düşman kazandı: İngiltere. Bu yılın Aralık ayında, İspanya tarafından finanse edilen bir filo, Fransız korsanlarından kurtulmak için İngiliz limanlarına sığındı ve filoya, İngiliz yönetimi el koydu. Alba dükü ise bu duruma ağır bir tepki gösterdi. Karşılık olarak, Alçak Ülkelerde yaşayan İngiliz vatandaşlarının mallarına el koydu. Bu durum iki ülke arasında ilişkilerin bozulmasına yol açtı. İngiliz vatandaşlarının mallarına el konulması İspanya'nın zararını telafi etmediği gibi İngiltere'nin İspanyol ve Felemenk mallarına boykot uygulamasına neden oldu ki, İngiltere'nin ihracatı 1,5 milyon dukaya ulaşıyordu. Üstelik bu durumdan İngiliz korsanları yararlandı. İspanyol gemilerinin Manş'ta seyri iyice zorlaştı. İspanya ve İngiltere arasındaki kriz, 1572'ye kadar sürdü. Diğer taraftan korsanlık faaliyetleri tüm 1570'li yıllar boyunca devam etti.²¹⁶

İspanyol ticaretinin gerilemesinde malî politikaların da önemli bir rolü vardı. Bu politikayı yalnızca merkantilist uygulamalarla dayandırmak pek mümkün görünmemektedir. İspanyol merkantilizmi, diğer ülkelerde uygulanan merkantilist sisteme göre farklılık göstermekteydi. Temel ihtiyaç maddesi olan gıda maddeleri, silah, barut ve at gibi bazı malların ihracı yasaktı. İthalatın önünde ise çok az engel bulunuyordu. Yalnızca bazı lüks malların ithalatı yasaklanmıştı. Devlet, ithalattan daha çok ihracattan kaygılanmaktaydı. Gümrük oranları, gelir arttırma aracı olarak görülüyordu. II. Felipe'nin ilk yıllarında, gümrük oranları nispeten ılımlıydı. Fakat 1558 yılında bir artış yapıldı ve ardında 1564'de yeni bir artış oldu. 1565 yılında Kuzey gümrüklerinde ihracat vergisine artış getirildi. Bu tür gümrük vergisi artışları ticaretin üzerine ağır bir yük getiriyor ve düşüşüne neden oluyordu. Yapılmak istenen ekonomik planlar, genellikle ticaret için felaket oluyordu. Alınan kararlar, daha çok ithalatı, yabancı ürün ve tacirleri teşvik ediyordu.²¹⁷

XVII. yüzyılın ilk yarısında İspanya'nın dış ticareti savaş koşulları altında gerçekleşti. III. Felipe (1598-1621) ve IV. Felipe (1621-1665), savaşlarla ve

---

²¹⁶ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.461.

²¹⁷ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.463-464.

imparatorluğun değişik bölgelerinde meydana gelen isyanları bastırmakla uğraştılar.²¹⁸ Savaşlar ve isyanlar nedeniyle ticaretin tamamen kesintiye uğradığı söylenemez. İngiltere ile 1604-1609 yılları arasında yapılan uzun süreli savaşlarda dahi bu ülkeyle ticaret kesintiye uğramadı. İspanya, düşmanlarının yarımada tahıl ve sanayi mallarını, bu ürünlere duyulan ihtiyaç nedeniyle, transfer etmesine izin veriyordu. Kuzey Avrupa'nın geri kalan bölgeleriyle ticarete ise İspanyollar, Hansa gemilerine ihtiyaç hissediyorlardı. Bu nedenle Cadiz ve Kuzey Avrupa arasındaki ticarî rota aktifti. 1621'de İspanya ile Birleşik Eyaletler arasında savaş yeniden başlayınca Hollanda, Fransa ve Portekiz aracılığıyla mallarını göndermek suretiyle farklı yollar kullanarak İspanya ile ticaretini devam ettirdi.²¹⁹

İspanyol hükümeti, Hollanda'nın ticaretini önlemek ve savaşların sürekliliğine rağmen dış ticareti devam ettirebilmek için, 1642'de *Almirantazgo de los países septentrinales* adında bir ticarî şirket kurdu. Şirket aynı zamanda, *el Almirantazgo de Sevilla* olarak da isimlendirilmektedir.²²⁰ Silahlı konvoylar halinde hareket edecek olan bu şirket, Kuzey Avrupa ile ticareti sağlayacak ve aynı zamanda başta Hollanda olmak üzere düşman gemilerinin ticarî faaliyetlerine engel olacaktı. Şirket, el konulan yabancı mallarını ve Endülüs ihraç ürünleri üzerine konulan %1'lik ek vergiyi kaynak olarak kullanarak 24 savaş ve ticaret gemisinden oluşan bir filo kurdu.²²¹ İspanyol tacirler birçok defa *el Almirantazgo*'yu, ticarete hiçbir pozitif değer katmadığını ileri sürerek eleştirdiler. Tacirler, ithalat yasaklarının, kıtlık ve fiyat yükselmelerini harekete geçirmekle kalmayıp aynı zamanda ihracata da engel olduğunu ileri sürmekteydiler. Yasaklardan en büyük sıkıntıyı, Amerika'dan gelen ürünlerin diğer Avrupa ülkelerine ihracatını yapan Sevilla çekmekteydi. Tüm protestolara rağmen hükümet yasakların uygulanmasında kararlıydı. 1628 yılında, ithalat yasaklarını ağırlaştıran ve yasağa uymayanlara baskıyı arttıran yeni bir kanun çıkarttı. Yeni karar, 1630 yılında barış yapılan İngiliz mallarına izin verirken, Fransa ile devam eden savaş nedeniyle pek çok Fransız malının girişini engelliyordu. Fakat yasaklara rağmen ticaret kesintiye uğramadı. Fransız keteni her zaman İspanyol piyasasında alıcı buluyordu. Gemiciler, Fransız yelken bezi ithal etmekteydiler. Kuzey İspanya'nın sınır eyaletleri ise gıda ve tüketim

---

²¹⁸ Carreras, s. 548.

²¹⁹ Domínguez Ortiz, s. 75.

²²⁰ Domínguez Ortiz, s. 78.

²²¹ Lynch, *Los Austrias (1598-1700)*, s.202.

mallarında Fransa ile ticaret yapmaya zorunluydular. Bu koşullar altında yasaklar değişik formüllerle deliniyordu. Fransa ile ticaret yapmanın zorunluluğunun farkına varan hükümet, ticareti gelire dönüştürebilmek için lisans alma zorunluluğunu getirdi. 1638 yılında lisans satışından elde edilen gelir 255.460 dukaya ulaşmıştı ki, bu durum Fransa ile yapılan ticaretin büyüklüğünü ortaya koymaktadır.²²²

XVII. yüzyılın ortalarında, İspanya'nın dış ticaret açığı kötüleşmekle kalmamış, ithalatı da zorlaşmıştı. Yün üretimi durgunlaşmış, şarap, zeytinyağı, üzüm ve diğer tarım ürünlerinden elde edilen kârlar düşmüştü. Amerika'dan gelen gümüşler ise baharat, Portekiz şekeri, Kuzey Avrupa tahılı satın almakta ve İngiltere, Fransa, Hollanda, Danimarka gibi ülkelere seferler için donanmayı finansa etmekte kullanılıyordu.²²³

İspanya, Hollanda, Fransa ve İngiltere ile uzun süre devam eden çatışmalardan sonra, kendisi için elverişli olmayan koşullarda barış yaptı. Eski düşmanlarına ticarî koşullarda tavizler vermek zorunda kaldı. 1648-1650 yılları arasında Hollanda, 1659'da Fransa ve 1667'de de İngiltere ile bir dizi tavizler verdiği antlaşmalar gerçekleştirdi. Fransa ve Hollanda'nın, İspanya ile savaşılan ülkeler dahil tüm ülkelerin ticaret mallarını serbestçe taşımalarını kabul etti. Gümrük vergileri düşürüldü, tacirlerin depo ve hesaplarının teftişine son verildi, Endülüs şehirlerinde Fransız konsoloslukları açılması kabul edildi ve Fransızların haklarıyla ilgili davalara bakan yargıçlar tayin edildi. İngiltere ile yapılan anlaşma, İngiliz tacirlerine önemli avantajlar sağladı. Bunların başında ticarî malların nakline izin verilmesi geliyordu. İki ülke arasında gümrükler kaldırılmamakla birlikte, İngiliz gemilerinin teftişine izin veren birçok uygulamaya son verildi. Anlaşma sayesinde İngilizler, XVII. yüzyılın son dönemlerinde İspanya ile olan ticaretlerini arttırdılar.²²⁴

Dış ticaret, XVIII. yüzyılda en büyük gelişmeyi gösteren sektör oldu. Bu yüzyılda Atlantik ticareti büyük bir dinamizm kazandı. Borbonlar, Amerika kıtası ile yapılan ticaretin kontrolüne büyük önem vermekteydiler. 1717-1718 yıllarında yabancı üretimi olan Amerikan mallarının girişini yasakladılar. Aynı dönemde Atlantik ticaretini

²²² Lynch, Los Austrias (1598-1700), s. 203-204.

²²³ Lynch, Los Austrias (1598-1700), s.205.

²²⁴ Lynch, Los Austrias (1598-1700), s. 205-206.

yapacak olan gemilerin İspanya tarafından üretilmiş olması, en azından İspanyol mülkü olması zorunluluğunu getirdiler. 1717’de, la Casa de Contratacion, Sevilla’dan Cadiz’e taşındı.²²⁵

İspanya, Amerikan ticaretindeki tekeli koruyabilmek için krallığa bağlı farklı şirketler kurma girişimlerine başladı. Bu girişimler, kaçakçılık faaliyetlerinin yüksek olduğu Atlantik’te ticaretin kontrolünü sağlamaya yardımcı olmaktaydı. 1728 yılında, tütün, deri ve özellikle de Kakao ticaretini kontrol etmek üzere *la Compañia Guipuzcoana de Caracas* kuruldu. Daha sonra *la Compañia de La Habana*, *la Compañia de Barcelona* ve *la Compañia de la San Fernando* şirketleri kuruldu. 1738 ve 1778 yılları arasında krallığa ait şirketler, Amerikan ticaretinin %20’sini kontrolleri altında bulundurmaktaydılar.²²⁶

1765’de yayınlanan serbest ticaret kararnamesi, ticarete tam olarak bir serbestiyi içermese de İspanya’da Cadiz’in, Amerika’da da Veracruz’un koloniler arası ticaretteki tekeli kaldırmış oldu. Tekelden elde edilen kâr farklı liman ve şehirler arasında dağıtılmaya başlandı.²²⁷ Serbest ticaret kanununun çıkartılması, kolonilerle yapılan ticarete büyük güç verdi. 1765’de, Santander, Gijon, La Coruña, Sevilla, Cadiz, Malaga, Cartagena, Alicante ve Barcelona’nın, Karayip adaları ile doğrudan ticaret yapmasına izin verildi. 1770’de bu ayrıcalık, Campeche ve Yucatan’ı içine alacak şekilde genişletildi.²²⁸

Serbest ticaret, kolonilerle ticaretin artmasını sağladı. Bu dönemle birlikte kolonilerle yapılan ticareti, farklı limanlar sürdürmeye başlamıştı. Fakat 1778’den itibaren, kolonilerle olan ticarete, Cadiz’in ağırlığı daha çok hissedildi. Cadiz, ihracatın %70’ini, ithalatın ise %80’inden fazlasını tekeli altında tutuyordu. Cadiz’deki İspanyol tacirlerin geneli, diğer Avrupa ülkeleri ve koloniler arasında mal değişimini sağlayan kimselerdi. Cadiz’in dışında, başta Barcelona olmak üzere, Malaga, Santander ve La Coruña gibi şehirler de Amerikan ticaretinden büyük ölçüde pay almaktaydılar.²²⁹

---

²²⁵ Agelan, s. 155.

²²⁶ Agelan, s. 155-156.

²²⁷ Carreras, 549.

²²⁸ Agelan, s. 156.

²²⁹ Agelan, s. 156.

Kıymetli madenler, bu dönemde de Amerika'dan ithal edilen mallar arasında öncelikli sırasını koruyordu. 1778 ile 1796 yılları arasında Amerika'dan yapılan ithalatın yaklaşık %60'nı kıymetli madenler oluşturuyordu. 1765'den itibaren tütün, kakao, şeker, boya malzemesi ve deri gibi mamullerin, ithalattaki oranları artmaya başladı. XVIII yüzyılda, İspanya'nın kolonilere gönderdiği ihracat ürünlerini çeşitli kumaşlar, şap, şarap ve demir ürünleri meydana getirmekteydi.²³⁰ Bu yüzyılda, dış ticaret, İspanya ekonomisinin büyümesinde bir motor görevi gördü. Sanayiye yönelik daha kârlı tarım ürünlerinin yetiştirilmesine, fabrika üretimi faaliyetlerinin gelişmesine ve ticaretin büyümesine katkı sağladı.

B. İKTİSADÎ POLİTİKALAR

XVIII. yüzyılın ikinci dönemine kadar, İspanya'da, diğer ülkelere nazaran farklılıklar taşımakla birlikte temel ilkeleri bakımından sahip olduğu benzerlikler nedeniyle, başlangıcı Katolik Krallar dönemine dayanan merkantilist politikalar uygulandığı kabul edilmektedir. Katolik Krallar, İspanya ekonomisi için stratejik özelliğe sahip belirli sektörleri temel alarak, merkantilist düşüncüyü esas alan ekonomi politikaları uyguladılar. Özellikle La Mesta kurumuna öncelik veren bir takım düzenlemelere giriştiler. Göçebe hayvancılık sistemine dayanan La Mesta'ya tanınan ayrıcalık, aynı zamanda ticaret ve denizcilik sektörünün de faydasına uygulamalar içeriyordu. Böylece La Mesta'yı esas alan uluslararası bir ticaret ağı kuruldu. Bu ticaret ağı, krallığın en önemli malî kaynağıydı. Katolik Krallar, Mesta'ya verdikleri desteğin dışında, tekstil sektörünü geliştirecek ve yabancı gemiler tarafından yapılan taşımacılığa karşı İspanyol deniz taşımacılığını destekleyecek düzenlemeler yaptılar. Toplumun temel gıda maddesi olan buğdayda fiyat kontrol sistemini uyguladılar. Aynı zamanda tüm Avrupa'da kabul göreceği yeni bir altın para sistemi uygulamaya başladılar. Yeni para sistemi, dışarıya para çıkmasına karşı katı bir koruma getiriyordu.²³¹

Katolik Krallardan sonra gelen Avusturyalı krallar da merkantilist politikaları sürdürdüler. Krallık, Yeni Dünya'dan gelen kıymetli madenler ve yün ihracatı üzerindeki tekeli uygulamalarını devam ettirdi. İspanya'nın dönem ekonomik politikalarını, kabaca merkantilist politikalar olarak açıklamakla birlikte, sistematik bir

---

²³⁰ Agelan, s. 156.

²³¹ Martinez Shaw, s. 291.

ekonomi politikasına sahip olduğundan bahsedemeyiz. Dönem koşullarında planlı bir ekonomi politikası uygulamak kolay değildi. İspanya birçok krallığın birleşmesinden meydana geliyordu. Her krallık kendi ekonomik sistemini uyguluyordu. Krallıklar arasında gümrükler muhafaza ediliyordu. Her krallığın kendisine has bir para politikası ve farklı malî sistemi mevcuttu. Bununla birlikte Krallık, genel bir ekonomi politikasının uygulanabilmesi için çalışmalar yapıyordu.²³²

Diğer taraftan krallığın sona ermeyen acil ihtiyaçları, uzun vadeli ekonomik planlama yapmaya izin vermiyordu. Krallık hazinede para tutamıyordu. Para, içerde kalmıyor, geldiği gibi dışarıya gidiyordu. 1534'ten itibaren, giderleri azaltmaya ve ithalatı frenlemeye yönelik kanunlar çıkartılmaya başlandı. Sistemli bir ekonomi politikası uygulamak için soyluların desteğinin alınması gerekiyordu. Soylu kesimin ekonomi politikalarına adapte edilmesi kolay değildi.²³³

İspanya ekonomisi, dış dünya ile bütünleşmiş bir yapıya sahipti. XV. yüzyıldan itibaren Avrupa'ya yün ihracatı yapılıyordu. 1492'den itibaren ise Yeni Dünya ile siyasî ve kültürel olduğu kadar ekonomik olarak da ilişkiler başladı. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Amerika'dan İspanya'ya kıymetli madenler yoğun bir şekilde akmaya başladı. Aynı zamanda Yeni Dünya'nın ihtiyaç duyduğu ürünler, İspanya'dan buraya ihraç ediliyordu. İspanya, kıymetli maden akışından ekonomisini geliştirecek şekilde yararlanamadı. Yeni Dünya'nın taleplerini karşılayabilecek bir üretim alt yapısı kurulamadı. Ülke, hammadde ihracatına ve mamul madde ithalatına dayalı yapısını sürdürdü. Bu koşullar altında ülke, gittikçe daha çok diğer ülkelere bağımlı kalmaya başladı. Dış ticaret açığı, giderek büyüdü.²³⁴ Tüm bu koşullar altında fiyat devrimi denilen olay, XVI. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktı.²³⁵

Fiyat artışlarının harekete geçtiği ve dış ticaret açıklarının büyüdüğü ortamda, İspanyol ekonomistlerin problemlere çözümü, paranın içerde kalmasını sağlama amacına yönelik, arbitrisimo adı verilen merkantilist düşüncenin başlangıcı kabul edilebilecek politikalar oldu. Dönemin önde gelen arbitristalarından ve Consejo de Hacienda'nın üyelerinden Luis Ortiz, Kraliyetin ekonomisini derinlemesine analiz etti

---

²³² Fernandez Alvarez, s. 53.

²³³ Fernandez Alvarez, s. 54.

²³⁴ Cruz, s. 373.

²³⁵ Fernandez Alvarez, s. 54.

ve 1558 yılında, ilk İspanyol Arbitrismo –merkantilist- eseri olan *Memorial Para Que No Salgan Dineros De Estos Reinos* adlı eserini yayınladı. Luiz Ortiz, eserinde, İspanya'nın hammadde ihracatına ve mamul madde ithalatına dayanan ekonomik yapısının kıymetli madenlerin dışarıya kaçmasına yol açtığına işaret ediyordu.²³⁶ Ortiz, II. Felipe'ye krizden çıkış için ülkenin hammaddelerinin, üretilmiş mallar karşılığında ihraç edilmemesini ve Flandes'in yaptığı gibi ülkenin sanayi üretimini teşvik edecek önlemler alınmasını öneriyordu. Devrin diğer önemli ekonomistleri arasında Salamanca Okulu'nun üyelerinden, din adamı ve hukukçu Martin de Azpilcueta ve din adamı Tomas de Mercado yer alıyordu. Azpilcueta, ticari muamelelerdeki ahlaki değişime ve para piyasalarındaki spekülasyonlara işaret ediyordu. Paranın miktar teorisi üzerinde duruyordu. Mercado ise, Amerika'dan Sevilla'ya ulaşan kıymetli madenlere dikkat çekmekteydi. Mercado, İspanya'ya büyük miktarlarda ulaşan gümüş madeninin kontrolsüz bir şekilde fiyat artışlarına yol açtığına ve paranın satın alma gücünü düşürdüğüne ilk dikkat çeken kişi oldu.²³⁷

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren İspanya, iktisadî bir krizin içerisine girdi. Kriz, XVII. yüzyılda tüm ağırlığıyla kendisini gösterdi. Tüm ekonomik sektörlerde az veya çok krizin etkisinin görülmesiyle krallığın ekonomisi adeta dibe vurdu. Bunalımdan en çok Kastilya para sistemi etkilendi. Kastilya, Amerika'dan ulaşan kıymetli madenlerin doğrudan krallığın giderlerini karşılayan bankerlere ve tacirlere gitmesi nedeniyle, altın ve gümüş para basamaz oldu. Piyasalarda bakır paralar kullanılmaya başladı. Ekonominin çöküşünü gösteren yegane gösterge, paranın zayıflığı değildi. Tarımsal üretimde ortaya çıkan durgunluk, sürekli artan malî baskılar, sanayi ve ticarî faaliyetlerde görülen düşüş de ekonomik çöküşü ortaya koyuyordu.²³⁸

Ekonomik krizin derinleştiği XVII. yüzyılda da ortaya atılan çözümler, bir önceki yüzyıldan itibaren sunulan çözümlerle benzerdi. Bu dönemde İspanya'da gelişme gösteren en önemli iktisadî düşünce arbitrismo oldu. Arbitrismo; planlamacılık anlamına gelir ve ıslah çalışmaları aracılığıyla devletin en yüksek miktarda malî gelir elde etmesini amaçlar.²³⁹

---

²³⁶ Cruz, s. 373.

²³⁷ Martinez Shaw, s. 398.

²³⁸ Cruz, s. 444.

²³⁹ Cruz, s. 450.

Arbitristaslara göre, İspanya’da ekonomik krizin nedeni, Amerika’dan ülkeye ulaşan kıymetli madenlerin yol açtığı fiyat artışlarının, ülkenin mallarının diğer ülkelerin ürünleriyle rekabetini engellemesidir. Sürekli artan miktarda yabancı ürünlerin ithal edilmesi, İspanyol sanayiini duraklattı ve çökertmeye başladı. Sanayinin çöküşü, ticaret ve tarımın çöküşüne neden oldu. Arbitristaların bir kısmı, tarımın ıslahı yönünde çözümler önerirken diğer bir kısmı da merkantilist ve korumacı politikalar önermekte ve öncelikle sanayinin düzeltilmesini gerekli görmekteydiler.²⁴⁰

Arbitrismo, her ne kadar XVII. yüzyıl iktisadi düşüncesinde etkin olsa da temel düşünceleri, krallığın iktisat politikaları içerisinde fazla uygulama alanı bulmadı. Birçok krallıktan meydana gelen İspanya’nın, siyasî alanda olduğu kadar ekonomik alanda da homojen bir yapıya sahip olmaması, ortak bir program uygulamayı güçleştiriyordu. Ekonomiyi içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarma çalışmaları 1680’lerde başladı. İslah çalışmaları, krallığın farklı bölgelerinde farklı zamanlarda başladı. Her bölgede benzer ıslah faaliyeti de uygulanamıyordu. Bölgeler, merkezi yönetim tarafından ortaya konulan çözüm araçlarını kendilerine adapte ederek uygulamaya koyuyorlardı.

İktisadî alanda gerçekleştirilen ıslah faaliyetleri ilk olarak Katalonya bölgesinde meyvelerini verdi. Katalonya’da, tarıma dayalı sanayi sektörleri gelişme gösterdi. İspanya’nın iç bölgeleri, krizin etkilerini silmekte daha başarılı oldu. İç bölgelerde sanayi faaliyetleri, lonca sisteminin altında örgütlenmişti. Sanayi benzer yapısını korumakla birlikte, giderek artan sayıda işçi çalıştırmaya başladı. Önemli bir ıslah faaliyeti, 1680’de parasal alanda gerçekleştirildi. Fiyat artışlarının etkisiyle piyasada kullanılan ve vellon adı verilen paranın değeri sürekli olarak düşmekteydi. Vellonun nominal değerinin yüksek olması, reel değerinin ise düşük olması, kaosa sebep oluyordu. Yapılan yeni düzenlemeyle vellonun nominal değeri dörtte bir oranında düşürüldü. Aynı zamanda sahte paraların ve ithal edilen paraların kullanımına izin verildi. Fakat bu paralar, vellonun sekizde biri değerinde kabul edildi. Gümüş paralarla ilgili olarak da bir düzenleme yapıldı. Bir gümüş real, iki vellona eşitlendi. Parasal alanda yapılan bu düzenlemeler, ilk anda piyasalar için bir felaket oldu. Piyasalarda ortaya çıkan para kıtlığına ani fiyat düşüşlerinin eklenmesi, iktisadî hayatı felç etti.

---

²⁴⁰ Cruz, s. 450.

Fakat uzun vadede, paranın standardizasyonunun piyasalara büyük yararı oldu. Ticaret canlandı ve ticarî faaliyetlerin hacmi büyüdü.²⁴¹

XVIII. yüzyıl, reform çalışmalarının yapıldığı bir dönemdir. Hanedanın yeni sahipleri Borbonların reform çalışmaları, başta ekonomi olmak üzere her alanda kendini gösterdi. İktisadî alanda yapılan reformlar, merkantilist politikaları esas alıyordu. Hedef tüm üretim ve dağıtım aşamalarında ekonomiyi daha çok millileştirmektir.²⁴² Reform çabaları yavaş ilerlese de malî yapı gittikçe daha sağlıklı bir görünüme kavuşuyordu. Yönetim, daha adil bir vergi sistemi kurmak için çaba sarf ediyordu. Bununla birlikte hâlâ ayrıcalıklarını koruyan ve vergiden muaf olan kesimler bulunuyordu.²⁴³

Nueva Planta Deklarasyonu, malî sistemde yapılacak olan reformlara destek oldu. Deklarasyon, siyasî ve idarî yapıda getirdiği bir dizi yenilikle birlikte malî alanda da değişiklikler içeriyordu. Bunlardan biri, Aragon Krallığı'nın, Kastilya Krallığı ile aynı vergi sistemine uymaya zorlanmasıydı. Krallık, yeni düzenlemelerle merkezi yapıyı güçlendirmeyi ve tek bir vergi sistemi kurmayı amaçlıyordu. Böylece her bir krallık, kendi gelir durumuna göre belirlenen miktarda vergiyi merkeze vermekle zorunlu olacaktı.²⁴⁴

Yeni sistemin uygulaması birçok sorunu içeriyordu. Bu nedenle de başarısızlıkla sonuçlandı. Kastilya'nın vergi sistemi, büyük ölçüde soylulara üstünlük sağlayan eski ve karmaşık bir sistemdi. Soylular, bireysel içerikli vergileri vermekten kaçınmıyorlardı. Bununla birlikte malî yükün büyük çoğunluğu burjuva ve köylü sınıfının üzerindeydi. Burjuva sınıfı girişimci yapıya sahipti ve ekonomik gelişmenin motoru konumundaydı. Köylü sınıfı ise fazladan bir birikim yapabilecek konumda değildi ve vergi sisteminin getirdiği yük birçok defa iflasına neden oluyordu. Sonuçta malî sistemi ıslah çalışmaları başarısız oldu ve Kastilya, alcabala ve millones vergilerine dayalı malî yapısını sürdürmek zorunda kaldı.²⁴⁵

Yapılan reform faaliyetleri, ne savaş döneminde ne de barış döneminde İspanyol hazinesinin devletin ihtiyaçlarını karşılayacak zenginliğe ulaşmasını sağlamadı.

---

²⁴¹ Cruz, s. 452.

²⁴² Martinez Shaw, s. 465.

²⁴³ Cruz, s. 523.

²⁴⁴ Martinez Shaw, 490.

²⁴⁵ Cruz, s. 524.

Gerçi hazinenin gelirleri arttırılıyordu fakat gelirler, giderleri hiçbir zaman karşılayamıyordu. Bu durum İspanya'nın iktisadî kalkınmasına da etki etti. İspanya diğer Avrupa ülkelerinin gerisinde kaldı.²⁴⁶

Merkantilist politikalar, İspanya'nın tüm hedeflerine ulaşmasını sağlamasa da sanayiden ticarete, ekonomik faaliyetleri canlandırdı. Ekonominin yeniden yapılanması, Yeni Dünya ile yapılan ticarete dengenin İspanya lehine sonuç vermesini sağladı. Yerli üretimin desteklenmesi neticesinde birçok alanda fabrika üretimine geçildi. Yerli ürünler daha fazla miktarlarda Amerikan pazarına ihraç edilmeye başlandı.²⁴⁷

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren fizyokratların düşünceleri de İspanya'da iktisat politikaları üzerinde etkisini göstermeye başladı. Fizyokratlar, tarım ve tarım sektörü tarafından desteklenecek tamamlayıcı sanayi yatırımlarına dayalı bir ekonomi politikası öneriyorlardı. Dönemin tarımda modernleşmeyi savunun en önemli yazarlarının başında Gaspar Melchor de Jovellanos gelmektedir. De Jovellanos, 1795'de yazdığı, *Informe Sobre el Expediente de Ley Agraria* adlı eserinde, tarımla ilgili, merkantilistlerin, fizyokratların ve Adam Smith'in liberal görüşlerine değinerek, tarımın gelişmesinin önündeki engellerin kaldırılması gerektiğini savunmaktadır.²⁴⁸ Böylece yüzyılın son dönemlerinde liberal ekonomi düşüncesi, iktisat politikaları üzerinde ağırlığını hissettirmeye başladı.²⁴⁹

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İspanya'da başlayıp tüm Avrupa'yı etkisi altına alan ve fiyat devrimi adı verilen olay görülmüştü. Bunda, Amerika'nın keşfinden sonra İspanya'ya gelmeye başlayan, XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise muazzam büyüklüklere ulaşan kıymetli madenlerin önemli etkisi olmuştur. İspanyanın fiskal politikalarının desteklediği bu büyük kıymetli maden akımı ve fiyat hareketleri üzerinde durulması gerekir. Zira İspanya'nın yukarıda özetlediğimiz iktisat politikaları, kıymetli maden akımını ve sonucunda gerçekleşen fiyat hareketlerini ortaya çıkardı.

XIII. yüzyıldan itibaren Avrupa ülkeleri, iç istikrarsızlıklar sonucu pek çok Avrupa madeninin tahrip olması nedeniyle Afrika'dan yüksek miktarda altın madeni

---

²⁴⁶ Cruz, s. 524.

²⁴⁷ Martinez Shaw, s. 479.

²⁴⁸ Martinez Shaw, s. 515.

²⁴⁹ Cruz, s. 533.

ithal etmeye başlamıştı. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin, XV. yüzyılın ilk yarısından itibaren Balkanlardaki kıymetli maden bölgelerini ele geçirmesiyle Avrupalıların bu bölgelerden kıymetli maden tedarik imkânları zorlaştırmıştı. Aynı zamanda Osmanlılar, Venedik ve Cenevizlileri Doğu Akdeniz'den de çıkarmayı başardılar. Böylece Avrupalıların doğrudan Sudan altınlarına ulaşmaları ve Balkan madenlerini kullanmaları olanaksız hale geldi.²⁵⁰ Ortaya çıkan kıymetli maden açığını kapatmak için yeni maden yatakları bulunmaya çalışıldı. Alp, Saksonya Bohemya ve Macaristan'da bulunan madenler, XV. yüzyılın sonları ve XVI. yüzyılın başlarında, bir nebze de olsa kıymetli maden açığını karşılamaya yardımcı oldu. Bu arada Portekiz'in, 1470'lerde, Atlantik üzerinden Afrika kıyılarını dolaşması ve "Gold Coast" a ulaşmasıyla Avrupalılar, Afrika ile ticareti devam ettirmeye başladılar.²⁵¹ Son olarak, Karayielerde bulunan altın madenlerinin keşfi ve işletilmeye başlamasıyla, XVI. yüzyılın başlarında, Avrupa'da kıymetli maden açığı kapatılmış oldu. Avrupa'ya, özellikle de İspanya'ya büyük miktarda Amerikan kıymetli madeni girmeye başladı. İspanya Amerikan hazinelerinin ulaştığı ve dağıtımının yapıldığı bir merkez haline geldi.

Amerika'dan gelen kıymetli madenlerin büyük çoğunluğunu gümüş oluşturuyordu. Altın madenlerinin miktarı beklenen büyüklüğe ulaşmazken, gümüş baş döndürücü miktarlarda artış gösterdi. Özellikle Peru ve Meksika gümüş madenlerinin keşfedilmesi ve işletilmeye başlanmasıyla gümüş gönderimi miktar ve değer olarak arttı.²⁵² Amerika'dan kıymetli maden gelişleri XVI. yüzyılın başından itibaren başladı. İlk gelen miktarlar çok yüksek oranlarda değildi. V. Carlos'un hazinesinde Yeni Dünya'dan gelen kıymetli madenlerin oranı önemli bir büyüklük tutmamaktaydı.²⁵³ 1550'lere kadar sevkiyat, altın ve gümüş karışık olarak yapılmaktaydı. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yeni Dünya'dan gelen altın madenleri önemini yitirmeye başladı. Bu tarihten sonra kalyonlar Sevilla'ya muazzam kitleler halinde gümüş taşımaya başladılar.²⁵⁴ Gümüş ithalatının artışının en önemli nedeni, Amerika'da gümüş

---

²⁵⁰ Pieper, Renate, "Bullion" Joel Mokyr (Ed.) **The Oxford Encyclopedie of Economic History** içinde (295-298), c. 1, New York: Oxford University Press, 2003, s. 295.

²⁵¹ Renate, s. 295.

²⁵² Ruiz Martin, Felipe, "Las Finanzas Del Emperador", Juan Luis Castellano Castellano, Francisco Sánchez-Montes González (kor.), **Carlos V europeísmo y universalidad Congreso Internacional, Granada, mayo de 2000** içinde (513-522), C.2 Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 2001, s. 517.

²⁵³ Ruiz Martin, s. 517.

²⁵⁴ Braudel, C. 1, s. 320.

madenlerinin yeni cıva yöntemiyle işlenmeye başlaması oldu. Bu yöntem 1571'den itibaren uygulanmaya başlandı. İspanya'ya gönderilen gümüş miktarı, yeni tekniklerin ve maden ocaklarının sayesinde, 1580-1620 tarihleri arasında tavan noktasına ulaşmış ve on kat artmıştır. Montchrestien'in dediği gibi, "*Hindler zenginliklerini kusmaya başlamıştır.*"²⁵⁵ 1580 tarihi aynı zamanda gelen gümüş miktarının zirve yapmasıyla birlikte fiyat devriminin harekete geçtiği tarih olarak kabul edilmektedir.

Tablo 5

On Yıllık Periyotlarla İspanya'nın Altın ve Gümüş İthalatı (Gram)

Periyod	Gümüş	Altın
1503-1510		4.965.180
1511-1520		9.153.220
1521-1530	148.739	4.889.050
1531-1540	86.193.876	14.466.360
1541-1550	177.573.164	24.957.130
1551-1560	303.121.174	42.620.080
1561-1570	942.858.792	11.530.940
1571-1580	1.118.591.954	9.429.140
1581-1590	2.103.027.689	12.101.650
1591-1600	2.707.626.528	19.451.420
1601-1610	2.213.631.245	11.764.090
1611-1620	2.192.255.993	8.855.940
1621-1630	2.145.339.043	3.889.760
1631-1640	1.396.759.594	1.240.400
1641-1650	1.056.430.966	1.549.390
1651-1660	443.256.546	469.430
Toplam	16.886.815.303	181.333.180

Kaynak: Hamilton, J. Early, **American Treasure And The Price Revolution In Spain, 1501-1650**, New York: Octagon Books. Inc., 1965, s. 42.

Yukarda yer alan, tablo 5'de, 1503'ten 1660'a kadar, Amerika'dan Sevilla'ya ulaşan altın ve gümüş madenlerinin miktarlarını görmekteyiz. 1520-1560 yılları arasında Amerika'dan Sevilla'ya, 87 ton altın, 570 ton gümüş madeni ulaştığı görülüyor. Gümüş olarak ifade edilirse, 1.450 ton gümüş ulaşmıştır.²⁵⁶ 1560-1600 yılları arasında ulaşan gümüş miktarı 6872 ton ve altın miktarı ise 52,5 ton olarak gerçekleşiyor. Gümüş

²⁵⁵ Braudel, C. 1, s. 320.

²⁵⁶ Chaunu, Pierre, **La España de Carlos V**, c. 2, Barcelona: Ediciones Peninsula, 1976, s. 35.

cinsinden ifade edilecek olursa 7422 ton gümüşe denk geliyor.²⁵⁷ 1600-1660 yılları arasında, yaklaşık 9447,67 ton gümüş ve 27,78 ton altın, Amerika'dan Sevilla'ya ulaşmıştır. 1503-1660 tarihleri arasında resmi olarak Sevilla'ya ulaşan toplam gümüş ve altın miktarları ise sırasıyla 16.887 ton gümüş, 181,33 ton altın şeklindedir.

Altı numaralı tabloda ise, beş yıllık aralıklarla, İspanya'ya ithal edilen kayıtlı kıymetli maden miktarları yer alıyor. Tabloda yer alan rakamlar, tahmini değerlerden oluşmaktadır. Kraliyetin kıymetli maden gelirlerinin büyük çoğunluğunu vergiler meydana getirmekteydi. Bunun dışında, Latin Amerika'da el konulan kıymetli madenler, papalığın endüjans gelirleri ve ceza yoluyla elde edilen kıymetli madenler gibi gelirler de vardı. Özel gelirlerin bir kısmını göçmenlerin tasarrufları, İspanya'ya geri dönen yolcuların birikimleri oluşturmakla beraber, büyük çoğunluğunu Yeni Kıta ile yapılan ticaretten elde edilen kazançlar oluşturuyordu.²⁵⁸

İspanya'dan Amerika'ya hareket eden hazine gemileri, başta yiyecek olmak üzere her tür ticarî emtia ile dolu olarak Yeni Kıta'ya gidiyor, kıymetli madenlerle yüklü olarak geri dönüyordu. 1594'te Kolonilerden dönen gemilerin yükünün %95,62'sini altın ve gümüş oluşturuyordu.²⁵⁹ 1609'da ise gemilerin yükünün %84'ünü kıymetli madenler oluştururken, %16'sını diğer ürünler oluşturuyordu.²⁶⁰

Tablo 6'yı incelediğimizde, Amerika'dan gelen kıymetli maden miktarının 1503'den 1595'e kadar sürekli olarak artış gösterdiğini görüyoruz. 1601 ve 1630 yılları arasında ise düşüş başlıyor. Fakat bu düşüş çok büyük oranlarda gerçekleşmiyor. 1630'dan 1660'a kadar olan dönemde ise Amerika'dan gelen kıymetli madenlerin miktarında hızlı bir düşüş görülüyor. Tabloda, 1503-1660 yılları arasında, kamu ve özel toplam kıymetli maden ithalatının 447.820.932 Peso olduğu görülüyor. Resmi yollarla gelenlerin dışında, yüklü miktarlarda kıymetli maden kaçakçılığı da yapılmaktaydı. Amerika'dan kaçak yollarla Avrupa'ya getirilen kıymetli maden miktarları, işin doğası

---

²⁵⁷ Chaunu s. 35.

²⁵⁸ Hamilton, J. Early, **American Treasure And The Price Revolution In Spain, 1501-1650**, New York: Octagon Books. Inc., 1965, s. 33.

²⁵⁹ Hamilton, s. 33.

²⁶⁰ Hamilton, s. 34.

gereği, bilinmemekle birlikte toplam madenlerin %10' ile %50'si arasında bir miktara ulaştığı tahmin edilmektedir.²⁶¹

Tablo 6

Beş Yıllık Periyotlarla Toplam Kıymetli Maden İthalatı (Peso olarak)

Dönem	Kamu	Özel	Toplam
1503-1505	97,216.5	273,838.8	371,055.3
1506-1510	213,854.0	602,382.8	816,236.5
1511-1515	313,235.0	882,318.5	1,195,553.5
1516-1520	260,235.0	732,979.0	993,196.5
1521-1525	35,152.5	99,017.5	134,170.0
1526-1530	272,070.5	766,366.5	1,038,437.0
1531-1535	432,360.5	1,217,870.5	1,650,231.0
1536-1540	1,350,885.0	2,587,007.0	3,937,892.0
1541-1545	757,788.5	4,196,216.5	4,954,005.0
1546-1550	1,592,671.5	3,916,039.5	5,508,711.0
1551-1555	3,628,506.5	6,237,024.5	9,865,531.0
1556-1560	1,568,495.5	6,430,503.0	7,998,998.5
1561-1565	1,819,533.0	9,388,022.5	11,207,535.5
1566-1570	3,784,743.0	10,356,472.5	14,141,215.5
1571-1575	3,298,660.5	8,607,948.5	11,906,609.0
1576-1580	6,649,678.5	10,602,262.5	17,251,941.0
1581-1585	7,550,604.0	21,824,008.0	29,374,612.0
1586-1590	8,043,212.5	15,789,418.0	23,832,630.5
1591-1595	10,023,348.5	25,161,514.0	35,184,862.5
1596-1600	10,974,318.0	23,454,182.5	34,428,500.5
1601-1605	6,519,885.5	17,883,442.5	24,403,328.0
1606-1610	8,549,679.0	22,855,528.0	31,405,207.0
1611-1615	7,212,921.5	17,315,199.0	24,528,120.5
1616-1620	2,347,788.0	25,764,672.0	30,112,460.0
1621-1625	4,891,156.0	22,119,522.5	27,010,678.5
1626-1630	4,618,801.0	20,335,725.5	24,954,526.5
1631-1635	4,733,824.5	12,377,029.5	17,110,854.0
1636-1640	4,691,303.0	11,623,299.0	16,314,602.0
1641-1645	4,643,662.0	9,120,140.5	13,763,802.5
1646-1650	1,665,112.5	10,105,434.5	11,770,547.0
1651-1655	2,238,878.0	5,054,889.0	7,293,767.0
1656-1660	606,524.0	2,754,591.5	3,361,115.5
Toplam	117,386,086.5	330,434,845.8	447,820,932.3

Kaynak: Hamilton, J. Early, *American Treasure And The Price Revolution In Spain, 1501-1650*, New York: Octagon Books. Inc., 1965, s. 34.

²⁶¹ Hamilton, s. 38.

İspanya'nın kıymetli madenlere olan ilgisi, yalnızca merkantilist politikalarından kaynaklanmıyordu. Kıymetli madenler İspanya'ya, gerekli satın alma gücünü de sağlıyordu. İspanya, gümrüklerle korunan bir ülke haline geldi.²⁶² Fakat tek el ve korumacılıkla ilgili amaçlarını hiçbir zaman tam olarak gerçekleştiremedi. Parlamento, sürekli olarak kıymetli maden çıkışlarından şikâyetçi olmaktaydı. İspanya, "Diğer ülkelerin Hindistan'ı" olmuştu. İspanya'dan kıymetli madenlerin kaçışını açıklayan pek çok neden bulunmaktadır. İspanya, hammadde ihracatçısı ve mamul mallar ithalatçısı bir ülkedir. Bu durum, dış ticaret açığını nakit ödeme yaparak kapatmasını gerektiriyordu. Kıymetli madenler, bir anlamda İspanyol ekonomisinin ilerlemesine yardımcı olan koltuk değnekleri gibiydi. Devlet, temel gıda maddeleri ve denizcilikle ilgili harcamalarında olduğu gibi bazı giderlerini dışarıya nakit olarak ödemek zorundaydı. İspanya'nın dışarıya gönderdiği kıymetli madenlerin çoğunluğunu taahhütleri oluşturuyordu. Altın ve gümüş, ülkenin üretici firmaları yerine Fuggerler gibi yabancı bankerlere gidiyordu. İspanya'nın dışardaki pek çok firması, imparatorluğun savunma zorunlulukları nedeniyle harap olmaktaydı. İspanyol kıymetli madenleri, ya doğrudan Kuzey Avrupa ülkelerine ya da İspanya için politik ve askeri olarak büyük risk taşıyan, aynı zamanda ticaretinin her zaman açık verdiği Fransa ve İtalya gibi ülkelere gitmekteydi. Para yalnızca çatışma bölgeleri olan Fransa ve Alçak ülkeler için gerekli olmuyor, Amberes'den, Almanya ve İngiltere'ye de gidiyordu. Aynı zamanda İngiltere'ye yün taşıyan gemiler tarafında sık sık kaçak yollarla da kıymetli maden götürülmekteydi.²⁶³

Amerikan hazineleri yalnızca İspanya için değil, komşuları ve diğer ülkeler için de önemli sonuçlar doğurdu. 1570'i izleyen yıllarda Sevilla'ya ulaşan kıymetli madenlerin geliş aralıkları ve miktarları, Avrupa'nın ekonomik eğilimlerini değiştirdi. Amerikan madenleri tüm Avrupa'yı besliyor, oradan da doğuya yöneliyordu.

Osmanlı'ya İspanyol kıymetli madenleri çok değişik yollardan girmektedir. 1580'lerde Cezayir pazarlarında geçerli olan paralar İspanyol eküsü, gümüş riyaller, sekizlik, altılık ve dörtlük sikkelerdi. Bütün bu paralar, pazarda prim yapmakta ve Türkiye'ye yönelik en büyük mal kalemlerinden birini oluşturmaktaydı. Türkiye'ye

---

²⁶² Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.443.

²⁶³ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.444.

sandıklar dolusu altın ve gümüş para ihraç edilmekteydi.²⁶⁴ Yine Avrupa üzerinden, İtalyan limanları aracılığıyla da yüklü miktarda kıymetli maden Osmanlı topraklarına sevk ediliyordu. Bunlar daha çok Dubrovnik üzerinden Osmanlıya ulaşıyordu.²⁶⁵

Kıymetli madenler, Kuzey Avrupa'da ekonomik faaliyetleri engelleyen parasal kıtlığı ortadan kaldırarak, maden akışının azaldığı 1619-1622 yıllarına kadar, üretimi ve ticarî faaliyetleri canlandırdı. Bu yıllarda kıymetli maden ithalatının düşmeye başlaması, ticarî ve finansal karmaşaya yol açtı.²⁶⁶ Başka göstergeler de bu eğilimi desteklemektedir. 1570-1620 yılları arasında, ticaret ve endüstrinin itici gücü olan para arzının artması, faiz oranlarını düşürdü. Fiyatlar, XVI. yüzyılın ortalarından XVII. yüzyılın ilk dönemlerine kadar yükseliş eğilimindeydi. İspanya'da üç katı, Fransa ve İngiltere'de ise iki katından daha fazla artış gösterdi. Her ne kadar modern parametrelere göre bu bir fiyat devrimi sayılmasa da artışlar, Avrupa ekonomileri üzerinde önemli etkiler bıraktı. Fiyat artışları karşısında reel maaşlarda düşüş yaşandı. Maaş düşüşleri daha fazla kâr elde etmeye ve yeni üretim firmaları açmaya olanak sağladı.²⁶⁷

Fiyat artışları, İspanya ve Fransa'da aynı tarihlerde görülmeye başlandı. Fransa'da fiyatların en yüksek olduğu dönem, XVI. yüzyılın son çeyreğine rastlar. Bu dönemde fiyatlar genel düzeyi, yüzyılın başına oranla 2,19 kat daha yüksektir. İspanya'da ise fiyatlar, yüzyılın başından itibaren çok daha şiddetli bir biçimde artmaya başladı. Yüzyılın son çeyreğinde İspanya'da fiyatlar genel düzeyi, Fransa'dan daha yüksekti ve yüzyılın başındaki fiyatlarla kıyaslandığında 2,66 kat daha büyüktü.²⁶⁸ Yine, 1501-1525 yılları arası fiyatları ölçü olarak alınacak olursa, 1601-1625 yılları arasında, İspanya'da fiyatlar 3,18 kat daha yüksekken, Fransa'da 1626-1650 yılları arasında 1,93 kat daha yüksekti.²⁶⁹ XVI. yüzyılın başından itibaren İngiltere'de de fiyatların artmaya başladığını görüyoruz. Fakat İngiltere'de meydana gelen fiyat artışları İspanya'ya kıyasla daha düşük oranda gerçekleşti. Nitekim 1593-1602 yılları arasında İngiltere'de genel fiyat düzeyi, 1501-1510 yılları fiyat düzeyinden 2,14 kez daha büyükken, İspanya'da 2,94 kez daha büyüktü. 1601-1610 yılları arasında İspanya'da fiyatlar genel

---

²⁶⁴ Braudel, C. 1, s. 332.

²⁶⁵ Braudel, C. 1, s. 332-333.

²⁶⁶ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.444.

²⁶⁷ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.445.

²⁶⁸ Hamilton, s. 206.

²⁶⁹ Hamilton, s. 207.

düzeyi yüzyılın başına göre 3,46 kat artış göstermişken, İngiltere’de 1643-1652 yılları arasında 2,94 katı artış göstermişti.²⁷⁰

Amerikan gümüşünün İspanya ekonomisi için bir riske dönüştüğü en çok vurgulanan konuların başında gelmektedir. XVI. yüzyılın başından itibaren, özellikle de 1535’den sonra, kıymetli maden ithalatının artışına paralel mal fiyatlarının artışa geçmesi, İspanya’da fiyat devriminin temel sebebinin Amerikan Kıymetli madenlerine bağlanmasına neden oldu.²⁷¹ Fiyat artışlarının gerçekleştiği asırlardan itibaren Amerikan hazineleri ve pahalılık arasında ilişki kuruldu. Dönemin yöneticileri fiyat hareketleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan hayat pahalılığının farkındaydılar. Fiyat artışlarının nedenleri üzerinde araştırma yapmaktaydılar. Bazı ekonomistler, Amerikan kıymetli Madenleri ve fiyat artışları arasında ilişki kurmaktaydı. Bunların başında Fransız politikacı ve filozof Jean Bodin gelmektedir. Bodin, miktar teorisini ortaya koyarak, 1568 yılında, fiyat artışları ve kıymetli maden ithalatı arasında önemli bir bağ olduğunun üzerinde durdu.²⁷² İspanya’da, Bodin’den önce Amerikan kıymetli madenleri ve fiyat devrimi arasında ilişki kuran kimseler bulunmaktaydı. 1556 yılında, kilise hukukçusu Martin de Azpilcueta Navarro, Amerikan kıymetli madenleri ve fiyat artışları arasında ilişki olduğunu belirledi. Bu olgu üzerinde duran bir başka İspanyol ise Salamanca Okulu mensuplarından Tomas de Mercado oldu. Mercado, 1569 yılında yayınladığı, “Tratos y contratos de Mercaderes y tratantes” adlı eserinde ekonomik yorumlara yer vermiş, Amerikan hazineleri ve pahalılık arasındaki ilişkiye değinmiştir.²⁷³ 1585 yılında Noel de Fail, Contes et Discoirs d’Eutrapel adlı kitabında, Bodin’in teorisini esas alarak fiyat devrimini açıklamıştır:

...ve bu, yeni keşfedilen ülkelerin ve İspanyol ile Portekizlilerin buradan ülkelerine getirdikleri altın ve gümüş madenlerinin sonunda sürekli olarak Fransa’ya geçmelerinden ve başka koşullar altında edinemeyecekleri buğday ve diğer malları almalarından kaynaklanmaktadır.²⁷⁴

İspanya’da, kıymetli maden girişleri ve fiyat artışları arasındaki ilişki bölgeler ve dönemlere göre farklılıklar göstermektedir. Fiyat artışlarının en büyük etkisi, Amerikan ticaretinin tekeli elinde bulunduran Endülüs bölgesinde oldu. Kıymetli

---

²⁷⁰ Hamilton, s. 208.

²⁷¹ Hamilton, s. 301.

²⁷² Braudel, c. 1, s. 351.

²⁷³ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.446.

²⁷⁴ Braudel, c. 1, s. 351.

maden ithalatının ilk etkileri öncelikle bu bölgede görülüyordu. Sonra önem sırasına göre Yeni Kastilya, Eski Kastilya, Leon ve Valencia gelmektedir. XVI. yüzyılın ilk yarısı tamamlandığında, İspanya’da fiyatlar iki katına yükselmişti.²⁷⁵ Fiyatlar, yüzyılın ikinci yarısında da yükselme eğilimini devam ettirdi. 1596’da başlayan keskin yükseliş, fiyatların zirve noktasına ulaştığı 1601 yılına kadar devam etti. 1601’de fiyatlar 1501 yılı fiyatlarının dört katını aştı.²⁷⁶ 1601’den sonra fiyat artışlarında durma gözlemlendi ve 1637’den 1642’ye kadar olan dönemde, Amerika’dan gelen kıymetli madenlerde büyük bir azalış yaşandığından, fiyatlarda da bir düşüş ortaya çıktı. Fakat fiyatlar hiçbir zaman XVI. yüzyılın sonundaki zirve noktasına kadar inmedi.²⁷⁷

Fiyat devriminin tek nedeninin Amerikan kıymetli madenleri olmadığı farklı nedenlerinde bulunduğu üzerinde de durulmaktadır. Bunlardan biri fiyatların, arz ve talep koşulları tarafından da etkilenmesidir. İspanya’da sanayi ve tarım üretimi göz önüne alındığında, üretimde bir artış olmadığı halde dolanımdaki paranın sürekli arttığı gözlenmektedir. Üretimde bir artış olmaksızın tedavüldeki paranın sürekli artması, aynı miktarda malın her seferinde daha fazla miktarda parayı emmesi anlamına geliyordu ki, bu da fiyat artışının bir nedeni olarak değerlendirilmektedir. Amerika’dan İspanya’ya akan kıymetli madenler, üretimi artırmaya yarayacak yatırımlara dönüşmedi. Tedavüldeki paranın sürekli olarak artmasına rağmen üretimin düzeyinde bir gelişme olmaması sonucunda da kaçınılmaz olarak fiyatlar arttı. XVI. yüzyılın başlarında bir üretim artışı olmakla birlikte bu artış, tedavüldeki para miktarı ile aynı oranda gerçekleşmedi. İspanya’nın üretimi sürekli düşüş gösterdi ve para, ürün aramak üzere dışarı çıktı.²⁷⁸

Fiyat devriminin başka bir nedeni olarak da nüfus artışının etkisi üzerinde durulmaktadır. 1460 ve 1620 yılları arasında, Avrupa’da görülen nüfus artışları gıda, giyecek ve mesken taleplerini artırdı. Her tür ürüne olan talep iki misline çıktı. Gıda maddelerine olan talep, hayati öneme sahipti. Üreticiler, artan talebe cevap vermekte yetersiz kalınca verimi düşük arazileri tarıma açtılar. Böyle olunca marjinal maliyetler yükseldi, sermaye başına verimlilik düştü. Sonuçta gıda fiyatları, özellikle de buğday

---

²⁷⁵ Hamilton, s. 192.

²⁷⁶ Hamilton, s. 202.

²⁷⁷ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s. 447.

²⁷⁸ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s. 448.

fiyatı hızla artmaya başladı.²⁷⁹ Tarım ürünlerinin fiyatları, genel fiyat seviyesinin üzerine çıktı.

İspanya'da fiyat devriminin neden olduğu sonuçları kapsamlı bir şekilde tanımlamak oldukça zordur. Fiyat artışlarının, hayat şartlarını zorlaştırdığı açık olmakla birlikte, farklı sosyal sınıflar üzerinde ve ekonominin gelişmesi üzerindeki etkileri tam olarak bilinmemektedir. Klasik açıklamaya göre, İspanya ekonomisinin gerilemesi, doğrudan fiyat devrimiyle ilgilidir. Diğer Avrupa ülkelerinde, ücretlerin düşüşü sermaye birikimine izin vermektedir. Emeğin maliyetinin sürekli gerilemesi iş sahiplerine olağanüstü kârlar elde etme ve bu kârları yatırıma dönüştürme imkânı tanıyordu. İspanya'da ise bu genel eğilimin dışında bir sonuç ortaya çıktı. Her ne kadar ücretlerde bir gerileme söz konusu olsa da bu durum olağanüstü kârlar elde etmeye ve sermaye birikimine olanak tanımadı. Teoriye göre, kârların yükselmesi ve sermaye birikimi arasındaki ilişki sınırlı bir ilişkiydi. Aynı zamanda maaşlar, İspanya'da diğer ülkelere göre daha yüksekti. İspanyol ekonomisinin geri olması da sermaye birikimine olanak tanımadı. Fakat bu teoriler geride birçok soruyu bırakmaları nedeniyle tenkit edilmiştir. İspanya'da maaşların diğer Avrupa ülkelerine oranla yüksekliğinden dolayı, olağanüstü kârların endüstride bir patlama sağlamadığı görüşü yapılan araştırmalarla reddedilmiştir. Örnek olarak ele alacak olunursa, İngiltere, Fransa ve Valencia'da inşaat ustalarının aldıkları ücretler üzerinde yapılan bir araştırma, XVI. yüzyıl içerisinde üç bölgede de ücretlerde aynı miktarda düşüş olduğunu göstermektedir. Fiyat artışlarının İspanya'da yatırıma dönüşen bir sermaye birikimine olanak sağlamadığı açıktır. Fakat bu fiyat artışları, borç vererek ve mülk sahipliği yoluyla üretken olmayan alanlarda zenginlik elde etmek isteyenlere olanak sağlamaktaydı.²⁸⁰

XVI. yüzyılda İngiltere'de sürekli yükselen fiyatlar, bunun aksine sabit kalan toprak kiralari, toprak sahiplerinin fakirleşmesine yol açtı. Fakat İspanya'da durum daha farklıydı. Toprak kiralari sabit değildi. Toprak sahipleri kiralari istedikleri gibi değiştirme gücüne sahiptiler. Buradan şöyle bir sonuç çıkarılabilir. Amerikan pazarının açılması ve yarımada görülen nüfus artışı, tarım ürünlerine olan talebi arttırdı ve tarım alanları genişledi, ekilebilir alanların değeri yükseldi. Tüm bu olaylar, fiyat yükselişleri

²⁷⁹ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.448.

²⁸⁰ Lynch, Los Austrias (1516-1598), s.449.

ile birlikte gerçekleşti. Buna bir de toprağın, kiralari yükseltebilme olanağına sahip, aşırı zengin bir grup ailenin elinde olduğunu ilave edecek olursak fiyat artışlarının, İspanyol toprak sahipleri için olumsuz etkisi olduğunu söyleyemeyiz.²⁸¹

Fiyat artışlarının yarar getirdiği sınıf yalnızca toprak sahipleri değildi. Özellikle yüzyılın başlarında ticaretle uğraşan kimseler de, toprak sahipleri gibi yüksek kârlar elde etme olanağına sahiptiler. Fakat fiyat artışlarının kalıcı hale gelmesi neticesinde şartlar iyice zorlaşınca, çok güçlü firmalar hariç, İspanyol firmaları yabancı firmalar ve kolonilerle rekabet edemez hale geldi. XVI. yüzyılın sonlarına kadar, İspanya’da servet sahibi olmanın mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Fiyat artışları, küçük toprak sahipleri, düşük dereceli din adamları, küçük rütbeli memurlar gibi sabit gelirlilerin üzerinde fakirleşme etkisi yaptı. Reel kazançlar, 1551’den başlayarak 1600’e kadar yaklaşık %12’lik bir düşüş gösterdi. Şehirde çalışanların finansal konumu, XVI. yüzyılın ilk dönemine kıyaslandığında dörtte bir oranında gerilemişti.²⁸²

XVI. yüzyılda meydana gelen fiyat artışları, büyük ölçüde kıymetli maden ithalatından kaynaklanıyordu. Yüzyılın sonundan itibaren kıymetli maden giriş miktarları düşmeye başladı. 1591-95 yılları arasında 58,2 milyon peso ülkeye giriş yapmışken bu miktar 1631-35 yılları arasında 44,2 milyon pesoya düştü.²⁸³ Devlet gelirleri de buna paralel olarak yaklaşık %40 oranında düşüş gösterdi. 1596-1600 yılları arasında 10,9 milyon peso olan kıymetli madenlerden elde edilen devlet gelirleri, 1601-1605 yılları arasında 6,5 milyona düştü. 1616 ve 1645 yılları arasında ise 4 milyon dolaylarında seyretti. Sonra yeniden düşüşe geçti. 1646-50 yılları arasında 1,6 milyon, 1656-60 yılları arasında ise 606.524 pesoya düştü. Kıymetli maden miktarlarının düşüşü ve devletin gelirlerinde azalma meydana gelmesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden biri Yeni Dünya’nın, Filipinler ve Manila yoluyla Asya ile doğrudan ticarî bağlantı kurmasıdır. Bir diğer neden, Yeni Kıta’nın kendi içerisinde gösterdiği ekonomik gelişmedir. Gıda ve hammaddeye ihtiyaç duyulan büyük tarımsal ve ekonomik faaliyetlere girişilmesi ve kolonilerde oluşan bürokrasi belirli bir miktar kıymetli madenin içerde tutulmasını zorunlu kılıyordu.²⁸⁴ Kolonilerin savunması da

---

²⁸¹ Hamilton, s. 280.

²⁸² Hamilton, s. 280.

²⁸³ Lynch, Los Austrias (1598-1700), s.243.

²⁸⁴ Yun-Casalilla, Bartolome, “Spanish Empire” Joel Mokyr (Ed.) **The Oxford Encyclopedie of Economic History** içinde (541-546), c. 4, New York: Oxford University Press, 2003, s. 544.

kıymetli madenleri burada tutan nedenler arasında yer alır. Garnizonların, istihkâmların ve donanmanın harcamalarına büyük ölçüde pay ayrılması gerekiyordu. Kolonilere yapılan kamu ve savunma harcamalarının artması, İspanya'ya gönderilen kıymetli maden miktarının düşmesine yol açtı. Kaçakçılık faaliyetlerinin yaygınlık kazanması da, Amerika'dan İspanya'ya giden kıymetli maden miktarını düşürdü. Kaçakçılığın artmasının sorumlusu, tekel rejimi ve resmi yollarla göndermenin yüksek maliyetleriydi.²⁸⁵ Yolda kıymetli maden taşıyan gemilerin saldırıya uğrama korkusu, konvoyların koruma sağlayan silahlı gemilerle yola çıkmasını gerektiriyordu. Bu da savunma harcamaları ve *la Averia* vergisinin oranını arttırıyordu. Yüksek mali yük ise kaçakçılığı teşvik ediyordu.²⁸⁶

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, İspanya'ya gelen kıymetli madenlerin seyrinde bir düzelme meydana geldi. Amerika'dan İspanya'ya gönderilen kıymetli maden miktarı yüzyılın ikinci yarısında, birinci yarıya oranla %50 artış gösterdi. Gönderilerin paylaşımı ise önceki yüzyıllardan çok farklı olmadı. Sevilla ve Cadiz'e yerleşmiş olan yabancıların gönderilerden aldığı pay, İspanyolların aldığı paya göre çok daha yüksek oranlardaydı. İspanya, teorik olarak kontrolünü elinde bulundurduğu ticaretten, yabancılara göre çok daha düşük oranda istifade edebiliyordu.²⁸⁷

XVII. yüzyılın ikinci yarısı, ilk döneme göre olumlu bir çizgide devam etti. Elde bulunan muhtelif yıllara ait rakamlar, bu dönemde İspanya'ya ulaşan kıymetli maden miktarlarının önemli boyutlara ulaştığını ortaya koymaktadır. Dönemin miktarları, XVI. yüzyılının rakamlarını geçti. Gönderiler, tüm yıllar boyunca düzenli aralıklarla gelmese de miktar olarak yüksek oranlara ulaştı. Gönderilerin gelişinde ortaya çıkan dalgalanmalar uluslararası koşullar ve ekonomik şartlardan kaynaklanmaktaydı.²⁸⁸

---

²⁸⁵ Yun-Casalilla, s. 544.

²⁸⁶ Lynch, Los Austrias (1598-1700), s.219.

²⁸⁷ Lynch, Los Austrias (1598-1700), s.254.

²⁸⁸ Lynch, Los Austrias (1598-1700), s.255.

İKİNCİ BÖLÜM

XVI.-XVIII. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ

I. SİYASAL-İDARÎ YAPI

Osmanlı Devleti'nin siyasî, idarî, iktisadî kurumlarının teşekkülünde, geçmiş İslam devletlerinin önemli bir rolü vardır. Emeviler, Abbasiler, Büyük Selçuklular, İlhanlılar, Eyyubiler, Memlukler ve Anadolu beyliklerinin Osmanlı sisteminin ortaya çıkmasında büyük katkıları oldu.²⁸⁹ Osmanlılar, kendilerinden önceki Türk ve İslam devletlerinin zengin mirasını korumakla kalmadılar, geliştirdiler. Bu miras onlara, gelişmiş kurumlara sahip, her bakımdan güçlü ve uzun ömürlü bir devlet kurma imkânı tanıdı.

İspanyol İmparatorluğu, gelenek olarak feodal bir yapının egemen olduğu, küçük bağımsız krallıkların hâkimiyet sürdüğü topraklar üzerinde kurulmuştu. Merkezi yönetim anlayışının çok zayıf olduğu bu topraklarda her şehir adeta kendi başına bir devlet gibi hareket etmekteydi. Bu koşullar altında İspanyol krallarının merkezi devleti güçlendirme çabaları asırlar aldı. XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde ülke hâlâ birçok krallığın birleşmesinden meydana gelen bir federasyon görünümündeydi. İspanya'nın aksine Osmanlılar, siyasî birliğin büyük ölçüde sağlandığı bir mirasın sahibi oldular. İlk Müslüman Türk devletleri tarafından yürütülen, aşiret yapısından kurtularak İslam'ın birlik anlayışına dayalı merkezi bir devlet kurma çabası Osmanlılara gelindiğinde tamamlanmak üzereydi. Osmanlılar, siyasî birlik sürecini tamamlamayı başardılar. Osmanlılarda devletin daha başlarda birkaç parçaya bölünmesini esas alan eski Türk aşiret zihniyetinin yerini tamamen merkezi-üniter bir devlet anlayışı almıştır.²⁹⁰

Geçmiş mirasa bağlılık, Osmanlı sisteminin bir başka değişmez unsuru olan gelenekçilik ilkesini ortaya çıkardı. Gelenekçilik, geçmiş tecrübe ve birikimlere aykırı iş yapılmamasını ifade etmekteydi. Zira gelenek, uzun yılların tecrübe ve birikimleri ile ortaya çıkmıştır. Devletin her alanında temel düzenlemeler, İslam'ın kuralları çerçevesinde belirleniyordu. Bununla birlikte, İslam'ın açık hükümlerinin bulunmadığı

²⁸⁹ Tabakoğlu, Ahmet, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003, s. 129.

²⁹⁰ Tabakoğlu, s. 131.

alanlarda, İslam fıkhnın da delil olarak kabul ettiği örften istifade edilmekteydi. Örf ve âdetler, İslamî hükümlere aykırı olmadığı müddetçe uyulması zorunlu kurallar arasında yer almaktaydı. İslam'a uygunluğu tasdik edilen örf ve âdetlerin oluşturduğu kurallar, Osmanlı'da mutlaka uyulması gereken geleneği meydana getiriyordu. Gelenek, bozulmanın önlenmesinde en önemli araçtı. XVI.-XVIII. yüzyıllar boyunca verilen kararlarda "*kadimden olagelene aykırı iş yapılmaması*" şeklindeki hükümlerin varlığı, gelenekçiliğın Osmanlı sistemine ne ölçüde yerleştini göstermesi açısından önemlidir.²⁹¹

Osmanlı sisteminin bir diğer ilkesi de, İslam toplumlarının en temel özelliklerinden biri olan adaletti. Devletin hayatiyetini sürdürmesi, adalet ilkesinin ayakta tutulmasına bağlanıyordu. Zira devletin devamı, toplum içerisinde adaletin sağlanmasına bağlıdır. Osmanlının devlet yönetiminde temel prensiplerini, adalet ilkesinin ön plana çıkartıldığı, sekiz ilke oluşturuyordu.²⁹² Kâtip Çelebi, adalet dairesi adı verilen bu ilkeleri, Bozuklukların Düzeltilmesinde Tutulacak Yollar adlı risalesinde zikretmektedir: "*İnsansız mülk olmaz, ordusuz halk olmaz, parasız ordu olmaz, halk olmadan para toplanmaz, adalet olmazsa halk olmaz.*"²⁹³

Başlangıçta Bizans sınırında bir uç beyliği olan Kayı aşireti, dönemin sunduğu fırsatları değerlendirdi. Geçmişin mirasına sahip çıkarak, 1300'lerde bağımsız bir devlet olarak Osmanlı ortaya çıktı. Osmanlılar, Selçuklu ikta sisteminin bozulması sonucu Anadolu'da görülmeye başlayan feodalleşme eğilimlerine karşı durdu. Merkezi otoriteyi sağlamlaştırma ve hâkimiyetin bölünmemesi ilkesine önem verdi. Kısa sürede Anadolu beyliklerine hâkim olan Osmanlılar, 1354'te Rumeliye geçtiler ve Avrupa topraklarında hızla ilerlemeye başladılar. 1453'te İstanbul'un fethiyle Osmanlı Devleti, büyüme ve olgunlaşma dönemine girdi. Karadeniz bu dönemde Türk gölü haline geldi. Akdeniz'de hâkimiyet sağlandı.²⁹⁴ Osmanlılar XVIII. yüzyılın sonlarına kadar dünya sistemi içerisinde güçlerini korudular. Osmanlı Devleti'nin enerjisini kaybetmesi ve Avrupa merkezli yenedünya sisteminin etkisi altına girmesi XIX. yüzyılın başlarına rastlar.

²⁹¹ Genç, Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul: Ötügen Yayınları, 2000, s. 63-64.

²⁹² İbn Haldun, **Mukaddime**, Zakir Kadiri Ugan (Trc.), C. 1, s. 95.

²⁹³ Katip Çelebi, **Bozuklukların Düzeltilmesinde Tutulacak Yollar**, Ali Can (Hzr.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982, s. 22.

²⁹⁴ Tabakoğlu, s. 135.

A. İDARÎ KURUMLAR

Osmanlı Devleti, Türk-İslam devlet yönetim geleneklerinin etkisi altında ortaya çıkmış, hükümdarın mutlak otoritesine dayanan idarî bir yapıya sahipti. Ülke, devletin kurucusu olan Osmanlı ailesinin mülkü kabul edilmekteydi. İdarî sistem, ülkenin padişaha kendi ceddinden intikal etmiş bir mülkiyet olduğu düşüncesine dayanan bir mantık düzeniyle yönetiliyordu.²⁹⁵ Padişahlık kurumunun dışında devletin diğer organlarında belli bir soya bağlılık esas alınmıyordu. Hatta diyebiliriz ki, diğer kurumlarda belli bir soydan gelen yöneticilerin yer almamasına özellikle dikkat ediliyordu.²⁹⁶ Çeşitli ırklardan devşirme usulü ile yetiştirilen yöneticiler, başta padişahlıktan sonra en üst makam olan sadrazamlık olmak üzere tüm önemli görevleri yürütüyorlardı.

İdarenin başını, siyasî ve hukukî tüm yetkileri elinde bulunduran padişah temsil etmekteydi. Bütün dinî ve dünyevî idare padişahın yetkisinde ve onun adına yapılmaktaydı. Bununla birlikte padişahın yetkileri sınırsız değildi, şer'î ve örfî hukuk tarafından sınırlandırılmaktaydı. Padişah, İslamî hükümlere uygun olmayan emirler veremezdi. Ebussuûd Efendi'nin fetvalarında yer alan, "Nâ meşrû' nesneye emr-i sultânî olmaz" cümlesi bu durumu açıklamaktadır.²⁹⁷ Hukuka bağlılık açısından halk ve hükümdar arasında fark yoktu. Devletin İslamî esaslara bağlı niteliği, padişahın dilediği gibi hareket etmesini engellemekteydi.²⁹⁸ Şer'î hukunu dışında, kanûn-ı kadîm olarak adlandırılan yerleşik örfî kaideler ve kabul görmüş saray erkân ve âdâbı da padişahların uymak zorunda olduğu, yetkilerini sınırlayan unsurlar arasında yer almaktaydı.²⁹⁹

Osmanlılar soy olarak Oğuzların Kayı boyuna mensuptu. Bu nedenle de, Oğuz geleneğine sahip çıkmaktaydılar. Özellikle Türk boyları ve devletleriyle bir ihtilafa düştüklerinde kendilerinin Oğuz boyuna dayanan hakiki Türkler oldukları üzerinde durmaktaydılar. Osmanlı hanedanının oluşumunda Türk beyleri, akıncı gaziler ve tasavvuf ehlinin önemli bir rolü olmuştur. Bir uç beyi olan Osman Bey'e hâkimiyet

²⁹⁵ Özbilgen, Erol, **Bütün Yönleriyle Osmanlı**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003, s. 43.

²⁹⁶ Kunt, Metin, "Devlet, Padişah Kapısı ve Şehzâde Kapıları", **Osmanlı**, Güler Eren (Edt.) içinde (34-40), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 34.

²⁹⁷ İpşirli, Mehmet, "Osmanlı Devlet Teşkilâtı", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, Ekmeleddin İhsanoğlu (Edt.) içinde (139-283), C. 2, İstanbul: IRCICA, 1994, s. 143.

²⁹⁸ Karatepe, Şükrü, **Osmanlı Siyasi Kurumları Klasik Dönem**, İstanbul: İşaret Yayınları, 1989, s. 102.

²⁹⁹ İpşirli, s. 143.

sembolü olan bayrak ve davul Selçuklu sultanı tarafından verilmiştir. Bağımsızlığın diğer alametleri olan kendi adına hutbe okuma ve para basma işleri de yine Osman Bey tarafından gerçekleştirilmiştir.³⁰⁰

Fatih döneminde yapılan düzenlemelerle Osmanlı Devleti'nin merkezi gücü artmış ve padişah devletin tüm yetkilerini elinde toplayan mutlak yetkili hükümdar haline gelmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı almasından sonra halife ünvanını elde etmesiyle sunni İslam âleminin lideri haline gelen padişahın otoritesi daha da kuvvetlenmiştir.³⁰¹

Osmanlı padişahlarının kullandıkları unvanlar, aynı zamanda Osmanlı hâkimiyet anlayışını temsil etmektedir. Padişahlar, bey, han, hakan, Hüdavendigâr, gazi, kayzer, sultan, emir, halife ve padişah ünvanlarını kullanmaktaydı. Osmanlı padişahlarının en yaygın olarak kullandığı dinî unvan sultandı. Mısır'ın fethinden sonra ise halife unvanını kullanmışlardır.³⁰²

Osmanlıda yeni padişahın tahta geçmesine cülûs etmek deniliyordu. Fatih Sultan Mehmet'e kadar, tahta saltanat ailesinden kimin geçeceği hususunda belli bir sistem bulunmuyordu. Fatihten sonra, I. Ahmed'e kadar olan dönemde, büyük erkek evladın tahta geçmesi sistemi benimsendi. Gerçi her zaman için bu uygulamaya riayet edilmiyordu. Nitekim Yavuz Sultan Selim, büyük erkek evlat olmamasına rağmen tahtı ele geçirmiştir.³⁰³ I. Ahmed'den sonra uygulama değişti ve hanedanın en yaşlı üyesinin tahta geçirilmesi usulü benimsendi.³⁰⁴ Daha sonraki dönemlerde, bir-iki uygulama dışında, hanedanın en yaşlı erkek üyesinin tahta geçmesi geleneği devam etti.

Padişahların devlet işlerinde en önemli danışma organı divandı. Her hangi bir konu, hakkında karar verilmeden önce divanda incelenir ve son kararı hükümdar verirdi. Padişahın her hangi bir konuda verdiği karar kanundu. Bununla birlikte padişah, devlet işleriyle ilgili meselelerde gerekli kimselerle görüşüp fikir alırdı. Zahiren geniş bir yetkiye sahip görünse de padişahın yetkisini sınırlayan başta şer'î kanunlar belirli

---

³⁰⁰ İpşirli, s. 143.

³⁰¹ Karatepe, s. 101.

³⁰² İpşirli, s. 141.

³⁰³ Akdağ, Mustafa, **Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi**, C. 2, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995, s. 53.

³⁰⁴ Özbilgen s. 46.

sınırlar mevcuttu. Osmanlı padişahları, başlangıçtan itibaren devlet işlerini divanda görmekteydiler. Genel olarak divan kararlarının dışına çıkmıyorlardı.³⁰⁵

Osmanlı padişahları aynı zamanda ordunun da komutanıydı. Başlangıçta büyük seferlere ordularının başında çıkmaktaydılar. Küçük seferlere ise serdar adı verilen komutanları gönderiyorlardı. Padişahların seferleri terk etmesinden sonra vezirazamlar, serdar-ı ekrem unvanıyla orduya başkomutanlık yapmaya başladılar.³⁰⁶

Devlet yönetiminde sadrazam ve vezirler padişahın birinci derecede yardımcılarıydı. İdarî tüm konular divanda görüşülerek karara bağlanırdı ve son kararı padişah verirdi. Bu durum mutlak bir merkezi otoriteyi getirmiş, tüm tayin ve aziller merkezin onayıyla yapılmıştır.³⁰⁷

1. Merkez Teşkilatı

Osmanlı merkez teşkilatı, Divân-ı Hümâyun ve ona bağlı kalemlerden meydana geliyordu. Merkez teşkilatı, her türlü idarî, hukukî, siyasî ve iktisadî meselenin, bir düzen içerisinde, süratli bir şekilde ele alınarak padişahın tasdiğiyle sonuca ulaştırıldığı bir yapıya sahipti. Merkez teşkilatında, iyi yetişmiş, az sayıda kalem erbabı çalışıyordu. Bununla birlikte tüm kararlar hızla alınmakta, cezalar tatbik edilmekte, diğer kurumlarla hızlı bir iletişim sağlanmaktaydı.³⁰⁸

Merkez teşkilatının en önemli kurumu olan Divân-ı Hümâyun, Osmanlı idarî başarısının sembolüydü. Hz. Ömer döneminden itibaren tüm İslam devletlerinde bulunan divân, Osmanlı Devleti'nde de kuruluşundan itibaren bulunmaktaydı. Orhan Gazi döneminde diğer kurumlar gibi belirgin özelliklerini kazanmaya başlayan divân, asıl hüviyetine Fatih döneminde kavuşmuştur. Fatih döneminde hazırlanan kanunnamede divânın çalışma şekli teferruatlı bir şekilde belirtilmektedir.³⁰⁹ Başlangıçta divân toplantılarına padişah başkanlık ediyordu. Fatih'ten sonra ise toplantılara

³⁰⁵ Halaçoğlu, Yusuf, "Klâsik Dönemde Osmanlı Devlet Teskilâtı", **Genel Türk Tarihi**, Hasan Celal Güzel, Ali Birinci (Edt.) içinde (149-224), C. 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 150.

³⁰⁶ Halaçoğlu, s. 150.

³⁰⁷ Halaçoğlu, s. 152.

³⁰⁸ İpşirli, s. 157.

³⁰⁹ İpşirli, s. 158-159.

veziriazam başkanlık etmeye başlamış ve mühr-i hümâyun kendilerine verilmiştir. Bu durum veziriazamın devlet adamları üzerindeki gücünü arttırmıştır.³¹⁰

Divân toplantılarına asli üye olarak veziriazam, vezirler, kadıaskerler, defterdarlar ve nişancı katılırdı. Reisülküttap, kapıcılar kethüdası ve çavuşbaşı divân hizmetkârı olarak toplantılarda hazır bulunurdu. Padişahın toplantıdan ayrılmasından sonra veya toplantıya katılmadığı durumlarda veziriazam divâna başkanlık ederdi.³¹¹

Divân-ı Hümâyun'da her türlü siyasî, idarî, askerî, örfî, şer'î ve malî işler, şikâyet ve davalar, en önemli işlerden başlanarak görüşülür ve karara bağlanırdı. Haricî meseleler, elçilerin teklifleri ve onlara verilecek cevaplar; beylerbeyilerden gelen raporlar, arazi ihtilaf ve davaları, devlet idaresini ilgilendiren konular görüşüldükten sonra şikâyet ve dava dinlemeye geçilirdi.³¹²

2. Taşra Teşkilatı

Merkezi yönetimi esas alan Osmanlı Devleti, ülkenin her yerinde merkezi yönetimin yerel şartlara adapte edilmiş bir modelini uyguluyordu. Devletin taşra teşkilatının en gelişmiş şekline ulaşması XVI. yüzyılda gerçekleşti. Taşra teşkilatında en geniş idarî birimi eyaletler oluşturuyordu. Eyaletlerin ardından sancaklar, kazalar, nahiyeler ve köyler geliyordu.

Osmanlı eyaletleri, dirlik sisteminin geçerli olduğu tımarlı (salyanesiz) eyaletler, tımar sisteminin uygulanmadığı müstesna (salyaneli) eyaletler ve yarı özerk (mümtaz eyaletler) olmak üzere üç ayrı sisteme göre idare edilmekteydi. XVI. yüzyılın başlarında Rumeli, Anadolu, Eyalet-i Rum ve Karaman olmak üzere dört eyalet bulunuyordu. Yüzyılın ikinci yarısından sonra yeni fetihler ve bazı büyük eyaletlerin parçalanması nedeniyle birçok yeni eyalet oluştu. XVI. yüzyılın sonlarında kırka yakın eyalet bulunuyordu ve bunların büyük çoğunluğu tımar sistemiyle idare ediliyordu.³¹³ Rumeli, Anadolu, Karaman, Budin, Temeşvar, Bosna, Zülkadriye, Eyâlet-i Rum (Amasya-Tokat ya da Sivas), Erzurum, Şam, Trablusşam, Halep, Rakka, Çıldır,

---

³¹⁰ Halaçoğlu, s. 152.

³¹¹ Halaçoğlu, s. 153.

³¹² İpşirli, s. 161.

³¹³ Ünal, Mehmet Ali, Osmanlı Devleti'nde Merkezî Otorite ve Taşra Teşkilâtı, **Osmanlı**, Güler Eren (Edt.) içinde (111-122), C. 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 113.

Trabzon, Kefe, Musul, Van, Şehrizer, Kanije, Eğri ve Özi tımar sistemiyle yönetilen eyaletleri oluşturuyordu. Tımar sisteminin uygulandığı (salyanesiz) eyaletlerde, tahrir yapılıyor, tahrir sonuçlarına göre eyalet gelirleri Has, zeamet ve tımar şeklinde dirliklere ayrılıyordu. Eyalet gelirlerinin önemli bir kısmı da padişah hasları adıyla merkez hazineye tahsis ediliyordu.³¹⁴ Salyaneli eyaletler ise Mısır, Habeş, Bağdad, Basra, Yemen, Kaptan Paşa'ya bağlı eyaletler (Cezâir-i Bahr-i Sefid, Kıbrıs), Trablusgarp, Tunus ve Cezayir'den meydana geliyordu. Bu eyaletlerin beylerbeyi veya valileri tarafından toplanan gelirlere, mahalli harcamalar yapılır geriye kalan kısmı hazineye gönderilirdi.³¹⁵

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında, özerk yapıda bazı eyalet ve devletler de bulunuyordu. Kırım Hanlığı, Eflak-Boğdan voyvodalıkları, Erdel, Dubrovnik ve Hicaz emirliği bu statüde eyalet ve devletleri oluşturur. Eflak-Boğdan ve Erdel'de mahalli ileri gelenlerin seçtiği kişi, Osmanlı Devleti'nin tasdiğiyle yönetime geliyordu. Dubrovnik, Osmanlı'ya yıllık vergi veren bir cumhuriyetti. Kırım Hanlığı, Giray hanedanının elindeydi. Bunların atamalarını Osmanlı Devleti gerçekleştiriyordu. Hicaz Emirliği ise Hz. Peygamber'in soyundan gelen Şerifler tarafından yapılıyordu.³¹⁶

Taşra teşkilatında birçok yönden merkez teşkilatının benzeri bir yönetim uygulanıyordu. Eyaletlerin idarî olarak en yüksek rütbeli amiri beylerbeyiydi. Beylerbeyi eyaletin yönetimini, eyalet divânı vasıtasıyla gerçekleştiriyordu. Divân eyalet idaresinde en yetkili kurumdu. Beylerbeyinin başkanlığında toplanan divân toplantılarına hazine defterdarı, tımar defterdarı, kadı, divân efendisi, tezkireci, çavuşlar, muhızlılar, ruznameci ve kâtipler katılıyordu. Divânda eyaletin idarî işlerinin yanı sıra halkın dilek ve şikâyetleri de görüşülürdü. Görüşülen konular ve alınan kararlar deftere kaydedilirdi. Merkezden eyalete gelen emirler de defterlere kaydedilirdi.³¹⁷

3. Kuzey Afrika'da Yer Alan Eyaletlerin İdaresi

Kuzey Afrika, Osmanlı Devleti'nin İspanya ile doğrudan karşı karşıya geldiği bölgeydi. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nin savunması Kuzey Afrika'dan başlıyordu

³¹⁴ Ünal, s. 113.

³¹⁵ Göyünç, Nejat, Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilâtı (Tanzimat'a Kadar), **Osmanlı**, Güler Eren (Edt.) içinde (77-88), C. 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 78.

³¹⁶ Göyünç, s. 86.

³¹⁷ İpşirli, s. 226.

diyebiliriz. XVI. yüzyılın başlarından itibaren Akdeniz’de hâkimiyet kurma çabasına giren İspanya da buraları ele geçirme çabası içerisine girmişti. Siyasî ve askerî faaliyetlerin dışında, Osmanlı Devleti ve İspanya arasında iktisadî ilişkilerin en yoğun olarak görüldüğü bölge de Kuzey Afrika kıyılarıydı. Buraların İspanya’ya yakın olması nedeniyle İspanyollar başta buğday olmak üzere birçok ürünü bölgeden temin edebiliyorlardı. İspanya’nın sunduğu Amerikan gümüş ve İspanyol köleler ise Kuzey Afrika eyaletlerinden Osmanlı Devleti’nin diğer bölgelerine ulaşıyordu. Tunus, Cezayir ve Trablusgarb’a yerleşmiş Türk denizciler, buralardan hareketle İspanya kıyılarına ve İspanyol filolarına karşı korsanlık faaliyetlerini gerçekleştiriyorlardı. Korsanlık faaliyetleri sonucu elde edilen gelirler, büyük miktarlara ulaşıyordu.

Osmanlı Devleti’nin savunması ve İspanya ile olan münasebetlerinde önemli yeri olan garp ocakları, salyaneli eyaletler arasında yer alıyordu. Cezayir, Tunus ve Trablusgarb’ı içerisine alan bu eyaletlerin yönetimi, Osmanlı hâkimiyetine girmelerinden sonra değişik merhaleler geçirdi. Başlangıçta bu bölgeler tek bir eyalet olarak idare edilmekteydi. Daha sonra ise her biri ayrı müstakil birer eyalet olarak idare olunmaya başladı. Başlangıçta tamamı Cezayir-i Garb isimlendirildi. Bu ocaklar daha sonra Cezayir-i Garb, Tunus ve Trablusgarb olmak üzere üç eyalete taksim olundu. Salyaneli eyaletlerden sayılan garb ocakları, her yıl beylerbeyilik masrafları çıktıktan sonra hazineye yirmi beş bin filori altın gönderirlerdi.³¹⁸

Garp ocaklarının ilki olan Cezayir’in yönetimi fetihten sonra ilk olarak beylerbeyileri tarafından yapılmaya başlandı. Başlangıçta Cezayir Beylerbeyi’nin yetki alanı Mısır sınırın kadar olan Kuzey Afrika’daki tüm Osmanlı topraklarını kapsıyordu. Daha sonra, Tunus ve Trablusgarb’ın ayrı eyalet yapılmasıyla, yetkisi Orta Magrib denilen Cezayir’le sınırlı kaldı.³¹⁹ Dirayetli beylerbeyilerinin olduğu dönemlerde yeniçeriler ve denizciler onların otoritesine tabi olmaktadır. 1587 yılından sonra ise iktidarı reis ve tayfalar ele geçirdi. İktidar, üç yılda bir atanan beylerbeyilerinin elinde görünse de fiili olarak yönetimde onların etkisi yoktu. XVII. yüzyılda ise reisler iktidarı yeniçeri divanına terketmek zorunda kaldı. Bölgenin yeniçeri divanı tarafından yönetildiği dönemde merkezden buraya beylerbeyi ataması devam etmekle birlikte bu

³¹⁸ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C. 3/2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 296.

³¹⁹ El-Celali, Abdurrahman b. Muhammed, **Tarihu'l-Cezairi'l-Amm**, C. 3, Beyrut: Daru’s-Sakafiyye, 1980, s. 16.

atamalar sembolüktü. Yalnızca bölgenin Osmanlı hâkimiyetinde kaldığını gösteriyordu. Merkezden atanan beylerbeyleri sadece divanın aldığı kararları onaylamakla yetiniyordu. 1671 yılında reislerin iktidarı ele geçirmesiyle Cezayir’de dayılar dönemi başladı. Dayıların iktidar döneminde de merkezden beylerbeyi tayini devam etti. 1711 yılında Dayı Ali Çavuş’un, merkezden gönderilen beylerbeyini kabul etmemesi ve kendisini aynı zamanda beylerbeyi olarak kabul ettirmesiyle iktidar tek bir kişiye geçmiştir.³²⁰

Garb ocaklarının ikincisi Tunus’tur. Tunus’un Osmanlılar tarafından kesin bir şekilde zaptı 1574 yılında gerçekleşti. Bu fetihden sonra Tunus Osmanlı eyaleti haline geldi. Başlangıçta, diğer Osmanlı eyaletlerinde olduğu gibi merkezden gönderilen beylerbeyileri tarafından idare olunmaktaydı.³²¹ XVII yüzyılda, Tunus idaresi teorik olarak beylerbeyinin elindeydi. Gerçekte ise beylerbeyi, dayı ve emirü’l evtan denilen vatan sancak beyinden oluşan üçlü bir yönetim vardı. Beylerbeylerinin fiiliyatta etkileri bulunmuyordu. Dayılar ve tayinleri merkez tarafından yapılan vatan sancak beyleri arasında hâkimiyet hususunda çekişme meydana geliyordu.³²² XVIII. yüzyılın ortalarına doğru Tunus’ta dayıların bir fonksiyonu kalmamıştır. Böylece mücadele emirü’l evtanlık ve beylerbeyiliği arasında geçmiştir. Yüzyılın ikinci yarısında aynı aileden Hüseyin Paşa ve yeğeni arasında gerçekleşen iktidar mücadelesini, Hüseyin Paşa’nın oğullarının kazanmasıyla, Hüseyini Hanedanı olarak anılan aile beylerbeyliği ve sancak beyliği ünvanlarını kendi tekellerine almışlardır. Hüseyini ailesinin iktidarı Tunus’un Fransızlar tarafından işgaline kadar, 250 yıl sürmüştür.³²³

Kuzey Afrika’da yer alan üçüncü Osmanlı eyaleti ise Trablusgarb’dır. Eyalet 1551-1609 tarihleri arasında merkezden gönderilen beylerbeyileri tarafından yönetilmiştir. 1609’da ise yeniçeriler isyan etmiş ve aralarından seçtikleri bir kişiyi yönetime getirmişlerdir. Böylece Trablusgarb’da dayılar ve beylerbeyilerin çift başlı yönetimi başlamıştır. Bu durum XVIII. yüzyılın başına kadar devam etmiştir. XVII. yüzyılda beylerbeyilerinin yönetimde merkezi temsilen sembolük bir görevi bulunuyordu. Fiili iktidar dayıların elindeydi. 1711 yılında Karamanlı Ahmed Paşa,

³²⁰ Kılıç, Orhan, “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması”, **Osmanlı**, Güler Eren (Edt.) içinde (89-110), C. 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999 s. 102.

³²¹ Mantran, Robert, **XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**, Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.), Ankara: İmge Kitabevi, 1995, s. 203.

³²² Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C. 4/2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 250.

³²³ Kılıç, s. 102-103.

Beylerbeyi Mehmed Paşa'yı öldürterek yönetime tamamen el koydu. Başlangıçta Osmanlı merkezi idaresi durumu kabul etmese de sonradan durumu kabullenmek zorunda kaldı. Karamanlı Ahmed Paşa'ya beylerbeyilik beratı verildi. Böylece Ahmed Paşa, hem dayı hem de beylerbeyi oldu. Ahmed Paşa'nın, 1745 yılında vefatından sonra beylerbeyilik ve dayılık oğluna geçti. Bu suretle XVIII. yüzyılın sonuna kadar, Trablusgarb'da Karamanlı ailesi idareyi ellerinde bulundurdu.³²⁴

Garb ocaklarını oluşturan bu üç eyalet, özerk yapıya sahipti. Gerektiğinde kendi başlarına yabancı devletlerle antlaşmalar yapabilmekteydiler. Osmanlı Merkez idaresi, ocakların antlaşmalarını tanımaktaydı. Bu üç ocak aynı zamanda güçlü birer donanmaya sahipti. Cezayir donanması, Tunus ve Trablusgarb donanmalarına göre çok daha güçlüydü. Cezayir korsanlarının faaliyetleri Akdenizle sınırlı kalmıyordu. Atlantik'e açılan korsanlar, Kanarya adaları, İngiltere, İrlanda, Felemenk, Danimarka ve İzlanda'ya kadar faaliyetlerde bulunuyorlardı. Hatta 1625'de Britanya adası civarında bulunan Vistül nehri ağzındaki Lundy adasını ele geçiren Cezayirli korsanlar, bir müddet burayı faaliyetleri için üs olarak kullanmışlar, daha sonra da İngiliz korsanlara satmışlardı.³²⁵

Osmanlı Devleti ile aralarında ahidname bulunan Fransa, İngiltere ve Hollanda, özellikle XVII. yüzyılda, Garb ocaklarına bağlı korsanların saldırılarının ticaretlerine engel olması nedeniyle, Cezayir dayıları ile antlaşma yapmak zorunda kalmışlardı. İlk olarak 1619 yılında Fransa, Cezayir ile antlaşma yaptı. Ardından İngiltere ve Hollanda da ayrı ayrı Cezayir dayıları ile antlaşma yaptılar.³²⁶ İspanyolların, Osmanlı Devleti ile Antlaşma yapma isteklerinde de Garp Ocaklarından yürütülen korsanlık faaliyetlerinin önemli etkisi olmuştu. XVII. yüzyılda antlaşma yapamayan İspanyollar, ancak XVIII. yüzyılın sonunda Osmanlı Devleti ile barış ve ticaret antlaşması yapmaya muvaffak oldular. Osmanlı Devleti ile gerçekleştirilen Barış antlaşmasının ardından Tunus ve Cezayir'le de ayrı ayrı barış ve ticaret antlaşmaları imzaladılar.

---

³²⁴ Uzunçarşılı, C. 4/2, s. 252-253.

³²⁵ Uzunçarşılı, C. 3/2, s. 303.

³²⁶ Uzunçarşılı, C. 3/2, s. 303.

II. SOSYAL YAPI

A. NÜFUS VE YERLEŞİM

XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti için de İspanya ve diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi gözle görülür bir nüfus artışının yaşandığı bir dönemdir. Tahrir defterleri üzerinden Osmanlı nüfusu üzerinde incelemelerde bulunan Ömer L. Barkan, bazı dönemlere ait nüfus tahminleri ortaya koymuştur. Buna göre Kanuni döneminde, 1520 ve 1530 yıllarında, Mısır, Irak ve Tuna ötesi bölgeler hariç, bugünkü Türkiye topraklarında, rakamları %10'luk bir hata payı ile değerlendirdiğimizde, 12-13 milyonluk bir nüfus yaşamaktaydı. Nüfusun dini dağılımı ise %60 Müslüman, %40 ise gayrimüslim olarak tahmin edilmektedir. Yine nüfusun %80'den fazlası kırsal alanda, %20 kadarı ise şehirlerde oturmaktaydı. Kırsal kesimde yaşayanların %20'ye yakını konargöçerlerden meydana geliyordu.³²⁷

Barkan, hane halklarını esas alarak yapılan sayımdan yola çıkarak, XVI. yüzyılın ilk dönemi için Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli topraklarının nüfusunu, değişik sebeplerle sayıma tabi tutulmayanları da göz önünde bulundurarak 12-13 milyon arası tahmin etmektedir. Yüzyılın sonunda ise tüm Osmanlı topraklarında 30-35 milyonluk bir nüfus yaşamaktaydı. Anadolu ve Rumeli topraklarının nüfusu ise Braudel'in tahminlerine göre 16 milyon dolaylarındadır. Bu durumda, Osmanlı nüfusu yüzyılın başından sonuna kadar yaklaşık %40 oranında bir artış göstermiştir.³²⁸

Nüfusun dinlere göre dağılımı ise aşağıda yer alan 7 numaralı tabloda görülmektedir. Ömer L. Barkan'a göre 1520 ve 1530 tarihleri arasında Anadolu'da yaşayan Müslüman hanehalkı sayısı 942.351'dir. Bu rakamı 5 ile çarptığımızda, 1530 dolaylarında, Anadolu'da yaklaşık 4.711.755 Müslüman nüfus yaşadığını görürüz. Buna Arap vilayetleri olan Şam, Safed, Salt, Aclun, Gazze, Remle, Kudüs, Hama gibi livaların 131.399 olan hane halkını da ilave ettiğimizde toplam Müslüman hanehalkı sayısı 1.073.750'ye ulaşır. Bu rakamın 5 ile çarpılmasıyla bulunan, Osmanlı

³²⁷ Tabakoğlu, s. 139.

³²⁸ Barkan, Ömer Lütfi, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, Hüseyin Özdeğer (hzl.), C. 2, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türk İktisat ve İktisaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi, 2000, s. 1418.

İmparatorluğu'nun Asya topraklarında yaşayan tahmini Müslüman nüfus ise 5.368.750'dir.

Tablo 7

Sultan Süleyman tahrirlerine göre 1520-1530 yılları arasında Türkiye'de nüfusun yayılışı

Vilayetler	Müslüman Hane Adedi	Hıristiyan Hane Adedi	Yahudi Hane Adedi	Hane Yekunu	nüfus sayısı (5'le çarpılarak)
Anadolu	540.963	4.471		545.434	2.727.170
Karaman	143.254	2.448		145.702	728.510
Zülkadriye	66.776	2.687		69.463	347.315
Diyaribekir	72.675	11.979		84.654	423.270
Rum	118.683	5.237		173.920	869.600
Arap	131.399	444		131.843	659.215
Rumeli	211.783	824.613	4.061	1.040.457	5.202.285
İstanbul					400.000
Toplam	1.285.533	851.879	4.061	2.141.473	11.357.365

Kaynak: Barkan, Ömer Lûtfi, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, Hüseyin Özdeğer (hızl.), C. 2, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türk İktisat ve İhtimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi, 2000,s. 1412.

Gayr-i müslim nüfusa gelince yine Barkan tahminlerine göre aynı tarihler arasında (1520-1530) Anadolu'da yaşayan Hıristiyan hane halkı sayısı toplam 26.822'dir. Bunun 5 ile çarpılmasıyla bulunacak toplam gayr-i müslim 134.110'dur. Buna Arap bölgesinde yaşayan 444 Hıristiyan hane halkını da ilave ettiğimizde toplam hane halkı sayısı 27.266, tahmini nüfus miktarı ise 136.330 olur. Bu sonuçlar incelendiğinde 15. yüzyıl sonunda Fırat'tan Ege'ye kadar Anadolu, bir taraftan buraya göç eden Müslüman Türklerin, bir taraftan da Müslüman olan yerli halkların yaşadığı büyük çoğunluğu Müslüman bir ülkeydi. Müslümanların Anadolu'da yaşayan nüfusun %80'ini oluşturduğunu görüyoruz. Anadolu'da yaşayan Hıristiyanların toplam

nüfusa oranı ise %20'dir. Anadolu dışındaki diğer bölgelerle beraber, imparatorluğun tüm Asya topraklarına bakıldığında nüfusun %93 gibi büyük bir kısmını Müslümanların oluşturduğu görülüyor. Buna karşılık, Gayr-i müslimlerin ise %7'lik bir nüfus oranına sahip olduğu gözleniyor.

Rumeli topraklarında ise durum Anadolu'nun tam tersi görünmektedir. 1520-1530 yılları arasında Rumeli'de toplam 211.783 Müslüman hanehalkı yaşadığı görülüyor. Bunun 5 ile çarpımıyla elde edilecek olan tahmini Müslüman nüfus 1.058.915'dir. Hıristiyan nüfusa gelince 824.613 hane görünüyor ve bu tahmini 4.123.065 gibi bir Hıristiyan nüfusun Rumeli'de meskûn olduğunu ifade ediyor. Yani Rumeli'de yaşayan yaklaşık 5.202.285 kişilik nüfusun %79'unu Hıristiyanlar oluşturuyor. Nüfusun %20'sini ise Müslümanlar oluşturuyor. Yine Barkan'ın oluşturduğu tabloya göre, Rumeli'de 4.061 hane Yahudi aile bulunuyor. Bu da 20.305 kişi eder ki genel nüfusa olan oranının %1'in altında olduğu görülüyor.

Tüm Osmanlı toprakları için baktığımızda Müslüman nüfusun toplam 6.427.665 olduğunu görüyoruz. Hıristiyan nüfusa gelince 4.259.395 kişidir. Yahudi nüfusa ise yoğunluk olarak Rumeli bölgesinde bulunmakla birlikte, yaklaşık 20.305 kişi, Asya topraklarında da şehirlerde küçük gruplar halinde bulunmaktadır. Genel nüfusu oranlarına baktığımızda, tüm Osmanlı topraklarında nüfusun %60'ını Müslümanların, %39'un biraz üzerinde bir kısmını Hıristiyanların oluşturduğunu görüyoruz. Yahudi nüfusla ilgili olarak fazla bir bilgi olmamakla birlikte %1'in altında bir nüfus oranına sahip oldukları tahmin edilebiliyor.

XVII. ve XVIII. yüzyıllar için Osmanlı nüfusunu gösterecek rakamların bulunmaması nedeni ile bu yüzyıllara ait durumu ortaya koymak mümkün olmamaktadır. Fakat Celali isyanları, eşkıyalık hareketleri, savaşlar gibi sebeplerle özellikle genç erkek nüfusun azaldığı, dolayısıyla nüfus boşluklarının ve durağanlığının ortaya çıktığı tahmin edilmektedir.³²⁹ Bu asırlar, tam bir nüfus durgunluğunun yaşandığı dönemler oldu. XVIII. yüzyılın sonuyla ilgili olarak, Osmanlı İmparatorluğu için tahmin edilen nüfus miktarı 25-32 milyon civarındadır. Bu rakam, XVI. yüzyıl nüfus değerleriyle yaklaşık aynıdır.

---

³²⁹ Tabakoğlu, s. 140.

Tablo 8

Osmanlı İmparatorluğu'nun tümü için bazı nüfus tahminleri, 18. yüzyıl sonu- 19. yüzyıl başı (Milyon kişi)

Yıl	Avrupa'daki Bölüm	Asya'daki Bölüm	Afrika'daki Bölüm	İstanbul	Toplam
1785	9.0	19	4.0	-	32.0
1788	8.0	36	5.0	1.0	50.0
1804	18.0	9	2.5	-	29.5
1807	11.3	12.3	3.2	-	26.8
1807	11.0	11.1	3.2	-	25.3
1822	9.5	11.1	3.5	-	24.1

Kaynak: Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927, T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Mayıs 1991 Ankara, s.21.

Yukarda yer alan tabloda yer alan rakamlar, 1831 yılında yapılan ilk Osmanlı nüfus sayımı öncesi bazı Avrupalı seyyah ya da gözlemcilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusu hakkında yaptıkları bir takım tahminleri göstermektedir. Bu tahminlerin çoğunu Mikhov'dan alarak Issawi ortaya koymuştur. Tahminlerin hiç biri somut veri ve gözlemlere dayanmamaktadır. Fakat bu rakamlara dayanarak Issawi, 17. yüzyılın başıyla 18. yüzyılın sonu arasında hızla artan Avrupa nüfusu karşısında Osmanlı nüfusunun görece ağırlığının azaldığı sonucuna varmaktadır.³³⁰ 1831'de yapılan ilk nüfus sayımına göre sadece Anadolu'da yaşayan nüfusun 7-7,5 milyon dolayında olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakam XVI. yüzyıl için elde edilen verilere yakındır.³³¹

Celali isyanlarının görüldüğü XVII. yüzyılda çok sayıda kent ve kasaba ağır hasara uğradı. Ticari hayat geriledi, tarım üretimi düştü. Tosya, Konya gibi şehirlerin bedestanları isyancılar tarafından ele geçirilerek yağmalandı. Fakat bu yıkım tüm Anadolu kentlerini etkilemedi. Birçok Anadolu kentinde yine de ticari hayat devam etmekteydi. Buna Sivas şehrini örnek olarak zikredebiliriz. ***“1613'te Sivas'ta yiyecek bol, dış ticaret hareketliydi. Nüfus kaybına ve Celalilerin yol açtığı yıkıma karşın***

³³⁰ Behar, Cem (hızr.), **Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927**, Ankara: T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1991, s.21.

³³¹ Tabakoğlu, s. 140.

birçok Anadolu kent ve kasabasının 1600 dolaylarındaki krize göğüs gerebildiği anlaşılıyor."³³²

İsyanlar nedeniyle göç eden mültecileri eski yerlerine yerleştirmek için yapılan tüm çabalara rağmen, birçok Anadolu kent ve kasabası 17. yüzyıl ortalarında hâlâ çok ciddi sıkıntılar içerisindeydi. 1640'larda yapılan vergi mükellefi kentli nüfus sayımı belirli sayıda kent ve kasabayı kapsadı ve sonuçlar son derece olumsuzdu. Kayseri ve Amasya gibi şehirler nüfusunun yarıya yakınına yitirmişti.³³³ Bu dönemde görülen olumsuz gelişmelerin yanı sıra tam aksi durumlarda gözleniyordu. Örneğin İzmir önemli bir liman kenti haline geldi. Kanuni döneminin sonlarında 3000'in altında olan İzmir nüfusu, XVII. yüzyıl ortasında 90.000'e yaklaştı. Anadolu'nun başka bölgelerinde de gelişen şehirler mevcuttu. XVII. yüzyılda Suriye ve Filistin şehirleri büyük bir gelişme kaydetti. 1597'de yapılan tahrir defterlerinde Halep ve Şam nüfusları önemli ölçüde azalmış görünürken, dolaylı göstergeler XVII. yüzyılda Halep'in canlandığını ortaya koymaktadır. Şam'da ise 1700'lerden sonra bir büyüme meydana geldi.³³⁴

Depremler, salgın hastalıklar ve isyanlar sonucu ortaya çıkan güvensizlik nedeniyle tarımsal üretimin düşmesinin de nüfus üzerinde olumsuz etkisi oldu. 1688'de İzmir'i yerle bir eden deprem önemli afetler arasındadır. 1668'de de Bolu ve Erzincan'da depremler meydana geldi. İstanbul yangın tehlikesine çok açıktı. 1718'de 80.000 kadar evin yandığı, 1750, 1756, 1782 ve kentin sur dışındaki kısmının üçte ikisinin yandığı, yaklaşık 40.000 kişinin hayatını kaybettiği 1787 yıllarındaki büyük yangınlarda büyük mal ve can kayıpları meydana geldi.³³⁵

XVII.-XVIII. yüzyıllarda, nüfus düşüşlerini en güzel kırsal alandaki durum belgelemektedir. Yalnız bu kanıtlar dolaylı kanıtlardır. Bu yüzyıllarda yapılan malî kayıtlar vergi miktarlarında çarpıcı düşüşler olduğunu göstermektedir. Bunun nedeninin, köylülerin yerlerini bırakarak kaçmaları olduğu tahmin edilmektedir.³³⁶

³³² Suraiya Faroqhi, "Krizler ve Değişim 1590-1699", Halil İncalcık ve Donald Quataert (ed.), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi** içinde (543-757), C. 2, 2. Basım, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004, Cilt. 2, s. 568.

³³³ Faroqhi, s. 569.

³³⁴ Faroqhi, s. 569.

³³⁵ Bruce McGowan, "Doğal Afetler", Halil İncalcık ve Donald Quataert (ed.), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi** içinde (759-867), 2. Basım, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004, C. 2, s. 774.

³³⁶ Faroqhi, s. 572.

B. SOSYAL GRUPLAR

Osmanlı toplum yapısı, İspanya ve diğer Avrupa ülkelerinin toplum yapılarından farklıydı. Osmanlıda kan asaletini esas alan sınıf ayrımına dayalı toplumsal bir ayrışma söz konusu değildi. İspanya’da ise kan asaletini esas alan soylular sınıfı bulunuyordu. Her ne kadar bazı dönemlerde soyluluk ünvanları satın alınabilse de normal şartlarda sınıflar arası geçiş söz konusu değildi. Soyluların sahip olduğu, yargı dahil tüm haklar miras yoluyla çocuklarına intikal ediyordu. En düşük dereceli soylu sınıflar dahi birçok ayrıcalıklara sahipti. Örneğin İspanya’da en düşük dereceli soylu sınıfı meydana getiren Hıdalgolar, vergiden muaftılar. Orta ve yüksek dereceli soylular gibi askerî ve siyasî ünvanları bulunmasa da idarî pek çok görevi yerine getiriyorlardı. Sayılarının çok fazla olması, toplum üzerine ayrı bir yük getirmekteydi. Toplum Hıdalgoları üzerinde bir yük olarak görüyordu. Osmanlı Devleti’nde toplumun tüm bireyleri hukuk karşısında eşitti. Sosyal hayatta idarî kademeye dayanan bir tabakalaşma söz konusuydu. Bu bakımdan toplum, askeri zümre (yöneticiler) ve reaya (yönetilenler) olmak üzere iki gruba ayrılıyordu.

Osmanlı yönetici sınıfı, saray halkı, seyfiye, ilmiye ve kalemiye olmak üzere dört alt gruba ayrılıyordu. Saray halkını padişah, bazı ağalar, hocalar, hekimler ve eminler gibi saray görevlileri oluşturuyordu.³³⁷

Seyfiye sınıfı, Osmanlı toplumunda askeri zümreyi ifade etmektedir. Bu zümreye aynı zamanda ehl-i seyf ve ehl-i örf adı da verilmektedir. Seyfiyenin asıl işi askerliktir. Bununla birlikte yürütme görevleri de bulunmaktadır. İki bölüme ayrılmaktadırlar: Tımar sistemine dahil olanlar ve kul sistemine dahil olanlar. Tımarlı sipahiler, ordunun en önemli unsurlarındandırlar. Tımar sisteminde devlet, reayadan vergiyi direk kendisi toplamaz, dirlik denilen birimlere ayırarak askeri hizmet karşılığı tımarlı sipahiye tahsis ederdi. Kul sınıfını oluşturan kapıkulu askerleri ise ulufe almaktadırlar. Kapıkulu askerleri, daimi Osmanlı ordusunu oluşturmaktadırlar. Acemi

---

³³⁷ Tabakoğlu, s. 143.

Ocağı, Yeniçeri Ocağı, Cebeci Ocağı, Topçu Ocağı, Top Arabacıları Ocağı ve Kapıkulu Süvarileri şeklinde teşkilatlanmışlardı.³³⁸

Yönetici sınıfın üçüncü grubunu ilmiye zümresi meydana getiriyordu. Bu sınıf, toplumun dinî, hukukî işlerini yürüten, eğitim ve öğretimden sorumlu olan kesimi oluşturmaktaydı. Hâkimlik ve mahalli yönetim işlerini yürüten kadılar, doktorlar ve her seviyeden eğitim-öğretim işlerine bakan müderrisler bu sınıfa dahildi. Ayrıca camilerde görevli imam ve müezzinler, tarikat şeyhleri ve Hz. Peygamberin soyundan geldiği kabul edilen seyyid ve şerif zümresi de ilmiye sınıfına mensuptu.³³⁹

Osmanlı devletinin bürokrat sınıfını, kalemiye zümresi oluşturuyordu. Büro ve daire anlamına gelen devlet kalemlerinde çalışmaktaydılar. Devşirmelerin aksine genelde Müslüman kökenli ailelere mensup olan kalemiye ehli, usta-çırak ilişkisi içerisinde yetiştirilirdi. Mülâzım denilen adaylar arasından seçilen şâkirdlere (çırak) değişik amaçlarla kullanılan yazı çeşitleri, yazışma biçimleri ve katiplik mesleğinin diğer gerekleri öğretilirdi. Çıraklar, yetenek ve başarılarına göre kalfalık ve üstadlığa (ustalığa) yükseltilirlerdi. Devletin gizlilik dereceli işleri de bu kalemlerde görüldüğü için kalemiye adayları titizlikle seçilirdi.³⁴⁰

Askeri kesimin dışında kalan yönetime katılmayan, geçimini tarım, sanayi ve ticaretle sağlayan ve devlete vergi veren halk kesimi reayayı oluşturuyordu. Reaya yerleşim durumuna göre yerleşik ve konar-göçer olarak ikiye ayrılabilir. Yerleşik olan reaya şehirlerde ve köylerde yaşayanlar olmak üzere iki gruba ayrılıyordu. Osmanlıda, yönetici zümresinin dışında kalan şehir halkı genellikle ticaret, sanayi ve benzeri faaliyetlerle meşgul olmaktaydı. Köyde yaşayan reaya, tımar ve vakıf arazilerinde ziraî faaliyetlerle meşgul olmaktaydı. Yarı yerleşik zümreyi oluşturan konar-göçer reaya ise daha çok hayvancılıkla uğraşıyordu.³⁴¹ İspanyol krallarının göçebe hayvancılığı teşvik eden politikalarının aksine, Osmanlı Devleti, yerleşiklerden yana bir tutum sergiliyordu.

Üç kıtada geniş bir coğrafyaya hâkim olan Osmanlı Devleti içerisinde çok farklı din, mezhep ve ırktan reaya bulunuyordu. Toplum, ırk esasına göre değil dinî

---

³³⁸ Yediöldiz, Bahaeddin, "Osmanlı Toplumunu", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, Ekmeleddin Hsanoğlu (Edt.) içinde (441-510), C. 1, İstanbul: IRSICA, 1994, s. 450.

³³⁹ Yediöldiz s. 458.

³⁴⁰ Yediöldiz s. 463.

³⁴¹ Tabakoğlu, s. 145.

inanişaya göre teşkilatlanmıştı. Dinî ayırımında, İslam hukuku esas alınıyordu. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan farklı din ve mezheplere mensup topluluklar, millet sistemi adı verilen ve esaslarını İslam hukukundan alan teşkilat biçimiyle yönetiliyordu.³⁴²

Osmanlı nüfusunun çoğunluğunu Müslümanlar oluşturuyordu. Müslümanların dışında üç temel millet daha bulunuyordu: Ortodokslar, Ermeniler ve Yahudiler. Nüfus bakımından en kalabalık gayrimüslim grubu Ortodokslar meydana getiriyordu. Dini ve idarî merkezleri, Fener'de bulunan patrikhaneydi. Eflak-Boğdan halkı, Karadağlılar, Sırp ve Bulgarlar bu kiliseye bağlıydılar. Ermeniler, ikinci Hıristiyan milleti meydana getiriyorlardı. Ermenilerin dini ve idarî işlerinden, İstanbul'da bulunan Ermeni patriği sorumluydu. Devlet, Ermeni toplumu ile olan ilişkilerini, İstanbul patriği vasıtasıyla yürütürdü. Yahudiler, üçüncü önemli gayrimüslim milleti meydana getiriyorlardı. Daha çok İstanbul, Selanik, İzmir, Bağdat ve Halep gibi şehirlerde meskûndular. Yahudilerin devletle olan ilişkilerini İstanbul'da bulunan hahambaşı yürütüyordu.³⁴³ Osmanlıların, diğer dinlere sağladığı geniş haklar nedeniyle başta İspanya olmak üzere Avrupa'da baskı gören pek çok Yahudi, Osmanlı topraklarına göç etti.

Osmanlılar, İspanyolların aksine, her dinden toplumun sınırları içerisinde özgürce yaşamasına izin vermişlerdir. Devlet farklı dinlerden insanların her tür temel haklarını tanımaktaydı. Müslüman ve gayrimüslümler arasında temel fark ödedikleri vergide ortaya çıkıyordu. Gayrimüslimler cizye vergisi ödemekteydiler.³⁴⁴ İspanyol hâkimiyetinde olan topraklarda ise farklı din ve inançlara mensup toplumların yaşaması kabul edilemezdi. Katolikliği, temel dinî inanç olarak benimseyen İspanya kralları, Yahudi ve Müslümanların dışında farklı Hıristiyan inançlarının da topraklarında yaşamasına izin vermemekteydiler. Farklı inançlara mensup kimseler, değişik baskılarla din değiştirmeye zorlanıyordu. Din değiştirmeyenler ise engizisyon tarafından cezalandırılıyor, öldürülüyor ya da göçe zorlanıyordu. İspanya'da Katolik olmak da yeterli değildi. Kan temizliği ilkesi de önemli uygulama alanı bulunuyordu. Yani sonradan din değiştiren kimseler güvenilir kabul edilmiyorlardı. Kan temizliğine sahip olmayanlar, idarî görevler alamıyor, şehir hayatının önemli sektörlerini denetimi altında

---

³⁴² Yedi yıldız s. 465.

³⁴³ Yedi yıldız s. 466.

³⁴⁴ Tabakoğlu, s. 145.

tutan birçok loncaya üye kabul edilmiyorlardı. Sonradan Hıristiyan olan halk, ikinci sınıf kimseler olarak görülmeye devam ediliyordu ve bunların inançlarına her zaman şüphe ile yaklaşıyordu.

Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimler ise dinî bir ayrıma tabi tutulmaksızın, İslam hukuku çerçevesinde, temel hak ve hürriyetlerine sahip olarak yaşıyorlardı. İslam hukukuna göre Müslümanlarla sulh yapan ve İslam devletinin hâkimiyetini kabul eden gayrimüslimlere zimmî adı verilmektedir. Zimmilerin, Müslüman reayadan bazı farkları bulunmaktadır. Bunların başında vergi gelir. Müslüman reaya zekât ve öşür adı verilen vergileri verirken zimmîler, bir tür baş vergisi olan cizye vermekteydiler. Fakirler, din adamları, yaşlılar ve çalışamayacak durumda olan yaşlılar vergiden muaftı.³⁴⁵ Cizye vergisi, bir tür devletin, gayrimüslim vatandaşların can ve mal gibi emniyetlerinin sağlamanın karşılığında ödenmekteydi. Bu nedenle de gayrimüslim reaya askerlik yapmıyordu. Aile hukuku, miras hukuku ve dinlerinin gereği olan diğer mevzularda, kendi inançlarının hükümlerine tabiydiler. Yine gayrimüslimlerin, Müslümanlarla aynı kıyafeti giymesi yasaktı. Bunların dışındaki konularda Müslüman reaya ile aynı haklara sahiptiler. Can, mal, namus ve din emniyetleri, tıpkı Müslüman reaya gibi sağlanıyordu.³⁴⁶ Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin dinleriyle ilgili meseleler, cemaat reislerine bırakılmıştır. Ayinlerin düzenlenmesi, din adamlarının seçilmesi ve azli, çocuklarının eğitimi gibi konularda gerekli yetki patrik ve hahambaşılırdı. Gerekecekçe yeni kilise ve havra yapımına izin verilmezdi. Fakat eski şekillerinin korunması şartıyla tamirlerine izin verilirdi.³⁴⁷

III. EKONOMİK YAPI

A. EKONOMİK ÖRGÜTLENME VE SEKTÖREL ANALİZ

XVI.-XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti, tarım, sanayi ve ticarete dayanan bir ekonomiye sahipti. Mevcut koşullar içerisinde Osmanlılar, kendi kendilerine yetecek düzeyde üretime imkân veren bir tarım sistemi kurmayı başarmışlardı. Dönemin şartlarının gereği olarak üretim tamamen doğal koşullara bağlıydı. Teknoloji geri ve

³⁴⁵ Akgündüz, Ahmet, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Yönetimi**, İstanbul: Timaş Yayınları 2008, s. 37.

³⁴⁶ Akgündüz, s. 38.

³⁴⁷ Karataş, Ali İhsan, **Osmanlı Devleti'nde Gayri Müslimlerin Toplum Hayatı Bursa Örneği**, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2009, s. 29.

emek yoğun bir üretim tarzı hâkimdi. Ulaşım çok güç ve pahalıydı. Osmanlı tarımı mevcut koşullarda ülkenin ihtiyacını karşılamakla kalmıyor, ihracata da olanak tanıyordu. Sanayi sistemi, atölye tipi imalatı esas alıyordu. Şehirlerde sanayi üretimini gerçekleştiren esnaf, loncalar etrafında örgütlenmişti. Osmanlı'da ticaret hayatı oldukça gelişmişti. Uluslararası önemli ticaret yollarının Osmanlı kontrolünde olması, dış ticareti özellikle de transit ticareti geliştirmişti.

1. Tarım

Tarım, Osmanlı ekonomisi için büyük önem taşıyordu. Kanuni Sultan Süleyman, köylü reayayı insanlığın asıl veli nimeti olarak tanımlamaktaydı.³⁴⁸ Osmanlı tarım sisteminin esasını oluşturan çiftthane sistemi, yalnızca tarımsal üretimi arttırmakla kalmıyor, köylünün refah seviyesinin korunmasını da sağlıyordu.

XVI.-XVIII. yüzyıllarda, nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşıyor ve tarımsal faaliyetlerle uğraşıyordu. Tarım kesimi, temel gıda üretimini karşılamının yanı sıra başta tekstil olmak üzere sanayi faaliyetleri için gerekli hammaddelerin üretimini de gerçekleştiriyordu.

a. Ziraî Üretim

Osmanlı Devleti'nde tarım sisteminin esasını, toprağın mülkiyetinin devlete, kullanım hakkının ise köylüye ait olduğu tımar oluşturmaktaydı. Mülkiyeti devlete ait olan bu tapulu araziler, bağ ve bahçeler gibi özel mülkiyete tabi olan arazilerin dışında, sabanla sürülen tüm arazileri kapsamaktaydı.³⁴⁹ Tımar sistemi sayesinde verimli bir üretimi gerçekleştirmek için gerekli olan büyüklükteki toprakların küçülmesi³⁵⁰ veya toprağın verimine göre belirlenen orta ölçekli bir işletmenin üzerinde aşırı büyümesi engellenmiş oluyordu.³⁵¹

Tımar toprakları köylüye tapu ile verilirdi. Tapu, bir tür kira kontratı özelliği taşıyordu ve köylüye sahip olduğu toprağı kullanma hakkı veriyordu. Tapu ile toprağına sahip olan köylü, toprağın öşür, işpençe gibi vergilerini ödemek, devlete ve sipahiye

³⁴⁸ İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 1, s. 82.

³⁴⁹ İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 1, s. 151.

³⁵⁰ Tabakoğlu, s. 198.

³⁵¹ Genç, s. 46.

karşı bir takım sorumlulukları yerine getirmek zorundaydı.³⁵² Tımar topraklarının idarî olarak sorumlusu sipahi idi. Denetimi ise kadılar tarafından gerçekleştirilmekteydi. Sipahinin toprak ve reaya üzerindeki yetkisi hukuk çerçevesindeydi.³⁵³ Sipahiler, yaptıkları hizmetin karşılığı olarak devlet tarafından kendilerine tahsis edilen vergileri toplamakla yükümlüydüler. Bu bakımdan sipahi toprağın sahibi olmadığı gibi toprak üzerinde tasarruf sahibi de değildi. Toprakları kendileri ekip biçemezdi ve kendisi adına başkalarına da ektiremezdi. Bazı tımarlarda, sipahinin hassa çiftlik tabir edilen reaya ait ziraî topraklardan ayrılan toprakları bulunmaktaydı. Fakat bunlar, bir çift öküzle işletilebilecek büyüklükte olabilmekteydi. Bu çiftliklerin özelliği, sipahi ailesinin ihtiyaçlarını yerinde temin edebilmelerini sağlayabilmesiydi.³⁵⁴ Bu yönleriyle İspanya'nın büyük toprak sahibi senyörlerinden farklıydılar. İspanya'da senyör, toprağın sahibi olarak üzerinde, yargılama dahil her tür tasarruf hakkına sahipti. Kanunlar, sipahi ve köylülerin birbirlerine karşı olan sorumluluklarını ve her birinin haklarını belirlemişti. Yapılan sıkı denetimlerle, aralarındaki ilişkiler teftiş ediliyordu. İspanyol köylüsü borçlarını ödeyemediği için toprağını feda etmek zorunda kalırken Osmanlı köylüsü, devlet mülkü olduğundan alınıp-satılmaması nedeniyle toprağını kaybetmek zorunda kalmıyordu. Böylece köylünün topraksızlaşmasının önüne geçilmiş oluyordu.³⁵⁵

Kanunlar, sipahi ve köylülerin birbirlerine karşı olan sorumluluklarını ve her birinin haklarını belirlemişti. Yapılan sıkı denetimlerle, aralarındaki ilişkiler teftiş edilmekteydi. Kendisine tımar tevcih vesikası verilmiş olan sipahi, devlete ait miri araziye *tapu bedeli* denilen bir bedel karşılığında çiftçiye kiraya vermekteydi. Tapu bedeli her yerde aynı değildi. Bölgeden bölgeye değişiklik gösteriyordu. Sipahi ve köylü arasında yapılan bu akıt, süresiz bir kira anlaşmasıdır. Dolayısıyla her iki tarafta sözleşmeyi istedikleri zaman bozamazlar. Toprağı boş bırakıp giden köylüyü sipahinin geri getirme hakkı vardır.³⁵⁶ Ahkâm defterlerinde toprağını bırakarak başka yere giden reayanın tekrar yerlerine getirilmesine dair hükümler yer almaktadır. İstanbul 3 numaralı ahkâm defterinde yer alan 1365 nolu hükmü, burada örnek olarak

³⁵² İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 1., s. 150.

³⁵³ Tabakoğlu, s. 198.

³⁵⁴ Barkan, Ömer Lütfi, Türkiye'de Toprak, s. 831.

³⁵⁵ İslamoğlu-İnan, s. 38.

³⁵⁶ Doğan, D. Mehmet, **Tarih ve Toplum Türkiye'de Toprak Meselesi**, İstanbul: Dergah Yayınları, 1977, s. 95, s. 99.

zikredebiliriz. 2-10 Haziran 1755 tarihli hükümde, Kocaeli Sancağına bağlı Taşköprü Nahiyesi'ne tabi Güllü köyüne kayıtlı reaya oldukları halde topraklarını terk ederek yakında bulunan İznikmid kasabasına göç eden kimselerin, subaşı tarafından tekrar eski yerlerine getirilmeleri ve kanun üzere iskân ettirilmeleri istenmektedir. Zira bunların yerlerini terk etmeleri, zeametın mahsulünün noksan olmasına yol açmaktadır.³⁵⁷ İkinci bir örnek olarak da İstanbul 4 numaralı Ahkâm defterinde yer alan 719 nolu hüküm verilebilir. 23 Kasım-2 Aralık 1757 tarihli hükümde, Midye nahiyesine tabi köylerini terk ederek başka yerlere yerleşen reayanın, ürünün noksanlığına sebebiyet olduğu için, yerleştikleri yerlerden kaldırılarak tekrar eski yerlerine getirilmeleri istenmektedir.³⁵⁸ Sipahi, toprağını terk eden köylüden, ortaya çıkan zararın ödenmesi için *çift bozan resmi* denilen vergi alma hakkına da sahiptir.³⁵⁹ Ancak köylü sipahiye tazminat vererek razı etmek şartıyla başka yere göç edebilirdi.³⁶⁰ Bu takdirde belirlenen tazminatı ödemesi gerekmektedir. Bu tür tedbirlerin amacı, üretimin düşmesine engel olmak ve ekonomik faaliyetlerin aksamadan yürümesini sağlamaktır.

Sipahi çiftçiden iki tür toprak vergisi almaktadır. Birincisi ürünün onda biri olarak ödenen ve aynı bir vergi olan öşürdür. Bu verginin aynı olarak ödenmesi mecburidir ve tımar sahipleri nakdi olarak ödenmesini talep edemez. Diğerisi ise *resm-i çift* vergisidir. Bir çiftlik için yılda bir defaya mahsus olmak üzere alınmaktadır. Bir altın tutarında olmakla birlikte konar-göçerlerin işletmeye açtıkları yerlerde daha azdır. Toprakla ilgili olmayan vergiler de bulunmaktaydı. Resm-i ispenç, Müslüman olmayan reayadan alınan baş vergisidir. Resm-i bennak, bir tımara kaydolup toprağı olmayan ve başka bir işle uğraşan evli reayadan alınmaktaydı. Resm-i mücerred, babasının yanında veya kendi başına çalışan bekâr reayadan alınmaktaydı. Resm-i arus, evlenen kız veya kadınlar için erkeklerden alınan maktu resimdir. Bad-ı heva, bir kimsenin mal, mülk ve davarına zarar verenlerden alınmaktaydı. Resm-i cürüm ve cinayet, dirlik dahilinde işlenen suçlardan alınmaktaydı. Yave (kaçkun) resmi, kaybolmuş hayvan ve kölenin bulunması halinde sahibinden alınmaktaydı.³⁶¹ Tımar sahibinin yetkileri, bu vergilerin

³⁵⁷ Ahmet Kal'a (Ed.), *İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul Tarım Tarihi 2*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Merkezi, 1998, s. 54-55.

³⁵⁸ Kal'a, s. 86-87.

³⁵⁹ Tabakoğlu, s. 193.

³⁶⁰ Doğan, s. 99.

³⁶¹ Tabakoğlu, s. 196-198.

toplanmasına yönelikti. Tımar sahibine tahsis edilen vergiler ve bunların kimlerden toplanacağı icmal defterlerinde belirtilmekteydi.

Her dirliğin, sipahiye aynı olarak ödenecek vergilerin muhafaza edileceği bir anbarı bulunması gerekmektedir. Anbar bir defaya mahsus inşa edilir ve sipahinin değişmesiyle yeniden yapılmazdı. Ancak tamir gerekirse, tamirâtı yapılırdı. Sipahi, köylülerden öşürlerini teslim ettikleri anbarın dışında başka bir anbar yapılmasını isteyemezdi. Ahkâm defterlerinde, sipahinin köylüden başka anbar yapmasını istediği durumlarda, bu haksız isteklere engel olunmasına dair hükümler yer almaktadır. Nitekim 3 numaralı İstanbul Ahkâm defterinde yer alan, Temmuz 1750 tarihli, 202 nolu hükümde, Karamürsel'e bağlı Karacagöz ve Kuğalık köyleri reayasından öşürlerini teslim ettikleri anbarın dışında bir anbar yapılmasını isteyen sipahiye engel olunması bildirilmektedir.³⁶² Köylünün sipahiye ait vergiyi en yakın pazara götürerek satma mükellefiyeti vardı. Mahsul, burada bir gün içerisinde satılmazsa ikinci gün başka bir pazara götürmeye zorlanamazdı.³⁶³

Tımar sahiplerinin dirliklerinde yaşayan reaya üzerindeki yetkisi, asayişî sağlamakla görevli devlet memurundan farksızdı. Bu yetki ona reaya üzerinde hâkimiyet kurma yetkisi vermemekteydi. Hatta yayınlanan bazı emirlerde, reyanın sipahileri misafirlîğe bile kabul etmediklerinin ifade edilmesi ve sipahiye saygılı olmaları istenmesi dikkat çekicidir.³⁶⁴

Köylünün hak ve vazifeleri de kanunlarla belirlenmişti. Köylü toprağa bağlı bir serf değil, hür bir vatandaşı. Köylüye verilen topraklar, bir köylü ailesinin geçimini sağlayabilecek büyüklükteydi. Bir çift öküzün işleyebileceği büyüklükteki alanı ifade eden çiftthane, aile emeğine dayanan tarımsal üretimin temel birimidir. Toprakların büyüklüğü, arazinin verimliliğine göre, âla yerde 60-80, orta yerde 80-100 ve edna yerde ise 100-150 dönüm arasında değişmekteydi.³⁶⁵ Toprakların mülkiyeti devlete ait olduğu için sipahi de köylü de bunları satamaz, bağışlayamaz ve vakfedemezdi. Köylünün ölümü durumunda da toprak miras olarak parçalanmıyor, en büyük oğlu veya

---

³⁶² Ahmet Kal'a (Ed.), *İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul Tarım Tarihi 1*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Merkezi, 1998, s. 222.

³⁶³ Tabakoğlu, s. 193.

³⁶⁴ Doğan, s. 130.

³⁶⁵ Doğan, s. 100.

kızına geçiyordu. Geriye kalanlara ise sipahi toprak göstermek zorundaydı.³⁶⁶ Devlet, çiftliklerin bölünmemesine ve köylü ailelerinin geçimlerini sağlayabilecek büyüklükte toprağa sahip olmasına büyük önem veriyordu. Çifthane sistemi sayesinde devlet, hazineye tarım kesiminden gelen vergilerin düşmesini ve memlekette kıtlıkların ortaya çıkmasını önlüyordu. Köylü, toprak üzerinde kendisini kiracı olarak değil, mal sahibi olarak görmekteydi. Ancak kendisine verilen toprağı, tabii şartlar ve nadasa bırakma haricinde üst üste üç yıl boş bırakamazdı. Aksi takdirde bu topraklar elinden alınarak başkasına verilirdi.³⁶⁷ Ahkâm defterlerinde bu konuya ilişkin örnekler bulunmaktadır. 3 numaralı İstanbul Ahkâm Defteri'nde yer alan, Fenârizade Nişancı Şemseddin Çelebi vakfına ait Molgara köyünde bulunan bir şahsın, tasarrufunda bulunan yeri üç yıl üst üste ekmediğı için, bu yerlerin elinden alınarak tapu resmi ile başka birilerine verilmesine ait 308 nolu hüküm, konuya örnek olarak zikredilebilir.³⁶⁸ Köylünün kendisine verilen çiftlik arazisini, özürsüz olarak üst üste boş bırakması, topraktaki tasarruf hakkını kaybetmesi anlamına geliyordu.³⁶⁹ Köylünün sahip olduğı arazilerin tamamını ekmeye mecbur olması, üretimde ortaya çıkacak düşüşlerin ve kıtlıkların önüne geçiyordu.

Sipahi tımar çiftliklerini öncelikle aynı köyde toprağı ihtiyacı olanlara vermek zorundaydı. O köyde topraksız kimseler varken dışardan başkalarına veremezdi. Nitekim ahkâm defterlerinde konu ile ilgili hükümler yer almaktadır. Konuya, İstanbul 1 numaralı ahkâm defterinde yer alan 1116 nolu hükmü örnek olarak zikredebiliriz. 18-27 Ekim 1744 tarihli hükümde, Galata Kazası'na bağılı Marmara nahiyesinde bulunan bir şahsın tasarrufunda bulunan arsayı, kendi köyünden ihtiyacı olanlara satmak yerine, sahib-i arz vasıtasıyla başka köyden kimselere sattığı, buna engel olunması ve satın alan kimselerin buradan çıkarılması istenmektedir.³⁷⁰

Köylünün, sipahiden gelebilecek haksız muamelelere karşı direnme hatta kuvvet kullanma hakkı dahi bulunmaktaydı. Sipahinin reayaya karşı aşırı davranışlarda bulunmaması için verilen gerekli hükümler dikkat çekicidir. Konuyla ilgili bir hükümde, "Sipahi kolayına gezerken raiyetini incitir ise, raiyet ol sipahiye döverse cürüm

---

³⁶⁶ Tabakoğlu, s. 192.

³⁶⁷ Tabakoğlu, s. 193.

³⁶⁸ Kal'a, s. 233-234.

³⁶⁹ Akdağ, s. 144.

³⁷⁰ Kal'a, s. 81-82.

alınmaya” buyrulmaktadır.³⁷¹ Bir başka hüküm de ise, “Eğer sipahi buyruk almadan ulak isterse, ya davar boğazlatırsa, anı dövseler suç olmaya” denilmektedir.³⁷² Sipahiyle anlaşmazlık halinde köylünün mahkemeyi reddetme hakkı da bulunmaktaydı.³⁷³ Tüm bu düzenlemelerde amaç, reayanın toprağında güven içerisinde çalışmasını sağlamak ve üretim düzeninin bozulmasına engel olmaktı.

Tarım ürünleri içerisinde hububat üretimi öncelikli sırayı alıyordu. Mısır, Teselya, Makedonya, Bulgaristan, Trakya ve Romanya başlıca buğday üretim merkezleridir.³⁷⁴ Anadolu’da tarımsal üretimin %90’dan fazlasını hububat oluşturuyordu.³⁷⁵ Buğdayda verimlilik toprağın niteliğine göre değişiyordu. Ortalama bire beş veya bire altı, hektar başına 700-800 kilo ürün alınabiliyordu.³⁷⁶ Kara ulaşımının zor ve pahalı olması nedeniyle İstanbul’un iaşesinde önemli yeri olan hububat, daha çok deniz yoluyla muhtelif bölgelerden sağlanıyordu.³⁷⁷ XVIII. yüzyıl başlarında İstanbul’un günlük tahıl ihtiyacı 200 tondur. Trakya ovaları, Tuna havzası, Bulgaristan, Dobruca’dan don nehrine kadar uzanan bölge, Teselya ovası, Batı Anadolu ovaları ve Mısır, İstanbul’un buğday ambarlarıydı. Tüm bu bölgelerle İstanbul arasında deniz ulaşımının olması, İstanbul’a gerekli tahılın ve diğer ürünlerin kolaylıkla ulaşmasını sağlıyordu.³⁷⁸

Ürün çeşitliliği açısından, Osmanlı toprakları geniş bir yelpazeye sahipti. Hububat haricinde pirinç ve pamuk üretimi önemli düzeylere ulaşıyordu. Ayrıca Susam, haşhaş, keten, kendir, kenevir, zeytin, üzüm gibi birçok ürünün ziraati Osmanlı Devleti’nin geniş topraklarında yapılıyordu. Sulak bölgelerde bağ-bahçe tarımı büyük gelişme göstermişti. Büyük şehirlerin ve kasabaların etrafı bostan, bağ ve meyveliklerle kaplıydı. İstanbul, Bursa, Edirne gibi kalabalık şehirlerin çevresinde yer alan bağ ve bahçelerden elde edilen meyve ve sebzeler, pazarları ve kapanhanlarını dolduracak miktarlara ulaşıyordu.³⁷⁹ Anadolu’nun pek çok yerinde yapılan bağ ve bahçecilik genellikle ailenin veya yerel pazarların ihtiyacını görecek düzeydeydi. Ancak Ege’nin

---

³⁷¹ Doğan, s. 130.

³⁷² Doğan, s. 130.

³⁷³ Tabakoğlu, s. 193.

³⁷⁴ Tabakoğlu, s. 216.

³⁷⁵ Öz, Mehmet, “Osmanlı Klasik Döneminde Tarım”, **Osmanlı**, Güler Eren (Edt.) içinde (66-73), C. 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 68.

³⁷⁶ Pamuk, Şevket, **Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 38.

³⁷⁷ Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914, s. 37.

³⁷⁸ İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 1., s. 228.

³⁷⁹ Akdağ, C. 2, s. 141.

kıyı bölgelerinde zeytin, fasulye, badem, incir ve kuru üzüm üretimi ticarî amaçlarla yapılmaktaydı. İstanbul'un kuru üzüm, serke ve incir gibi ihtiyaçları bu bölgelerden karşılanıyordu. Pazar için meyve üretimi yapan bölgeler de bulunuyordu. Malatya bunlardan biridir. Pazara yönelik meyve üretimi yapılan Malatya'da emek yoğun teknikler kullanılarak muhtelif meyveler üretiliyordu.³⁸⁰

Ziraî ürünler, esnekliği düşük olan mallar kapsamına girmektedirler. Bu nedenle de üretim düşüşleri beraberinde fiyat artışlarını getiriyordu. Dış dünyadan, özellikle Avrupa'dan, başta tahıllar olmak üzere Osmanlı gıda ürünlerine olan talep nedeniyle devlet, ihracat yasakları uyguluyordu. Yasaklar, üretimin kıt olduğu dönemlerde daha sıkı takip ediliyordu. İhracat yasaklarına rağmen buğday ve zeytinyağı gibi ürünlerin kaçak yollardan ülke dışına çıkması engellenemiyordu.³⁸¹ İspanya dahil bir çok Akdeniz ülkesi buğday ihtiyacını kaçak yollardan Osmanlı topraklarından temin ediyordu.

Osmanlı topraklarında genel olarak nüfus yoğunluğunun düşük olması nedeniyle, XVI.-XVIII. yüzyıllar boyunca toprak nisbî olara bol, emek ise kıtı. Bu durum emek ücretlerinin nispeten yüksek olmasına yol açıyordu.³⁸² Tarım kesimi, güvenlik sorunlarının ortaya çıktığı ve merkezi otoritenin zayıfladığı dönemlerde problemlerle karşılaşılıyordu. Eşkiyalık hareketlerinin arttığı ve güvenliğin kalmadığı dönemlerde, kır boşalıyor, nüfus şehirlere ve daha güvenli olan yüksek yerlere çekiliyordu. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren görülmeye başlayan ve XVII. yüzyılın ilk yarısında da devam eden celali isyanları, kır nüfusu üzerinde önemli tahribatlara yol açmıştı. Kır nüfusunun düşmesi ve tımar sisteminin çözölmeye başlaması, ziraî üretimin düşmesine neden oldu. Bu duruma, savaşlar gibi başka nedenlerin de getirdiği yükler eklenince devletin vergi geliri düştü, giderler gelirleri aştı. Bunalımdan çıkış için ıslahat ihtiyacı duyan devlet, deneyimli yöneticiler ve ulemanın yardımına başvurdu. Birçok yönetici ve âlim, bunalımdan çıkışla ilgili görüşlerini, yazdıkları layihalarla devlete arzetmişlerdir. Bunlardan biri de Kâtip Çelebi'dir. Kâtip Çelebi, halkın durumunun düzeltilebilmesinin temel şartı olarak reyaya aşırı vergiler yüklenmemesi, güvenliğin sağlanması, halkın zalimlerden korunması gerektiğini belirtiyor:

³⁸⁰ Faroqhi, "Krizler ve Değişim, C. 2, s.581.

³⁸¹ Tabakoğlu, s. 217.

³⁸² Tabakoğlu, s. 218.

Geçmiş padişahlar reayayı zalimlerden korumuş, adalet ve gönüllerini hoş etmekte tam bir özen göstermişlerdi. Doğruluktan ayrılmayıp zalimlere fırsat vermemişlerdi. Osmanlı ülkesi köylerinden birinin harap olmasına razı olmazlardı. Merhum Sultan Süleyman Han, Daru's-Saltanatı Aliye yani Kostantiniye şehrinin, tamamen bayındır olmasını dilese de, Osmanlı ülkesinde bulunan kasaba ve köylerden bu maksatla, birini kaldırıp buraya getirmeyi uygun görmemişti. Reayadan birinin ziraattan ve çiftçilikten ayrılıp, şehre göçünü reva görmezdi. Bu bakımdan, Belgrad kalesini fethettiği zaman o yörenin kâfirlerini sürüp, Yedikule civarında yerleştirmişti. Sonra duraklama dönemi gelince, Celalilerin ortaya çıkışı ile reaya güçsüzleşerek bölgelerini terk edip, köylerden şehre kaçtılar. Şu anda İstanbul çevresi bile göç edenlerle dolu durumdadır.³⁸³

Merkezi otoritenin zayıfladığı ve mahallî güçlerin tarım kesimi üzerinde etkili olduğu XVII. ve XVIII. yüzyıllarda büyük çiftlikler ve üreticiler ortaya çıkmaya başladı. Bununla birlikte hâkim üretim tarzı, küçük ziraî işletmecilikti. XIX. yüzyılın ortalarında, 1840'da yapılan bir araştırma ülkede ekili toprakların %80 civarında bir kısmının 60 dönümden küçük işletmelerde gerçekleştiğini göstermektedir.³⁸⁴

b. Hayvancılık

Osmanlı Devleti'nde iktisadî faaliyetler içerisinde hayvancılık önemli bir yer tutmaktaydı. Hayvanlardan alınan ağnam vergilerinin dördüncü gelir kalemi olarak kaydedilmesi, hayvancılığın Osmanlı ekonomisi içerisindeki önemini göstermektedir.³⁸⁵ Hayvancılık, Doğu Anadolu'nun göçebeleri ve Türkmenler tarafından çok eski tarihlerden itibaren yapılmaktaydı. Diyarbakır, Erzurum, Urfa çevreleri, Orta ve Batı Anadolu, hayvancılığın gelişmiş olduğu bölgeler arasında yer almaktaydı. Tarıma oranla çok daha kârlı olması nedeniyle hayvan besleme çiftlikleri bulunmaktaydı.³⁸⁶ Üsküdar'dan Anadolu'nun içlerine; Avrupa yakasında İstanbul surlarından Rumeli yönüne doğru kurulan çiftliklerde binlerce hayvan beslenmekteydi. Balıkesir, Manisa, Aydın, İzmit ve Bursa çok sayıda sürünün beslendiği alanlardı.³⁸⁷ Hayvan çiftliklerinin yaygınlaşması, köylü kesimi olumsuz yönde etkiliyordu. XVI. ve XVII. yüzyıllar boyunca, köylünün tarım yaptığı toprakların aleyhine olarak hayvan çiftliklerinin genişletilmemesine özel önem gösteriliyordu. Buna rağmen köylünün topraklarının gasp edildiği ve hayvan çiftlikleri kurulduğu görülüyordu. Köylü topraklarının gasbı

³⁸³ Kâtip Çelebi, s. 24.

³⁸⁴ Tabakoğlu, s. 218.

³⁸⁵ Tabakoğlu, s. 222.

³⁸⁶ Akdağ, s. 198.

³⁸⁷ Akdağ, s. 199.

genellikle seyrek nüfuslu bölgelerde oluyordu. Vergi defterlerine değirmen ya da koyun ağılı olarak kaydettirdikleri yerlere yerleşen bazı kimseler, hizmetindekiler vasıtasıyla köylü reayayı topraklarını terkedinceye kadar aralıksız rahatsız ediyordu. Köylünün göç etmesinden sonra da bu arazilere el koyarak çiftliğini genişletiyordu. Özellikle de yarı kıraç yerlerde su kaynaklarını kullanmasını engelleyerek köylüyü göçe zorluyorlardı.³⁸⁸

İstanbul başta olmak üzere, Bursa ve Edirne gibi büyük şehirlerin et tüketimleri, dericilik sanayiinin çok ileri seviyede bulunması ve Avrupa'ya yapılan ihracat nedeniyle hayvancılık, kazançlı bir sektördü.³⁸⁹ Nitekim Anadolu ve Rumeli'den Avrupa'ya yapılan ihraç ürünleri arasında yün ve deri ilk sıralarda yer almaktaydı.³⁹⁰ Başta koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvancılığın yanı sıra sığır ve manda gibi büyükbaş hayvancılık ve at, katır, eşek gibi yük hayvancılığı yapılmaktaydı.³⁹¹ Anadolu göçebelere arasında gelişme göstermiş bir hayvancılık türü de deve yetiştiriciliğiydi. Zor koşullarda yük taşıyabilen develer, yörükler tarafından ana sermaye olarak adlandırılıyordu. At ve katırın iki katı yük taşıyabilen develer, büyük miktarlarda yükün çok daha ucuz maliyete nakledilmesini sağlıyordu.³⁹²

2. Sanayi

Üretim tarzı olarak Osmanlı sanayii, İspanyol sanayiiyle benzer özellikler taşıyordu. Osmanlı'da sanayi faaliyetlerini, piyasaya dönük sanayi faaliyetleri ve piyasaya dönük olmayan faaliyetler olarak iki kısımda inceleyebiliriz. Klasik dönemde kırsal kesim giyim eşyalarından tarım aletlerine kadar ihtiyacı olan pek çok eşyayı kendisi üretmekteydi.³⁹³ Şehirlerde yapılan mamul mallar üretimi daha çok şehir halkının ihtiyacını karşılıyor, bir kısmı ise iç ve dış piyasalarda satışa sunuluyordu. Kırsal nüfus büyük ölçüde kendi ihtiyacını karşıladığı için şehirde üretilen mamullere sınırlı miktarda ihtiyaç duyuyordu.³⁹⁴ Sanayi sisteminin esasını küçük ölçekli üretim oluşturmaktaydı ve esnaf loncaların denetimi altındaydı. Aynı mesleği icra eden zanaatkârlar, aynı lonca çatısı altında bir araya gelmekteydi. Şehirler büyüdükçe iş

³⁸⁸ Faroqhi, Krizler ve Değişim, s.581.

³⁸⁹ Akdağ, s. 199.

³⁹⁰ İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 1, s. 77.

³⁹¹ Akdağ, s. 200.

³⁹² İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 1, s. 77.

³⁹³ Tabakoğlu, s. 222.

³⁹⁴ Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi s. 56.

bölümü ve uzmanlaşma derinleşiyor ve lonca sayısı artıyordu.³⁹⁵ XVII. yüzyılda İstanbul'da yaklaşık 1100 esnaf birliğine bağlı 25.000 işyeri vardı. Bu işyerlerinde usta, kalfa ve çırak olmak üzere 80.000 dolayında kişi çalışmaktaydı.³⁹⁶ Gemi sanayii gibi büyük işletmeler, doğrudan devlet tarafından kurulup, işletilmekteydi. İstanbul'da bulunan 29 devlet işletmesinde ortalama 10.000 kişi çalışıyordu.³⁹⁷

Osmanlıda sanayi faaliyetleri tarım, hayvancılık ve madencilığe dayanıyordu. Deri sanayii, birçok İslam ülkesinde olduğu gibi Osmanlı'da da oldukça gelişmiş bir daldı. Ayakkabı, at koşumu, kırba, sofrası, matara gibi birçok eşya deriden üretiliyordu. İstanbul, Edirne, Bursa, Kayseri, Tokat, Ankara, Diyarbakır, Urfa gibi şehirler dericilik sanayiinin en çok gelişme gösterdiği yerler arasında bulunuyordu. Tokat, en iyi sahtiyanların yapıldığı bir şehirdi. Manisa sahtiyanı, İstanbul'da üretilenle aynı ayardıydı. İstanbul'da satılan sahtiyan ayakkabıların âlâsı Kayseri, orta kalitesi Divriği, düşük kalitesi ise Konya sahtiyanından yapılıyordu.³⁹⁸

Osmanlı'da gelişmiş sanayi dallarından biri de dokumacılıktı. Dokumacılık kolu, iç talebin tamamını karşılıyor ve ihracata olanak tanıyordu.³⁹⁹ En önemli türleri pamuklu, yünlü ve ipekli dokumacılıktı. Pamuklu dokumacılık başta pamuk üretiminin yapıldığı şehirler olmak üzere, hemen her yerde yapılmaktaydı. Çukurova, Menderes, Alanya, Erzincan; az miktarda olmak üzere Amasya, Merzifon ve Tokat çevresi, Kıbrıs ve Mısır, pamuk üretiminin yapıldığı bölgeler arasındaydı. Pazara yönelik dokumacılık şehir ve kasabalarda loncaların çatısı altında yapılıyordu. Bunun dışında köyler dahil hemen her yerde evlerde bulunan küçük tezgâhlarda pamuklu dokumacılık faaliyeti gerçekleştiriliyordu.⁴⁰⁰ Keten ve Kendir dokumacılığı, bitki liflerini iplik ve kumaşa çeviren dokumacılık türleri içerisinde pamuklu dokumacılık kadar yaygındı. İstanbul'da güçlü bir keten dokumacılık endüstrisi vardı. Üsküdar'dan Pendik'e kadar geniş topraklarda, sanayinin ihtiyacını görecekt keten üretimi yapılıyordu. Ege bölgesinde,

³⁹⁵ Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, s. 58.

³⁹⁶ Tabakoğlu, s. 222.

³⁹⁷ Tabakoğlu, s. 222.

³⁹⁸ Kütükoğlu, Mübahat, "Osmanlı İktisadi Yapısı", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, Ekmeleddin İnsanoğlu (Edt.) içinde (513-650), C. 1, IRCICA, 1994, s. 636.

³⁹⁹ Akdağ, C. 2, s. 149.

⁴⁰⁰ Kütükoğlu, Osmanlı İktisadi Yapısı, s. 632.

Kastamonu'da ve birçok bölgede kendir işleri, keten ipliği yapımı ve keten kumaş dokumacılığı gelişmişti.⁴⁰¹

Yünlü dokumacılık bir başka gelişmiş sanayi dalıydı. XVI.-XVIII. yüzyıllarda Anadolu'nun en ünlü yünlü dokuması softu. Tiftikten yapılan sof, Ankara ve çevresinde dokunuyordu. XVI. yüzyılda, hemen her evde sof dokuma tezgâhı bulunan Ankara'daki tezgâh sayısının bin dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁰² Diğer bir dokuma türü de muhayyerdi. Tiftikten dokunan bu kumaş Avrupalılar tarafından mohair diye tanınmaktaydı. Muhayyer, Ankara ve Tosya çevresinde dokunuyordu. Çuka/çuha denilen yünlü dokuma koluda gelişmişti. Çuka dokumacılığı daha çok İspanya ve Portekiz'den sürülmüş ve Selanik'e yerleşmiş olan Yahudiler tarafından yapılıyordu. Selanikli çuka dokuyucuları, yeniçerilerin ihtiyacı olan kumaşları dokuyorlardı.⁴⁰³

İpekli dokumacılık daha çok Bursa'da gelişmişti. Bunun dışında İstanbul, Halep, Şam, Bilecik, Amasya ve Sakız'da hayli gelişmiş ipek dokuma sanayii vardı. İpekli kumaş dokumacılığında Bursa, İran ve Trablus ipekleri kullanılıyordu. İpekli kumaşların dokuma türlerine göre adlandırılan farklı türleri bulunuyordu. Altın ve gümüş teller kullanılarak dokunan serâserler, en pahalılarıydı. Atkı ipliği pamuk olan kemha, atkı ipliği gizli kalan atlas, çözümlü telleri pamuk ve ipek, atkı telleri pamuk olan kutnu, dokuma tekniği halıya benzeyen kadife en çok rağbet gören ipekli dokumalar arasında yer alıyordu.⁴⁰⁴ İpekli dokumacılık kârlı bir sektördü ve sermaye birikimine izin veriyordu. 1586 yılında 483 tezgâha sahip olan Bursa'da, bu tezgâhlar 25 usta arasında paylaşılmıştı. Ustaların arasında, 50-60 tezgâha sahip olanlar dahi bulunuyordu. Bu ustaların sermayeleri, 2500-3000 Venedik altınına ulaşabiliyordu.⁴⁰⁵

Halicilik, Orta Asya dönemlerinden beri, Türkler arasında yaygın bir dokumacılık sanatıydı. Selçuklular ve sonrasında da Osmanlılar, halıcılık sanatını devam ettirdiler. Bergama, Uşak, Gördes, Kula, Milas, Ladik halıcılığıyla meşhur bölgelerdi. Osmanlı halıları, Avrupa'da talep görüyordu.⁴⁰⁶

---

⁴⁰¹ Akdağ, C. 2, s. 149.

⁴⁰² Kütükoğlu, Osmanlı İktisadi Yapısı, s. 626.

⁴⁰³ Kütükoğlu, Osmanlı İktisadi Yapısı, s. 627.

⁴⁰⁴ Kütükoğlu, Osmanlı İktisadi Yapısı, s. 629-630.

⁴⁰⁵ Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, s. 61.

⁴⁰⁶ Tabakoğlu, s. 227.

Dokumacılık ve dericilik gibi sanayi sektörlerini yanında ağır sanayi diye bileceğimiz bazı sanayi dalları da Osmanlı sınırları içerisinde gelişmişti. Bunlar içerisinde gemi sanayii, top ve silah imalatı, askerî sanayinin vazgeçilmez bir dalı olan barut imalatı, madencilik ve madencilğe bağlı sanayiler gelir.

XVI. yüzyılın başlarından itibaren güçlü bir donanmaya sahip olan Osmanlı Devleti, donanmaya büyük önem veriyordu. Askerî filoların yanı sıra, deniz ulaşımının kara ulaşımına göre daha ucuz olması nedeniyle, deniz taşımacılığı da gelişmişti. XVI.-XVIII. yüzyıllar boyunca İstanbul'un iâşesinin daha çok deniz yoluyla karşılanması, deniz ulaşımının gelişmişliğini gösteren güzel bir örnektir. O yüzyıllarda İstanbul'u ziyaret eden yabancı seyyahlar bu duruma işaret etmektedirler. Deniz yoluyla İstanbul'a her türlü gıdanın bolca geldiğini, bu nedenle de her türlü ürünün bol ve ucuz olduğunu anılarında aktarmaktadırlar. XVI. yüzyılda Türklere esir düşmüş ve İstanbul'da bulunmuş bir İspanyol tarafından yazılan Vieja de Turquia (Türkiye'ye Seyahat) adlı kitapta, daha çok deniz yoluyla sağlanan İstanbul'un iâşesinden hayranlıkla bahsediyor. İstanbul'da gıda sıkıntısı çekilmediği, her şeyin bol ve ucuz olarak bulunduğu bilgisi veriliyor.⁴⁰⁷ Denizciliğin gelişmesi, gemi sanayiini de geliştirmişti. Karadeniz, Marmara Akdeniz, Kızıldeniz, Tuna ve Fırat kıyılarında tersaneler bulunuyordu. Osmanlı tersanelerinin en büyüğü, Tersane-i Âmire adıyla anılan İstanbul tersanesiydi.⁴⁰⁸

Gemi sanayiinin dışında diğer önemli iki ağır sanayii dalı topçuluk ve barutçuluktu. Osmanlılar, XIV. Yüzyılın sonlarından itibaren savaşlarda top kullanıyorlardı. Bunun içinde top ve barut sanayii erken tarihlerden itibaren gelişme göstermeye başlamıştır. İstanbul'un fethinden önce Bursa ve Edirne'de tophaneler mevcuttu. Seferlerde ihtiyaca binaen top dökümü yapılıyordu. İstanbul'un fethinden sonra Tophane-i Âmire adıyla, İstanbul'a da top dökümhanesi kuruldu.⁴⁰⁹ Barut imalatı başta İstanbul olmak üzere, İzmir, Selanik, Budin, Tımsıvar, Bağdad ve Kahire gibi Devlet'in belli başlı tüm şehirlerinde gerçekleştiriliyordu.⁴¹⁰

Madencilik ve madencilğe dayalı sanayiler, önemlerini tüm bu yüzyıllar boyunca korudu. Balta, kazma, kürek gibi tarım aletleri; kap-kacak gibi ev eşyaları;

⁴⁰⁷ Serrano y Sanz, Manuel, s. 177-178.

⁴⁰⁸ Kütükoğlu, Osmanlı İktisadi Yapısı, s. 614-615.

⁴⁰⁹ Kütükoğlu, Osmanlı İktisadi Yapısı, s. 620.

⁴¹⁰ Kütükoğlu, Osmanlı İktisadi Yapısı, s. 622.

kılıç, kama gibi savaş malzemeleri imalatı, madencilige bağılı sanayi dallarını oluşturuyordu. Her esnaf grubu, Şehir ve kasabalarda kendilerine ayrılan çarşılarda üretimlerini gerçekleştiriyorlardı.⁴¹¹

Osmanlı sanayii, XVI. yūzyılın sonlarından itibaren dıř dūnyadan gelen rakiplerden etkilenmeye bařladı. Yūzyılın sonlarında Osmanlı pazarına giren İngiliz uhaları, XVII. yūzyılın bařından itibaren yerli dokuma sanayiine rakip olmaya bařlamıřtı. Osmanlı ekonomisi, dıř dūnyada deęiřen iktisadī kořullara karřı mūcadele etmiř ve bunda XVIII. yūzyılın ikinci yarısına kadar bařarılı olmuřtur. 1760'a kadar olan sūre, Osmanlı Devleti için her alanda bir geliřme ve yayılma dūnemi oldu. Būyūk merkezlerde uzak pazarlar için üretim yapan sanayi dalları geliřti, yeni sanayi dalları ortaya ıktı. İstanbul, Halep, Tokat, Selanik gibi merkezlerinin üretim miktarları arttı. Őzellikle dokuma sanayiinde belirgin bir üretim artıřı meydana geldi. Tokat ve Halep'te, pamuklu fabrikalarının yanında, pamuklu basma fabrikaları kuruldu. Bursa, İstanbul ve Edirne'de üretilen ipekli kumařlar, ithal mallarla rahatlıkla rekabet ediyordu. Devlet ve askeri zūmrenin sanayi yatırımları önemli ölçūde artıř gösterdi. Yūzyılın bařlarından itibaren devlet, ithal ikamesinin ilk örnekleri sayılabilecek yatırımlar gerçekleřtirdi. Yūnlū, ipekli ve kaęıt imalatına yūnelik fabrikalar, devlet tarafından kuruldu. Boya, basma, yelken bezi, tūtūn, ini ve Őiře üretiminde devlet sermayeli birçok fabrika kuruldu.⁴¹² İhracata yūnelik olarak, İstanbul ve Bursa'da, ipekli ve pamuklu sanayii; Ankara'da, yūnlū sanayii; ipekli kumařta Őam, Hama ve Sakız ilerleme kaydetmiřti. Bu dūnemde yerli sanayii tekrar hākim kılmak için pek çok yatırım yapıldı.⁴¹³

XVIII. yūzyılın ikinci yarısına kadar Avrupa sanayii karřısında direnen ve bařarı gōsteren Osmanlı sanayii, yūzyılın ikinci yarısından itibaren daralma ve gerileme içerisine girdi. 1760'lardan sonra tūm sanayi sektōrlerinde üretim dūřmeye bařladı. Ankara'nın sof ve řal imalatında, Bursa'nın pamuklu ve ipekli dokuma üretiminde, 1740 ile 1790 yılları arasında %30 civarında bir dūřūř ortaya çıktı. 1740'larda 1800 tezgāhla alıřan Sakız'ın ipekli sanayii, 1770'lerde 500 tezgāha dūřtū. Yūzyılın ortalarında i piyasaların dıřında, Rusya'dan Batı Akdeniz'e kadar geniř bir pazara

---

⁴¹¹ Akdağ, C. 2, s. 147.

⁴¹² Genç, s. 212-213.

⁴¹³ Tabakoğlu, s. 227.

hitap eden Girit'in sabun imalatı, 1780'lerden sonra İstanbul'un dahi sabun ihtiyacını karşılayamıyordu. Bu yüzden sabun ve zeytinyağına ihracat yasağı konuldu.⁴¹⁴

3. Ticaret

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde iç ve dış ticaret her zaman için çok canlıydı. Devlet, her ne kadar piyasaları denetlese de ticaret üzerinde bir baskı uygulamıyor, tacirlere geniş bir serbesti tanıyordu. İktisadî sistemin getirdiği uygun ortam, ticarî faaliyetlerin tüm ülke çapında gelişmesini sağladı. Devletin, dış ticaret yolları üzerinde gerekli denetimleri ve güvenliği sağlaması, dış ticaretin özellikle de doğu ve batı arasında transit ticaretin büyük gelişme göstermesini sağladı. Osmanlı Devleti'nin dış dünya ile ticarî bağlantıları her zaman sürekliliğin korudu.

Devlet, kuruluş yıllarından itibaren sürekli iç ticareti desteklemiştir. Tüm şehirlerde iç ticaretin sürekliliği, çarşının canlandırılması ve ticaretin denetimi için kapalı çarşılar yapılıyordu. Başta başkente olmak üzere, gerekli görülen şehirlere, başka bölgelerden tacirler ve zanaatkârlar getirilerek bölgede ticarî faaliyetlerin canlanması sağlanıyordu. 1475 yılında Kefe'ni fethinden sonra buradan üç yüz tüccar ailesi, İstanbul'a getirilerek yerleştirilmiştir. XVI. yüzyılın başlarında Kahire ve Tebriz'in fethinden sonra buralardan bin beş yüz kadar tüccar ve zanaatkâr İstanbul'a yerleştirilmiştir.⁴¹⁵ Devlet, şehirlerde ticaretin canlanması için farklı bölgelerden tüccar ve zanaatkârın göç ettirilmesiyle yetinmiyor, ticaret yolları üzerine yaptırdığı hanlar ve kervansaraylarla ulaşımın rahat ve güvenli bir şekilde gerçekleşmesine hizmet ediyordu. Alınan tedbirler sayesinde ülke içerisinde canlı bir ticari hayatın devamlılığı sağlanmıştır.

Osmanlıda ticarî faaliyetler devlet tarafından sıkı bir şekilde denetleniyordu. Dükkân açama, ticarî ve sanai faaliyetlerinde bulunma yetkisi devletin kontrolü altındaydı. Pazar ve panayırların kurulması, bir ihtiyaçtan kaynaklanmasına ve devlet tarafından izin verilmesine bağlıydı.⁴¹⁶ Devlet, narh sistemi sayesinde fiyatları kontrol ediyordu. Ürünün bol olduğu dönemlerde fiyatlar düşme eğiliminde, üretimin düştüğü dönemlerde ise yükselme eğilimindeydi. Devlet narh sistemi ve anbar politikası denilen,

⁴¹⁴ Genç, s. 214.

⁴¹⁵ Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi, s. 66.

⁴¹⁶ Tabakoğlu, s. 244.

bolluk dönemlerinde stok yapma uygulamasıyla, fiyat istikrarını sağlıyordu.⁴¹⁷ Böylece üreticinin ve tüketicinin zarar görmesinin önüne geçiliyordu.

Osmanlıların iç ticarete üzerinde durduğu bir başka konu da tekeli eğilimlerin engellenmesiydi. Ürünün pazara ulaşmadan yolda satın alınması ve ziraî üreticilerin mallarını bizzat kendileri pazara getirerek satabilmesi bu tedbirler arasında yer alıyordu. İhtikâr, devletin en çok üzerinde durduğu ve önlemek için sert tedbirlere başvurduğu bir konuydu. Ürünün öncelikle üretildiği bölgede pazarlanması esastı. Fiyatların yüksek olduğu başka bölgelere sevk etmek için ihtikâr yapılması yasaktı. Ürünün az olduğu buhran dönemlerinde muhtekirlerin zararı daha büyük oluyordu.⁴¹⁸

Osmanlıda ticaret, açık pazarlar, kapalıçarşılar ve kapanlarda yapılıyordu. Açık pazarlar haftanın belirli günlerinde, belirli yerlerde kurulurdu. Şehirlerde, kasabalarda ve birkaç köyün ulaşımının rahatça sağlanabildiği köy ve alanlarda açık pazarlar kurulurdu.⁴¹⁹ Kapan hanları denilen yerler, şehirlerde toptan ticaret için yapılmış hanlardı. Her kapanda tek bir ürünün toptan satışı yapılırdı.⁴²⁰ Kapanların şehir hayatında önemli bir yeri vardı. Osmanlı döneminde hizmet veren bu hanların birçoğu, İstanbul ve Anadolu'nun değişik kentlerinde bugün hâlâ ticarî faaliyetlerin sürdürüldüğü yerlerdir.

XVI.-XVIII. yüzyıllar arasında, Osmanlı'da iç ticaret gibi dış ticaretin de çok canlı olduğunu ifade edebiliriz. XV. yüzyılda Karadeniz'e, XVI. yüzyılın başlarında da Akdeniz'e hâkim olan Osmanlılar, çok geniş bir coğrafya üzerinde ticareti denetimleri altına aldılar. Buldukları bölge içerisinde ticaretin gelişmesinden yana bir politika izleyen Osmanlılar, muhtelif Avrupa devletlerine verdikleri ahidnâmelerle uluslararası ticarî faaliyetlerin sürekliliğini sağladılar. Bu yüzyıllarda ticarete konu olan mallar, ulaşımın güç ve pahalı olması nedeniyle daha çok yükte hafif pahada ağır ürünlerden oluşuyordu. Buğday gibi ürünlerin ticareti, deniz taşımacılığının elverişli olduğu yerlerde yapılıyordu.⁴²¹

---

⁴¹⁷ Tabakoğlu, s. 245.

⁴¹⁸ Tabakoğlu, s. 246.

⁴¹⁹ Akdağ, C. 2, s. 154.

⁴²⁰ Akdağ, C. 2, s. 155.

⁴²¹ Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi, s. 67.

Ahidnâme verilerek desteklenen yabancı devletler içerisinde başlangıçta Venedik'in önemli bir yeri vardı. XVI. yüzyılın ortalarına kadar Venedik, Osmanlı ile en büyük ticarî hacme sahip olan devletti. Mısır ve Suriye üzerinden yapılan ticaret Venedik'in elindeydi. Venedik gemileri, Osmanlı limanlarına yünlü dokumalar, işlemeli kadife, züccaciye, kâğıt gibi mallar getiriyor; baharat, ipek, yün, pamuk ipliği, deri ve muhtelif kimyevi maddeleri ise buralardan alarak başka yerlere naklediyordu.⁴²² XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fransa, İngiltere ve Hollan'da, Osmanlı devletinden ticarî ayrıcalıklar elde etmeyi başaran ülkeler oldular. Ahidnâmeler, her ne kadar belirli ülkelere verilse de Fransa'yla yapılan antlaşmada olduğu gibi, ahidnâme sahibi ülkenin bayrağını taşıyan ve ahidnâmesi olmayan diğer ülke vatandaşlarının da aynı şartlarla Osmanlı topraklarında ticaret yapmasına olanak tanıyordu. Bunun için Osmanlı ile antlaşması olmayan diğer Avrupa ülkelerinin tüccarı, ahidnâme sahibi ülkenin bayrağı altında veya Cenova, Venedik ve Dubrovnik gibi devletlerin aracılığıyla Osmanlı ile ticaretlerini sürdürüyordu.⁴²³

Osmanlı Devleti'nde ihracat serbest olmakla birlikte, hububat gibi gıda ürünleri, askeri araç gereçler ve sanayinin temel hammaddelerinin ihracatı yasaktı. Fakat XVI. yüzyılın ortalarından sonra görülmeye başlanan fiyat hareketleri nedeniyle Avrupa'da fiyatların Osmanlıya göre daha yüksek olması, kaçakçılığa sebep oluyordu. Buğday, zeytinyağı, deri, pamuk, silah, top gibi birçok ürün, fiyat farkından dolayı kaçak yollarla Avrupa'ya gidiyordu.⁴²⁴ Özellikle buğday kaçakçılığı, alınan tüm tedbirlere rağmen engellenemiyordu. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren, nüfus artışlarının da bir sonucu olarak, içerde ve dışarda buğday talebi artmıştı. Bu dönemde büyük kentlerin iâşesinde karşılaşılan güçlükler nedeniyle devlet, buğday kaçakçılığını önlemeye çalışıyordu. Avrupa'ya göre daha ucuz ve kaliteli olan Osmanlı buğdayı, kıyı bölgelerinden kaçak yollarla Avrupalı tüccara satılıyordu. Ege bölgesi ve Arnavutluk, Venedik'e giden kaçak buğdayın kaynağıydı.⁴²⁵

Batıya doğru kaçak mal akımı gerçekleşirken doğuya da kıymetli maden akışı gerçekleşiyordu. Ülkede para arzını daraltan bu duruma engel olmak için doğuya gümüş

---

⁴²² Tabakoğlu, s. 248.

⁴²³ İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 1, s. 237.

⁴²⁴ Tabakoğlu, s. 249.

⁴²⁵ İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 1, s. 233.

ve altın kapların, külçeler ve nakit paraların ihracı yasaktı. Tacir getirmiş olduğu malın karşılığını yine bir başka mal olarak götürebilirdi. Bununla birlikte, fiyatlarının yüksek olması nedeniyle, doğruya doğru kıymetli maden akımına engel olunamıyordu.⁴²⁶

Osmanlı ekonomisi, ülkede mal arzının bol olmasını ön görüyordu. Bu nedenle de şarap gibi tüketimi yasak olan malların ve savaş halinde bulunan devletlerin ürünleri dışında ithalat kısıtlanmıyordu. Yabancı tacirler, Osmanlı sınırları içerisinde engelleme ile karşılaşmadan güvenle ticaret yapabilmekteydiler. Transit ticaretle uğraşan zımmiler ve müste'menler, yerleşik zımmilerin ödemek zorunda olduğu cizyeden muaftı.⁴²⁷

Deniz ulaşımının sağladığı avantajlar nedeniyle dış ticaret daha çok kıyı şehirlerinde gelişmişti. Uluslararası kervan ticaretinin üzerinde olan şehirler de aynı şekilde dış ticarete büyük öneme sahipti. Başta İstanbul olmak üzere, İzmir, Selanik, Halep, Kahire ve Tunus her zaman önemlerini koruyan ticaret liman ve şehirleri oldular. Halep, İran üzerinden gelen ipek ve Hindistan'dan gelen baharat ticaretinin merkezlerinden biriydi. Kentte, İran ile yapılan ticaret XVI. ve XVIII. yüzyıllarda doruk noktasına ulaştı. XVII. yüzyılda Hollandalıların Maluku adalarını işgali, Avrupa'ya ihraç edilebilecek baharat miktarını düşürmekle birlikte İran ipeğinin gelişinin devam etmesiyle Halep, uluslararası ticarete önemini korudu.⁴²⁸ Suriye de ipekçiliğin gelişmiş olduğu bir bölgeydi. Trablusşam civarlarında sadece dut ağaçlarından oluşan ormanlık alanlar vardı. XVII. yüzyılda, Trablusşam'da üretilen ham ipek miktarı 4000 kantar (200 ton) dolaylarındaydı. Fransa'nın, bölgeden yaptığı ihracat, 1675-1750 tarihleri arasında sürekli artış gösterdi. XVIII. yüzyılın başında, Fransa'nın bölgeden ihraç ettiği ürünlerin %52'sini pamuk ipliği, %30'unu ise ham ipek oluşturuyordu. Karşılığında ise yünlü kumaşlar, şeker ve boya ilaçları getiriliyordu.⁴²⁹

XVI. yüzyılın başlarında İzmir'in dış ticaretteki önemi henüz büyük değildi. Yüzyılın sonlarına doğru giderek gelişen İzmir, Avrupalı tacirlerin geldiği büyük bir ticarî liman kenti haline dönüştü. XVII. yüzyıl sonunda İran ipeği ve Ankara'dan İzmir'e getirilen tiftik ipliği ve yün ihracatı, şehrin en önemli gelir kaynakları arasında

---

⁴²⁶ Tabakoğlu, s. 250.

⁴²⁷ Tabakoğlu, s. 251.

⁴²⁸ Faroqhi, Suraiya, Krizler ve Değişim, s. 627.

⁴²⁹ Faroqhi, Suraiya, Krizler ve Değişim, s. 634-635.

yer alıyordu. İpek ve yünün yanı sıra bölgenin yerel ürünlerinin de İzmir'in ihracatında önemli yeri vardı. XVII. yüzyılın başlarında İzmir'e gelen birçok seyyah, bölgenin ticaretinin canlılığından bahsetmektedir. Seyyahlar, tahıl, pamuk, mazı, anason, deri, balmumu, halı gibi pek çok ürünün, İzmir'de bol miktarda bulunduğunu anlatırlar.⁴³⁰ XVII. yüzyılda, İzmir'de en etkin tüccar grubu Fransızlardı. Fransızların dışında Hollandalılar, İngilizler ve Venedikliler de İzmir ticaretinden paylarını alıyordu.⁴³¹

Selanik, Osmanlı Devleti'nin önemli uluslararası limanlarından biriydi. Bu önemini XVIII. yüzyıla kadar giderek arttırdı ve İzmir'den sonra ikinci önemli liman konumuna yükseldi. Fransız tacirlerin, Selanik pazarında önemli bir etkisi bulunuyordu. Fransızlar tüm bölgeden ürün almakla kalmıyor aynı zamanda Ege kıyılarından kaçak buğday yüklüyorlardı. Selanik'in ithal ürünlerinin başında pamuklu kumaşlar, saat, ayna, pencere camı ve kırtasiye gibi Avrupa ürünleri geliyordu. İhraç ürünlerinin başında pamuk ve tütün bulunuyordu. Bunların yanı sıra yün, deri, ham ipek, balmumu gibi ürünler, önemli ihraç kalemleri arasında yer alıyordu.⁴³²

Kahire, Osmanlı dış ticaretindeki önemini her zaman korudu. Şehir, kahve transit ticaretinin merkezi konumundaydı. 1697'de Mısır'a ithal edilen 32000-40000 ferde (4096-5120 ton) kahvenin 15 ila 20 bin ferdesi, İstanbul başta olmak üzere diğer Osmanlı şehirlerine gönderilmişti.⁴³³ Kahvenin yanı sıra Kızıldeniz yoluyla gelen Doğu baharatı, Mısır'dan Avrupa limanlarına özellikle de Fransa limanlarına gitmeye devam etti. Kahve ve baharat ticareti, XVIII. yüzyılda dahil varlığını koruyordu.⁴³⁴ Osmanlı'nın Kuzey Afrika eyaletlerinden Tunus, Avrupa'ya buğday ihracatı yapılan bölgeler arasındaydı. Özellikle İspanyollar, Tunus'tan buğday ithal ediyorlardı. XVII. yüzyılda ihracatını arttıran Tunus'ta bir başka önemli ihraç ürünü zeytinyağıydı. Bu yüzyılda tahıl ve zeytin, Tunus beylerbeyileri için önemli bir gelir kaynağıydı.⁴³⁵

XVII. yüzyılın başlarından itibaren transit ticaret Hint ve Atlantik okyanuslarına kaymaya başladı. Bu durum Suriye ve İran üzerinden gelen kervan

---

⁴³⁰ Goffman, Daniel, **İzmir ve Levanten Dünya**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s. 47.

⁴³¹ Goffman, s. 49.

⁴³² McGowan, Bruce, "Âyanlar Çağı, 1699-1812", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Halil İnalçık, Donald Quataert (Edt.) içinde (759-884), C. 2, İstanbul: Eren Yayıncılık 2004, s. 8860-861.

⁴³³ Faroqi, Suraiya, Krizler ve Değişim, s. 636.

⁴³⁴ McGowan, s. 856.

⁴³⁵ Faroqi, Suraiya, Krizler ve Değişim, s. 638.

ticaretine büyük darbe vurdu. Transit ticaretin önemli olduğu Anadolu şehirleri bu gelişmeden olumsuz etkilendi.⁴³⁶ Fakat bu gelişmeler, Osmanlı dış ticaretini büyük bir krize sokmadı. Dış ticaret, transit ticaretteki daralmaya rağmen canlılığını korudu. XVII. yüzyılda, İngiliz, Hollanda ve Fransız tacirler, Osmanlı pazarlarında rekabet ediyorlardı. XVIII. yüzyılda gerçekleşen Fransız devrimine kadar Marsilya, Doğu Akdeniz ticaretine yönelen en büyük Avrupa limanıydı.⁴³⁷

XVI.-XVIII. yüzyıllar boyunca, Osmanlı Devleti, dış ticaret açığı vermemiştir. Ülkenin ihracatı, her zaman ithalatına göre fazlaydı. Bu nedenle de Avrupa devletleri, aradaki farkı nakit olarak kapatmak zorunda kalıyordu. XVIII. yüzyılda dahi, Osmanlı topraklarında bol miktarda yabancı para kullanılması buna delil teşkil etmektedir. XVIII. yüzyılın başlarında ziraî ve sınai malların üretim ve ihracatında önemli düzeylerde artış meydana geldi. Daha önceleri yasak olan hububat ihracatı, bu yüzyılın başlarından itibaren dönem denem getirilen yasaklar olmakla birlikte, serbest bırakıldı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Osmanlı ekonomisinde daralma meydana gelmeye başladı. Üretimde ortaya çıkan düşüşler başta buğday olmak üzere birçok hammadde ve mamül maddenin ihracatına yasak getirilmesine neden oldu.⁴³⁸

B. İKTİSADÎ POLİTİKALAR

XVI.-XVIII. yüzyıllar, Osmanlı klasik dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu asırlarda Osmanlıların uyguladığı iktisadî politikalar, aynı dönemin Avrupa ülkelerinin politikalarıyla bazı farklılıklar gösteriyordu. 1500-1800 yılları arasında, Avrupa'da genel olarak merkantilist iktisat politikalarının uygulandığı kabul edilmektedir. Her ne kadar aynı anda ve tüm devletlerde tek bir sistem uygulanmasa da dönemin gelişmekte olan Avrupa ülkelerinin temelini, merkantilist politikalar oluşturuyordu. Merkantilistler daha çok toplumun ve devletin zenginliğinin nasıl arttırılacağı sorusu üzerinde durmuşlardır. Merkantilizmin etkili olduğu XVI. ve XIX. yüzyıllar arasında bir devletin gücü, savaflara karşı uzun süre dayanabilmesi, yeni fetihler gerçekleştirebilmesi ve sömürgelere sahip olmasıyla ölçülmekteydi. Feodal yapıların yıkılmasıyla ortaya çıkan merkezi devletlerin, savafları kazanabilmek için güçlü ordular kurması gerekiyordu.

⁴³⁶ Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi, s. 162.

⁴³⁷ Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi, s. 163.

⁴³⁸ Tabakoğlu, s. 253.

Bunun içinde devletin güçlü bir hazineye sahip olması gerekmektedir. Devletin birinci amacı hazinesinin büyümesiydi. Bu da ihracatın, ithalata oranla daha yüksek değerde olmasını gerektiriyordu. İhracatın artırılması, ticaretin gelişmesine bağlıydı. Ticaretin sürdürülebilmesi ise, askeri güce ve donanmaya bağlıydı. Ticaret kesimi ve devletin çıkarlarının uyuşması, tüccar ve devlet işbirliğini doğurdu. Ekonomik yapının güçlülüğünü, devletin gücünde gören merkantilist sistem böylece ortaya çıkmış oldu. Merkantilizmde ticaret dengesi, hem ekonomik güçle hem de politik güçle alakalıydı. Child bu ilişkiyi, **“Dış ticaret zenginlik, zenginlik kuvvet ve kuvvet de ticaretimizi ve dinimizi korur”** diyerek açıklamaktadır.⁴³⁹

Gerçi burada İspanyol merkantilizmini diğerlerinden ayırmak gerekiyor. İspanya’da merkantilizm, kıymetli maden stoğunun arttırılmasına yönelik bir politika olarak ortaya çıkmıştır. XVI. yüzyılda, büyük bir dünya imparatorluğuna sahip olmakla birlikte İspanya, dışardan mamul madde satın alan ve hammadde satan bir ülke konumundaydı. Üstelik başta buğday olmak üzere birçok temel maddede dışa bağımlıydı. Kolonilerle ticarete tekeli elinde bulunduran İspanya’nın, onların mamül madde taleplerini de karşılaması gerekiyordu. İspanyol sanayiinin tek başına bu talebe cevap vermesi mümkün değildi. Öte yandan Alçak Ülkelerde olduğu gibi geniş İspanyol topraklarında ortaya çıkan isyanları bastırmak ve başta Osmanlılar olmak üzere güçlü rakiplerle başa çıkabilmek için kuvvetli bir ordu ve donanmaya sahip olmak gerekiyordu. İspanya tüm bu dönemler boyunca, sömürgelerinden elde ettiği ve tekel hakkını elinde bulundurduğu kıymetli madenlerle dış ticaret açığını kapatmaya çalıştı. Aynı zamanda ülkeden kıymetli maden çıkışlarını lisansa bağlayarak sınırlandırmak istedi. Fakat İspanya, bu amacına ulaşamamıştır. Kıymetli madenlerin bol miktarda varlığına rağmen ülke istenilen refaha kavuşamadı. Tarım, ticaret ve sanayi üretiminin talebi karşılayacak şekilde arttırılamaması, kıymetli madenlerin mal aramak üzere tekrar ülke dışına kaçışına neden oldu.

Osmanlı Devleti’nin, dönemin Avrupa devletlerinin merkantilist iktisat politikaları ile zıtlık içeren, iktisadî politikalarını anlamlandırabilmek için Osmanlı zihniyetini besleyen kökenlere bakmamız gerekiyor. Osmanlı düşünce sisteminin İslam’ın temel kaynaklarından beslendiği hususunda şüphe yoktur. İslam, iktisadî alanı

---

⁴³⁹ Savaş, Vural, **İktisatın Tarihi**, 4. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000, 139.

muamelat fikhî içerisinde ele almaktadır. İslam'da muamelat alanına giren hükümlerin, bir kısmının zamanın değişmesine bağlı olarak değişmeyen sabit hükümler özelliği taşıırken, diğer bir kısmının ise zamanın değişmesiyle değişebilen esnek hükümler olduğu bilinmektedir. Örneğin, faiz, hile ve ihtikâr gibi konularla ilgili hükümler sabit olup, zamanın değişmesine bağlı olarak değişmeyen hükümler arasında yer alırken, iktisadî kurumları ve piyasaları düzenleme araçları zamanla değişime uğramaktadır. İktisadî konuların muamelat fikhinin içerisinde dahil olması ve değişmez hususlarının dışında toplumların ihtiyaç ve tecrübelerine göre değişen geniş bir yapıya sahip olması, farklı toplumların tecrübe ve birikimlerinden yararlanma imkânı tanımıştır. Ekonomik ilişkileri insan toplumlarının devamlılığı için zaruri gören İslam, bu alanda toplumsal düzeni sağlayacak sınırları çizmiş, temel ilkeleri belirlemiştir. Değişmez sabit çerçevenin içerisinde topluma geniş bir alan bırakmıştır. Hz. Peygamberden sonra çok kısa bir dönemde, İslam'ın hâkimiyet alanı Çin'den, İber yarımadasına kadar; Kafkaslar'dan Afrika'nın derinliklerine kadar yayılmıştı. Böylesine geniş bir coğrafyada farklı kültürler, devlet ve ekonomi sistemleri ile karşılaşan Müslümanlar, ele geçirdikleri bölgelerin geçmiş tecrübe ve birikimlerini, kendi temel prensiplerine göre ele alarak değerlendirdiler. Böylece tarihi süreçte sürekli gelişip olgunlaşan, siyasî, idarî, iktisadî ve kültürel kurumlarıyla, İslamî bir devlet geleneği ortaya çıktı.

Osmanlılar, Hz. Peygamber'den itibaren oluşmaya başlayan İslamî devlet geleneğinin mirasçısı oldu. Klasik dönem içerisinde devlet, belirli kurullarla birbirlerine bağlanan insanlar topluluğu olarak değerlendirilmekte ve insanlar gibi canlı bir organizmaya benzetilmektedir. Klasik dönemde, insan vücudunun, dört unsurun karışımından meydana geldiği, duygu ve güç vasıtasıyla kendini yönetmeyi başardığı kabul edilmektedir. İnsan vücudunu meydana getiren dört unsur; kan, balgam, safra* ve sevdadır*. Toplumunu meydana getiren dört unsur olan ulema, asker, tüccar ve reaya insan vücudunu meydana getiren dört unsura benzetilmektedir. Ulema, bedende en önemli unsur olan kana eş değerdedir.⁴⁴⁰ Asker, balgam; tüccar, safra; reaya ise, sevdâ konumundadır. Dört maddenin insan varlığını sağlamaları gibi, toplumu meydana getiren dört unsurun da birlikte yaşamak zorunda olması nedeniyle birbirinden

* **Safra:** Öd kesesinde bulunan sarımtırak sıvı.

* **Sevda:** Karaciğerin çıkardığı bir tür salgı olup sindirim işine yarar. Tadı acıdır. Sarımtırak yahut yeşil renktedir.

⁴⁴⁰ Katip Çelebi, s. 23.

yararlanması toplum düzenini ve devlet yapısını meydana getirir. Vücut yapısının bozulmaması bu dört unsurun karışımının dengeli olmasını gerektirir. Eğer nicelik ve nitelik bakımından biri fonksiyonunu yitirir veya aşırılaşırsa, ya dışarı atılması ya da iyileştirilmesi gerekir.

Devletin iktisat politikalarının, devleti meydana getiren tüm gruplar arasında dengeyi sağlaması gerekmektedir. Devletin bekası bu dengenin korunmasına bağlıdır. Osmanlılar, geçmiş mirasın yönlendirmesiyle tüm bu unsurlar arasında sağlam bir denge kuracak iktisadî sistem oluşturmaya çalışmışlardır. Uzun süre Osmanlı arşivlerinde sürdürdüğü çalışmaların birikimi ile Mehmet Genç, Osmanlı Devleti'nin çağının merkantilist politikalarından ayrılan iktisat politikalarını üç temel esasa dayandırıyor: İaşe (provizyonizm), fiskalizm ve gelenekçilik ilkeleri.⁴⁴¹

Bu üç esasın ilki olan iaşe ilkesi, piyasada mal arzının mümkün olan en yüksek düzeyde tutulmasını, böylece üretilen mal ve hizmetlerin bol, kaliteli ve ucuz olmasını hedeflemektedir. Üretimde verimliliğin düşük, teknolojinin geri, ulaştırmanın zor ve pahalı olduğu bir dönemde devlet faaliyetlerinin aksamadan yürütülebilmesi, iaşe ilkesini zorunlu kılıyordu. Osmanlı iktisat politikalarının en önemlisi olan iaşeciliği uygulamak için devlet, ekonomi üzerinde sıkı bir müdahalecilik uyguluyordu. Böylece ekonomide mal arzının bol, kalitenin yüksek ve fiyatın düşük olmasını sağlıyordu.⁴⁴²

Tarım kesiminde uygulanan çiftthane sistemi ve esnaf örgütlenmesinde uygulanan lonca sistemi iaşe ilkesinin gereklerini yerine getirmeye hizmet ediyordu. Orta ölçekli zirai işletmeler olan çiftliklerde elde edilen ürün öncelikli olarak üretildiği bölgenin ki, Osmanlı'da bunlar şehir veya kasaba ve etrafındaki köylerden meydana gelen kazalardı, ihtiyaçlarını karşılamakta kullanılırdı. Kazanın ihtiyacını karşılamadan başka yerlere çıkartılamazdı. Tarım kesiminin ürettiği gıda maddelerini satmak, hammaddeleri işlemek ve sonrasında satışa sunmak öncelikle o kaza esnafının tekelindeydi. Esnaf işletmelerinde de orta ölçekli işletme esas alınmıştı. Kazanın ihtiyaçları karşılandıktan sonra ortaya çıkan ürün fazlası başta İstanbul olmak üzere diğer bölgelere sevk edilirdi. İhracata ancak yurt içi ihtiyaçlar karşılandıktan sonra fazla mal kaldığı durumlarda izin verilirdi. İhracatın aksine ithalat ise tamamen serbest

---

⁴⁴¹ Genç, s. 66.

⁴⁴² Genç, s. 46.

birakılmıştı. İhracat yasakları ve ithalata izin veren uygulamalarla ülke sınırları içerisinde her ürünün bol miktarda ve ucuz olarak bulunması temin edilmiş oluyordu.

İktisat politikalarının dayandığı ikinci ilke gelenekçilikti. Gelenekçilik ilkesi, sosyal ve iktisadî ilişkilerde ortaya çıkan dengeleri muhafaza etme, değişme eğilimlerini engelleme ve herhangi bir değişim ortaya çıktığı takdirde eskiye dönerek dengeyi sağlayabilmek için değişimi ortadan kaldırma olarak tarif edilmektedir.⁴⁴³ Teknolojik gelişmelerin sınırlı olduğu bu dönemde, üretim mekanizması hassas dengeler üzerine kurulmuştu. Üretimin dayandığı dengenin bozulması, tüm sistemin altüst olmasına sebep olabilirdi. Üretimde meydana gelecek bir düşüş veya tüketimde ortaya çıkacak artış, mevcut koşullar içerisinde bir kıtlığa sebep olabilirdi. Gelenekçilik ilkesi, üretim mekanizmasında bozulmaya sebep olacak değişikliklerin ortaya çıkmasını engellemeyi amaçlıyordu. Gelenek, tüketim ve üretimi kontrol altında tutarak dengenin bozulmasını engelliyordu. Lüks tüketimin sınırlandırılması, esnaf örgütlerinin işçi ve dükkân sayılarını sınırlandırması, ziraî işletmelerin büyüklüğünün belirli bir düzeyde tutulması, tarım alanlarının terkedilerek şehirlere göçün önlenmesi, bu amaçlarla ortaya konulmuş önlemlerdi. ⁴⁴⁴ Devletin bunalıma girdiği, iktisadî hayatın problemlerinin arttığı dönemlerde sunulan çözümler gelenekçilik ilkesi çerçevesinde olmuştur. Buna göre bozulmanın en önemli nedeni *kadîm* gelenekten ayrılmaktır. *Zira Kunun-ı Kadîm*, asırların tecrübe ve birikimiyle oluşmuş mutlak doğruyu temsil etmektedir. *Kadîm* anlayışa göre devletler de tıpkı insanlar gibidirler. Nasıl ki insan sağlığını bozan bir takım etkenler bulunuyorsa devletin işleyişini bozan bazı etkenler de bulunmaktadır. Sistemin düzenli çalışabilmesi için vücudun azalarının denge içerisinde, birbirlerine uyumla çalıştıkları gibi devlet mekanizmasının da aynı suretle çalışması gerekmektedir.

İktisadî politikaların dayandığı üçüncü ilkeyi ise fiskalizm oluşturuyordu. Fiskalizm, hazineye ait gelirleri en yüksek düzeye çıkarmak ve ulaştığı seviyenin altına indirmemek demektir. Gelirleri arttırmanın mümkün olmadığı durumlarda ise harcamaların kısılması, bir başka fiskal politikadır. Çünkü harcamaların kısılması, gelir arttırımına benzer bir etki ortaya çıkaracaktır.⁴⁴⁵ XVII. yüzyıl lâyiha yazarlarından Kâtip Çelebi, döneminde devletin farklı problemlerine çözümler sunduğu risalesinde, malî

---

⁴⁴³ Genç, s. 48.

⁴⁴⁴ Genç, s. 49.

⁴⁴⁵ Genç, s. 50.

bunalımın çözüm için, gelirleri arttırma imkânı olmaması nedeniyle, giderlerin azaltılması gerektiğini belirtiyor. Böylece giderin düşürülmesini fiskal bir öneri olarak ortaya koyuyor:

Giderin yok edilmesine çare olarak da; dairelerde yersiz harcamaları azaltıp, sonra her biri hazinenin direği olan birkaç bölümde, işin ehli, dindar ve dürüst kişileri görevlendirmektedir. Bu yolla bir iki yılda gider fazlalığından doğan sıkıntı da önlenmiş olur.⁴⁴⁶

Osmanlı iktisat politikalarının dayandığı bu üç temel esas, devletin öncelik ve hedeflerinin teorik çerçevesini sunmaktadır. Bu teorik çerçeveden Osmanlı Devleti'nin ekonomi üzerinde katı bir müdahalecilik anlayışı olduğu, tüm iktisadî alanların devletin denetimi altında olduğu düşüncesi ortaya çıkıyor. Bununla birlikte, ekonominin içerisinde bulunduğu mevcut şartlar nedeniyle uygulamada karşılaşılan güçlükler, her zaman bu teorik amaçlara ulaşılmasına hizmet etmemekteydi. Dönemin koşulları içerisinde devletin kaynakların etkin kullanımını sağlaması ve tüm piyasaları denetim altında tutabilmesi zordu. Mevcut koşulların oluşturduğu zorluklar devletin piyasalara müdahale şeklini değiştirdi, daha esnek ve seçici müdahale anlayışı ortaya çıktı.⁴⁴⁷

Sistemde ortaya çıkan aksaklıklara karşı devletin geliştirdiği çözümleri değişik örnekler üzerinden görmek mümkündür. Osmanlı üretim sisteminin esasını oluşturan ve orta büyüklükte işletmelerden oluşan dirlik sistemi, XVII. Yüzyılda görülen güvensizlik ortamında bozulma gösteriyordu. Güvenlik kaygıları, bu ihtiyacı karşılayan bölge ileri gelenleri konumundaki âyânları güçlendirdi. Âyânlar, kanunen yasak olmasına rağmen reyanın topraklarını satın alarak ve mîrî topraklara el koyarak büyük çiftlikler kurma yoluna gittiler. Köylü ise âyâna sığınarak güvenliğini sağlamış oluyordu. Devlet, başlangıçta bu duruma karşı çıksa da sonuçta durumu kabullenmek zorunda kalmaktaydı.⁴⁴⁸ XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ortaya çıkan büyük üreticilerin oranı yine de normal sistem içerisinde düşük kalmıştır. Tarım kesiminde ağırlıklı olarak küçük işletmecilik varlığını devam ettirmiştir. Dirlik sisteminin bozulmasında, merkezi ordunun öneminin artmasının da etkisi olmuştur. Tımar topraklarının mukataalara dönüştürülerek vergilerinin iltizam yoluyla toplanmaya başlanması, köylünün üzerindeki malî yükü arttırıyordu. Peşin ödedikleri vergiyi fazlasıyla toplayabilme

⁴⁴⁶ Kâtip Çelebi, s. 33.

⁴⁴⁷ Pamuk, Şevket, **Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 23.

⁴⁴⁸ Tabakoğlu, s. 148.

amacını güden mültezimler, reayaya karşı baskı uyguluyordu. Bu da köylerin terk edilerek şehirlere ya da devlet denetiminin ve eşkiya baskısının olmadığı daha yüksek yerlere göç edilmesine neden oluyordu.⁴⁴⁹ Köylerden şehirlere doğru gerçekleşen göç, tarımsal üretimin düşmesinin yanında şehirde esnaf sisteminin de bozulmasına neden oluyordu. XVIII. yüzyılda, İstanbul'a doğru gerçekleşen göç, kiracılık ve gecekondulaşmaya neden oldu. İşportacılık olayının ortaya çıkması, esnafın geçim imkânlarının daralmasına yol açtı. 1730 yılında gerçekleşen Patrona Halil isyanında göçlerin önemli etkisi vardır. Nüfus artışı nedeniyle artan talep, fiyatları yükseltiyor, kadrolu esnafın geçim imkânları, yeni gelenlerin kendilerine rakip olması nedeniyle daralıyordu.⁴⁵⁰

Özellikle de fiyat artışları döneminde, Osmanlı sınırlarından Avrupa ülkelerine doğru büyük ölçüde mal kaçakçılığı yapılıyordu. Avrupa'da fiyatların Osmanlı piyasasına göre daha yüksek olması, yabancı tüccarın iç piyasanın çok üzerinde ödeme yaparak başta buğday olmak üzere pek çok ürünü kaçak yollarla ülkelere götürmelerine neden oluyordu. Batı Anadolu kıyılarında çok sayıda yabancı tacirler tahıl, meyve, dokuma gibi birçok ürünü kaçak yollarla satın alıyordu. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren kaçakçılık çok büyük boyutlara ulaşmaya başladı. Avrupa piyasalarında fiyatların Osmanlı piyasalarına göre daha yüksek olmasının yanı sıra Avrupa'nın muhtelif bölgelerinde arda arda görülen kıtlıklar da kaçakçılığı arttırıyordu.⁴⁵¹ Kaçakçılık, yalnızca Batı Anadolu kıyıları ile sınırlı değildi. Batıya ulaşımın elverişli olduğu bir çok bölgeden yapılıyordu. Kaçakçılık, ülke içerisinde gıda ve hammadde kıtlığına, fiyat artışlarına yol açmaktaydı. Kaçakçılığa karşı ağır cezalar belirlense de iç ve dış piyasalar arasındaki fiyat farkı nedeniyle önlenemiyordu. Mal kaçakçılığının dışında bir başka sorun da doğuya kıymetli maden kaçıydı. Doğuda kıymetli maden fiyatlarının daha yüksek olması, Osmanlıdan buralara doğru kıymetli madenlerin kaçışına neden oluyordu. Para basımında kullanılan altın ve gümüşün dışarı çıkması istenmeyen bir durum olmakla birlikte kaçışına engel olunamıyordu.

İncelediğimiz bu üç yüz yıllık dönemde, karşılaşılan sorunlara getirilen çözümler, hiç değişmemiş, hep aynı klasik sistem içerisinde kalmıştır. Devlet,

---

⁴⁴⁹ Kâtip Çelebi, s. 24.

⁴⁵⁰ Tabakoğlu, s. 159.

⁴⁵¹ Goffman, s. 31.

bunalımların çözümünü, *Kunun-ı Kadîm*'de aramıştır. Sonuç olarak Osmanlılar, gerektiğinde belirli ölçülerde esnek davranarak, geleneksel sistemi uygulamakta başarılı olmuşlardır.⁴⁵² Karşılaştıkları sorunları, klasik sistem içerisinde çözmüşlerdir.

---

⁴⁵² Pamuk, Osmanlı Kurumları, s. 30.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ-İSPANYA İMPARATORLUĞU İKTİSADÎ İLİŞKİLERİ

Osmanlı ve İspanya devletleri arasında cereyan eden iktisadî münasebetler, çok yoğun olmamakla birlikte her asırda, dönemin uluslararası ve bölgesel koşulları içerisinde, kendine has bir seyir takip etti. İki devletinde cihan hâkimi olma iddiası, Akdeniz'in Doğu ve Batı ucunda yer alan bu devletleri birbirleri ile bir rekabetin içerisine soktu. Osmanlılar kendilerini İslam dünyasının hâkimi ve koruyucusu olarak telakki ettiklerinden tüm siyasî, askerî ve iktisadî teşebbüslerinde bunu göz önünde bulundurarak hareket etmişlerdir. Bir yandan elde ettikleri topraklarda düzeni sağlamaya, sosyal ve iktisadî hayatın dengeli bir biçimde sürekliliğini korumaya çalışırken diğer taraftan da yeni alanlara doğru genişlemeye çalışmışlardır. Osmanlı Devleti'nin doğuda ve batıda genişlemesi, sadece yeni topraklar ele geçirme kaygısı ile olmamıştır. Yayılmalarında siyasî ve dinî kaygılarla birlikte, iktisadî hedeflere de yer vermişlerdir. İlerlemelerini, iktisadî olarak kendilerine en yüksek kazancı sağlayacak ve sahip oldukları zenginliklerini korumalarına olanak tanyacak yerlere doğru sürdürmüşlerdir. Osmanlı fetihlerinin yönüne bakıldığında bu amaçlar rahatlıkla görülmektedir. Osmanlı ilerlemesi, dönemin önemli ticaret merkezleri, yolları ve limanlarına doğru gerçekleşmiştir.

XVI. yüzyılın başlarında İberya yarımadasında bütünlüğünü sağlayan İspanyol Krallığı, V. Carlos'un Roma-Germen imparatoru ilan edilmesiyle Katolikliğin savunucusu olarak ve dünya imparatorluğu kurma arzusuyla fetih hareketlerine girişti. İspanyolların fetih hareketlerinde temel güdü, doğunun sunduğu hazinelere ve kıymetli mallara ulaşmaktı. Gerçekte Avrupa toplumlarını coğrafi keşiflere yönlendiren saik de bu oldu. İspanyollar, o dönemde Amerikan hazinelerinin önemi henüz ortaya çıkmadığından, Akdeniz'de egemenlik kurarak doğu ve batı arasındaki ticarî trafiği kontrol etme mücadelesine giriştiler. Bir taraftan irsiyet yoluyla elde ettikleri topraklar sayesinde Akdeniz'in Avrupa kıyıları ve adalarında tutunmaya çalışırken diğer taraftan Kuzey Afrika kıyılarında, kendilerini Akdeniz hâkimiyetine ve Afrika'nın altınlarına

ulaştıracak üsler kurmaya çabalıyorlardı. Böylece Doğu Akdeniz'e ulaşarak, doğudan gelen ticaret yollarında hâkimiyet kurmak istiyorlardı.

Osmanlı'nın batıya doğru ve İspanya'nın doğuya doğru ilerleyişi kısa sürede iki devleti karşı karşıya getirdi. Akdeniz'de birbirlerine rakip olarak ortaya çıkan iki taraf yoğunluğu değişmekle birlikte üç yüz yıl sürecek bir rekabetin ve mücadelenin içerisine girdiler. Bu mücadele üç asırda değişik aşamalar geçirdi. Bu aşamaları, Akdeniz çerçevesinde kalmak şartıyla, rekabetin şiddetine ve mücadelenin alanına göre üç aşamada ele alabiliriz.

Mücadelenin ilk aşaması, iki tarafın doğrudan donanma savaşlarına giriştiği ve birbirlerine üstünlük sağlamak için yoğun çaba sarf ettiği XVI. yüzyılda gerçekleşti. Bu yüzyıla, rekabet yüzyılı diyebiliriz. XVI. asırda doğrudan iktisadî münasebetler çok zayıf oldu. Arada daha çok savaşlar olması nedeniyle iki taraf tarafından da ekonomik ve ticarî ilişkiler yasaklanmaktaydı. Ticaret ancak aracı ülkelerin liman ve şehirleriyle veya kaçakçılık ve korsanlık gibi faaliyetlerle gerçekleşiyordu. İspanyolların zaman zaman, Osmanlı Devleti ile barış yapma ve doğrudan bağlantı kurma girişimleri olsa da başarısızlıkla sonuçlandı. Bu yüzyılda, İspanya ve müttefikleriyle Osmanlı Devleti arasında büyük donanma savaşlarına şahit olundu. Akdeniz'de kazanan taraf, Osmanlı oldu. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde, Osmanlı Devleti Akdeniz'de üstünlüğünü kabul ettiriyordu. Yüzyılın sonunda ise, İspanya ve müttefikleri İnebahtı'da elde ettikleri zafere rağmen, Akdeniz hâkimiyetini Osmanlıya bırakmak zorunda kalıyorlar ve bu zaferden siyasî ve iktisadî olarak yeterince yararlanamıyorlardı. Osmanlı Devleti ise sahip olduğu topraklar üzerinde yer alan ticaret bölge ve yollarında güvenliği artırma çabasına girdi. Devlet, yaptığı antlaşmalar ve verdiği ahidnâmelerle ekonomik faaliyetlerin sürekliliğini sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda rakiplerine karşı müttefikler kazanmış oluyordu.

XVII. yüzyılda İspanya, Akdeniz'de rekabetin zorluğu karşısında buradan çekilerek ağırlığını Amerika'da bulunan sömürgeleri ile ticarete ve Atlantik'te güvenliği sağlamaya verdi. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Yeni Dünya'dan gelen kıymetli madenlerin çok yüksek düzeylere ulaşması bu yolu kârlı hale getirmişti. Öte yandan Atlantik ticaretinin kazandığı önem ve kıymetli madenlerin miktarında ortaya çıkan artış, okyanusta yeni rakipler ortaya çıkmasına neden oldu. Alçak Ülkeler'de süren

isyanlar da İspanya için maliyetli oluyordu. İspanya, birçok cephede birden mücadele etmenin zorluğu ve Akdeniz'deki rakibinin güçlü olması nedeniyle, XVII. yüzyılda Atlantik ticaretine ve Alçak Ülkelerde hâkimiyetini sağlamlaştırmaya ağırlık verdi.

XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti için içerde ortaya çıkan isyanların bastırılması ve doğuda İran'la olan savaşlarla geçti. Osmanlılar, bu asırda geleneksel ticaret yolları üzerinde güvenliğin sağlanmasına ve buraların kontrolünün kaybedilmemesine büyük çaba sarf ettiler. Bu yollar üzerinde istikrarlı olarak ticaretin devam etmesi, Osmanlı ekonomisi için büyük öneme sahipti. Osmanlılar, çabalarında büyük ölçüde başarılı oldular. Doğu ve Batı arasında ticaret yüzyıl boyunca sürekliliğini korudu.

XVII. yüzyılda Osmanlı ve İspanya arasında doğrudan savaş gerçekleşmedi. XVI. yüzyılın sonunda yapılan ateşkes, barış antlaşmasına dönüşmemekle birlikte varlığını korudu. İspanya'nın Akdeniz'i terk etmesi, Osmanlı'nın da iç meseleler ve İran üzerine yoğunlaşması nedeniyle mücadele Cezayir, Tunus, Trablus gibi garp ocakları üzerinden sürdü. Bu asırda garp ocakları üzerinden yapılan korsanlık faaliyetleri, İspanya'ya büyük iktisadî kayıplar yaşattı. Garp ocaklarının faaliyetleri, Atlantik'e kadar uzanmakta ve Amerika kıtasından gelen gümüş konvoylarını dahi hedef almaktaydı. İki ülke arasında iktisadî ilişkiler bir önceki yüzyılda olduğu gibi ağırlıkla dolaylı yollardan devam etti. İspanya'nın barış girişimleri, Osmanlı'nın sıcak bakmasına rağmen başarısızlıkla sonuçlandı. Bununla birlikte ticarî faaliyetler iki taraf arasında, aracılarda da olsa varlığını sürdürdü.

İki taraf arasında üçüncü aşamaya XVIII. yüzyılda girildi. Bu asırda tüm dünyada giderek dengeler değişmekte ve ortaya yeni güçler çıkmaktaydı. İspanya'nın Atlantik'teki rakipleri giderek güçlenmekteydiler. Artık Amerika'dan eskisi kadar bol miktarda hazine gelmiyordu, gelenlerin de maliyeti yükselmişti. Öte yandan İspanya, hanedan değişikliği sonucu Avrupa'daki birçok toprağından vazgeçmek zorunda kalıyordu. Yeni şartlar İspanya'nın Akdeniz ülkeleriyle, özellikle de İslam dünyası ile ticaretini geliştirmesini gerektiriyordu. Böylece XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İspanya, Osmanlı Devleti ile bir barış antlaşması yapma çabalarına hız verdi. Uzun süren çabalar sonunda iki taraf arasında 1782'de barış ve ticaret antlaşması yapıldı. Böylece yaklaşık üç yüz yıldır devam eden mücadeleye son verilmiş oldu. Barış ve ticaret antlaşması her ne kadar iki taraf arasında ekonomik ilişkilerin çok hızlı

gelişmesini sağlamasa da uzun süredir devam eden mücadeleyi sonlandırması bakımından önemlidir.

XVIII. yüzyılın sonunda barış ve ticaret antlaşması yapılana kadar Osmanlı ve İspanya arasında ticaret, aracı ülke ve limanlar kanalıyla devam ediyordu. Ticaretin aracılar vasıtasıyla yapılması ve ateşkes dönemlerinde dahi münasebetlerin çok zayıf olması nedeniyle taraflar arasında gerçekleşen mübadelenin hacmini tespit etmek ve somut verilere ulaşmak imkânsız görünmektedir. Barış antlaşmasına kadar olan dönem için somut verilerden ziyade ticaretin sürekliliğini kanıtlayan deliller mevcuttur. Şehir tarihleri, gümrük kayıtları, yasaklama veya tam tersi serbestlik getiren kanunlar, korsanlık ve kaçakçılıkla ilgili belgeler ve aracı limanlardan gelen ürünlerin menşei ile ilgili kanıtlar, Akdeniz'in iki ucunda ticarî ilişkilerin varlığını ve bunun büyük bir yekûn tuttuğunu ortaya koymaktadır. Ama bu ticaretin hacmi ile ilgili bir veri sunmamaktadır.

Osmanlı ve İspanya arasında doğrudan ticarî ilişkilerin kurulamamasında yasakların rolü önemlidir. İspanyol tarih belgeleri içerisinde, İslam dünyası ve Osmanlı ile ticareti yasaklayan çok sayıda belge bulunmaktadır.⁴⁵³ Bu yasakların nedenleri arasında, Müslüman ülkelerle gerçekleşen savaşlar nedeniyle politik sebepler, düşmanın limanlara yanaşarak ordunun hazırlıkları hakkında bilgi almaması için stratejik sebepler, temel gıda maddelerinin ve kıymetli madenlerin çıkışını engelleme gibi iktisadî sebepler bulunmaktaydı.⁴⁵⁴ Getirilen yasaklar, iki taraf arasında ticareti sınırlandırsa da tümüyle engelleyemiyordu. Sıkı denetim ve kontrol altında da olsa ticaret devam ediyordu. Yasakların şiddeti, bölgeden bölgeye değiştiği için tacirler, denetimlerin ve baskıların sıklaştığı limanlardan, serbestliğin devam ettiği limanlara giderek faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Örneğin 1530 yılında, Barbaros'un hâkimiyetinde olan Cezayir'le ticaret yasaklanınca büyük baskı altında kalan Malagalı tacirler, Velez, Marbella ve Gibraltar gibi daha serbest bölgelere ve limanlara giderek ticaretlerini sürdürdü.⁴⁵⁵ Yasakların istenilen amacı yerine getirememesi ve Doğu'nun mallarına duyulan ihtiyaç nedeniyle İspanyol idaresinin aldığı kararlar, ticarete sürekli bir açık kapı bırakıyordu.

---

⁴⁵³ Corrales, Eloy Martin, "El comercio de España con los países musulmanes del Mediterráneo (1492-1782)", **Relazioni economiche tra Europa e mondo islámico, secc. XIII-XVIII**, Simonetta Cavaciocchi (ed.) içerisinde (485-510), Le Monnier, 2007, s. 485.

⁴⁵⁴ Corrales, , El comercio de España con, s. 486.

⁴⁵⁵ Bejarano Robles, Francisco, "Reanudacion Del Comercio De Malaga Con Africa Bajo Los Reyes Catolicos", **Homenaje a Guillermo Guastavino** içinde (429-441), Madrid Asociacion Nacional de Bibliotecarios Archiveros y Arqueologos, 1974, s. 440-441.

Krallık veya yetkililer, belirli şehir, kurum ve tacirlere, ticaret lisansı verme hakkını sürekli ellerinde tutmaktaydı. Kaçakçılığın ve casusluğun önlenmesi amacıyla alınan sıkı denetimler altında ticaret sürüyordu.⁴⁵⁶

Osmanlı Devleti, gayrimüslimlerle ticareti tamamen yasaklamıyordu. Dış ticarete getirdiği düzenlemelerle onun sürekliliğini sağlıyordu. Osmanlı Devleti'nin iktisat politikası, mal arzının sürekliliğinin sağlanarak kıtlıkların önlenmesine dayanıyordu. Gümrüklerden alınan vergiler ise gelirler arasında önemli bir yere sahipti. Devlet, diğer ülkelerle ticareti ahidnâmeler yoluyla düzenlemekteydi. Kendisine ahidnâme verilen ülkeler Osmanlı sınırlarında serbestçe ticaret yapma hakkı elde ediyorlardı. Ahidnâme verilmeyen ve kendileri ile savaş halinde bulunan devletler, Osmanlı Devleti ile ticaretlerini ahidnâme almış devletler üzerinden yürütebilmekteydiler. Fransa'ya verilen ahidnâmede İngiltere, Portekiz, İspanya, gibi Avrupa devletlerinin, Fransız bayrağı altında ticaret yapmalarına izin verilmesi buna örnek olarak verilebilir. Ahidnâmeler, Osmanlı devletinin her halükarda ticaretin sürekliliğini sağlamaya çalıştığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu imtiyazlar sayesinde dış ticaretin devam etmesi, iktisadî hayata canlılık kazandırılmaktaydı.⁴⁵⁷ Devletin ticaretine yasak koyduğu ürünler, temel gıda maddesi olan hububat, ordunun ve donanmanın temel ihtiyacını karşılayan pamuk, pamuk ipliği, sahtiyan gibi hammaddeler⁴⁵⁸ ve silah, barut gibi harp levazimatından oluşuyordu. Ancak özellikle mahsulün bol olduğu dönemlerde bazı gıda ürünlerine uygulanan yasaklar gevşetilebilmekteydi. Hiç şüphesiz İspanya gemileri, imtiyazlı devletlerin bayrağı altında Osmanlı Devleti ile ticaretini sürdürebilme hakkına sahipti. İspanya harbî devlet olmasına ve Osmanlı sınırlarında doğrudan ticaret yapmasının yasak olmasına rağmen, ticaret için gelenlere kolaylık sağlandığı görülebiliyordu. Mühimme defterlerinde geçen bir belgede İspanyol topraklarından gelen ve kendilerini Venedikli diye tanıtan Napolili tüccarlara, ticaret yapmak amacıyla olduklarından zorluk çıkartılmamasının bildirilmesi buna örnek olarak gösterilebilir.⁴⁵⁹

---

⁴⁵⁶ Robles, s. 440.

⁴⁵⁷ Kütükoğlu, Mübahat, "Ahidnâmeler ve Ticaret Muâhedeleri" Güler Eren (ed.), **Osmanlı** içinde (329-341), C. 3, AnkaraYeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 330.

⁴⁵⁸ Kütükoğlu, s. 330.

⁴⁵⁹ Faroqhi Suraiya, **Osmanlı Dünyasında Üretmek Pazarlamak Yaşamak**, Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 45.

Osmanlıların geleneksel ticaret yollarında güvenliği sağlamak için gösterdikleri yoğun çaba da Akdeniz’de ticaretin tüm taraflar için sürekliliğini sağladı. Portekizlilerin Afrika’nın güneyinden Hint denizine ulaşmaları ve ticaretin yönünü değiştirmeye çalışmaları üzerine Osmanlılar bu bölgeye yöneldi. Kızıldeniz’i, Portekiz tehdidinden korumayı başaran Osmanlılar, Aden (1551) ve Maskat’ı (1552) ele geçirdiler, Basra körfezine hâkim oldular.⁴⁶⁰ Öte yandan Akdeniz’de de hâkimiyet kuran Osmanlılar, geleneksel baharat yolu üzerindeki ticaretin kesintiye uğramasını önlemiş oldular. XVI. yüzyıl boyunca Akdeniz ticareti canlılığını korudu. Akdeniz’de, Osmanlı egemenliği ile birliğin sağlanması sonucu ticaret canlılık kazandı. Akdeniz Baharat ticaretinin XVI. yüzyılda öldüğü görüşü geçerliliğini yitirmiş oldu.⁴⁶¹ Baharat ticareti, özellikle 1530’lardan sonra Akdeniz’e dönüş yaptı. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Akdeniz ticareti eski önemini yeniden elde etti. Akdeniz limanları, Sevilla ve Ceneviz’den Halep ve İskenderiye’ye Amerikan gümüşünün akışını sağlamaya başladılar. Baharat ticareti ise gümüşün bol olduğu bu bölgelere yöneldi.⁴⁶²

Akdeniz’de ticaretin canlanması, Osmanlı-İspanya ticaretinin de devamını sağladı. Özellikle İspanya’nın başta baharat, bir takım ilaçlar, boyalı boyanmamış, baskılı pamuklu kumaşlar olmak üzere Osmanlı’nın çok çeşitli ürünlerinden vazgeçmesi mümkün değildi. Kuzey Afrika’nın ucuz meyveleri, tahılları, deri ve balmumu her zaman için İspanyol pazarlarında ilgi görmekteydi. Tüm bu ürünler, yarımadanın tek ürünü olan ve İslam dünyasının talep duyduğu Amerikan gümüşü karşılığında değiştiriliyordu.⁴⁶³ Çok yüksek miktarlarda gümüşün doğuya kaçıışı, İspanyol Krallığı’nı rahatsız ediyordu. Bu kaçışa engel olmak için denenen çeşitli yöntemler ve yasaklara rağmen başarılı olunamadı. ‘İnanç düşmanlarıyla’ ticareti yasaklamaya büyük önem veren İspanya, tüm çabalarına rağmen bunda başarılı olamayınca çareyi yasakları gevşetmekte, belirli şehir, kurum ve kişilere ticaret lisansları vermekte buldu.⁴⁶⁴

---

⁴⁶⁰ Gündoğdu, Abdullah, “Osmanlılar ve Dünya Ticareti, Osmanlıların Tarihsel Zenginliklerine Dönüş Projesi” Güler Eren (ed.), **Osmanlı** içinde (45-50), C. 3, AnkaraYeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 46.

⁴⁶¹ Greene, Molly, “Dirilen İslam: 1500-1700” David Abulafia (ed.), Nurettin Elhüseyni (çev.) **Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları** içinde (219-250), İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2005, s. 228.

⁴⁶² Wallerstein, Immanuel, Faruk Tabak “Osmanlı İmparatorluğu, Akdeniz ve Avrupa Dünya Ekonomisi” Güler Eren (ed.), **Osmanlı** içinde (202-209), C. 3, AnkaraYeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 202.

⁴⁶³ Corrales, Eloy Martin, De Como el Comercio, s. 142.

⁴⁶⁴ Corrales, Eloy Martin, De Como el Comercio, s. 143.

İspanya'nın İslam dünyasının ürünlerine duyduğu ihtiyaç nedeniyle İspanyol denizci ve tacirleri Cezayir, Tunus gibi Kuzey Afrika limanları ve diğer Osmanlı limanlarıyla tarafsız bir ülkenin bayrağı altında ticaretlerini devam ettiriyorlardı. Her iki taraf içinde hayati önemi olan malların ticaretine engel olmak mümkün değildi. XVI. yüzyılın başlarından XVIII. yüzyılın sonlarına kadar, İspanya'nın Kuzey Afrika ve Osmanlı ile ticarete getirmeye çalıştığı yasakların başarılı olamadığı görülüyor. Gerçi yönetmelikler gereği bu yüzyıllarda Müslüman gemilerinin İspanya limanlarına girmesi kesinlikle yasaktı. Bununla birlikte, Osmanlı-İspanyol sınırları aşılmaz bir uçurum değildi. İki taraf arasında siyasî, kültürel, ekonomik ve ticarî ilişkiler varlığını sürdürdü. Aracı limanlar ve gemilerle bu yasaklar her zaman delinmekteydi. Venedik, Fransız, İngiliz, Hollanda Ceneviz ve Toskana bayrakları altında birçok gemi, iki tarafın ürünlerini taşımayı sürdürüyordu. Ticarî ilişkiler her zaman canlılığını korumaktaydı. Marsilya, Livorno, Cenova gibi limanlar, iki taraf arasındaki mal değişiminin en önemli merkezleriydi. İspanya'nın gümüşü, bu limanlar vasıtasıyla İslam dünyasının ve Osmanlı'nın ürünleri ile takas ediliyordu. Osmanlı limanlarında yabancı bir bayrakla yapılan taşımacılıkta, konsolosluk hakkı olan %1 veya 2'lik vergiyi, bayrağı taşınan ülke konsolosu alırdı. İspanyolların başka bayraklarla yaptıkları taşımacılıkta konsolos hakkı, bayrağını taşıdıkları ülkenin memurlarına verilmekteydi.⁴⁶⁵

I. XVI. YÜZYIL: REKABET DÖNEMİ

XVI. yüzyıldan itibaren Akdeniz'de yükselen devletler, Doğu'da Osmanlılar ve Batı'da Roma-Germen İmparatorluğu'nu ilan eden İspanyollardır. İki devletin yükselişleri birbirlerine benzerlik gösterir. Her iki devletin de yükselişi tesadüflerden ziyade, bölgede ortaya çıkan siyasî, iktisadî ve sosyal uygun koşullardan kaynaklanmaktadır. Bu iki devlet, Akdeniz'de XVIII. yüzyılın sonlarına kadar sürecek, zaman zaman şiddetini artıran ve zaman zaman ise soğuyan askerî, siyasî ve ekonomik bir çatışmanın içerisine girmişlerdir. Her iki toplumun hafızasında daha çok savaşlar, özellikle de deniz savaşları yer etmiştir. Osmanlı-İspanya deyince ilk üzerinde durulan konu iki tarafın özellikle XVI. yüzyılda birbirlerine karşı gerçekleştirdiği amansız mücadele olmuştur. Her ne kadar iki tarafın hafızasına savaşlar ve rekabet kazanmış olsa da iktisadî faaliyetler, doğrudan ve dolaylı yollardan sürekliliğini korumuştur.

---

⁴⁶⁵ Goffman, s. 135-136.

Osmanlı ve İspanya'nın Akdeniz'e olan ilgisi çok erken tarihlere dayanır. Her iki devlet de uzun süre Akdeniz'de hâkimiyet tesis etme çabasında bulundu. Osmanlıların Batı Akdeniz'deki faaliyetleri Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar uzanmaktadır. Nitekim 1480 yılında Gedik Ahmet Paşa komutasında bir Osmanlı ordusu, İtalya'nın güneyine çıkartma düzenleyerek Otronto'yu ele geçirdi.⁴⁶⁶ Osmanlı Devleti, 1494'te Kemal Reis'i resmen Osmanlı hizmetine alarak Akdeniz'deki denizcilik faaliyetlerini güçlendirdi. Kemal Reis'in yaptığı ıslahat çalışmaları ve II. Beyazıt'ın hususi alakası ile Osmanlı donanması, Akdeniz'in en kuvvetli donanmalarından biri olarak ortaya çıktı. 1499-1502 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Venedik savaşları, XVI. asrın başlarında, donanmanın başarısını ortaya koymasına açısından önemli bir yere sahiptir. Osmanlıların kazandığı muvaffakiyet, Akdeniz hâkimiyetine bir başlangıç teşkil etmesi açısından büyük bir değer taşımaktadır.⁴⁶⁷ Bu zaferle birlikte Osmanlılar, Batı Akdeniz yollarına ulaşma fırsatı elde ettiler.

İspanya, 1469'da Kastilya kraliçesi İsabilla ve Aragon kralı Ferdinand'ın evliliğinden sonra İberya yarımadasında birliğini gerçekleştirme yoluna girdi. 1492'de Avrupa'daki son Müslüman devlete ev sahipliği yapan Granada'nın alınması ve 1512'de de Navarra Krallığı ile birleşmenin sağlanmasıyla yarımada bütünlük sağlandı. I. Carlos, 1519 tarihinde, V. Carlos adıyla Kutsal Roma-Germen İmparatoru seçildi. Bu suretle Katolik Hıristiyan âlemi içerisinde fiili olarak İspanyol tahakkümü kurulmuş oluyordu. V. Carlos imparator seçilmekle, Katolik Hıristiyan âleminin, İslam dünyası karşısında müdafisi ve öncüsü durumuna geçmiştir.⁴⁶⁸

XV. yüzyılın sonlarında İspanya, Akdeniz'de hâkimiyet tesis ederek, Avrupa dünyası için büyük öneme sahip olan Doğu'nun hazinelerine, baharat, ipek gibi ürünlerine ve Afrika altınlarına ulaşmak istiyordu. O dönemde, Atlas Okyanusu yolu kullanılarak doğunun baharatı ve değerli mallarına ulaşmak kolay değildi. Amerika keşfedilmiş olmasına rağmen kıymetli madenler, özellikle de gümüş açısından sonraki yıllarda ortaya çıkacak olan önemi belirginleşmemişti. İspanyollar, Portekiz'in Ümit Burnu'nu dolaşarak bulduğu Afrika baharat yoluyla ilgilenmiyordu. Tordesillas

⁴⁶⁶ Hess, Andrew, **Unutulmuş Sınırlar 16. YY. Akdeniz'inde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi**, Özgür Kolçak (Çev.), İstanbul: Küre Yayınları, 2010, s. 85.

⁴⁶⁷ Arıkan, Muzaffer, Paulino Toledo, **XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri**, Ankara: D.K.K. Karargah Basımevi, 1995, s. 30.

⁴⁶⁸ Arıkan, s. 34.

antlaşması bu bölgeyi Portekiz hâkimiyetine bırakıyordu. Üstelik Afrika kıyılarını dolaşarak Doğu mallarının taşınması zahmetliydi ve yüksek maliyetlere mâl olmaktaydı. Sudan altınlarına ulaşmanın en kolay yolu da Akdeniz'e hâkim olmak ve Kuzey Afrika kıyılarını kontrol altına almaktı. Bu nedenle İspanya için Akdeniz'i kendi kontrolü altına alabilmek büyük önem ifade ediyordu. Nitekim kendi hâkimiyeti altına almak istediği bir denizde başka bir ülkenin tahakkümünü kabul etmediği için 1495 yılında, Fransa ile bir savaş yaptı.⁴⁶⁹

İspanya ile birlikte diğer Avrupa devletlerinin Afrika altınına ve Hindistan'a ulaşacak yeni bir yol bulma girişimleri çok erken tarihlerden itibaren başlamıştı. 1415 yılında Sebte'yi (Ceuta) Müslümanlardan alan Portekizliler denizaşırı emperyalizme başlangıç yapmış oldular. Böylece Portekizliler, kısmen de olsa Atlantik'i Akdeniz'e bağlayan geçiş yollarına hâkim olarak kendileri için önemli bir coğrafi konum elde ettiler. Batı Afrika'nın köle merkezlerine ve Altın madenlerine Akdeniz limanlarından daha yakın olan Güneybatı İberya limanları, Müslüman kervanlarının Afrika ticareti üzerindeki inhisarını kırmayı amaçlayan okyanus seferleri için elverişli bir konumda bulunmaktaydı. 1434 yılında Bojador burnunun (Re's-i Bucadur) ötelere ulaşılabilmesi ve 1444'te Arguin adasının keşfedilmesiyle, Portekiz'den başlayarak Kuzey Afrika üzerinden Batı Afrika'nın altın ve köle bölgelerine uzanan yeni bir güzergâh kabaca şekillenmiş oldu. 1487'de Gine körfezine ulaşan Portekizliler Elmina (Sao Jorge de Mina)'da bir ticaret merkezi kurmayı başardılar. 1488'de Bartolomeu Dias Ümit Burnunu dolaştı. 1492'de Christopher Columbus, Yeni Dünya'ya ulaşarak İspanya'yı deniz aşırı emperyalizmin içerisine soktu.⁴⁷⁰

Colombus'un Yeni Dünya'yı keşfi, Akdeniz'de Hristiyan dünyası, özellikle İspanya ile Osmanlı arasındaki mücadele ile ilişkili görünmektedir. Colombus'un günlüklerinden, onu harekete geçiren gerçek faktörün, İslam dünyasını geriden çevirerek Doğu'daki Hristiyan dostu Moğol Hanı ile doğrudan ilişki kurmak, Hindistan ticareti için denizyolunu açmak, Batı ve Doğu Hristiyanlarının işbirliği ile Kudüs'ü geri almak olduğu anlaşılıyor.⁴⁷¹ Batı dünyasını, Hindistan'a denizden doğrudan bir yol

⁴⁶⁹ Fernandez, Luis Suarez, "Las Relaciones de Los Reyes Catolicos con Egipto", *En La España Medieval*, No. 1, 1980, s. 515.

⁴⁷⁰ Hess, s. 19-21.

⁴⁷¹ İnalçık, Halil, *Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 280.

aramaya iten stratejik faktör, Fatih'in İstanbul'u fethi sonrası Ceneviz kolonilerini alarak Doğu ticaret yollarını ele geçirmiş olmasıdır. Her ne kadar Osmanlılar, Batı dünyası ile ticareti sonlandırmamış ve verdikleri ahidnâmelerle sürekliliğini sağlamak için çaba sarf etmiş olsalar da Avrupa Devletlerinin doğu ticaretinden elde ettikleri kârı paylaşmış oluyorlardı. Böylece ticaret yollarının Osmanlı denetimine girmesiyle, başta Cenevizliler olmak üzere Avrupa şehir ve devletlerinin Doğu ticaretini tek başlarına kontrol etme imkânları son bulmuş oluyordu. Üstelik Osmanlılar, Doğu ticaretini Avrupa devletleri ile ilişkilerinde siyasî ve ekonomik bir araç olarak kullanıyordu. Diğer taraftan XIV. ve XVI. yüzyıllarda büyüyen Avrupa ekonomisi altın ve gümüş darlığını her geçen gün daha fazla hissetmeye başlamıştı. Avrupa'da gittikçe artan para sıkıntısı Türklere karşı Haçlı girişimlerini bir zaruret haline getirmekteydi.⁴⁷²

XV. yüzyılın sonunda, 1494 yılında gerçekleşen Tordesillas antlaşması, dünya üzerinde İspanya ve Portekiz'in hâkimiyet alanlarını belirlemesi açısından büyük önem arz etmektedir. Antlaşma, Avrupa'nın haricinde kalan dünyayı, Capo de Verde adalarını başlangıç noktası olarak İspanya ve Portekiz arasında paylaşmaktaydı. Sınırın batısında kalan keşfedilmiş olan ve bu tarihten sonra keşfedilecek olan yerleri Brezilya hariç İspanya'ya verirken, doğusunda kalan yerleri Filipinler hariç Portekiz'e vermekteydi. Yalnız antlaşma Akdeniz'i içermediği için İspanya, Akdeniz'e hâkim olarak Kuzey Afrika'yı etkisi altına alma çabasına girişti. İspanyollar, Sahra'nın girişinde bir liman elde ettiler ve buradan Muluya Nehri'ne kadar Akdeniz kıyısını ele geçirdiler. İspanyol Krallığı'nın amacı, Afrika'da kendisine kalıcı bir yer edinerek, karavanlar için açtığı yollarla Afrika altınına ulaşmaktı.⁴⁷³ Kuzey Afrika'da kuracağı tahakküm İspanya'ya, Akdeniz'in Avrupa kıyılarını da kontrolü altına almasıyla, Akdeniz hâkimiyetini ve Afrika altınlarını verecekti. Büyüyen İspanya Krallığı için Hindistan'dan gelen ürünlere ve Afrika'nın altınlarına ulaşmak, iktisadî olarak olağanüstü zenginlikler sunacaktı.

Katolik Kral Fernando, 1492 yılında Granada'yı ele geçirdikten sonra tüm çabasını Akdeniz'e yöneltti. İktisadî anlamda Akdeniz'le bütünleşerek baharat yolunu elde etmek istiyordu. Ekonomik hedeflerini iki ana alana ayırmıştı. İlk hedefi Endülüs

---

⁴⁷² İnalcık, Osmanlılar, s. 280.

⁴⁷³ Fernandez, s. 515.

ve Sicilya buğdayını elinde tutarak, temel gıda maddesi olan tahıllarda fiyat istikrarını korumaktı. İkincisi ise Rodos, Kıbrıs ve İskenderiye üçgenine hâkim olarak ipek, şap, deri ve özellikle de geleneksel baharat ticaretine ortak olabilmektir.⁴⁷⁴ Üretimin daha çok doğal koşullara bağlı olduğu, kıtlıkların ve açlıkların çok sık görüldüğü bu asırlarda en temel gıda maddesi olan tahıl arzını kontrol altında tutabilmek, bir imparatorluk için vazgeçilmez öneme sahipti. Kıtlık dönemlerinde, ülke içerisinde temel gıda maddelerinde fiyat istikrarının sağlanması, yarımada dışındaki buğday üretim merkezlerini kontrol altında tutmaya bağlıydı. İspanya için Önem bakımından Sicilya buğdayı ilk sırada geliyordu. Öte yandan ülkenin baharat ticaretine hâkim olması, İspanya'nın sürekli ihtiyaç duyduğu Doğu mallarının kesintisiz olarak topraklarına ulaşmasını sağlayacak ve aynı zamanda ticaretin kontrolü ile hazinenin kaynakları arttırılacaktı.

XVI. yüzyılın başlarında, İspanyolların Doğu Akdeniz'e ulaşarak buralardan pay alma hedefi başarısızlıkla sonuçlandı. İspanya'nın İtalya, Tunus ve Malta üzerindeki çabaları gerçekleşmedi. Bu arada Osmanlıların ilerleyişi devam etti. Osmanlılar İnebahtı, Moron ve Koron'u ele geçirerek Korint körfezine yaklaştı.⁴⁷⁵ Yavuz Sultan Selim'in 1516-17 tarihlerinde Mısır'ı almasıyla, Osmanlı gücü kendini Kuzey Afrika ve İspanya'da da hissettirmeye başladı. 1522 yılında Rodos'un fethi, Osmanlıların Akdeniz'de elde ettiği önemli bir başarı oldu. Bu tarihten itibaren Batı Akdeniz'de Osmanlı ilerlemesi devam etti.

Osmanlı Devleti'nin Sudan ve Habeşistan'dan gelen altın ve Avrupa yönüne doğru olan baharat ticaretine katılması Mısır'ın fethiyle gerçekleşmiştir. Bu altın ticareti ve Kızıldeniz yolu, Doğu Akdeniz ticaretinin içerisindeki rolünü coğrafi keşiflerden sonra da yitirmemiş, hatta Osmanlı fethinden sonra önemini artırmıştır. Özellikle XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Kızıldeniz ve Basra Körfezi yolları yeniden canlanmıştır. Mısır valisi Süleyman Paşa'nın, 1538 tarihinde Aden'i almasından⁴⁷⁶ ve Kızıldeniz'de güvenliği sağlamasından sonra baharat ticareti yeniden eski önemini kazandı.⁴⁷⁷ Osmanlı Devleti bir taraftan Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nde güvenliği sağlamaya büyük çaba

---

⁴⁷⁴ Fernandez, s. 515.

⁴⁷⁵ Fernandez, s. 517.

⁴⁷⁶ Peçevî İbrahim, **Peçevî Tarihi**, Murat Uraz (çev.), C. 1, İstanbul: Neşriyat Yurdu, s. 121.

⁴⁷⁷ Özbaran, Salih, Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2004, s. 35.

sarf etmiş, Portekizlilerin Doğu ticaretini Ümit Burnu üzerinden gerçekleştirme girişimlerini engellemeye çalışmış, diğer taraftan da Akdeniz’de güvenliği sağlayarak ve ticarî ayrıcalıklar vererek bu yolun faal kalmasını sağlamıştır.

Akdeniz’de Osmanlı ile İspanya arasında doğrudan ilk çatışma Kemal Reis’in 1505 senesinde Endülüs Müslümanlarına yardım amacıyla İspanya kıyılarını vurmaıyla başlamıştı. Kemal Reis, İspanya kıyılarına düzenlediği akınlar sonucunda bir kısım Müslüman ve Yahudi’yi kurtararak Osmanlı topraklarına getirdi.⁴⁷⁸ Bu tarihten önce Osmanlı Devleti ile İspanya arasında barış görüşmeleri meydana gelmiştir. XV. yüzyılın sonlarında iktidarda olan Katolik Krallar, başlangıçta Osmanlı Devleti ile savaşmak istememişler, barış antlaşması yaparak ilişkileri geliştirmeye ve bu şekilde doğu ticaretine ortak olmaya çalışmışlardı. O denemde İspanya, Venedik ile savaş halindeydi. Katolik Krallar, Osmanlı Devleti ile yapılacak bir barış ve ticaret antlaşmasının kendileri için önemli olacağını düşünmekteydiler. Bunun için de Osmanlı Devleti ile antlaşma çabasında bulundular. Katolik kralların diplomatik ilişkilerinin kaydedildiği belgelerde bu durum açıkça görülmektedir. Nitekim 29 Ocak 1483 tarihli bir belgede Katolik Kral Fernando’nun, kendi hâkimiyeti altında bulunan Napoli Kralı’na kendisi, Napoli ve diğer bağlı devletler adına Osmanlı Devleti ile barış, ateşkes ya da dostluk antlaşması yapmaya izin verdiği belirtiliyor:

Çok saygı değer kral. Çok değerli ve çok sevgili kardeşim. Zatiâliniz, İtalya barışından duymuş olduğumuz sevinç hakkında bir önceki mektubumuzla haberdar olmuştur. Bu mektup, Türk ile kendi vasallarımız ve bahsi geçen Türk’ün vasalları arasında ittifak veya barış antlaşmasına varmak üzere başlatmış olduğunuz diplomatik girişim hakkındadır. Konu hakkında elçinizle yeterince bilgi alış verişinde bulunduk. Söz konusu girişimin daha çok bütünlük kazanmasını, sizin ve vatandaşlarımız için daha da güven verici olmasını, sizin dost ve müttefik olarak kabul edeceğinizi benim de kabul edeceğimi ve sizin kendilerine karşı düşman olacaklarınıza benim de düşman olacağımı bildiririm. Zira kan bağı, akrabalık ve aramızdaki gönül bağlarımız bizi buna davet etmektedir. Siz, bahsi geçen Türk’le barış, ateşkes veya ittifak antlaşmasını imzaladığınız takdirde bilinsin ki, biz de bütün Aragon, Sicilya, Valencia, Sardinya ve Mayorka krallıklarımız ve Katalonya Prensiğimiz adına imzalamayı kararlaştırdık. Bizi, bunu yapmaya götüren değer ve düşünceler, sizi bunu yapmaya götüreceklerin aynısıdır. Zira Tanrımızın size vermiş olduğu büyük sağduyuyu ve erdeme güveniyoruz. Böylece zaman kazanmak açısından ki, size çok gerekli olduğuna inanıyoruz ve daha fazla düşünmeden, bizim adımıza ve tarafımızdan daha önce zikredilen krallıklarımızın ve oradaki

⁴⁷⁸ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C.2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,, 1983, s. 200.

vasallarımızın adına bahsi geçen Türk'le, zatiâlinizin nezdinde, öncelikle Yüce Tanrımızın, sizin, bizim ve bütün vatandaşlarımızın ve krallıklarımızın hizmetine uygun olabilecek şartları kabul ediyoruz. Barış, ateşkes veya ittifak seçenekleri üzerinde antlaşmak, yemin etmek ve imzalamak için, her konuyu sizin bilginize ve sağduyunuza havale ederek yetki gönderiyoruz. Bu ve bundan sonra gerekli olabilecek her konuda vatandaşlarımızın menfaatlerini ve bahsi geçen barışı yerine getirmeniz için sağduyunuza güveniyoruz. Sağduyunuzun menfaatlerinizi gözeteceği kadarı ile menfaatlerimizi de gözeteyeğine inanıyoruz. Olup bitecek her şeyden bizi haberdar etmeyi sürdürmenizi istirham ediyoruz. Çok saygı değer kral, bizim çok değerli ve çok sevgili kardeşimiz. Kutsal Üçlü sizin koruyucularınız olsunlar.⁴⁷⁹

26 Ağustos 1483 tarihli bir başka belge ise, Venedik ile devam eden savaş hakkında bilgi veriyor ve Türklerle barış yapılmak üzere olduğundan Granada Kralı Ebu Abdullah'a yapılan baskıya son verilmesi ve Ebu Abdullah'ın rahat bırakılması konusunu içeriyor.⁴⁸⁰

İspanyollarla gerçekleşen bu ilk görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu tarihten sonra iki devlet arasında XVI. yüzyılın sonuna kadar devam edecek, ancak yüzyılın sonunda hızını yitirecek bir mücadele başlamıştır. Akdeniz'e hâkim olarak bölge ekonomilerini kontrol altında tutmaya çalışan iki devlet, karada ve denizde sürekli olarak karşı karşıya gelmişlerdir. Bu mücadelenin denizdeki boyutu Akdeniz'de gerçekleşirken karadaki boyutu Kuzey Afrika'da gerçekleşmiştir. Yüzyılın sonlarında, II. Felipe döneminde Portekiz'in İspanyollar tarafından ilhakıyla çatışma Hint okyanusuna da yayılmıştır.⁴⁸¹

XVI. yüzyılda, Akdeniz'de üstünlük sağlama mücadelesi İspanyolların aleyhinde gelişme gösterdi. İspanya Krallığı yoğun çaba sarf ederek gerçekleştirmeye çalıştığı Akdeniz ve Kuzey Afrika ile ilgili hedeflerine ulaşmada başarısız oldu. II. Beyazıt zamanında, Osmanlı Devleti'nin de desteğiyle, Kuzey Afrika'ya yerleşen Türk denizcileri, Cezayir'i merkez edinerek Akdeniz'de hâkimiyet mücadelesine başlamışlardı. Barbaroslarla güçlenen Cezayir Beyliği, Barbaros Hayreddin'in Osmanlı hizmetine girmesiyle gücünün zirvesine ulaştı. Cezayir'de otoritesini kuran Barbaros Hayreddin, 1529'da Cezayir'deki İspanyol kalesini ele geçirmek için harekete geçti. Cezayir kalesinin ele geçirilmesiyle Türkler denizcilikte kullanabilecekleri bir limana

⁴⁷⁹ Antonio de la Torre, **Documentos Sobre Relaciones Internacionales De Los Reyes Catolicos**, Barcelona, 1949, s. 294-295.

⁴⁸⁰ Torre, s. 298-299.

⁴⁸¹ Arıkan, s. 35.

sahip oldular ve İstanbul ile olan irtibatlarını çok daha emniyetli hale getirdiler.⁴⁸² Barbaros, 1533 senesinde İstanbul'a davet edilerek orada Cezayir Beylerbeyliği ve Kaptan-ı Derya olarak tayin edildi.⁴⁸³ Kaptan-ı Derya unvanı verilen Barbaros Hayreddin Paşa, Akdeniz'de Osmanlı gücünün temsilcisi oldu. 1538'de Hayreddin Paşa, İspanyolların Akdeniz'deki temsilcisi Andrea Doria komutasındaki İspanyol donanmasını yenilgiye uğrattı.⁴⁸⁴ Böylece 1538-1571 tarihleri, Akdeniz'de Osmanlıların mutlak üstün olduğu bir dönem oldu.⁴⁸⁵

İspanyolların ve Osmanlıların Kuzey Afrika topraklarında genişleme çabalarına bakıldığında genişleme modellerinin birbirlerinden çok farklı olduğu göze çarpmaktadır. Osmanlıların genişleme modelleri sadece iktisadî gayeler üzerine kurulu değildi. Müslüman denizcileri, yalnızca ticarî avantajlar peşinde koşmaya sevk eden bir tüccar sınıfı bulunmuyordu. Fakat bu, Osmanlıların deniz aşırı seferlerin iktisadî veçhesinden habersiz oldukları anlamına gelmez. Bilakis Piri Reis daha 1517 yılı gibi erken bir tarihte, Osmanlı padişahını Hıristiyan devletlerin Afrika'nın öbür ucunda giriştikleri ticarî faaliyetler hakkında bilgilendiriyordu. Piri Reis, Kitab-ı Bahriye adlı eserinde Portekizlilerin Afrika kıyılarını dolaşarak Hindistan'a ulaşma çabalarını anlatıyor. Portekizlilerin, Hint denizine niçin yerleştiklerinden bahsediyor ve onların amacının buraların zenginliklerini ve madenlerini elde etmek olduğunu ifade ediyor.⁴⁸⁶

1534'de Barbaros, Tunus'u zapt etti. Tunus'un zaptıyla Osmanlılar, Doğu ve Batı Akdeniz'de eskisine oranla çok daha güvenli hareket eder hale geldiler. Fakat V. Carlos'un çok kuvvetli bir orduyla saldırması nedeniyle Barbaros 1535'de Tunus'u terk ederek Cezayir'e çekildi. 1541'de V. Carlos Cezayir'e bir sefer düzenledi fakat burada yenilen ve ağır kayıplar veren İspanyol ordusu geri çekilmek zorunda kaldı.⁴⁸⁷

1560 tarihinde, Osmanlı donanmasının Cerbe'de, Andrea Doria komutasındaki İspanyol donanmasını yenilgiye uğratması, Akdeniz'de dengeleri belirliyordu. Bu zafer sonrasında çok sayıda Hıristiyan kadirgasının imha edilmiş olması, Hıristiyan kıyılarını

---

⁴⁸² Hess, 96.

⁴⁸³ Arıkan, s. 38.

⁴⁸⁴ Peçevî, C.1, s. 117.

⁴⁸⁵ İnalçık, Halil, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 157.

⁴⁸⁶ Pirî Reis, *Kitâb-ı Bahriyye, Denizcilik Kitabı*, Yavuz Senemoğlu (Hzr.), C. 1, İstanbul: Tercüman Gazetesi, s. 54-57.

⁴⁸⁷ Arıkan, s. 38.

ve ticaretini korsanlık faaliyetleri karşısında daha da savunmasız bıraktı.⁴⁸⁸ Cerbe zaferi, Osmanlıların Batı Akdeniz ve Kuzey Afrika'da üstünlüklerini pekiştirdi.

1570 yılında Osmanlılar, Doğu Akdeniz ticaret yollarını tamamen ele geçirebilmek maksadıyla Kıbrıs'a sefer düzenlediler. Suriye ve Mısır'ı ele geçiren Osmanlı Devleti, Akdeniz'de Suriye ve Anadolu kıyılarına yakın bir konumda olan ve iktisadî açıdan önemi bulunan Kıbrıs'ı almaya karar verdi. Venediklilerle sulh yapılmış olmasına rağmen, Mısır'a giden gemiler, insanlar, tacirler, hacılar, Kıbrıs'tan yapılan düşman saldırılarından zarar görmekteydi. Bu nedenle Şeyhülislam Ebu Suud Efendi'den alınan fetva ile Kıbrıs'a sefer düzenlendi.⁴⁸⁹ Venedikliler adayı korumak için müttefiklerinden yardım istedi. Venedik'e yardım edecek devletler içerisinde yüz kadırğa ile İspanya da yer almaktaydı. İspanya'nın savaşa katılacağını Dubrovnik Osmanlı Devletine haber vermiştir.⁴⁹⁰ BOA, 12 numaralı Mühimme defterinde, Dubrovnik Beyi'ne gönderilen, H. 978 (1570) tarihli bir hükümde, İspanya Kralı Felipe'nin, Kıbrıs'ın savunmasında Venedik'e yardım etmek maksadıyla yüz kadırğa gönderdiğinden haberdar olduğu bildiriliyor. Bundan sonra alınacak olan haberlerin bildirilmeye devam edilmesi isteniyor.⁴⁹¹

Kıbrıs, 4 Ağustos 1571 yılında, Magosa'nın da teslim alınmasıyla fethedilmiş oldu. Osmanlılar için Kıbrıs adası, Malta'nın sağlayamadığı pek çok avantaja sahipti. İstanbul'a yalnızca 750 mil uzakta yer alıyordu ve Anadolu'nun güney kıyılarına oldukça yakındı. Adanın fethiyle Arabistan, Mısır ve Filistin'de gerçekleştirilen savaşlar desteklenebilecekti. Adanın alınmasıyla Doğu Akdeniz ticareti tamamıyla Osmanlı kontrolü altına giriyordu.⁴⁹²

Kıbrıs'ı fethinden sonra, Ekim 1571'de, İspanyolların da içerisinde yer aldığı kutsal ittifak ile gerçekleşen İnebahtı deniz savaşında Osmanlı donanması ağır bir yenilgiye uğradı. Osmanlılar için bu yenilgi tam bir şok olmuştu. Fakat bir yıl sonra yeni donanma inşa edildi ve haçlılar bu zaferden yeterince istifade edemediler. İnebahtı

---

⁴⁸⁸ Hess, s. 117

⁴⁸⁹ Peçevî, C. 1, s. 255.

⁴⁹⁰ Uzunçarşılı, C. 3/1, s. 12.

⁴⁹¹ BOA, A. D.VN.MHM.d 012, h. 266, s. 126.

⁴⁹² Toledo, Paulino, "İnebahtı: Dünya Egemenliği İçin Akdeniz'de yapılan Son Deniz Savaşı" Muzaffer Arıkan, Paulino Toledo, **XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri** içinde (104-118), Ankara: D.K.K. Karargah Basımevi, 1995, s. 109.

savaşında, müttefik donanmasının Osmanlı donanmasını yenilgiye uğratması, Osmanlılar için bir felakete dönüşmedi. Kıbrıs'ın fethiyle Osmanlılar, Mısır ile İstanbul arasındaki güzergâhı güvence altına almışlardı. Kuzey Afrika'da ise Tunus'u ele geçirerek bölgede hâkimiyetlerini pekiştirdiler.⁴⁹³ İnebahtı, batılılar açısından büyük bir zafer olmakla birlikte bunu izleyen yıllarda, zaferi kanıtlayan bir başarı elde edemediler. Kutsal İttifak, en önemli hedefi olan Kıbrıs'ı geri almayı başaramadı.⁴⁹⁴ Osmanlılar yenilmelerine rağmen deniz güçlerini korudular. Nitekim 1572'de, iki yüz elli kadırğa ve başarda, gerekli savaş donanımları ile birlikte yapıldı ve Kılış Ali Paşa komutasında Akdeniz'deki faaliyetlerine başladı.⁴⁹⁵ Bir sonraki yıl ise Kutsal İttifak parçalandı.

Venedikliler, müttefiklerinden ayrılarak Osmanlı Devleti ile barış yaptı. 13 Zilkade 980/17 Mart 1573 tarihinde verilen ahidnâme ile Venedik Kıbrıs'ın Osmanlılara terkini kabul ediyordu. BOA, 21 nolu mühimme defterinde yer alan 404 numaralı hükümde Venedik'e verilen ahidnâme yer almaktadır. Buna göre Venedik, daha önceden verdiği 300.000 floriyi her sene ödemeye devam edecekti. Bunun haricinde, Zaklise (Zante) adası için verdiği 500 flori haracı, 1500 floriye çıkarmayı kabul etti. Kıbrıs, Osmanlı hâkimiyetine geçtiği için Venedik'in burası için verdiği yıllık 8000 florilik vergi kaldırıldı.⁴⁹⁶ Antlaşma sırasında İstanbul'da bulunan Venedik elçisi Andrea Badoaro, *“Türkler, sanki İnebahtı Muharebesi'ni kazanmışlar görünüyorlar”* diyordu.⁴⁹⁷

İnebahtı Savaşı sonucu, kutsal ittifakın elde ettiği zaferden yararlanamamasıyla İspanyollar da Osmanlı devleti ile ateşkes yapmanın yollarını aramaya başladılar. Aslında İspanyolların Osmanlı ile ateşkes çabası yüzyılın ortalarına, 1558-59 yıllarına rastlar. Anlaşma teklifi Osmanlı devletine, Cenovalı Francesco de Franchis Tortorino tarafından getirildi ve Sadrazam Rüstem Paşa'ya iletildi.⁴⁹⁸ Anlaşma koşulları kısaca şu şekilde olacaktı: 15-20 yıl süreli düşünülen antlaşma, her iki imparatorluğun yanı sıra

---

⁴⁹³ Hess, s. 130.

⁴⁹⁴ Selânikî, Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, Mehmet İpşirli (Hzr.), C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 81.

⁴⁹⁵ Peçevî, C.1, s. 261.

⁴⁹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d 021, h404, s. 165.

⁴⁹⁷ Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 3, Nilüfer Epeçli (çev.), İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005, s. 140.

⁴⁹⁸ İmizcoz, Jose M. Floristan, “II. Felipe Döneminde İspanyol Siyaseti: Sabotaj ve Utanç verici Ateşkes” Pablo Martín Asuero (Ed.), *İspanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk* içinde (191-216), İstanbul: Kitap Yayınları, 2006, s. 192.

bu imparatorluklara bağı devletleri de içerecekti. Tacirler için serbest dolaşım izni sunacaktı. Korsanlara yardım edilmesine ve korunmalarına son verilecekti. İki hükümdarın iradesi olmadan, anlaşma tek taraflı olarak bozulamayacaktı. Anlaşmaya son verilmesi durumunda, her iki tarafın tebaasının düşman topraklarından engelleme ile karşılaşmadan çekilebilmesi için bir yıllık süre tanınması öngörülüyordu.⁴⁹⁹ Fakat bu çabalar, II. Felipe'nin sonradan vazgeçerek 1559 yılında Osmanlılarla savaşa tutuşmasıyla sonuçsuz kaldı.⁵⁰⁰ İnebahtı savaşının sonuçlarının istenilen meyveleri vermemesi, 1573-74'te İspanyolların Tunus'u almaları, fakat aynı yıl Osmanlıların geri alması⁵⁰¹, İspanya'yı yeniden Osmanlı Devleti ile ateşkes yapma fırsatlarını aramaya yönlendirdi. İspanyollar için Akdeniz'de savaş her geçen gün daha ağır yük halini almaktaydı. Avrupalı bankerlere borçlarını ödeyemeyen II. Felipe, 1575 yılında, yeni bir iflas ilan etmek zorunda kalıyordu. Krallık borçlarını, her seferinde iki cephede savaşmak zorunda olduğundan frenleyemiyordu. Bir tarafta, altı yıldan beri devam eden Flandra savaşlarından hiçbir sonuç alınamamıştı. Bu savaşın bütçeye maliyeti, 2-3 milyon duka arasında değişiyordu. Diğer taraftan Akdeniz'de, Osmanlıya karşı yapılan sonuçsuz mücadele sürüyordu. II. Felipe'ye, 1574 yılında, Akdeniz'de Türklere karşı donanma bulundurmanın maliyeti 1.200.000 dukanın üzerinde olmuştu.⁵⁰²

Böylece 1569'dan itibaren İspanyollar, Osmanlı Devleti ile barış yapmanın yollarını aramaya başladılar. Bu amaçla II. Felipe, 1577 yılında, Martín de Acuña'yı, barış görüşmesi yapmak üzere İstanbul'a gönderdi. Aynı yılın Mart ayında İstanbul'a ulaşan Acuña, bir yıllık bir ateşkes yapmayı başardı. Bir yıllık ateşkesin yenilenmesi için ertesi yıl, Milanlı Giovanni Margliani tekrar İstanbul'a ateşkes görüşmeleri yapmak üzere gönderildi. Margliani, 7 Şubat 1578 tarihinde, bir yıllık yeni bir ateşkes daha yapmayı başardı.⁵⁰³ Kalıcı bir ateşkes yapma çabalarını sürdüren Margliani, 1581 tarihinde üç yıllık bir ateşkes daha yaptı. İspanya ile yapılan ateşkes, 1584, 1587 ve

---

⁴⁹⁹ Imizcoz, s. 193-194.

⁵⁰⁰ Imizcoz, s. 198.

⁵⁰¹ Imizcoz, s. 213.

⁵⁰² Sánchez Padilla, Andrés ve diğerleri, Correspondencia cifrada entre Giovanni Margliani y Antonio Pérez, secretario de Felipe II, <http://www.archivodelafrontera.com/clasicos.htm> (01.07.2011), s. 2.

⁵⁰³ Sánchez Padilla, s. 3.

1591 yıllarında yenilendi.⁵⁰⁴ İspanya bu ateşkesi birçok teşebbüse rağmen ancak iki yüz yıl sonra barış anlaşmasına çevirebilmiştir.⁵⁰⁵

Osmanlı ve İspanya arasındaki mücadele, II. Felipe'nin 1580 tarihinde Portekiz'i ilhakı ile Hint okyanusuna da intikal etti. Buraların İspanyol hâkimiyetine geçmesinin iktisadî bakımdan büyük ehemmiyeti vardı. Hindistan ticaret yollarının kontrolü ve limanların emniyet altına alınması bir zaruretti.⁵⁰⁶ Osmanlılar, daha önce Portekizlilerle yaptıkları mücadele neticesinde Aden'i alarak Basra Körfezi ve Kızıldeniz'de güvenliği sağlama başarısını göstermişler ve doğu ticaretinin kesintiye uğramadan devamını sağlamışlardı. Hindistan ticaretini kontrol altına almak isteyen İspanya, 1586 yılında, Aden kalesinin yüz altmış mil karşısında yer alan bir adada bulunan, daha önce Yemen ve Aden kalesi fatihi Süleyman Paşa tarafından yıkılan bir kaleyi Portekiz'den aldı.⁵⁰⁷ Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa tarafından bildirildiğine göre İspanyollar, kaleye asker sevk etmek suretiyle adayı takviye etmiş, kaleyi yeniden tamir ederek güçlendirmiş ve tersane kurarak gemi inşasına başlamışlardı. İspanya'nın burayı ele geçirmesi Hindistan'dan Cidde limanına gelen tüccarlara engel oluşturmaktaydı. İspanyollar, Kızıldeniz yönüne gidecek gemilere engel oluyorlardı ve yol güvenliği ortadan kalkmıştı.⁵⁰⁸ Bu durum üzerine Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa'ya İspanyolların adadaki faaliyetlerine engel olunması bildirildi. Hasan Paşa, Ekim 1586/Zilkade 994 tarihinde harekete geçerek, İspanyolların adadaki faaliyetlerine son verdi. İspanya'nın dört kadırgası ile birlikte çok sayıda mala ganimet olarak el koydu ve bunları İstanbul'a gönderdi.⁵⁰⁹

Osmanlı ve İspanya devletleri arasında mücadele yalnızca askerî alanda kalmadı. Taraflar, rakiplerini zayıflatmak ve üstünlüğü ele geçirmek için siyasî, iktisadî ve diplomatik yolları da ihmal etmiyorlardı. Aralarında ittifak yaptıkları devletleri rakiplerine karşı destekleyerek ve onlara iktisadî, ticarî ayrıcalıklar sağlayarak düşmanlarına karşı daha etkin bir mücadele sürdürmeye çalışıyorlardı. Osmanlılar Fransa ve Venedik'e, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren de İngiltere ve Hollanda'ya

---

⁵⁰⁴ Sánchez Padilla, s. 5.

⁵⁰⁵ Hammer, Jozeph Von, **Osmanlı Tarihi**, Mehmet Ata (Çev.), C.2, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 152.

⁵⁰⁶ Arıkan, s. 40.

⁵⁰⁷ Selânikî, s. 171.

⁵⁰⁸ Selânikî, s. 171.

⁵⁰⁹ Selânikî, s. 175-176.

kapitülasyonlar verdiler. Bu ülkelerle yaptıkları barış ve ticaret antlaşmaları ile İspanya'nın Akdeniz'de faaliyet alanını daraltmaya çabaladılar. Kapitülasyonlar, Osmanlılara ticarî olarak büyük avantajlar sağlıyordu ve devletin iktisat politikaları ile tamamen uyumluydu. Osmanlı ekonomisi, arz yönlü bir ekonomiydi ve kapitülasyonlar sayesinde mal arzının çok olması ülkede bolluk ve ucuzluk sağlıyordu. Diğer taraftan ticaretin sürekliliği kapitülasyonlar yoluyla rahatlıkla devam ettirilebiliyordu. Kendilerine imtiyaz verilen devletler ile onların bayrağını taşıyan diğer devletler, Osmanlı limanlarında rahatlıkla ticaret ve taşımacılık yapabiliyordu. İspanyollar da benzer şekilde Kuzey Afrika'da yer alan kabile ve devletleri yaptıkları antlaşmalarla yanlarına çekerek Osmanlı ilerlemesini durdurmaya çalışıyordu. İspanyollar, Kuzey Afrika devletleri ile gerçekleştirdikleri antlaşmalarla siyasî hedeflerini gerçekleştirmekle kalmıyor, her zaman talep duydukları doğu ürünlerinin kesintisiz bir şekilde ülkelerine ulaşmasını da sağlıyorlardı.

İspanya'nın Kuzey Afrika devletleri ile ittifak çabalarını gösteren güzel bir örnek, Tunus'un 1535 yılında Osmanlılardan geri alınmasından sonra, Tunus kralı ile yapılan antlaşmadır. 1534 yılında Tunus'u ele geçiren Barbaros, V. Carlos'un kuvvetli bir ordu ile saldırması üzerine, 1535 yılında Tunus'u bırakarak geri çekildi. Tunus'u Türklerden geri alan Carlos, Tunus Kralı Muley Albacen (Muley Hasan) ile bir antlaşma gerçekleştirdi.⁵¹⁰ 6 Ağustos 1535 tarihinde gerçekleştirilen antlaşma hükümlerine göre Tunus hâkimiyeti, tekrar Muley Hasan'a iade ediliyordu. Muley Hasan, bunun karşılığında daha önce esir alınan tüm Hristiyanları serbest bırakacak ve mülklerini geri iade edecekti. Bundan sonra, Roman İmparatorluğu'nun, bu imparatorluğa bağlı ulus ve toprakların, Avusturya Krallığı'nın hiçbir vatandaşını, esir veya köle yapmayacaktı. Aynı zamanda Tunus Kralı, İspanya'nın vassallığını ve bunun karşılığında her senenin Santiago gününde, yani 25 Temmuz'da, 6 Arap atı ve 12 şahin vermeyi kabul etmekteydi.

Şayet Barbaros ve Türkler, Tunus'a tekrar saldıracak olursa ve İmparator burayı tekrar kurtarmak zorunda kalırsa, Tunus Kralı 55.000 duka altın vermeyi, bu olayın ikinci kez tekrarında ise 100.000 duka altın vermeyi kabul ediyordu. Türklerin

---

⁵¹⁰ AGS, Estado 462, 1535.

Tunus'u üçüncü kez ele geçirmeleri ve İspanya'nın tekrar geri alması durumunda ise Tunus tamamen İspanyol hâkimiyetine geçecekti.

Antlaşma, Tunus Kralı'nın, hiçbir Hıristiyan, Türk veya başka bir devletin vatandaşları ile İspanya aleyhinde bir ittifak yapmamasını ve belirli aralıklarla yaptığı işler hakkında bilgi vermesini içeriyordu. Bunun karşılığında İspanya da, Tunus aleyhinde hiçbir antlaşma yapmayacak ve yaptıkları konusunda bilgi verecekti.

Antlaşmaya göre Tunus Kralı, Hıristiyan vatandaşlarının istedikleri gibi topraklarında oturmasına, yaşamasına ve dinlerini uygulamasına izin verecekti. Hıristiyanlara ait var olan kiliselere dokunulmayacak, gerekli tamir çalışmaları yapılacak ve ihtiyaçları doğrultusunda istedikleri yerde, istedikleri şekilde yeni kiliseler inşa etmelerine izin verilecekti.

Antlaşmanın önemli maddelerinden biri de İspanya'dan göç eden Müslümanların Tunus'a yerleşmelerine izin verilmemesidir:

Tunus Kralı, Majestelerinin Valencia, Granada ve diğer topraklarından gelen, yeni din değiştiren Moroların (İspanyol Müslümanlar) ülkesinde kalmalarına, yaşamalarına ve ülkesine girmelerine izin vermeyecektir. Onları düşman olarak kabul edecek ve onlara karşı gereken önlemleri alacaktır. Ancak Majestelerinin yazılı bir şekilde izin verdiği kişilerin girmesine izin verecektir.⁵¹¹

İspanya, Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kurduğu Kuzey Afrika krallıklarıyla yaptığı antlaşmalarla, ülkesinden göç eden Müslümanların oralara yerleşmesine engel oluyordu. Bu sayede, oralardan ülkesine karşı gerçekleşecek korsan saldırılarına karşı kendisini güvenceye alıyordu. İspanya'dan kaçarak Kuzey Afrika'ya gelen Müslümanlar, buralarda ya bağımsız olarak örgütlenerek ya da mevcut korsanlara katılarak İspanya kıyılarına akınlar düzenlemekteydi. Bu akınlar, İspanyollara büyük zararlar vermekteydi. İspanya'nın müttefiki olan Kuzey Afrika krallıklarına gidemeyen Müslümanların büyük çoğunluğu, Osmanlı hâkimiyetinde olan bölgelere göç etmekteydi. Böylece Osmanlı hâkimiyetinde olan bölgeler, İspanyol Müslümanların nüfus bakımından en yoğun olduğu yerler ve İspanya'ya karşı korsanlık faaliyetlerinin gerçekleştirildiği en önemli üsler konumuna yükseldiler.

---

⁵¹¹ AGS, Estado 462, 1535.

Tunus, İspanyolların Akdeniz'deki faaliyetlerini sürdürebilmeleri için önemli bir limandı. Bu nedenle de İspanyollar, burada tam anlamıyla bir hâkimiyet kurmak istiyorlardı. Böylece antlaşmaya, İspanyolların Tunus'ta kalıcı hâkimiyet kurmalarını sağlayacak maddeler eklendi. Antlaşmaya göre, Osmanlı hâkimiyetinde kalan ve henüz geri alınmamış Tunus toprakları, İspanyol Kralı tarafından alınacak olursa, tamamen İspanyol Krallığı'nın hâkimiyetine geçecekti. Tunus Kralı ve varisleri bu bölgelerdeki haklarından vazgeçiyor ve her türlü haklarını, İspanyol Kralı'na veriyordu. Ayrıca stratejik bakımdan büyük öneme sahip olan Boleta limanı ve kalesi, antlaşmayla İspanya'ya bırakılmaktadır. İspanyollar, Boleta kalesi ve limanını ellerinde bulundurmalarının karşılığı olarak her yıl Tunus Kralı'na 12.000 duka altın vermeyi kabul etmekteydiler. Böylece bu bölgede yapılacak olan tüm anlaşmaların ve ticarî menfaatlerin tasarruf hakları, İspanya Kralı ve onun ailesine bırakıldı.

Yukarıda önemli hükümlerine yer verilen antlaşma ile İspanya Kralı V. Carlos, Tunus Kralı Muley Hasan'ı himayesi altına alarak Türklere karşı korumaktadır. Böylece kendisine bir müttefik edinmiş olmaktadır. Aynı zamanda Akdeniz'de ve Kuzey Afrika'da faaliyetlerini sürdürebileceği Tunus'ta, güçlü bir kale ve liman elde etmiş bulunmaktadır. Antlaşma yalnızca siyasî hükümler içermemekte, iki ülke arasında ticareti de kapsamakta ve iki tarafa serbestçe ticaret yapma olanağı tanımaktadır. Böylece İspanyollar, Kuzey Afrika limanları ile doğrudan ticaretlerini devam ettirme olanağı bulmaktadırlar.

Osmanlı Devleti de başta Venedik ve Fransa olmak üzere diğer Avrupa devletlerini İspanya karşısında destekliyordu. Osmanlılar ahidnâme vermek suretiyle Hıristiyan dünyasından kendisine müttefikler elde ediyor ve diğer devletlerle mücadelesinde onların tarafsız kalmasını sağlıyordu. Venedik'e verilen ticarî ayrıcalıklar onların birçok zaman haçlı ittifakından uzak durmasını sağlamıştır.⁵¹² Ahidnâmeler, aynı zamanda Akdeniz'de ticaretin güvenliğini ve sürekliliğini garanti ediyordu. Böylece Devlet, Doğu ile Batı arasında kontrol altında tuttuğu önemli ticarî yollar üzerinde ekonomik faaliyetlerin kesintisiz olarak devam etmesini sağlıyordu.

---

⁵¹² Kapanşahin, Muhittin, **Kanuni'nin Batı Politikası**, İstanbul: Gökkuşbu, 2008, s. 133.

Osmanlılar, Venedik'e verdikleri ticarî ayrıcalıkların dışında Fransa'ya da ayrıcalıklar tanıdılar. Osmanlı Devleti, Şubat 1536 (Şaban 942)'da, Fransızlara bir ahidnâme verdi.⁵¹³ Fransa ili yapılan antlaşma hükümlerine göre Fransız tüccarların %5 gümrük vergisi ile her iki devlete ait gemilerle serbestçe ticaret yapmaları ve bütün hukuki işlemlerde Fransız konsolosların kaza hakkı kabul ediliyordu. Fransız tebaası hakkındaki davalara kadılar bakmayacak, bunlara divan-ı hümayunda bakılacaktı ve kadıların yanında birer Fransız tercüman bulunacaktı. İslam tebaasından birine borcunu ödemedi kaçan bir Fransız yerine bir başka Fransız veya konsolos yakalanmayacak, Fransız kralı aleyhine dava açılacaktı. Fransız uyuğuna mensup bir kimse kadılara müracaat etmeden vasiyet olunan malları Fransız konsolosuna teslim edilerek Fransız kanunlarına göre muamele görecekti. Esir Fransızlar serbest bırakılacak ve bundan sonra yakalananlar esir muamelesi görmeyecekti.⁵¹⁴ Bu ahidnâme Fransızlara önemli ayrıcalıklar sağlamıştır. Ahidnâme ile İngiliz, Sicilya, Ceneviz, İspanya, Floransa gibi tüm Hıristiyan devletlere, Fransız bayrağı altında ticaret yapma hakkı tanınmıştır.

İspanya'ya karşı desteklenen devletlerden biri de daha önce belirttiğimiz gibi Venedik olmuştur. Ancak Venedik, 1571 yılında Kutsal İttifak'a katılarak Osmanlıya karşı İnebahtı savaşında yer almıştı. İnebahtı savaşı sonrasında yenilmelerine rağmen Osmanlılar, tekrardan güçlü bir donanma kurarak Akdeniz hâkimiyetini bırakmayacaklarını göstermiş oldular. İttifakın ulaşmak istediği amacı olan Kıbrıs'ı geri alma ve Osmanlıları Akdeniz'den çıkarma hedeflerinin gerçekleşmesi mümkün görünmüyordu. Bunun üzerine Venedik, ittifakın üçüncü yılında, Kıbrıs üzerindeki tüm haklarından vazgeçerek ve yüklü bir savaş tazminatı ödemeyi kabul ederek Osmanlı Devleti'yle yeniden bir antlaşma yapmak zorunda kaldı.⁵¹⁵

İnebahtı yenilgisinden sonra Osmanlı Devleti'nin İspanya'ya karşı desteklediği devletlerin arasına İngiltere, Felemenk ve Hollanda da dahil oldu. Osmanlı Devleti'nin bu ülkelere verdiği destek ve imtiyazlar büyük bir diplomatik başarı olarak görülmektedir. Böylece Osmanlı Devleti, verdiği ticarî imtiyazlar ile Akdeniz'de

---

⁵¹³ Kapanşahin, s.133.

⁵¹⁴ Uzunçarşılı, C. 2 s. 506.

⁵¹⁵ İnalçık, Halil, **Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 166.

dengeyi yeniden kendi lehine çevirmeyi başardı. İttifakın dağılması ve hedeflerin gerçekleşmemesi sonucunda II. Felipe ateşkes yapmak zorunda kaldı.

XVI. yüzyılın sonuna kadar her iki taraf arasında yoğun bir rekabet ve mücadele olsa da iktisadî ilişkiler bu çatışma ortamında dolaylı yollarla devam etmiştir. Özellikle savaş dönemlerinde getirilen tüm yasaklamalara ve engellemelere rağmen iki taraf arasında ticaretin kesintiye uğramadan sürdüğü söylenebilir. Her iki tarafın da birbirlerinin ürünlerine olan ihtiyacı aradaki ilişkilerin sürekliliğini sağlıyordu. Bu ilişkiler kimi zaman korsanlık yoluyla, kimi zaman da kaçakçılık, özel ruhsatlar ve tarafsız devletlerin aracılığıyla devam ettiriliyordu. Sık sık ortaya çıkan kıtlıklar ve İspanya'nın başta baharat olmak üzere doğunun ürünlerine duyduğu ihtiyaç, Akdeniz'in iki yakasında dönüşümün sürekliliğini sağlıyordu. Özellikle tahıl gibi temel gıda maddelerinin ticareti her zaman yasaklamalara ve sınırlandırmalara tabiydi. Tahıl arzında ortaya çıkacak bir sıkıntı büyük şehirlerin iâşe sorunu yaşamasına ve fiyat istikrarsızlıklarına neden olabilmekteydi. Tüm yasaklamalara rağmen, sık sık kıtlıkların görülmesi temel tüketim maddesi tahıla olan ihtiyacı artırıyor bu da İslam dünyası ile ticaretin sürekli devam etmesini gerektiriyordu. Diğer taraftan tahıl ticareti üzerindeki yasaklar, dost milletlerin yardımıyla yapılan taşımacılık aracılığıyla deliniyordu.⁵¹⁶

İspanyol arşivlerinde iki dünya arasında süre gelen mücadeleyle ilgili pek çok belge bulunmaktadır. Özellikle XVI. yüzyıla ilgili belgeler, savaşı tüm boyutları ile sergilemektedir. Osmanlı ordusu ve donanmasını, ordu ve donanmanın faaliyetlerini, padişahların seferlerini, İran ve Avrupa ili yapılan savaşları, padişahın çocukları ile ilişkilerini anlatan belgeler, İspanyol arşivlerinde çok sayıdadır. Her an bir Türk saldırısı ile karşılaşma endişesi taşıyan veya Türklere karşı bir harekât, bir ittifak gerçekleştirmeye çabalayan İspanyol Kralları, casuslardan, tüccarlardan, din adamları ve esirlerden gelecek haberlere büyük önem veriyordu. Geniş bir casusluk şebekesi bu konuda İspanya'ya hizmet vermekteydi. Bu dönemde İspanyol donanmasında görevli bir memurun aylığı 30-40 escudoyu geçmezken, İstanbul'da bulunan casuslara, derecesine göre 100 ile 300 escudo arası aylık veriliyordu. İspanya'nın İstanbul'dan

---

⁵¹⁶ Nadal, Gonçal Lopez, "Entre la Cruz y la Media Luna" Ernest Belenguier Cebria (Kor.) **Congreso Internacional Felipe II y el Mediterraneo Barcelona** içinde (409-425), C.1, Barcelona: Sociedad Estatal Para la Conmemoracion de Los Centenarias de Felipe II y Carlos V, 199, s. 413.

haber almak için yalnızca İstanbul'da bulunan casuslara yaptığı ödeme on binlerce dukayı geçiyordu.⁵¹⁷

Her iki dünya arasında çatışmanın ağırlıkta olduğu İspanyol tarih belgeleri, aynı zaman da Afrika ve Doğu Akdeniz'de yer alan, "kâfir memleketlerle" ticarî ilişkileri yasaklayan belgeleri de kapsamaktadır. XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, İslam dünyası ile ticareti yasaklayan 1494, 1505, 1506, 1516, 1518, 1524, 1549, 1553, 1655 ve 1703 kararları konuya örnek olarak verilebilir. Bu yasaklar, Müslüman ülkelerle gerçekleşen savaşlar nedeniyle politik sebeplerle, düşmanın limanlara yanaşarak ordunun hazırlıkları hakkında bilgi almasını engellemek gibi stratejik sebeplerle, temel gıda maddelerinin ve kıymetli madenlerin çıkışını engellemek gibi ekonomik sebeplerle olabiliyordu.⁵¹⁸

Benzer şekilde Osmanlılar da düşmana yapılacak ihracatı yasaklamaktaydılar. Osmanlı Devleti'nin ihracat yasakları daha çok ordunun, donanmanın, sarayın ve İstanbul'un ihtiyaçları ile ilgili malların yasaklanmasına yönelikti. At, silah ve barut gibi ordunun ihtiyacı ile ilgili malların ihracatı tüm devlet hudutları dahilinde yasaktı. Tahıl ile ilgili yasaklar ise zaman zaman verilen ruhsatlarla delinebiliyordu. Ayrıca yerel ve bölgesel bazı yasaklar da bulunmaktaydı. Örneğin, İstanbul'un ihtiyacını karşılamakla yükümlü olması nedeniyle Ege kıyılarından kuru üzüm ihracatı yasaktı.⁵¹⁹

Hiç şüphesiz her iki taraf arasında da, düşmanla alış-veriş engellenmek istense de, iktisadî ilişkilere ihtiyaç duyulmaktaydı. İspanyollar açısından baktığımızda, başta baharat, bir takım ilaçlar, boyalı boyanmamış, baskılı pamuklu kumaşlar olmak üzere Osmanlı'nın sunduğu çok çeşitli ürünlerinden vazgeçilmesi mümkün değildi. Kuzey Afrika'nın ucuz meyveleri, tahılları, deri ve balmumu her zaman için İspanyol pazarında ilgi görmekteydi. Tüm bu ürünler, yarımadanın tek ürünü olan ve İslam dünyasının talep duyduğu Amerikan gümüşü karşılığında değiştiriliyordu.⁵²⁰

---

⁵¹⁷ Sanchez Padilla, s. 1.

⁵¹⁸ Corrales, Eloy Martin, "De Como el Comercio Se Impuso a La Razzia En Las Relaciones Hispano-Musulmanas En Tiempos Del Quijote", **Revista de Historia Económica - Journal of Iberian and Latin American Economic History**, Año n° 23, N° Extra 1, 2005, s. 141

⁵¹⁹ Faroqi, Osmanlı Dünyasında Üretmek, s. 38.

⁵²⁰ Corrales, Eloy Martin, "De Como el Comercio, s. 142.

İspanyollar, her zaman Kuzey Afrika ve Osmanlı ile değişik aracılarla ticaretlerini devam ettirme imkânı buldular. Venedik, Fransız, İngiliz, Hollanda, bayrakları altında ticaret devam etti. Marsilya, Livorno, Cenova, iki taraf arasında en önemli aracı Avrupa limanlarıydı. Bu Avrupa limanları, İspanya'nın ihtiyaç duyduğu İslam dünyasının ürünlerini yarımada taşıırken Amerikan gümüşünü de o bölgelere yönlendirme işini yerine getiriyorlardı.⁵²¹

İspanya'nın İslam dünyasına karşı getirdiği yasaklar genel olarak tanımlı değildi, ticarî aktivitelerin durumuna göre değişiyordu. Bazen yalnızca belli ürünlerin ticaretinin yapılması yasaklanırken bazen de genel anlamda tüm ürünlere yasak getirilebiliyordu. Ama mutlaka açık bir kapı bırakılıyordu. Krallık, belli bazı ürün ve kurumlar için, ticarî trafiğe ortak olabilmek amacıyla ayrıcalıklı lisans verme haklarını elinde tutuyordu. Yasakların sık sık dile getirilmesine bakıldığında, Osmanlı ve Afrika kıyıları ile iktisadî münasebetlerin tam anlamıyla önlenemediği görülmektedir.⁵²²

Osmanlı Devleti, düşmanla ticarete getirdiği yasaklara sıkı denetim uygulamaktaydı. Bununla birlikte sınır bölgelerinde her zaman için düşmana yardım eden ve gerekli emtiayı sağlayan, kaçakçılık yapan kimseler bulunuyordu. Mühimme defterlerinde yer alan hükümlerde, düşman kadırgalarına zahire verilmesinin engellenmesine dair hükümler yer almaktadır. 7 numaralı Mühimme defterinde yer alan, 17 Cemeziyelevvel 975/19 Kasım 1567 tarih ve 459 numaralı Mora Beyi'ne gönderilen hükümde, Malta ve İspanya kadırgalarına zahire veren ve düşmanla birlikte hareket ederek onlara kılavuzluk yapan Makalimali nahiyesi kâfirlerine engel olunması bildiriliyor.⁵²³ Yine 7 numaralı Mühimme defterinde yer alan 21 Şevval 975/19 Nisan 1568 tarihli hükümde aynı konuya temas ediliyor. İspanya ve Malta kâfirlerine kılavuzluk yapan ve zahire veren Mezistre'nin Makali Nahiyesi keferesine karşı girişilecek olan harekât hakkında Mora Beyi'ne bilgi veriliyor. Kendisinin de donanmaya katılması ve hazırlıkların düşmana sızdırılmaması isteniyor.⁵²⁴

XVI. yüzyılın önemli bir özelliği İspanyol gümüş paralarının tüm Akdeniz'i istila etmesidir. Amerika'dan çok yüksek miktarlarda gümüş madeni İspanya'ya

⁵²¹ Corrales, Eloy Martin, "De Como el Comercio, s. 143.

⁵²² Corrales, Eloy Martin, "De Como el Comercio, s. 144-145.

⁵²³ BOA, A.DVN.MHM.d 007, h. 459, s. 173.

⁵²⁴ BOA, A.DVN.MHM.d 007, h. 1301, s. 451.

ulaşıyor ve burada paraya çevriliyordu. Hammadde ihracatçısı konumunda olan İspanya'nın ihracatı, dışardan özellikle de doğudan talep ettiği malları karşılamıyordu. İspanya açığını dış dünyaya bol miktarda gümüş ihraç ederek kapatıyordu. Bu yüzyılda İspanyol gümüş paralarının istilasını, tüm Akdeniz'i kapsamı altına aldı. 1580'lere doğru Cezayir pazarlarında geçerli olan paralar altın İspanyol eküsü, gümüş riyaller, altılık, dörtlük ve özellikle de sekizlik sikkelerdir. Tüm bu paralar, pazarda prim yapmakta ve Türkiye'ye yönelik en büyük mal kalemlerinden birini oluşturmaktaydı. Riyaller, Türkiye'ye sandıklar dolusu ihraç ediliyordu.⁵²⁵ 1580'den sonra İspanyol gümüşünün gerçek dağılım merkezi İtalya oldu. Bu tarihlerden sonra İtalya'nın en önemli görevi, İspanya'nın bol miktarda olan parasını Doğu Akdeniz'e boşaltmaktı.⁵²⁶

Osmanlı tebaası olan ve Avrupa'nın pek çok yerine dağılmış ticarî şebekeleri bulunan Müslim ve gayrimüslim vatandaşlar, özellikle de gayrimüslim vatandaşlar, İspanya ile dolaylı ekonomik ilişkilerin devamında önemli rol oynamaktaydılar. Bu ailelerden biri olan Mendes ailesi İstanbul'da ticaret, bankerlik ve vergi mültezimliği işleriyle uğraşmaktaydı.⁵²⁷ Aslen Portekiz asıllı olan Mendes ailesi Kanuni'nin himayesinde, 1553'de İstanbul'a gelerek yerleşti. Ailenin servetinin 400.000 altın duka olduğu ifade ediliyor. Mendes ailesinin İstanbul'a yerleşmesi Avrupa ile ticaretin giderek daha çok önem kazandığı bir döneme rastlamaktaydı. O zaman Mendes ailesinin başında olan Dona Gracia, Avrupa ile Osmanlı arasında buğday, biber ve yapağı ticaretini kontrolü altında tutuyordu.⁵²⁸

Osmanlı ve Kuzey Afrika kıyıları ile İspanya arasındaki ticaretin en önemli merkezi Cadiz'di. Cadiz limanları, Amerika ve Avrupa malları ile Doğu mallarının takasının yapıldığı depolardı. Cadiz limanlarının dışında Malaga, Marbella ve Almeria gibi Doğu Endülüs limanları ve Valencia⁵²⁹, Mallorca⁵³⁰ ve Barcelona gibi doğu kıyıları da İspanya'nın Osmanlı ve Kuzey Afrika ile ticaretinde önemli rol oynamaktaydı.

---

⁵²⁵ Braudel, c. 1, s. 332.

⁵²⁶ Braudel, c. 1, s. 333.

⁵²⁷ İnalçık, Devlet-i 'Aliyye, s. 282.

⁵²⁸ İnalçık, Devlet-i 'Aliyye, s. 283.

⁵²⁹ Lopez, Enrique Gimenez, "Dos Decades De Estudio Sobre el Comercio Valenciano En La Edad Moderna"

Revista de Historia Moderna: Anales de la Universidad de Alicante, No. 6-7 (1986-87), s. 196.

⁵³⁰ Vidal, Jose Juan, "El Comercio de Trigo Entre Mallorca y Africa del Norte el Los Siglos XVI y XVII" **Mayurqa Revista Del Departament de Ciencies Historiques i Teoria de Les Arts**, Vol. 15 (1976), s. 73.

XVI. yüzyılda Osmanlı ve İspanya arasında doğrudan ticaret olmadı. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nden ahidnâme elde etmiş olan birçok Avrupa ülkesinin limanları, Osmanlı-İspanya ticaretine aracılık ederek Doğu mallarını, İspanya'nın gümüşü ile takas ettiler. XVI. yüzyılda aracı limanların önemi büyüktü. Başlangıçta iki taraf arasında en önemli aracı Venedik'ti. Venedik, sahip olduğu ahidnâme ile Doğu ticaretini devam ettiriyor ve Akdeniz'in iki yakasında mal transferini sağlıyordu. Daha sonra Venedik, yerini Fransız limanı olan Marsilya'ya bıraktı. Bu zamandan sonra İspanya ve İslam dünyası arasında en önemli limanlardan biri Marsilya oldu. 1566 yılında, Marsilya'nın Paris'e gönderdiği bir raporda, şehrin limanının doğunun mallarını satın almak için gelen İspanyol ve İtalyan tacirlerle dolduğu anlatılıyor: ***“Baharatlar, ilaçlar, pamuklular, Doğu'nun ürünleri... İspanya'dan, İtalya'dan ve diğer yerlerden yabancıların, büyük miktarlarda altın ve madeni paralarla bu malları satın almak için Marsilya şehrine gelmelerine neden oluyor.”***⁵³¹

Avrupa'ya, özellikle de Fransa'nın Marsilya limanına ihraç edilen kaba pamukluların, Batı Anadolu'daki en önemli üretim merkezi İzmir'di. Fransızlar, Anadolu'dan ithal ettikleri bu kumaşları, İspanya'ya ihraç ediyorlardı. İspanyollar da bunları plantasyonlarda çalışan köleleri giydirmek üzere Amerika'ya göndermekteydi.⁵³²

İspanya ve Osmanlı arasında aracılık eden Marsilya dışındaki diğer Avrupa limanları içerisinde Livorno, Genova, Messina, Malta, Menorca, Gibraltar gelir. Fransız tacirler, Livorno ve Genova'dan aldıkları İspanyol kuruşunu Doğu'ya satıyorlardı.⁵³³ Genova, Livorno ve Messina'na Osmanlı limanları ile yaptığı ticarete düzenli olarak para, özellikle de İspanyol kuruşu ihraç ediyordu.⁵³⁴

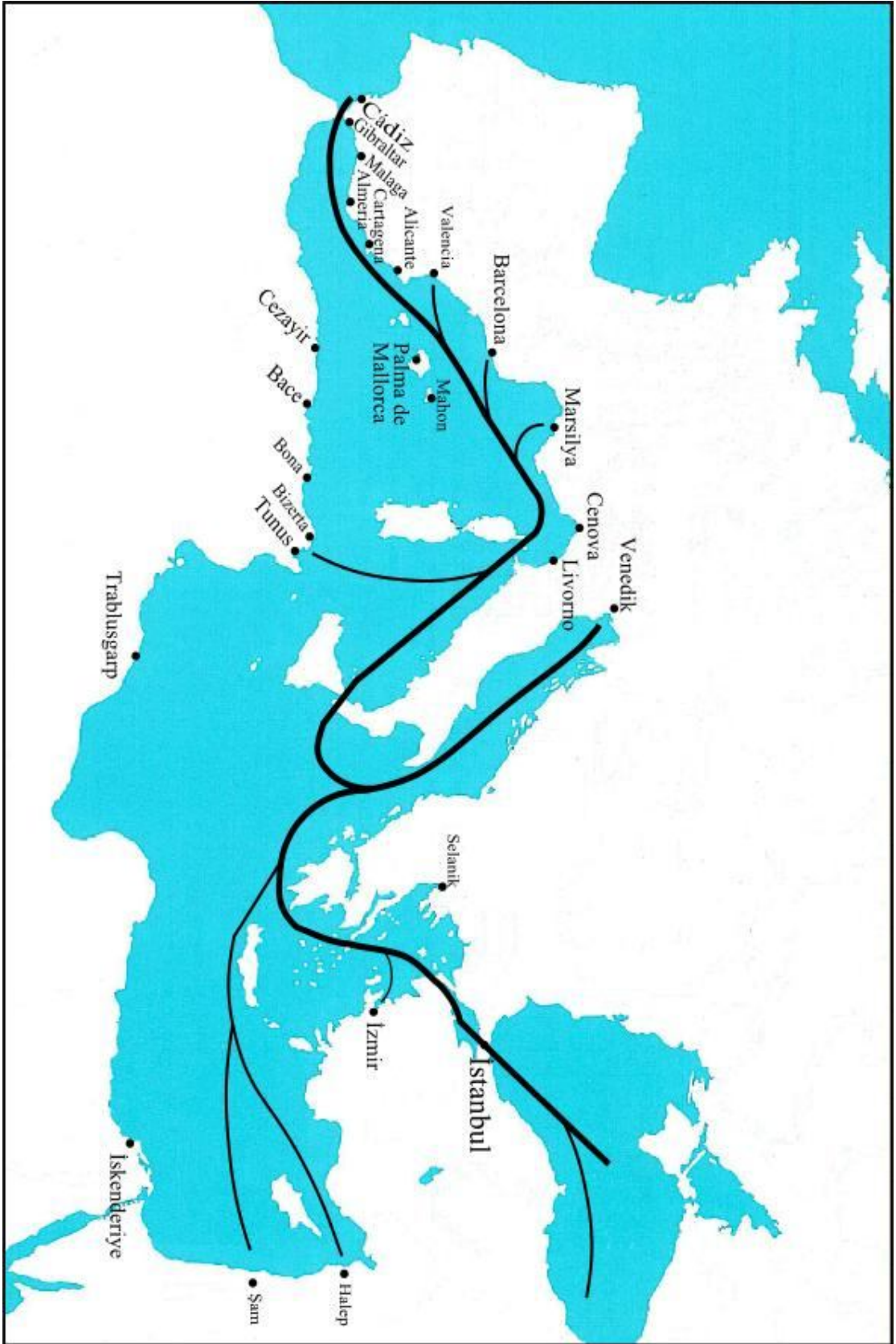
---

⁵³¹ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 58.

⁵³² İnalçık, Devlet-i 'Aliyye, s. 307.

⁵³³ Frangakis-Syrett, Elena, **18. Yüzyılda İzmir'de Ticaret (1700-1820)**, Çiğdem Diken (çev.), İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2006, s. 127.

⁵³⁴ Frangakis-Syrett, s. 159.

Harita 2. XVI.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İspanya Ticaretine Aracı Limanlar.

II. XVII. YÜZYIL: ALTERNATİF AÇILIM-DURGUNLUK DÖNEMİ

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Akdeniz’de tansiyon düşmeye başladı. XVII. yüzyılda her iki devlet arasında rekabet devam etse de bir önceki yüzyılda olduğu gibi iki devlet arasında büyük donanma savaşları olmadı. Her iki devletin öncelikleri değişti. İspanyolların ilgisi Akdeniz’den Atlantik okyanusuna, Amerikan ticareti üzerine yoğunlaştı. Amerika’dan gelen gümüş madenlerinin olağanüstü miktarlarda artış göstermesi ve Yeni Dünya ile ticaretin artması nedeniyle İspanya, çetin mücadele vermek ve yüksek maliyetlere katlanmak zorunda olduğu Akdeniz’den daha az masraflı ve yüksek kârlar elde ettiği okyanus ticaretine yöneldi. Diğer taraftan okyanus ticaretinin giderek önemini artırması yeni rakiplerin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu nedenle İspanya’nın, Yeni Dünya’daki güçlerini takviye etmesi ve Atlantik Okyanusu’ndaki seyrüseferi daha güvenli hale getirmesini gerektiriyordu. Atlantik seferlerinin maliyetleri de giderek yükselmekteydi. Amerika’dan yola çıkan gümüş ve ticarî mallarla yüklü gemilerin mutlaka güvenliği sağlayacak silahlı gemiler eşliğinde, konvoylar halinde hareket etmesi gerekiyordu. Bu da İspanya’nın Akdeniz’deki faaliyetlerini azaltarak Atlantik okyanusuna ve Yeni Dünya’ya yönelmesinin önemli sebepleri arasındadır.

Osmanlı Devleti, her ne kadar İnebahtı’da yenilgiye uğrayarak donanmasının önemli bir kısmını kaybetmiş olsa da, ilerleyen tarihlerde Akdeniz’in galibi oldu. Bir taraftan Fransa, Venedik, İngiltere ve Hollanda gibi devletlerle yaptığı antlaşmalar ve verdiği ticarî ayrıcalıklarla Akdeniz’de ticaretin güvenle gelişmesini sağlamaya çalışırken diğer taraftan Hint Okyanusu’nda güvenliği sağlayarak buradan Akdeniz’e ulaşan yollarda ticarî trafiğin kesintiye uğramamasına özen gösteriyordu.

Akdeniz’de ve ticaret yolları üzerinde elde ettiği başarıya rağmen XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti için de çok rahat geçmedi. Yüzyıl içerisinde Osmanlılar içeride ve dışarda pek çok sorunla karşı karşıya kaldılar. Osmanlı Devleti’nin dönem içerisinde karşılaştığı sorunların başında isyanlar gelmektedir. Bu isyanların bir kısmı, askeri kesim tarafından yapılmıştır. İsyancılar XVI. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamıştı. 1589 yılında, Beylerbeyi Vak’ası olarak adlandırılan askeri bir isyan gerçekleşti. İsyancılar, ekonomik ve malî sebeplere dayanıyordu. Maaşları mağşuş sikkelerle ödenen

İstanbul'daki yeniçeriler ayaklanmışlardı.⁵³⁵ XVII. yüzyıl boyunca değişik sebeplere dayanan isyanlar ortaya çıktı. IV. Murat'ın, Bağdat'ı geri alma girişiminde başarısız olan Hüsrev Paşa'yı görevden alması sonucu Anadolu'daki eyalet askerleri ayaklandı. Padişah, sadrazamı Hafız Paşa'yı isyancılara teslim etmek zorunda kaldı.⁵³⁶ I. İbrahim'in saltanatı döneminde yeniçeriler, sadrazamın katledilmesi ile başlayan bir isyan çıkarttılar. İsyanın sonunda padişah tahttan indirildi ve birkaç gün sonra öldürüldü. Padişahların tahttan indirildiği veya öldürüldüğü isyanlarda yeniçeriler önemli roller oynamaktaydı. II. Osman'ın, 1622 yılında, bir yeniçeri isyanı sonucu tahtan indirilerek öldürülmesi bunun en açık örneklerindedir.⁵³⁷

İsyanların içerisinde, taşra idarecilerinin ve bu idarecilerin silahaltına almakla yükümlü olduğu düzensiz askerlerin (sekban) ayaklanmaları en büyük tehlikeyi oluşturmaktaydı. XVI. yüzyılın son yıllarında bazı sekban bölükbaşları, bütün Anadolu'da boy gösterip, Bursa ve Urfa gibi muhkem şehirleri dahi ele geçirmeyi başardılar. Bunların başında Karayazıcı isyanı gelmektedir. 1599 yılında isyan eden Karayazıcı, Urfa'yı ele geçirmeyi başardı.⁵³⁸ Kalenderoğlu isyanı, bir başka önemli isyandır. Kalenderoğlu, Anadolu dışından, Canbuladoğlu Ali Paşa adında isyancı bir beylerbeyinden destek almaktaydı. İsyanlar, 1607 yılında, Sadrazam Kuyucu Murat Paşa tarafından bastırıldı. 1613 yılında Dürzi emiri Fahreddin Ma'n, isyan etti. Beyrut ve Sayda'yı denetimi altına aldı. İktidarını kurmak için papa ve İspanya'nın Napoli genel valisiyle ittifak kurdu. 1635'te yakalanarak öldürüldü.⁵³⁹

XVII. yüzyılın önemli isyan hareketlerinden biri de Abaza Mehmet Paşa ayaklanmasıdır. Abaza Mehmet Paşa 1623 yılında Erzurum beylerbeyliğinden azledilince isyan etti.⁵⁴⁰ Bursa'yı almayı başardı. Kayseri'de yaptığı savaşı kaybedince af diledi ve yeniden Erzurum beylerbeyliğine getirildi. 1627'de tekrar isyan etti.⁵⁴¹ İsyan, Hüsrev Paşa tarafından bastırıldı. Abaza Mehmet Paşa, Rumeli'de çeşitli makamlarda görevlendirildi. 1634 yılında, IV. Murat tarafından idam edildi.⁵⁴²

---

⁵³⁵ Faroqi, Krizler ve Değişim, C. 2, s. 546.

⁵³⁶ Faroqi, s. 546.

⁵³⁷ Faroqi, s. 547.

⁵³⁸ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C. 3/1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 101.

⁵³⁹ Faroqi, s. 548-549.

⁵⁴⁰ Uzunçarşılı, C. 3/1, s. 151.

⁵⁴¹ Uzunçarşılı, C. 3/1, s. 164.

⁵⁴² Faroqi, s. 550.

XVII. yüzyılın dikkat çeken tarihi olayları arasında uzun süre devam eden savaşlar da önemli yer tutar. 1603-1639 yılları arasında meydana gelen İran savaşları, yüzyılın önemli savaşlarından biridir. İranlılar 1603'te Tebriz'i ele geçirdiler, birkaç ay sonra da Erivan'ı aldılar. Osmanlı orduları, 1605 yılında Şah Abbas karşısında yenildi. Böylece Gence ve Şirvan, İranlıların eline geçti. 1612'de Şah Abbas'ın 200 yük ipek haraç ödemesi koşuluyla, barış yapıldı. 1618 yılında, Halil Paşa komutasında yapılan seferde uğranılan büyük yenilgi sonucunda barış yenilendi. 1624'te, Şah Abbas, Bağdat'ı ele geçirdi, birkaç hafta sonra da Musul'u aldı. Ancak Musul geri alındı. 1626'da yapılan Bağdat kuşatması başarısız oldu. 1638'de IV. Murat, Bağdat'ı geri aldı ve 1639'da Kasr-ı Şirin antlaşması yapıldı.⁵⁴³

Dönemin önemli olaylarından biri de Girit seferidir. Adanın büyük bir bölümü, 1645-1646 tarihleri arasında fethedildi. Ancak Kandiye kalesi kuşatması 1669 yılına kadar sürdü. 1656 yılında Çanakkale açıklarında yapılan savaşta, Osmanlı filosu yok edildi. Limni ve Bozcaada, kısa süreliğine de olsa Venediklilerin eline geçti.⁵⁴⁴

Osmanlı Devleti, içerisinde bulunduğu bu koşullar altında Akdeniz'in diğer ucuna büyük donanma seferleri düzenlemedi. Osmanlılar, bir taraftan içerde güvenliği temin ederek nüfusun kırsal kesimlerden kaçarak tarım arazilerini boşaltmasını önlemeye ve üretimin sürekliliğini sağlamaya çabalıyordu. Üretimin tamamen doğal şartlara bağlı olduğu, teknolojinin geri olduğu, ulaşımın zor olduğu bu dönemlerde kır nüfusunun dengeli dağılımı ve üretimin aksamadan devam etmesi devletin malî ve iktisadî sistemi bakımından hayatî önem arz ediyordu.

Diğer taraftan devlet dış dünyadaki rakiplerinin sayısını azaltmaya ve aynı anda birden çok düşmanla karşı karşıya gelmemeye çaba sarf ediyordu. Uzun süren İran savaşları nedeniyle İspanya ile ateşkesin devamlılığı devletin yararınaydı. Bununla birlikte Batı Akdeniz'de deniz faaliyetlerini, Garp Ocakları kesintisiz olarak devam ettirmekteydi. Öyle ki, bu faaliyetler nedeniyle İspanya kendi kıyılarında yüzyıl boyunca ve hatta XVIII. yüzyılın sonlarına kadar sürekli tehlike içerisinde bulundu. İspanyollar Kuzey Afrika'dan kıyılarına yöneltilecek saldırıları önlemekte büyük sıkıntılar yaşıyorlardı. Korsan saldırıları Akdeniz'e kıyı ve korsanların saldırılarına açık pek çok

---

⁵⁴³ Faroqi, s. 552-553.

⁵⁴⁴ Faroqi, s. 555.

yerleşim alanının boşaltılmasına sebep oluyordu. Önemli kıyı kaleleri ve limanlar, saldırılara karşı sürekli takviye ediliyordu. Buna rağmen saldırıya uğramaları kaçınılmaz oluyordu.

XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlı'da meydana gelen iç karışıklıklar aynı zamanda Akdeniz'in genelinde yaşanan bir dizi değişimle bağlantılıdır. Bu değişimlerden biri Akdeniz genelinde görülen fiyat artışlarıdır. Osmanlılar Mısır'ın fethi ile 1584 yılları arasında hayli istikrarlı bir fiyat politikası izlemişlerdi. 60 yıllık bir dönem boyunca Osmanlı altınının değeri kabaca 55-60 akçeye eşit oldu.⁵⁴⁵

Amerikan hazinelerinin İspanya'ya akmaya başlamasıyla Batı'da ortaya çıkan kıymetli maden fazlalığı, Doğu'ya doğru kıymetli maden akımına neden olmaktadır. Bu akışta, Osmanlı Devleti bir transit geçiş noktasıydı. İran ve Hindistan'da kıymetli maden fiyatlarının daha yüksek olması nedeniyle, madenler o tarafa akmaktaydı. Devlet, ülkede para darlığına sebep olan bu akımı engellemek istese de, başarılı olamadı. Doğu'ya yapılan kıymetli maden kaçakçılığının yanı sıra, Avrupa'ya doğru da mal kaçakçılığı yapılmaktaydı.⁵⁴⁶

Fiyat yükselişleri, devlet maliyesini olumsuz yönde etkilemekteydi. Akçenin değerinin sürekli düşmesi, maliyeyi zor durumda bırakıyordu. Aynı zamanda devletin genişlemesi yavaşlamış, bu da gelirlerde gerilemeye neden olmuştu. Gelirlerdeki gerilemeyle birlikte, sürekli düzenli bir ordu beslemeye olan ihtiyaç, malî sıkıntıları şiddetlendiriyordu. Tüm bu olumsuzlukların üzerine, İran'la yapılan savaşların (1578-1590) getirdiği iktisadî sorunlar da eklenince, o döneme kadar yapılan en büyük taşış, 1586 yılında gerçekleştirildi. 1584'e kadar 450 akçe 100 dirhem gümüşten basılırken, 1586'dan sonra aynı miktarda gümüşten, 800 akçe basılmaya başlandı. Akçenin gümüş miktarının ise 0,384 grama düşürülmesi kararlaştırıldı.⁵⁴⁷ Böylece akçenin gümüş içeriği %44 oranında düşürülmüş oldu.⁵⁴⁸

Kıtalararası gümüş akımı ve devletin malî sıkıntılarına savaşların getirdiği büyük harcamalar da eklendi. XVII. yüzyıl içerisinde akçe birçok kez taşışe uğradı.

---

⁵⁴⁵ Hess, s. 158.

⁵⁴⁶ Tabakoğlu, s. 267.

⁵⁴⁷ Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, C. 9, İstanbul: Ötügen Yayınevi, 1978, s. 136.

⁵⁴⁸ Pamuk, s. 1071.

1600'de I. Ahmed döneminde yeni bir tağşiş yapıldı. 100 dirhem gümüşten 950 akçe kesilmeye başlandı.⁵⁴⁹ Bunu diğer tağşişler takip etti. 1618, 1624 ve 1640 yıllarında yeni tağşişler yapıldı. Üst üste yapılan tağşişler akçeyi küçük bir sikke haline dönüştürdü. Bu nedenle 1624'ten itibaren, pare adı verilen Mısır kökenli bir sikke, İstanbul ve diğer bölgelerde basılmaya başlandı.⁵⁵⁰ Amerikan gümüşlerinin akımının ve fiyat artışlarının yol açtığı istikrarsızlık ancak yüzyılın sonlarından itibaren giderilebildi.

XVII. yüzyıl boyunca, İspanya'nın Osmanlı devleti ile barış antlaşması yapma isteği sürdü. 1625 tarihinde Napoli Kralı, İspanya adına görüşmelerde bulunmak üzere Givani Montalbano adında bir elçiyi İstanbul'a gönderdi. İspanyollar ve Papa'nın Kazak meselesine müdahale etmesinden çekinen Veziriazam Nasuh Paşa, İspanyollarla yapılacak bir antlaşmaya sıcak bakıyordu.⁵⁵¹ Napoli Kralı'nın, Kazakları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırttığına ortaya çıkması üzerine elçi görüşme yapamadan geri dönmek zorunda kaldı.⁵⁵² Osmanlı yönetimi, daha heyet yoldayken Dubrovnik konsüllerine yazılan mektupla, İspanyol Kralı'nın, Osmanlı'nın kadim bir düşmanı olduğunu belirtilerek barış önerisinin reddedildiğini ve heyetin geri gönderilmesini bildiriyordu.⁵⁵³

İspanya ve Osmanlı devletleri arasında dostluk kurma ve barış yapma girişimleri son bulmadı. Osmanlı Devleti 1650 yılında İspanyollarla dostane ilişkiler kurmak ve bu husustaki niyetlerini öğrenmek üzere Müteferrika Ahmet Ağa'yı İspanya'ya elçi olarak gönderdi. Madrid'de olumlu bir şekilde karşılanan Ahmet Ağa, dönüşünde İspanyolların görüşmeler yapmak üzere bir sefaret heyeti göndereceğini bildirdi. 1651 yılında İspanyol kralı IV. Felipe, Raguzalı Alegreti adında bir memuru göndererek, barış görüşmeleri için gelecek heyetin koşullarını bildirdi. Fakat Osmanlılar, İspanyol tarafının istekleri hakkında bir cevap vermedi.⁵⁵⁴ Dönem içerisinde görüşmeler devam etmekle birlikte her iki tarafın da yaklaşımları nedeniyle XVII. yüzyılda, bir önceki yüzyıldan devam eden ateşkes, barış ve ticaret antlaşmasına dönüştürülemedi.

---

⁵⁴⁹ Öztuna, s. 136.

⁵⁵⁰ Pamuk, s. 1072.

⁵⁵¹ Jorga, C. 3, s. 334.

⁵⁵² Uzunçarşılı, C. 3/2, s. 219.

⁵⁵³ Faroqi, Osmanlı Dünyasında Üretmek, s. 47.

⁵⁵⁴ Uzunçarşılı, C. 3/2, s. 220.

Yüzyılın koşulları altında, iki devlet arasında iktisadî ilişkiler bir önceki yüzyılda olduğu gibi devam etti. Zaman zaman anlaşma girişimleri olsa da arada sıcak ilişkiler kurulamadı. XVI. yüzyılın sonlarında iki taraf arasında gerçekleşen ateşkes, barış ve ticaret antlaşmasına dönüşmedi. İktisadî ilişkiler daha çok dolaylı yollarla sürdürülmeye devam etti. İki ülke arasında ticarî faaliyetleri aracı devletler ve limanlar gerçekleştiriyordu. Genova, Livorna ve Messina'na önemli aracı limanlardı ve Osmanlı limanları ile yapıyan ticarete düzenli olarak para, özellikle de İspanyol kuruşu ihraç ediyordu.⁵⁵⁵ İspanyol Krallığı, siyasî ve malî nedenlerden ötürü, bu limanların iki taraf arasında ticaret yapmasını kolaylaştırmaktaydı. Krallık, Doğu mallarına olan ihtiyaç, tahıllarda olduğu gibi temel gıda gereksinimleri ve kıymetli madenlerin kaçakçılığını önlemek gibi nedenlerle, %10 ek vergi koyarak Osmanlı ve İslam dünyasının ürünlerinin, İspanyaya girmesine izin veriyordu. Bilhassa kıtlık dönemlerinde, halkın yoğun baskısı nedeniyle bu %10'luk vergi de kaldırılıyor ve istenilen yerden ürün getirilmesine izin veriliyordu. 1661 yılında, Mallorca'da görülen kıtlık nedeniyle, %10'luk bu verginin kaldırılarak Kuzey Afrika veya her neresi olursa olsun istenilen yerden tahıl getirilmesine izin verilmesi için yapılan ısrarlar sonucu Krallık, tüccarlara ve Mallorca vatandaşlarına, Müslüman topraklarından buğday getirmeye izin verdi. Tahıl getirenler, bu çabada kamu hizmeti ve toplum faydası olduğu için %10'luk vergiden muaf tutuldu.⁵⁵⁶

İspanya ile İslam dünyası arasında yapılan ticarete tahıllar, her zaman için en önemli ürünler oldu. Akdeniz'de buğday kıt bir üründü ve her zaman için yetersizdi. İspanya'da buğday ziraatı ekstensif bir tarımdı ve üç yılda bir ekim yapılmaktaydı.⁵⁵⁷ Bu nedenle dışardan ithal edilecek buğdaya, özellikle de Kuzey Afrika buğdayına her zaman yarımada talep olmaktadır. XVI. yüzyılın başlarından, XIX. yüzyılın sonuna kadar, kıtlık ve açlık tehlikesinin önüne geçmek için Kuzey Afrika buğdayı düzenli olarak İspanya'ya ulaştı.⁵⁵⁸ İspanya aynı zamanda Osmanlı limanlarından gelen Doğu buğdayını da ithal etmekteydi. XVI. ve XVII. yüzyıllarda, doğu buğdayı dolaylı kanallardan büyük miktarlarda olmasa da İspanya limanlarına ulaşmaktaydı.⁵⁵⁹

---

⁵⁵⁵ Frangakis-Syrett, s. 159.

⁵⁵⁶ Vidal, s. 83.

⁵⁵⁷ Braudel, C. 1, s. 386.

⁵⁵⁸ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 60.

⁵⁵⁹ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 62.

XVII. yüzyılda, İspanya'nın Kuzey Afrika ve Osmanlı kıyılarından yaptığı tahıl ithalatı dikkate değer miktarlara ulaştı. İspanya'nın özellikle kötü ürün dönemlerinde dışardan gelecek buğdaya ihtiyaç duyması her zaman için tahıl ithalatına başvurmasını gerektirmekteydi. Ülkenin kurak ve sıcak iklimi ve bunun neticesinde görülen açlıkların ortaya çıkarttığı olumsuzluklar atasözlerine dahi yansımıştı: **“Tanrı, Kastilya'ya indiğinde hastalık, Endülüs'e çıktığında açlık verir.”**⁵⁶⁰Deneyimlerin de ortaya koyduğu gibi ülkenin buğday üretimi, uzun süreli kıtlıklarda tek başına ihtiyaçları karşılamaya yeterli olmuyordu.⁵⁶¹

İspanya, Avrupa'nın muhtelif Akdeniz limanlarından ve Kuzey Avrupa'dan tahıl ithal etmesine rağmen, Afrika ve Doğu Akdeniz buğdayına sık sık ihtiyaç duymaktaydı.⁵⁶² Buğday kıtlıkları ve bunun yol açtığı açlıklar nedeniyle Krallık, IV. Felipe'nin 1647 yılında Malaga'ya yetki vermesinde olduğu gibi, Osmanlı ve Kuzey Afrika kıyılarından buğday ithali için lisans vermek mecburiyetinde kalıyordu.⁵⁶³

İslam dünyasından ithal edilen buğdayın İspanya için birçok avantajı bulunuyordu. Kuzey Afrika kıyılarının çok yakın olması nedeniyle buğday hızla İspanya'nın Akdeniz kıyılarına sevk edilebiliyordu. Böylece kıtlık dönemlerinde özellikle Katalonya, Mallorca ve Endülüs gibi kıyı bölgelerinin tahıl ihtiyacı hızla karşılanabilmekteydi. Kuzey Afrika ve Osmanlı bölgelerinin tahılları uzun süre depolanmaya dayanıklıydı. Tüm bunların yanında yüksek kalitede olan Osmanlı ve Kuzey Afrika tahılları, Avrupa tahıllarına oranla çok daha ucuzdu. Bu nedenlerle de tüm yasaklamalara rağmen Doğu buğdayı her zaman İspanya'da talep görmekteydi.⁵⁶⁴

Aşağıda yer alan 9 numaralı tabloda, İspanya'nın muhtelif Osmanlı limanlarından, lisanslı olarak ithal ettiği buğday miktarları yer almaktadır. Tabloda verilen rakamlar, ithalatın çok az bir miktarını göstermektedir. Bu ithalatların çoğunluğu, Kuzey Afrika'dan gerçekleşmekteydi. Kuzey Afrika buğdayının dışında, başta Ege adaları olmak üzere farklı limanlardan da İspanya'ya buğday ulaşıyordu.

---

⁵⁶⁰ Capmany y de Montpalau, Antonio de (haz.), **Memorias Historicas Sobre La Marina, Comercio y Artes De La Antigua Ciudad De Barcelona**, C. IV, Madrid: La Imprenta De Sancha, 1779, s. 365.

⁵⁶¹ Capmany y de Montpalau, s. 365.

⁵⁶² Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 311.

⁵⁶³ Corrales, El Comercio de España con, s. 501.

⁵⁶⁴ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 311.

İthalat, İspanya'nın Osmanlı Devleti ile ticaret antlaşması olmadığı için aracı ülkelerin vasıtasıyla devam ediyordu.

Tablo 9

**XVI.-XVII. Yüzyıllarda İspanya'nın Kuzey Afrika ve Levant
Limanlarından Buğday İthalatı**

Yıl	Barcelona (Cuarteras)	Valencia (Cahices)	Mallorca (Cuartera)	Malaga (Fanegas)	Sevilla (Fanegas)	Cadiz (Fanegas)
1529	12.000					
1530			2.000			
1563			6.000			
1589				4.000		
1590					50.000	
1591			24.000		20.000	
1597						12.000
1598						11.500
1619		3.420				
1622			21.600			20.000
1627						10.000
1631	5.576		10.000			
1638-45		38.343				
1647				30.000		
1648						
1652			78.000			
1653			70.000			
1659				100.000		
1664				20.000		
1672			40.000			
1683			10.318			
1699	1.099					
Toplam	18.675	41.763	261.918	154.000	70.000	53.500

Kaynak: Corrales, Eloy Martin, "El comercio de España con los países musulmanes del Mediterráneo (1492-1782)", **Relazioni economichetra Europa e mondo islámico, secc. XIII-XVIII**, Simonetta Cavaciocchi (ed.) içerisinde (485-510), Le Monnier, 2007, s. 503-504

İspanya'nın, Osmanlıdan ithal ettiği ürünlerin içerisinde buğdaydan sonra en önemli sırayı başta pamuk olmak üzere tekstil ürünleri ve tekstil hammaddeleri

oluşturuyordu. Pamuk, doğrudan veya iplik halinde ithal ediliyordu. Pamuğun dışında keten, yün, ipek, İspanya'nın ithalat ürünleri arasında bulunuyordu.⁵⁶⁵

XVII. yüzyılda, hemen hemen tüm Avrupa'da Uzakdoğu'nun baskılı, boyalı pamuklu kumaşları lüks kumaş olarak satılmaktaydı ve Avrupa ürünleri bunlarla rekabet edememekteydi. Uzakdoğu'nun ve Doğu Akdeniz'in pamuklularına olan talebi, yüksek fiyatlar durdurdu. Bunun yerine, Uzakdoğu ve Doğu Akdeniz'den ithal edilen kumaşlara, doğu ürünlerini taklit ederek boyama ve baskı yapan bir sektör gelişti. Yerli üretimin ucuzluğu Avrupa'da pamuklu dokuma sektörünü geliştirdi. İspanya'da da süreç diğer Avrupa şehirleri ele benzerlik gösterdi. Özellikle Katalonya bölgesi, tek renkli, boyalı ve baskılı pamuklu kumaş üretiminde, Avrupa ve Doğu Akdeniz kumaşlarını ithal edip, bunlara Hint baskılarını taklit etmede ilerleme kaydetti. Sonuçta pamuklu levant kumaşları, Katalonya'nın önemli ithal ürünleri arasına girdi.⁵⁶⁶ 1600'lere doğru, Katalan tacirler başta İskenderiye olmak üzere Osmanlı limanlarına, özellikle pamuk almak için gidiyorlardı. XVII. yüzyıldan itibaren İzmir'den de İspanya'ya pamuk ulaşmaya başladığı görülüyor. Birçok üründe olduğu gibi Marsilya, Cenova, Livorno gibi şehirler, Doğu Akdeniz pamuğunun İspanya'ya ihracatını sağlayan en önemli limanlarıydı.⁵⁶⁷

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Doğu Akdeniz'den yapılan pamuk ithalatında bir düşüş gözlenmeye başladı. 1664-1665 yılları arasında Barcelona'nın Doğu Akdeniz'den yaptığı pamuk ithalatının miktarı 200 kental, değeri ise 4.311 libre tutarındadır. 1695-1696 yılları arasında ithal edilen pamuk miktarı 140 kentale gerilerken, ithal edilen ürünün kıymeti 3.013 libreye düşmüştür.⁵⁶⁸ Pamuk ithalatındaki düşüş, Katalan tekstil sektörünün korumacılık politikalarına rağmen yabancı ürünler karşısında rekabet edemediğini gösteriyor. 1648-1649 yılları arasında pamuklu kumaşların İspanya'ya ithali yasaklanmıştı. Yalnızca keten, kenevir pamuk ve yün gibi işlenmemiş hammaddelerin girişine izin veriliyordu.⁵⁶⁹

---

⁵⁶⁵ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 64.

⁵⁶⁶ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 371-372.

⁵⁶⁷ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 373.

⁵⁶⁸ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 373.

⁵⁶⁹ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 375.

İspanya'nın, Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika'dan ithal ettiği diğer bir tekstil hammaddesi ketendi. Keten, XVI.-XVIII. yüzyıllar süresince İslam dünyasından ithal edilmeye devam etti. İspanya'ya keten İskenderiye, Halep ve Kuzey Afrika'nın farklı limanlarından ulaşmaktaydı. İspanya'ya İskenderiye limanı yoluyla ulaşan keten, daha çok Marsilya üzerinden gelmekteydi. Halep'ten gelen keten ise Cenova ve Livorno limanları aracılığıyla ulaşıyordu.⁵⁷⁰

Yüksek miktarlara ulaşmasa da, Osmanlı dünyasından İspanya'ya ipek ve ipekli kumaşlar gönderiliyordu. İspanya, yerli ipek sanayiini koruyabilmek için dışardan ipekli kumaşlar getirilmesine bir takım sınırlar getirmekteydi. Bu sınırlamalar, XVII. yüzyılda da devam etmekle birlikte, zaman zaman verilen ruhsatlarla ipek ve muhtelif ipekli kumaşların girişine izin verilebiliyordu. 1636 tarihli, yabancı mallar ve giyim eşyaları hakkında yayınlanan gümrük tarifesinde, yeni kabul edilen gümrük vergisini ödeyen herkesin Kahire, Şam ve başka bölgelerden pamuk, ham ipek ve ipek ipliğini ithal etmesine izin veriliyor.⁵⁷¹ İspanya'ya Selanik, İskenderiye, Halep, İzmir, Tunus ve Kıbrıs üzerinden ipek girişi devam etmekteydi.⁵⁷² İpek, diğer ürünlerde olduğu gibi İspanya'ya aracı Avrupa limanlarından giriyordu. Bunların başında Marsilya limanı gelmektedir. Osmanlı limanlarından, özellikle İzmir'den giden ipek, Marsilya'dan diğer Avrupa şehirlerine dağıtılmaktaydı.⁵⁷³

İspanya'nın, Osmanlı'dan ithalatı içerisinde muhtelif baharatların da önemli bir yeri vardı. Baharatlar içerisinde en önemli yeri biber almaktaydı. Biberin dışında tarçın, karanfil, zencefil, Hindistan cevizi gibi pek çok uzak doğu baharatı İspanya'da talep görüyordu. XVII. yüzyılda Doğu baharatı Akdeniz'den farklı Avrupa limanları aracılığıyla İspanya'ya gitmeye devam ediyordu. Barcelona, doğu baharatının ulaştığı en önemli İspanyol limanlarından biriydi. Bu yüzyılda Barcelona'ya ulaşan baharatlarla ilgili çok miktarda kayıt bulunmaktadır. 1645-1709 yılları arasında sadece

---

⁵⁷⁰ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 457.

⁵⁷¹ Capmany y de Montpalau, Antonio de (haz.), **Memorias Historicas Sobre La Marina, Comercio y Artes De La Antigua Ciudad De Barcelona**, C. IV Apendice, Madrid: La Imprenta De Sancha, 1779, s. 57.

⁵⁷² Corrales, Eloy Martin, "El Comercio de la Seda Entre España y el Mediterraneo Musulman (Siglos XVI-XVIII), **España y Portugal En Los Rutas De La Seda** içinde (160-179), Barcelona: Universitat de Barcelona, 1996, s. 173.

⁵⁷³ Frangakis-Syrett, s. 212.

Barcelona'nın Mataro limanına Doğu Akdeniz'den gelen karabiber 3.976 Kg., karanfil 374 Kg., zencefil 4.164 Kg. ve Hindistan cevizi 973 Kg. miktarına ulaşmaktaydı.⁵⁷⁴

Bir önceki yüzyılda olduğu gibi XVII. yüzyılda da İspanya'nın Osmanlı Devleti'ne gönderdiği en önemli ihraç ürününü gümüş oluşturmuyordu. Amerikan gümüşlerinin yüksek miktarlarda akmaya başlaması ve ucuz olması nedeniyle XVII. yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı Devleti'nde gümüş madeni üretimi durma noktasına gelmişti.⁵⁷⁵ Avrupalı tacirler Osmanlı pazarlarına Venedik sekini, Avusturya taleri, Hollanda aslanlı doları, İspanyol kuruşu ve Fransız eküsü göndermekteydiler.⁵⁷⁶ Osmanlı piyasalarında yaygın miktarda İspanya'nın sekizlik reali ve Hollanda taleri kullanılmaktaydı.⁵⁷⁷

Osmanlı pazarlarına İspanyol paraları daha çok Fransızlar tarafından getirilmekteydi. Doğu ile ticaretin büyük ölçüde gümüşe bağlı olduğunu anlayan Marsilyalı tacirler, özellikle XVII. yüzyılda, Amerikan gümüşü elde etmek için Cadiz'e akın ediyorlardı.⁵⁷⁸ Fransızlar, Cadiz'den doğu mallarını ihraç ederek elde ettikleri gümüş sikkeler karşılığında Osmanlı pazarlarından ihtiyaç duydukları ticarî emtiayı satın almaktaydılar. Fakat Fransa ve İspanya arasında 1639, 1675 ve 1696 yıllarında gerçekleşen savaşlar nedeniyle İspanyol-Fransız ticareti yasaklandı.⁵⁷⁹ Bunun üzerine Fransız tacirler, İspanyol sikkelerini Livorno ve Cenova'dan alarak Levant'da satmaya başladılar. İzmir çoğunlukla Taler'i, İstanbul ise İspanyol kuruşunu ithal ediyordu.⁵⁸⁰ Sekizlik İspanyol riyallerinden elde etmekte zorlanan Fransız tacirler yanlarına, 1641'de XIII. Louis tarafından basılan ve Osmanlı Devleti'nde Sümniye olarak bilinen beş Sol'luk gümüş sikkelerle ticaret yapmak zorunda kalmışlardı.⁵⁸¹ Yeni teknoloji ile üretilmiş ve kenarları tırtıklı olan bu sikkeler, Osmanlı Devleti'nde günlük alışverişlerde kullanıldı.⁵⁸² İspanyol Riyali'nin Osmanlı pazarlarında tutulması nedeniyle Marsilyalı tacirler, İspanyol gümüş paraları olmadan doğu ile ticaretlerinin devam etmelerinin

⁵⁷⁴ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 447.

⁵⁷⁵ Pamuk, Şevket, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 151.

⁵⁷⁶ Frangakis-Syrett, s. 127.

⁵⁷⁷ Pamuk, Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, s. 153.

⁵⁷⁸ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 69.

⁵⁷⁹ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 69.

⁵⁸⁰ Frangakis-Syrett, s. 127.

⁵⁸¹ Sahillioğlu, Halil, **Kuruluşta XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme**, İstanbul: İktisat Fakültesi, 1958, s. 150.

⁵⁸² Pamuk, Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, s. 165.

mümkün olmadığını anladılar. 1660'da Marsilya, İspanyol gümüş paraları olmadığı takdirde doğu ticaretindeki ayrıcalıklarını kaybedeceğini ve ticaretin Niza ve Livorno gibi başka şehirlere kayacağını açıklıyordu.⁵⁸³

XVII. yüzyılda kalp para ticareti de çok yaygınlaştı. İspanya'nın 3,79 gr. ağırlığındaki Realleri, Osmanlı'da sekizi birlik (30,32 gr.) olarak tanınıyordu. Bu nedenle de bunlara sekizlik riyal denmekteydi. Fransızların getirdiği 5 Sol'luk sikkeler ise sekizi birliklerin 1/8'ine tekabül etmekteydi. Gerçekte on ikisi bir riyale tekabül eden bu sikkeler Osmanlı piyasalarında gördükleri rağbet nedeniyle sekizi bir riyal kabul ediliyordu. Böylece Osmanlı'da bunun ticaretini yapan bir tacir, riyal başına 4 Sümniye kâr elde ediyordu. Bu kârla yetinmeyen Fransızlar, Sümniyeleri tağış etmeye başladılar.⁵⁸⁴ Kalp paralar yasaklanana kadar Fransız tacirler bu işten büyük kârlar elde ettiler. Avrupa'nın değişik limanlarından gelen gümüş sikkeler, Osmanlı topraklarında kalmıyor, Hindistan ve Çin'e doğru gidiyordu. Osmanlı Devleti'ne gümüş dahil kıymetli madenlerin önemli giriş yerleri XVI. yüzyılda Trablusşam, Sayda, İskenderiye gibi limanlardı. XVII. yüzyılda ise İzmir ve İskenderun'un önemi artmıştır.⁵⁸⁵ Gümüşün, Osmanlı topraklarında toplandığı ve İran üzerinden doğuya sevk edildiği merkezlerin içerisinde Bursa, Halep, İzmir ve İstanbul yer alır. Bursa XVII. yüzyılın ortalarına kadar İran ile ticarete önemli bir yere sahipti. İran ham ipeğinin ulaştığı merkezlerden biri olan Bursa'dan İran'a kıymetli maden giderdi. Halep, Suriye'nin alınmasından sonra gümüşün Doğu'ya kaçtığı merkezlerden biri oldu. Önemi XVI. asırdan, XVII. asrın ortalarına kadar korudu. Bu tarihlerden sonra İzmir'in önemi arttı. İzmir, dış ticarete ve gümüş sevkiyatında Halep'i geçti.⁵⁸⁶

Bu yüzyılda aracılarla yapılan ticaretin yanında kaçakçılık ve korsanların gerçekleştirdiği faaliyetler önemli düzeylere ulaştı. Bu tür faaliyetlerin ne miktarlarda gerçekleştiğini tespit etmek mümkün olmamakla birlikte korsanlığı ve kaçakçılığı önlemekle ilgili İspanyol ve Osmanlı belgelerinin çokluğu, bu türden olayların önemini ortaya koymaktadır.

---

⁵⁸³ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 69.

⁵⁸⁴ Sahillioğlu, s. 150.

⁵⁸⁵ Sahillioğlu, s. 199.

⁵⁸⁶ Sahillioğlu, s. 199.

XVII. yüzyılda, Osmanlı-İspanya ilişkilerine iki önemli olayın tesir ettiğini görmekteyiz. Bunlardan ilki, III. Felipe'nin emriyle, 1609-1614 yılları arasında İspanya'da kalmış son Müslüman nüfus olan Moriskoların yarımadadan sürülmesidir. Diğer önemli olay ise her iki taraf tarafından yapılan korsanlık faaliyetleridir. Bu iki olayında iktisadî açıdan önemli sonuçları bulunmaktadır.

A. İSPANYA'DAN ENDÜLÜS MÜSLÜMANLARININ SÜRGÜNÜ

İspanyoların kendilerine Morisko dediği Endülüs Müslümanlarının ki, bunlar dinlerini değiştirmeye zorlanmışlar ve topluca yapılan vaftizlerle Hıristiyan kabul edilmişlerdi, komple sürülme fikri erken tarihlerden itibaren konuşulmaktaydı. Örneğin 1582 tarihinde II. Felipe'ye tüm Moriskoların sürgün edilmesini öneren bir teklif gitmişti. 1602 tarihine gelindiğinde, Moriskoların nasıl sürgün edileceklerine dair bir program hazırlanmıştı. XVII. yüzyılın başlarında yaşanan siyasî ve iktisadî güçlükler de Moriskoların İspanya'dan çıkarılmasını savunanlar için müsait bir ortam hazırladı. 1596 ve 1607 iflasları ve Alçak Ülkelerde devam eden savaşlar, içerde bir günah keçisi bulmayı gerektiriyordu. III. Felipe'nin başbakanı el Duque de Lerma gibi önde gelen pek çok kimse, İspanya'nın temizlenmesinin yolunu, İspanyol Müslümanlarının sürgününde görüyordu.⁵⁸⁷ Bunun üzerine III. Felipe, 9 Nisan 1609'da Moriskoların sürgün emrini verdi.⁵⁸⁸ Sürgün, yaklaşık yarım milyon insanı etkiledi. Sürgünün demografik ve ekonomik etkileri ağırlıkla, Morisko nüfusunun çoğunluğunun yaşadığı Aragon Krallığı'nda görüldü. Aragon'da yaşayan Moriskoların sayısı 250.000'i bulmaktaydı. Bu rakam, 1.200.000'lik Aragon nüfusunun %20'sini oluşturuyordu.⁵⁸⁹ 1609'da sürgün edilen Müslümanların toplamı ile ilgili olarak farklı rakamlar zikredilmektedir. 310 bin, 340 bin, 600 bin ve 900 bin rakamlarını veren araştırmalar bulunmaktadır. Henry Lapeyre, İspanyol arşivlerinde yaptığı çalışmalar sonucunda, sürgün edilen Müslümanların sayısının en az 300 bin kişi olduğunu, daha açık bilgi veren belgelerin noksanlığı nedeniyle bunun asgari rakam olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir.⁵⁹⁰

⁵⁸⁷ Regla, s. 200.

⁵⁸⁸ Hess, s. 224.

⁵⁸⁹ Regla, s. 200.

⁵⁹⁰ Gaid, Mouloud, **Türkler İdaresinde Cezayir**, Faik Melek (çev.), Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1996, s. 85.

Osmanlı Devleti'nin, Endülüs Müslümanlarına yardımını çok erken tarihlere dayanmaktadır. 1505 yılında Kemal Reis bir Kısım Müslüman ve Yahudi'yi İspanya'dan kurtararak Osmanlı topraklarına getirmiştir.⁵⁹¹ Osmanlı ve İspanya arasında doğrudan ilk çatışma da Kemal Reis'in Endülüs Müslümanlarına yardım için İspanya sahillerini vurmasıyla başlamıştır.⁵⁹²

Osmanlı Devleti'nin, Endülüs Müslümanlarına Garp ocakları vasıtasıyla yardımları, oradaki Müslümanların İspanyolların baskısından kurtarılması çabaları, XVI. ve XVII. yüzyıllar içerisinde sürekli devam etti. Hatta Cezayir Beylerbeyi Barbaros Hayreddin Paşa ve diğer Osmanlı denizcileri, İspanya kıyılarına düzenledikleri baskınlarla pek çok Müslüman'ı, Kuzey Afrika kıyılarına geçirdiler. Barbaros, hatıralarında İspanya kıyılarına düzenlediği akınlardan ve Endülüs Müslümanlarını kurtarmasından bahsetmektedir.⁵⁹³ Endülüs Müslümanları da, 1541 yılında, Kanuni'ye yardım istemek için gönderdikleri bir mektupta, Barbaros'un kendilerine yaptığı yardımlardan ve 36 parçalık bir filo ile yedi sefer yaparak 70.000 Müslüman'ı Kuzey Afrika'ya geçirerek kurtardığından bahsetmektedirler.⁵⁹⁴ Fakat donanma gönderilerek doğrudan yardım yapılmak istense de bu gerçekleştirilemedi. 1570 yılında, İspanyol Müslümanları büyük bir isyan gerçekleştirmişlerdi. Granada'yı almayı başaran Müslümanlar, belli bir süre burayı hâkimiyetleri altında tuttular. Daha sonra yenilerek Alpujarras'a çekildiler ve burada isyanlarını devam ettirdiler. Bu arada Osmanlı Devleti'nden yardım istediler. Fakat donanmanın Kıbrıs'ın fethi ile meşgul olması sebebiyle İspanyol Müslümanlarının istekleri yerine getirilemedi ve kendilerine daha sonra yardım edileceği bildirildi.⁵⁹⁵

Donanma gönderilerek yardım olunamasa da Kılıç Ali Paşa'ya verilen hükümle ayaklanan Müslümanlara yardım etmesi bildirildi. Cezayir Beylerbeyi Kılıç Ali Paşa'ya gönderilen hükümde, ayaklanan Müslümanlara yardım edebilmek için donanma göndermeye niyet edildiği belirtiliyor. Bununla birlikte hacca giden Müslümanlara ve Müslüman tacirlere saldırıların merkezi haline gelen Kıbrıs'ın fethi ile

---

⁵⁹¹ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C.2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,, 1983, s. 200

⁵⁹² Uzunçarşılı, C. 2, s. 511.

⁵⁹³ Düzdağ, M. Ertuğrul (Hrz.), **Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa'nın Hatıraları**, 2. Baskı, İstanbul: Işık Yayınları, 2004, s. 179.

⁵⁹⁴ Benafri Chakib, "Endülüs'te Son Müslüman Kalıntısı Morisko'ların Cezayir'e Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi SBE, 1989), s. 53.

⁵⁹⁵ Peçevî, C. 1, s. 255.

uğraşıldığından bu donanmanın gönderilemeyeceği bildiriliyor. Kılıç Ali Paşa'ya, Endülüs Müslümanlarına her türlü yardımı yapması emrolunuyor.⁵⁹⁶ Bunun üzerine Kılıç Ali Paşa, silah ve asker göndererek orada ayaklanan Müslümanlara yardımda bulundu.⁵⁹⁷ Aynı şekilde Endülüs Müslümanlarının yöneticilerine gönderilen hükümde de, Müslüman hacı ve tacirlere yapılan saldırılar nedeniyle Kıbrıs'ın fethiyle meşgul olduğu, adanın fethinden sonra Endülüs'e donanma göndermeye karar verildiği belirtiliyor. Her ne kadar donanma gönderilemese de Cezayir Beylerbeyi'ne her türlü silah ve asker yardımını yapması için emir verildiği beyan ediliyor.⁵⁹⁸

Kıbrıs'ın fethi sonrasında da, Padişah'ın istemesine rağmen, beklenmedik İnebahtı yenilgisi nedeniyle donanma gönderilmesi işi gerçekleşmedi. Donanma gönderilememesine rağmen, Tunus ve Cezayir beylerbeylerine gönderilen hükümlerle İspanya'daki Müslümanlara destek olunmaya ve oradan kurtarılanların Osmanlı topraklarında iskânına devam edildi. Mühimme defterlerinde bu konuda çeşitli hükümler bulunmaktadır. Tunus Beylerbeyi'ne yazılan bu hükümlerin birinde, dinlerine olan bağlılıkları nedeniyle İspanya'dan çıkarak, Osmanlı topraklarına gelen muhacirlerden bahsedilmektedir. Hüküm, İspanya muhacirlerine, ziraatla meşgul olabilmeleri için Adana, Uzeyr, Misis, Trablusşam ve Kars sancaklarından bazı bölgelerin yurt olarak ayrıldığını ve bunların beş sene müddetince vergiden muaf tutulduklarını belirtmektedir. Beş sene sonra ise ödeyecekleri verginin, Padişah'ın yaptırdığı caminin vakfına verileceği ifade olunmaktadır. Bunlardan, Tunus'ta kalmak isteyenlere engel olunmaması ve kendi rızasıyla gelmek isteyenlerin getirilmesi emrolunmaktadır.⁵⁹⁹

Bunun neticesi olarak birçok Müslüman, Afrika sahillerine geçirilmiş ve daha sonra bunlardan bir kısmı Adana, Uzeyr, Tarsus, Sis, Trablusşam, Kars-ı Zülkadriye (Zülkadirli) sancaklarına yerleştirilmiş ve beş yıl müddetle bütün vergi ve resimlerden muaf tutulmuşlardır. XVII. yüzyılda, İspanya'dan sürgün edilen Müslümanların çoğunluğu Kuzey Afrika topraklarına yerleşirken bir kısmı da İstanbul başta olmak üzere diğer Osmanlı topraklarına gelerek yerleştiler. Endülüs Müslümanlarının

⁵⁹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d 009, h. 204, s. 77.

⁵⁹⁷ İltar, Aziz Samih, *El-Etraku'l Usmaniyyune fi İfrikiya eş-Şimaliyye*, Mahmud Ali Amir (çev.), Beyrut: Daru'n-Nahdat'il-Arabiyye, 1989, s. 225.

⁵⁹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d 009, h. 231, s. 89.

⁵⁹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d 078, h. 441.

yerleştiği şehirler içerisinde yukarıda isimleri zikredilenlerin dışında Bursa, Belgrad, Selanik gibi Osmanlı şehirlerinin adı geçmektedir.⁶⁰⁰ İstanbul ve Anadolu'ya yerleşen İspanyol Müslümanlarının sayılarının ne kadar olduğu bilinmemektedir. Fakat dönem tarihçilerinin verdiği bilgilerden çok sayıda Morisko'nun, Osmanlı topraklarına yerleştiği tahmin edilmektedir. Evliya Çelebi de Seyahatnâme'sinde, I. Ahmet döneminde Endülüs'ten göç eden Müslümanlardan bahsetmekte ve bunların Galata'da bulunan Müslüman mahallelerinde oturduklarını zikretmektedir.⁶⁰¹

İktisadî sonuçları yönünden bakıldığında, XVII. yüzyılın başından itibaren, İspanyol Müslümanların sürgünü, İspanya'nın gerileyişinin temel nedenlerinden biri olmuştur.⁶⁰² İspanyol araştırmacı Juan Regla, alacak senetleri ve vergiler üzerinden yola çıkarak Moriskoların sürgününün Valencia ekonomisine etkileri üzerinde yaptığı çalışmada çarpıcı sonuçlar ortaya koymaktadır. Regla'nın ortaya koyduğu sonuçlara göre, İspanyol Müslümanlarının sürgününün, Valencia ve Aragon ekonomileri üzerinde çok büyük etkisi olmuştur. Borçlanarak çalışan ve kredilerini tarımsal arazilerinden elde ettikleri ürünlerle ödeyen birçok küçük üretici, üretim yapamadığından borçlarını ödeyemez hale gelmiştir.⁶⁰³

Üretimde Müslümanları çalıştıran birçok senyör ve zanaat erbabının, sürgün neticesinde anapara ve faiz borçlarını ödeyememesi, beraberinde alacaklıların da iflasa sürüklenmesine yol açtı. Sürgünün yanında pek çok olumsuz faktörün de bir araya gelmesi XVII. yüzyılda Valencia ve Aragon ekonomilerinin batışına yol açtı.⁶⁰⁴ İspanyol Müslümanlarının sürülmesi neticesinde ortaya çıkan nitelikli iş gücü kaybı, Krallığın topladığı vergi miktarını büyük oranda düşürdü. Piskopos Segorbe, III. Felipe'ye bu durumu şu ifadeleriyle açıklıyordu:

Bu kötü insanların sürülmesinden buyana pazarda kimse vergi vermek istemiyor. Bazıları, alış-veriş yapacak Morisko cemaatinin olmadığını öne sürüyor, bir kısmı ise çalıştıracak işçilerinin bulunmamasından yakınıyor.

---

⁶⁰⁰ Özdemir Mehmet, **Endülüs Müslümanları 1**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 229.

⁶⁰¹ Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, Tefik Temel Kuran, Necati Aktaş (sad.), İstanbul: Üçdal-Belde Yayınları, 1993, s. 331.

⁶⁰² Regla, s. 202.

⁶⁰³ Regla, s. 202.

⁶⁰⁴ Regla, s. 202.

Böylece gelirlerini kaybettiklerini söylüyorlar. Hiçbir kimse vergi vermek istemiyor.⁶⁰⁵

Valencia başpiskoposu San Juan de Ribera ise Müslümanların sürülmesinin ortaya çıkarttığı durumu, III. Felipe'ye şu sözlerle açıklıyordu:

Şehirler ve diğer bölgeler, onların (Moriskolar) çalışmaları ve vergileriyle varlıklarını sürdürmekteydi. Kiliseler, manastırlar, Moriskoların sağladığı hizmet ve onların ve onlardan önceki atalarının ödedikleri vergilerle ayakta durmaktaydılar. Böylece onlar olmadan onların sözleşmelerinden ve sundukları hizmetlerden yararlanmadan, şehirlerin ve kurumların varlıklarını devam ettirmelerinin mümkün olmadığı ortaya çıkmış oluyor. Tanrı'dan, bu felaketleri görmeden önce canımı almasını dilerdim.⁶⁰⁶

İspanya'dan son Müslümanların sürülmesi, İspanya'nın Valencia, Granada gibi şehirleri başta olmak üzere Akdeniz kesiminde yer alan bölgelerinde tarım ve endüstri faaliyetlerinin uzun yıllar sürecek bir gerileme içerisine girmesine neden oldu. İspanya'dan sürülen Müslümanların büyük çoğunluğunu tarımsal faaliyetlerle uğraşan köylü nüfus oluşturuyordu. Müslümanların sürülmesi başta şeker kamışı, pirinç ve tahıl olmak üzere ziraî üretime ağır bir darbe indirdi. İspanya'nın Valencia gibi Akdeniz bölgelerinin üretimi, Müslümanların burayı fethiyle çeşitlenmişti. Tahıl, üzüm ve zeytin gibi geleneksel Akdeniz ürünlerine şeker kamışı, pirinç gibi ürünler eklenmiş ve sulamalı tarım yapılmaya başlanmıştı. Müslümanların sürgünüyle birlikte XVIII. yüzyılın sonlarına kadar devam edecek ziraî kriz başladı. XV. ve XVI. yüzyıllarda, şeker ihracatı yapan Valencia, XVII. yüzyılda sürgünle birlikte ağır bir darbe yedi. Şeker kamışı üretimi ve ihracatı durdu.⁶⁰⁷ Şeker kamışı gibi pirinç üretimi de önemli ölçüde geriledi. Üstelik pirinç üretimi, bölgenin ihtiyacı olan buğdayın ithalatına da olanak tanımaktaydı. Pirinç üretiminin gerilemesi buğday ithalatını zorlaştırdı.⁶⁰⁸

Müslümanların sürgünü, tarımın dışında ipekçilik, dericilik gibi geleneksel Morisko sanayilerinin ve bir takım ticarî faaliyetlerin de gerilemesine yol açtı. Valencia'da ayakkabı üretiminin çok fazla düşmesi, fahiş fiyat artışlarını beraberinde getirmişti. Parlamento aşırı fiyat artışlarını önlemek için narh sistemini uygulamak

---

⁶⁰⁵ Regla, s. 203.

⁶⁰⁶ Regla, s. 206.

⁶⁰⁷ Regla, s. 212.

⁶⁰⁸ Regla, s. 213.

zorunda kaldı. Belirlenen fiyatın üstünde ayakkabı satışı yapanlara para cezası uygulanıyordu.⁶⁰⁹

Osmanlı topraklarına yerleşen Endülüslü bu Müslümanlar, başta tarım ve sanayi olmak üzere pek çok alanda sahip oldukları bilgi ve tecrübeyle ekonomiye olumlu katkıda bulunmuşlardır. Özellikle Tunus ve Cezayir gibi Endülüs Müslümanlarının kitleler halinde yerleştikleri bölgelerde bu katkı daha bariz gözlemlenebilmektedir. Kuzey Afrika'da daha çok kıyı bölgelerine yerleşen Endülüs Müslümanları, şehirlerin çevresinde yer alan Mitice, Şerşâl (Cherchel), Tilimsan ve Annabe gibi ovalarda yaptıkları ıslah çalışmaları ile buraları verimli tarım alanlarına dönüştürdüler. Mitice ovası ve Cezayir şehrinin yakınlığında yer alan yüksek alanlar, Valencia ve Aragonlu çiftçilerin çalışmaları neticesinde bağlar ve bahçelerle doldu. Kiraz, armut, elma, portakal, zeytin, incir ve üzüm, Endülüs Müslümanlarının gelmesiyle, Cezayir'in önemli ürünleri arasına girdi. Geleneksel ipekçilik sanatlarını devam ettiren Endülüslüler, dut yetiştiriciliğine hassasiyet gösterdiler. Pirinç ve pamuk ziraatının yaygınlık kazanmasına öncülük ettiler.⁶¹⁰

Cezayir'de önemli Morisko yerleşim bölgelerinden olan Tenes, Şerşâl (Cherchel), Colea ovaları, kiraz, elma, üzüm, portakal, limon ve dut yetiştiriciliğinin yaygın olarak yapıldığı bölgeler oldu. İspanya'nın muhtelif bölgelerinden gelen Moriskolar, ipekçilik sayesinde önemli servetler elde ettiler. XVII. yüzyılda, İstanbul'a giderken yolu üzerinde bulunan Şerşâl'den geçen Fas elçisi el-Tamağrouti, burada tarımın çok geliştiğinden ve mahsulünün, tüm Cezayir'in ihtiyacını karşılayacak kadar bol olduğundan bahsediyor.⁶¹¹

İspanyol Müslümanların, Cezayir tarımı üzerinde sağladıkları katkılar bir Endülüs şehri olan Buleyde (Blida)'de çok daha rahat gözlenmektedir. XVI. yüzyıldan itibaren bölgeye yerleşmeye başlayan Moriskolar, şehrin etrafında yer alan Mitice ovasını ıslah ederek bağcılık ve narenciye başta olmak üzere birçok ürünün yetiştirilmesine öncülük ettiler. 1719 yılında, Hıristiyan tutsakları kurtarmak amacıyla Buleyde'ye gelen Rahip Ximenes, şehrin zenginliklerinden övgüyle bahsediyor:

---

⁶⁰⁹ Regla, s. 213.

⁶¹⁰ Saidunî, Nasırüddin, **Dirasat ve ebhas fi tarihi'l-Cezair : el-ahdü'l-Osmani**, Cezayir : el-Müessesetü'l-Vataniyye li'l-Kitâb, 1984, s. 140.

⁶¹¹ Chakib, s. 134.

Bu şehirde dikkat çeken ilk şey, manzarasının güzelliğidir. Her tarafta düzenli sebze ve meyve bahçeleri bol bol bulunur. Burada 1000'i aşkın konut bulunmaktadır. Bunların içerisinde Morisko evleri kolayca fark edilebilir. Zira evlerinin çatıları İspanyol evlerinin çatıları gibi kavisli olup kırmızı ya da yeşil kiremitle örülmüştür. Ayrıca şehrin etrafı zengin narenciye bahçeleri ve üzüm bağları ile donatılmıştır.⁶¹²

Endülüs Müslümanları, muhtelif sanayi dallarında da faaliyet göstermekteydiler. Debbağlık, ayakkabıcılık, demircilik, silah ve barut imalatı, ipekli ve yünlü dokumacılık, terzilik, eczacılık, çömlekçilik ayakkabıcılık, doğramacılık gibi birçok zanaat, uğraşı alanları içerisinde yer alıyordu.⁶¹³ İpekçilik, Moriskoların önemli bir sanayi dalıydı. İpekli kumaşları, iç ve dış pazarlarda rağbet görmekteydi.⁶¹⁴

Endülüs Muhacirlerinin önemli sanat dallarından biri de kadife kumaş dokumacılığıydı. Gırnata muhacirleri, kadife kumaş dokumacılığında uzmandı. Dantel ve işlemecilik, Morisko kadınlarının en önemli sanatları arasında yer alıyordu. Kuzey Afrika'da çok eski dönemlerden itibaren yapılmakla birlikte Moriskoların daha da geliştirdiği bir sanat da şaşiye adı verilen, daha çok kırmızı ve siyah renklerde olan başlıkların imalatıydı. Cezayir şehrinde, şaşiye çarşısı bulunuyordu.⁶¹⁵

B. AKDENİZ'DE KORSANLIK

XVII. yüzyılın önemli bir faaliyeti de korsanlıktır. Daha önceki yüzyıllarda da korsanlık faaliyetleri olmakla birlikte bu yüzyıl korsanlık faaliyetlerinin altın çağı oldu. Korsanlık askerî ve siyasî olduğu kadar iktisadî anlamda da büyük öneme sahip bulunmaktadır. Akdeniz'de korsanlığın kökeni çok eski tarihlere dayanır. XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti ve İspanyol Krallığı'nın genişlemesi Akdeniz'i iki gücün rekabet alanına dönüştürdü. Osmanlı ilerlemesi denizin her iki yakasında da türlü biçimlerde sürececek bir savaş ortaya çıkardı. Korsanlık bu denizde en yaygın faaliyetlerden biri halini aldı. XVI. yüzyılın başlarında korsanlık, ortaçağ korsanlığıyla benzer özellikler taşımaktaydı. İspanya'nın Endülüs bölgesi başta olmak üzere Akdeniz kıyıları Kuzey Afrika'nın Akdeniz ve Atlantik kıyılarından hareket eden küçük gemilerin sürekli saldırı alanıydı. Aynı şekilde Cebelitarık Boğazı Kanarya adaları,

---

⁶¹² Chakib, s. 135.

⁶¹³ İlter, s. 146; Saidunî, s. 140.

⁶¹⁴ Saidunî, s. 141.

⁶¹⁵ Saidunî, s. 141.

Balear Adaları da Valencia ve Endülüs denizcilerinin hedefindeydi.⁶¹⁶ Amerikan kıymetli madenleri ve ürünlerinin Akdeniz’de ticarî faaliyetleri önemli ölçüde arttırması da korsanlık faaliyetlerinin artmasında etkili oldu.⁶¹⁷

Tunus ve Cezayir’in Osmanlı kontrolüne geçmesiyle İspanya ile savaş tüm Akdeniz’e yayıldı. Rodos’un Osmanlılar tarafından fethi Akdeniz’de dengeyi Türkler lehine değiştirdi. Rodos’tan çıkarılmalarından sonra Malta’ya yerleşmiş bulunan ve İspanyollar tarafından desteklenen San Juan şövalyeleri, Akdeniz’de Türklere karşı korsanlık faaliyetlerinde bulunmaktaydılar.⁶¹⁸

XVI. yüzyılın sonunda korsanlık düşmana askeri ve ekonomik bakımdan zarar verme biçimine dönüştü. Korsanlık, Akdeniz’de yer alan muhtelif Hıristiyan devletleri ile yapılan gerçek bir savaş ve aynı zamanda iktisadî bir kaynaktı. Korsanlık faaliyeti, devletler tarafında çok sık kullanılan bir uygulama olmasa da, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Akdeniz’de varlığını sürdürdü. Muhtelif Akdeniz devletleri, düşmana karşı savaşta kullanmak üzere korsanlık organizasyonlarına giriştiler. Krallıkların ve sultanların bazı vatandaşlarını bu faaliyeti sürdürmek üzere teşvik etmesiyle korsanlık askerî anlamda olduğu kadar iktisadî anlamda da profesyonel bir görünüm elde etti.⁶¹⁹

XVI. yüzyılın sonundan itibaren Akdeniz’de korsanlık faaliyetlerinin artmasında bölgenin iktisadî konumunun etkisi de bulunmaktadır. Korsanlık faaliyetleri neticesinde karşı tarafın ticaret gemilerine el konularak önemli gelirler elde ediliyordu. Garp ocaklarının gelirleri arasında korsanlıktan elde edilen kazancın yeri büyüktür.

Korsanlığın diğer yönü, Akdeniz gemilerinde çalışacak emeğin sağlandığı bir araç olmasıydı. Bu dönemde Akdeniz’de faaliyet gösteren ticarî ve askerî gemiler daha çok kol gücüyle hareket eden kalyonlardan oluşmaktaydı. Korsanlık faaliyetleri, ticaretin genişlemesiyle boy ve hacimleri büyüyen kalyonlara gerekli emeği sağlayan esir elde etmeye yarıyordu.⁶²⁰

---

⁶¹⁶ Arenal, Mercedes Garcia, Miguel Angel de Bunes, **Los Españoles y El Norte de Africa, Siglos XV-XVIII**, Madrid: Editorial Mapfre, 1992, s. 163.

⁶¹⁷ Arenal, s. 164.

⁶¹⁸ Arenal, s. 165.

⁶¹⁹ Arenal, s. 166-167.

⁶²⁰ Arenal, s. 167.

XVI. yüzyılın sonunda, İnebahtı savaşının ardından Osmanlı-İspanya arasında büyük donanma savaşları son buldu. İspanya'nın Akdeniz yerine daha çok Atlantik ticaretine yönelmeyi tercih etmesi ve 1578'de, Osmanlı ve İspanya arasında ateşkes yapılması, korsanlar tarafından yürütülen mücadeleyi canlandırdı.⁶²¹

XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında gerçekleşen korsanlığı, deniz haydutluğundan ayırmak gerekiyor. Bu ikisi arasında bulunan en önemli fark; haydutluk bireysel olarak yapılırken korsanlığın bizzat devletler ve yönetimler tarafından organize edilmesidir. Korsanlık meşru bir savaş şekliydi ve kendine has bir hukuku bulunmaktaydı. Devlet tarafından verilen bir mektup, izin belgesi veya talimatla gerçekleştiriliyordu.⁶²² İspanya'da korsanlar Medine Sidonia'da yer alan donanma komutanlığına bağlı olarak faaliyet göstermekteydi.⁶²³ Osmanlılarda ise korsanlığın yapıldığı şehrin beylerbeyine bağlı olarak faaliyet gösteriyordu. Korsanlara verilen ruhsat, aynı zamanda bir bağlılık ifadesiydi ve korsanın tabi olduğu hükümdarın emirleri doğrultusunda hareket etmesini gerektirmekteydi. Korsanlık, İslam hukuku açısından deniz gazası olarak kabul edilmekte ve cihadın bir parçası olarak görülmekteydi. Korsanların aldığı ganimetler meşru kabul ediliyordu. Her gemi, bir kale gibi telakki edilmekte ve ganimetlerin paylaşımı, onu muhasara edenlere uygulanan usule göre gerçekleşmekteydi.⁶²⁴ Korsanların, bağlı olduğu devletin anlaşmalı olduğu bayrakları taşıyan gemilere saldırması yasaktı. Nitekim Osmanlı-Fransa arasında anlaşma olması nedeniyle Cezayir'de korsanlık yapan Türklerin, Fransız gemilerine ve Fransız bayrağı ile ticaret yapan gemilere saldırımları yasaktı. Yine Venedik'le anlaşma olduğu dönemlerde korsanların Venedik gemilerine saldırması ve el koyması yasaktı. 7 numaralı Mühimme defterinde yer alan 22 Şaban 975/21 Şubat 1568 tarihli ve 907 nolu hükümde, Levend kayıkları kaptanı Kara Hâce'nin el koyduğu buğday yüklü geminin Venedikliye ait ise iade edilmesi, İspanya'ya ait ise dokunulmaması bildiriliyor.⁶²⁵ Saldırıları, yalnızca bağlı bulunulan devletin düşmanı olan devletlere bağlı askerî ve ticarî gemilere karşı gerçekleştirilebilirdi. Deniz haydutlarına gelince, üzerlerinde hiçbir otoriteyi tanımaksızın bağımsız olarak hareket eden kimselerdi.

⁶²¹ Arı, Bülent, "Akdeniz'de Korsanlık ve Osmanlı Deniz Hukuku", Özlem Kumrular (Ed.), **Türkler ve Deniz** içinde (265-318), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007, s. 270.

⁶²² Arı, s. 270.

⁶²³ Arenal, s. 170.

⁶²⁴ Nebi Bozkurt, "Korsan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, s. 212.

⁶²⁵ BOA, A.DVN.MHM.d 007, h. 907.

Dolayısıyla onların dini ve politik bir makama karşı bağıllık ve sorumlulukları yoktu. Osmanlı Devleti, bağımsız hareket eden bu kimselerin faaliyetlerinin önlenmesine ve cezalandırılmalarına gerekli ihtimamı gösterilmekteydi. Nitekim 7 numaralı Mühimme defterinde bulunan 2009 numaralı hükümde, Cezayir taraflarına gittiği haber alınan korsan Kara Hâce'nin yakalanarak hapsedilmesi emrediliyor.⁶²⁶

Korsanlığı deniz haydutluğundan ayıran bir başka özelliği de düzenli bir faaliyet olmasıdır. Korsanların gerçekleştirdiği faaliyetler, deniz haydutlarının faaliyetleri gibi nadir ve gayri nizami değildi. Korsanlık bu yüzyıllar boyunca sürekli gelişme gösterdi. Korsanlık yapılabilmesi için gerekli olan lisansın alınabilmesi, temel bazı standartların yerine getirilmesine bağılıydı. Bu yönüyle korsanlık, kendisini destekleyen ekonomik bir güce, ganimetlerini satabileceği ticarî bakımdan gelişmiş bir pazara sahip, aynı zamanda teknik destek verebilecek alt yapısı olan bir şehre ihtiyaç duymaktaydı. Cezayir şehri korsanlık sayesinde limanını genişletmiş ve düşmanlardan gelecek saldırılara karşı korunabilmek için güçlendirilmişti. Yönetim, gemilerin inşası ve bakımı için tersane; denizcilerin getirdiği ürünlerin satılabileceği dükkân ve depolar kurmuştu.⁶²⁷

Korsanlık, Akdeniz'in iki yakasında da benzer gelişme ve süreci yaşadı. Bu çağlarda korsanlık faaliyetleri ile tanınan şehirler şunlardır: Pisa, Napoli, Mesina, Palermo, Palma de Mallorca, Almeria, Valencia, Tunus, Bizerta (Benzart), Velez de la Gomera, Tetuan (Tettavan), Larache (El Araiş), Cezayir ve Sale.⁶²⁸

XVII. yüzyıl, Kuzey Afrika korsanlarının en parlak dönemi oldu. Korsanlar bu dönemde büyük başarılar elde ettiler. Özellikle III. Felipe döneminde İspanyol Müslümanların yarımadaдан sürülmesiyle Kuzey Afrika'ya ulaşmaları, onlara büyük katkı sağladı. Bu göçmenler bölgede tarımın ve sanayinin gelişmesinde büyük katkılar sağlamalarının yanı sıra korsanlık faaliyetlerini de sürdürmekteydiler. Kuzey Afrika korsanları, Cezayir, Sale, Tunus ve Trablusgarp limanlarında üstlenmişlerdi.⁶²⁹

---

⁶²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d 007, h. 2009.

⁶²⁷ Arenal, s. 172.

⁶²⁸ Arenal, s. 173.

⁶²⁹ Arı, s. 275.

Kuzey Afrika’da yer alan Osmanlı eyaletleri Orta ve Batı Akdeniz’de Osmanlı devletinin ekonomik ve siyasi çıkarları açısından önemli roller üstlenmişlerdir. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren yaygınlık kazanan korsanlık faaliyetleri sonraki iki yüz yılda da devam etmiştir.⁶³⁰ İspanya’ya karşı sürdürülen mücadelenin en önemli bölümünü, Kuzey Afrika korsanları sürdürmekteydi. Korsanlara, Osmanlı Devleti tarafından izin verilmekteydi ve bu durum ahidnâmelerde yer almaktaydı.⁶³¹ Korsanlık faaliyetlerinde, XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra, bilhassa 1680’lerden sonra düşüş başladı. Fakat İspanya XVIII. yüzyılın sonlarına kadar korsanlık faaliyetlerinden zarar görmeye devam etti.⁶³²

Müslüman korsanların faaliyetleri Atlantik’te de devam etti. Korsanlık faaliyetleri, Akdeniz’e oranla daha az düzeyde olsa da Atlantik’te de İspanya’nın Amerika ile ticaretine olumsuz yönde etki etmekteydi. Korsanlar, Cadiz’e gelen ya da doğrudan Akdeniz limanlarına yönelen koloni gemilerine el koyabilmekteydiler. Korsan faaliyetlerinin tehlikesini gösteren güzel örneklerden biri gümüş yolunda 44 kanyondan oluşan bir Cezayir korsan grubunun varlığıdır.⁶³³

III. XVIII. YÜZYIL: BARIŞ DÖNEMİ

XVI. ve XVII. yüzyıllarda İspanya ile iktisadî ilişkiler çok düşük seviyede ve dolaylı yollardan devam etti. XVI. yüzyıl büyük bir rekabetle geçti. XVII. yüzyılda ise bir önceki yüzyıldaki rekabet gücünü yitirmekle birlikte iki ülke arasında barış yapılarak doğrudan ekonomik ilişkiler kurulamadı. İki taraf kendi aralarında büyük savaşlara tutuşmadılar. Rekabet, korsanlık faaliyetleri yoluyla sürekliliğini korudu. Buna rağmen özellikle İspanya’nın doğunun ürünlerine duyduğu ihtiyaç, Osmanlı piyasalarında da Batı’dan gelen kıymetli madenlere duyulan talep, değişik yollarla da olsa ekonomik faaliyetlerin sürekliliğini sağladı. İki ülke arasında ticaret genellikle yabancı bayraklı gemilerle, kaçakçılık ve korsanlık yoluyla varlığını sürdürmeye devam etti.

---

⁶³⁰ Bostan, İdris, “Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleri İle Siyasi ve Ekonomik İlişkileri (1580-1624)”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 14, (1988-1994), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1994, s. 69.

⁶³¹ Arı, s. 277.

⁶³² Arenal, s. 201.

⁶³³ Corrales, Eloy Martín, “El Corsarismo Norteafricano y La Flota Catalana En La Carrera de Indias” **Manuscripts**, No. 10 (Enero 1992), s. 376.

Önceki yüzyıllara oranla, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı ve İspanya devletleri arasında daha fazla yakınlaşma başladı. Eski rekabetin bu yüzyılın başlangıcında kırılmasında, uluslararası alanda ortaya çıkan yeni gelişmelerin önemli rolü oldu. İki tarafın da uluslararası alanda ortaya çıkan değişime uyum sağlaması gerekiyordu. Böylece yüzyılın ilk yarısından itibaren İspanya'nın Osmanlı devleti ile barış çabaları başladı. 1740 yılında gerçekleştirilen ilk girişimin ardından 1782 yılına kadar görüşmeler devam etti ve ancak bu tarihte İspanya ve Osmanlı devletleri arasında bir barış ve ticaret antlaşması imzalanabildi.

Birçok Avrupa devletinin, XVIII. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'yle barış antlaşmaları vardı. Fakat İspanyollar, yüzyılın başında Osmanlıya ulaşabilecekleri bir anlaşma henüz imzalayamamışlardı. XVIII. yüzyılın büyük bir bölümünde, ülkenin iç karışıklıkları nedeniyle İspanya, dış dünya ile politik bağlantılar kurma fikri üzerinde fazla duramadı. Veraset savaşları, hanedanın Borbonlara geçmesi, Borbonların merkeziyetçi idare oluşturma girişimleri gibi nedenler, dış politika oluşturabilmenin önündeki engeller arasında yer alıyordu. İç problemlerle meşgul olan İspanya'nın, dış politika sorunlarına ağırlık vermesinin olanağı yoktu. Avrupa'da denge sorununu çözmek için girişilecek çabalar ve komşularla ortaya çıkacak savaşlar, içerde yapılan ıslahatlara ve ekonomik yapıya olumsuz yönde tesir edebilirdi.⁶³⁴

İspanya'nın, XVIII. yüzyıl öncesinde İslam dünyası ile olan ilişkilerinin daha çok saldırganlık üzerine kurulu olması da yakınlaşmanın önünde önemli bir engel olarak duruyordu. Fransa ise İspanya'nın aksine, başta Osmanlı Devleti olmak üzere İslam dünyası ile iktisadî ve siyasî açıdan iyi ilişkiler yürütmekteydi. İspanya'da hanedanın el değiştirmesi ve Fransız Borbonların tahta varis olmasıyla dış politikada, özellikle İslam dünyasına karşı eğilimler değişme göstermeye başladı.⁶³⁵ Tahtın yeni varisleri genel olarak İslam dünyasıyla ve özelde Osmanlı Devleti ile antlaşma yapmanın yollarını aramaya başladılar. Fransızlar, geçmişten beri Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler kurmuş ve kapitülasyonlar yolu ile siyasî, iktisadî ve ticarî ilişkilerini sürdürmüşlerdi. Osmanlı ile bir barış yapmanın ne derece önemli olduğunun farkında olan Fransız

⁶³⁴ Ortega, M. Helena Sanchez, "Las Relaciones Hispano-Turcas En El Siglo XVIII" **Hispania: Revista española de historia**, Vol. 49, N° 171, 1989, s. 152.

⁶³⁵ Epalza, Mikel De, "Intereses Árabes e Intereses Españoles en Las Paces Hispano-Musulmanas Del XVIII", **Anales de historia contemporánea**, Vol. 1, 1982, <http://hdl.handle.net/10201/6931> (16 Mayıs 2011), s. 11.

Borbon hanedanı tahta varis olunca daha önceki Avusturyalı Habsburg hanedanının İslam dünyası ile olan politikalarında değişime gittiler. Osmanlı Devleti ile uzun yıllardır devam eden düşmanlığın son bulması ve bir barış yapılabilmesi için çaba harcamaya başladılar.

XVIII. yüzyılda İspanya’da ekonomi politikası olarak merkantilizmin etkisi hissedilmeye devam etmekteydi. Her şeyden önce de devletin idari ve ekonomik yapısının güçlendirilmesi için sadece kolonilerden gelen Amerikan gümüşüne dayanmayan bir yapı kurma yolunda çaba sarf ediliyordu. Ticareti geliştirebilmek ve ekonomiyi Amerikan gümüşüne bağımlı olmaktan kurtarabilmek için ülkenin Akdeniz kıyılarında korsanların etkisini azaltmak çok önemli hale gelmişti. Bölgede korsanlık faaliyetlerini Müslüman denizciler yapmaktaydı.⁶³⁶ İslam dünyası ile yapılacak olan bir antlaşma, başta Osmanlı Devleti olmak üzere Müslüman dünya ile ekonomik ilişkileri geliştirecek ve ticaretin güvenli bir şekilde yapılmasının sağlanmasıyla iç ve dış pazarlarda canlanma meydana getirecekti.

İspanyolların, Osmanlı devleti ile antlaşma yapma isteği V. Felipe döneminde başladı. Ancak bu dönemde yapılan girişimler başarısızlıkla sonuçlandı.⁶³⁷ V. Felipe’nin oğlu Carlos, Sicilyateyn krallığı esnasında Osmanlılarla bir ticaret anlaşması imzalamayı başarmıştı. Bu, V. Felipe’nin de benzer bir antlaşma yapmak istemesine neden oldu. Fakat V. Felipe’nin Oran’a saldırması nedeniyle ilişkiler yeniden eski durumuna döndü.⁶³⁸ Osmanlılar, İspanyolların barış isteğini askıya aldılar.

Barışın gerçekleşmemesinde Osmanlılar kadar, İspanya bürokrasisinin de Osmanlı ile barış yapacak bir olgunluğa erişememesinin etkisi oldu. İspanyol bürokrasisi stratejik yerlerin savunmasına yönelik endişeleri ve başka sebepler nedeniyle İspanyol-Türk barışına taraftar değildi. Böylece bürokratik engellemelerin sonucu Osmanlı-İspanya arasında gerçekleşen barış girişimleri kesildi.⁶³⁹ Görüşmelerin kesilmesi, İspanya’da politik durumun henüz Türklerle barış gerçekleştirecek olgunluğa ulaşamadığını gösteriyordu. İçerden gelen engellemelerin de etkisiyle V. Felipe ve kabinesi Osmanlılarla uygun bir barış sağlama fırsatını kaçırmış oldular.

---

⁶³⁶ Epalza, s. 12.

⁶³⁷ Ortega, s. 153.

⁶³⁸ Epalza, s. 12.

⁶³⁹ Ortega, s. 154.

İspanyolların, V. Felipe döneminde gerçekleşmeyen Osmanlı devleti'yle bir barış ve ticaret antlaşması gerçekleştirme arzuları, III. Carlos'un krallığı döneminde gerçekleşme zemini buldu. Carlos, İspanyol tahtına geçmeden önce Sicilyateyn kralıydı ve bu dönemde Osmanlılarla bir ticaret anlaşması yapmayı başarmıştı. 1740 tarihinde, III. Carlos adıyla İspanyol tahtına geçince aynı anlaşmayı İspanya ile Osmanlı devleti arasında yapmak istedi.⁶⁴⁰ Nitekim İngiltere ve Fransa, antlaşmalarını gereği olarak İstanbul'da konsolosluk kurmuşlardı ve Osmanlı Devleti'nin dış politikaları üzerinde etkili olmaktaydılar. Antlaşma yaptığı takdirde, İspanya da Osmanlılarla siyasî ve iktisadî münasebetlere girecek ve uluslararası ilişkilerde bundan yararlanabilecekti.

III. Carlos'un, Osmanlılarla siyasî ve ticarî antlaşma yapmak amacıyla müracaatta bulunmasıyla iki ülke arasında görüşmelere başlandı. III. Carlos'un isteği doğrultusunda bir ticaret muahedesi tanzimine başlanmış ve maddelerinin çoğunluğu tespit edilmişti. Fakat Osmanlı Devleti adına görüşmeleri yürüten Vezir-i Âzam Koca Ragıp Paşa'nın 1763 senesinde vefatı sebebiyle bu antlaşma yapılamadı.⁶⁴¹

III. Carlos, 1779 senesinde, yeniden barış görüşmeleri yapılmasına karar verdi. İspanya'nın isteği, siyasî bir antlaşma ile birlikte daha önce Sicilyateyn ile yapılan ticaret antlaşmasının aynısının kendileri ile de yapılmasıydı.⁶⁴² İstanbul'a görüşmeleri yapacak yeni bir heyet gönderilmesine karar verildi.

Barış müzakerelerinin başlangıcında İspanya'da siyasî ortam, V. Felipe döneminin koşullarından farklıydı. İspanyol bürokrasisi, Osmanlı Devleti ile yapılacak bir barışın İspanya'nın menfaatlerine hizmet edeceğine inanıyordu ve anlaşmanın karşısında olumsuz refleksler bulunmuyordu. İspanya Başnazırı Floridablanca doğrudan barış çalışmalarına başladı. Şayet barış imzalanabilirse, Fransa'nın tüm engelleme çabaları geride kalacaktı.⁶⁴³ Kral ve yardımcısı Floridablanca, reform yanlısıydı. Reformların gerçekleştirilebilmesi için Akdeniz'de güvenli bir ticaret ortamının oluşması gerekmektedir. Osmanlı Devleti ile yapacakları bir barış, istedikleri amaca ulaşmalarına yardımcı olacaktı. Osmanlı barışının, Kuzey Afrika'da yer alan Müslüman

⁶⁴⁰ Cevdet Paşa, Ahmet, **Tarih-i Cevdet**, C. 2, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1977, s. 235.

⁶⁴¹ Uzunçarşılı, C. 4/2, s. 242.

⁶⁴² Cevdet Paşa, C. 2, s. 235.

⁶⁴³ Ortega, s. 155.

devletlerle aralarında antlaşma yapmalarını kolaylaştıracağına ve Akdeniz’de güvenliği sağlayacağına inanmaktaydılar.⁶⁴⁴

Floridablanca, görüşmeler için, bir zamanlar Doğu’da kalmış olan, Türkçeyi ve Osmanlı adetlerini bilen, Sevilla’da yaşayan, Alicante’li kuyumcu Juan de Bouligny’i elçi olarak seçti.⁶⁴⁵ Bouligny, 1778 Haziran’ında, ticarî bir iş için yola çıkan bir tacir görünümünde, İstanbul’a doğru harekete geçti. Böylece, Napoli Meclisi’nin yaptığı gibi, Bab-ı Âli ile bir antlaşma sağlanabilmesi için orada etkili olabilecek kimselerle tanışmayı planlıyordu.⁶⁴⁶ İstanbul’a ulaştığında Napoli’nin yaptığı antlaşmanın benzeri bir barış yapabilmek için Bab-ı Ali’ye etkili olabilecek kişiler ile bağlantıya geçti.⁶⁴⁷

Barış görüşmeleri çok uzun ve zahmetli geçti. Bouligny’nin, 5 Mayıs 1779’da İstanbul’a ulaşmasına rağmen anlaşmanın imzalanması üç yıl sürdü. Üç yıl Bab-ı Ali’nin ertelemeleriyle geçti.⁶⁴⁸ Osmanlılar, İspanya ile antlaşma yapmaya çok istekli değillerdi. Fakat Avusturya’nın Rusya ile ittifak yapma ihtimali söz konusuydu. Rusya ve Avusturya ile savaş çıkması durumunda, barış istekleri reddedilen İspanya’nın da onlarla ittifak kurma ihtimali vardı.⁶⁴⁹ Böyle bir gelişme devletin aleyhine olacağından doğrudan olumsuz bir yanıt vermek de istenmiyordu. Bu nedenle daha çok oyalama taktiği güdülüyordu.

Görülen o ki, Osmanlı bürokrasisi görüşmeleri uzatmakla, bu işten Devlet-i Aliyye’nin en yüksek kârı elde etmesine ve aynı zamanda yerine getirilmesi mümkün olmayan taahhütler içerisine girilmemesine çaba sarf etmekteydi. Görüşmelerin üzerinde kilitlendiği önemli birkaç konu bulunuyordu. Bunların başında tarafsızlık maddesi gelmektedir. İspanya’nın, Osmanlı Devleti’nin düşmanlarına yardım etmemesine karşılık Osmanlıların da İspanya’nın düşmanlarına yardım etmemesi maddesi, Osmanlılar tarafından kabul edilmesi mümkün olmayan bir maddeydi. Fas gibi İslam ülkelerinden biri, İspanya ile savaşa girmesi durumunda yardım isteyecek olursa, Müslümanlara yardım etmek zorunlu olduğundan, Osmanlı’nın yardım etmesi

---

⁶⁴⁴ Gravina, Federico, **İstanbul’un Anlatımı**, Yıldız Ersoy Canbolat (çev.), İstanbul: Yapı Kredi yayınları, 2008, s. 11.

⁶⁴⁵ Gravina, s. 12.

⁶⁴⁶ Gravina, s. 12.

⁶⁴⁷ Ortega, s. 156.

⁶⁴⁸ Ortega, s. 156.

⁶⁴⁹ Cevdet Paşa, C. 2, s. 240.

kaçınılmazdı. Bu nedenle de Osmanlı Devleti burada düşman yerine Hıristiyan kelimesini kullanmak hususunda ısrar ediyordu.⁶⁵⁰

Sorun olan bir başka madde de İspanyolların Garp ocakları ile antlaşma yapabilmek için Osmanlı Devleti'nden ferman istemeleri ve bunun antlaşmaya dahil edilmesi için ısrar etmeleriydi. Osmanlı Devleti, Garp ocaklarından alınan görüş doğrultusunda böyle bir isteğin asıl sözleşmeye yazılmasının mümkün olmadığını belirtti.⁶⁵¹ Osmanlılar, Cezair-i Garp, Tunus ve Trablus ocaklarının, sulh antlaşması yapmakta imtiyazlı olduklarını ve eğer isterlerse İspanya ile bir antlaşma yapabileceklerini ve bu takdirde Devlet-i Aliyye'nin antlaşmayı kabul edeceğini bildirdi.⁶⁵²

Önemli bir sorun da esirler konusu ile ilgili olarak yaşanmaktaydı. Kaptan Paşa ile yapılan mütalaada esirlerin serbest bırakılması yönünde bir maddenin olmasının mahsurları ortaya konulmaktaydı. İspanya'nın elinde bulunan Müslüman esirlerin sayısı 150-200'ü geçmemekteydi. Kaptan Paşa, bunların fidye verilerek kurtarılmasının mümkün olduğunu ifade ediyordu. Fakat tersane-i âmirede ve çektirmelerde çalışan esirlerin hemen hemen tamamı İspanyol'du ve geri verilmeleri durumunda, emek sıkıntısı ortaya çıkacaktı.⁶⁵³

İspanyollar artık anlaşmaya varılmasından ümitlerini kesmişlerdi. Görüşmelerin olumsuz gittiği ve elçinin başarısız olacağı düşünüldüğü bir durumda, Osmanlı yetkilileri iki ülke arasında, Napoli'nin yaptığı koşullarla bir antlaşma imzalamayı kabul etti. 14 Eylül 1782/7 Şevval 1196 tarihinde, beş maddelik bir tarafsızlık antlaşmasıyla birlikte, buna ilave olarak bir mukaddime, yirmi bir madde ve bir hatimedden oluşan ticaret antlaşması yapıldı. Antlaşmanın padişah tarafından onaylanması ve İspanya'ya gönderilmesi 23 Nisan 1783/20 Cemaziyülevvel 1197 tarihinde gerçekleşmiştir.⁶⁵⁴

---

⁶⁵⁰ Cevdet Paşa, C. 2, s. 246.

⁶⁵¹ Cevdet Paşa, C. 2, s. 247.

⁶⁵² Cevdet Paşa, C. 2, s. 256.

⁶⁵³ Cevdet Paşa, C. 2, s. 252.

⁶⁵⁴ Uzunçarşılı, C. 4/2, s. 243.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan antlaşmaya göre⁶⁵⁵, Fransa, İngiltere, Felemenk ve İsveç'le olduğu gibi, iki ülke arasında barış yapılıyor ve her iki ülke vatandaşlarının birbirleriyle ticaret yapması serbest bırakılıyordu. Antlaşmaya göre İspanyollar, Osmanlı gümrük ve limanlarında, diğer dost devletler gibi, %3 gümrük vergisine tabi olacaklardı. Osmanlı gemileri ve reayası da İspanyol gümrüklerinde, diğer dost devletlerin vatandaşlarının ödediği oranda vergi ödeyeceklerdi.

Antlaşma ile İspanya'nın, uygun olan Osmanlı liman ve şehirlerinde konsolos buldurmasına izin verilmektedir. İspanyol konsolosları, diğer dost ülkelerin konsoloslarına tanınan tüm haklara sahip olacaklardır. Kudüs ve benzeri yerlere seyahat edilmesine izin verilmektedir. Osmanlı topraklarında, İspanyol uyuğuna tabi bir tacir veya reayanın ölmesi durumunda mallarına el konulmayıp konsolosa teslim edilecektir. Osmanlı tacir ve reayası da İspanyol topraklarında aynı haklara sahip olacaktır. Konsolos ve tercümanları ile ortaya çıkan davalarda, dava dört bin akçenin üzerinde olursa, bulunduğu mahalde değil, İstanbul'da görülecektir.

Osmanlı ve İspanyol vatandaşları arasında ortaya çıkan davalarda tercüman bulunacak, tercüman hazır olmadan davaya görülmecektir. Tacirler arasındaki davalar, konsolos ve tercüman yardımıyla görülecektir. Aynı uygulama İspanyol topraklarında bulunan Osmanlı tüccar ve vatandaşları için de geçerli olacaktır. Osmanlı Devleti, kendi tacirlerinin işlerini görmek üzere İspanya'nın Alicante şehrinde bir konsolos bulduracaktır. İspanya, Osmanlı Devleti'nin konsolosuna, Osmanlı tarafından kendi konsoloslarına tanınan hakların aynılarını tanıyacaktır.

İspanyol tüccar ve vatandaşları, Osmanlı düşmanları olan korsanlara yardım etmeyeceklerdir. İspanya bayraklı bir gemi, Osmanlı korsanları tarafından alındığı takdirde gemi ile birlikte, içerisinde bulunan kimselerin ve eşyanın iadesine çalışılacaktır. İspanyol vatandaşlarından biri gümrükten mal kaçırdığı takdirde diğer dost devletlerin vatandaşlarından daha fazla cezalandırılmayacaktır. Osmanlı iskele, liman ve mendireklerine gelen İspanya gemileri, diğer dost devletlerin gemileri ile aynı şekilde yoklamaya tabi tutulacaklardır. Ayrılmakta olan bir gemi, sürmekte olan bir dava nedeniyle alıkonulmayacak ve dava konsolos aracılığıyla takip edilecektir.

---

⁶⁵⁵ BOA. A. DVN.DVE.d. 046/1

Ayrıca antlaşmanın Cezayir, Tunus ve Trablusgarp ocaklarına bildirilmesine karar verilmiştir. Onların, İspanya ile sulh yapmalarını, Osmanlı Devleti tavsiye etmektedir. Bununla birlikte sulh yapma hakkı kendilerine aittir.

Hâtıme bölümünde, antlaşmanın her iki tarafında halklarına duyurulduktan sonra sekiz ay içerisinde imzalanarak yürürlüğe gireceği, antlaşma maddelerinin her iki taraf tarafından da korunması gerektiği belirtiliyordu. Antlaşma imzalanana kadar ortaya çıkan zararlar tazmin edilmeyecektir. Ceneviz, Roma ve Malta'nın Akdeniz'de korsanlık faaliyetlerinin İspanya tarafından engellenmesi ve durumun Osmanlı Devleti'ne bildirilmesi de hâtımede yer alıyordu.

Antlaşmanın bir de tarafsızlık maddesi bulunmaktadır. Bu maddeye göre İspanya, Osmanlı Devleti'nin Fransa ve Sicilyateyn dışında bir devletle savaşa girmesi durumunda, Devlet-i Aliyye'nin düşmanlarına yardım etmeyecek ve tamamen tarafsız kalacaktır. Aynı şekilde Osmanlı Devleti de din birliği olan Fas ve Yemen dışındaki İspanya'nın düşmanlarına kesinlikle yardım etmeyecek ve tarafsız kalacaktır.

Yukarda özet olarak bazı maddelerine değinilen barış ve ticaret antlaşması, Akdeniz'in farklı uçlarında yer alan iki devlet arasında yaklaşık üç yüz yıldır devam eden savaşa son vererek iki taraf arasında doğrudan ilişki kurulmasının yolunu açtı. Böylece Osmanlı ve İspanya arasında aracılar kalkıyor ve karşılıklı ilişkiler başlıyordu. Antlaşma, doğrudan ticarî teşebbüslerin üzerindeki engelleri kaldırarak iki tarafın tüccarlarının, yasaklanan ürünler dışında kalan emtianın ticaretini, diğer dost devletlere tanınan koşullarda yapabilmelerine izin verdi.

İspanya açısından bu antlaşmanın en önemli sonucu, aracı kullanmadan Doğu Akdeniz'e gidebilmek ve ticaret yapabilmek oldu. Nitekim 1784'te kralın elçisi olarak küçük bir filo ile İstanbul'a gelen İspanyol donanma komutanı Gabriel de Aristizabal, bu gemilerin Haçlı Seferleri'nden beri İstanbul limanına demir atan ilk İspanyol savaş gemileri olduğunu söylüyor ve ekliyor: **“Şimdiye kadar barış için bile asla gelemezdik.”**⁶⁵⁶

---

⁶⁵⁶ González Castrillo, Ricardo, “Gabriel de Aristizábal y su viaje a Constantinopla en el año 1784”, *Arbor*, 2005, Vol. CLXXX, arbor.revistas.csic.es/index.php/arbor/article/download/467/468, (05 Temmuz 2011), s. 4.

İki ülke arasındaki en önemli gelişme, deniz yoluyla doğrudan ticaretin başlamasıdır. Her ne kadar Osmanlıların, Amerikan gümüşü ve yün gibi bazı ürünlerinin dışında İspanyol mallarına gösterdikleri ilgi, İspanyolların Doğudan gelen kumaş ve mallara olan ilgisinden fazla olmasa da İspanya limanlarına giden Osmanlı gemilerinin sayısında artış oldu. Aynı şey aksi yönde giden gemiler için de geçerliydi.⁶⁵⁷ Karadeniz'in, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla önce Ruslara, daha sonra da yavaş yavaş diğer Avrupa devletlerine açılmasıyla Türk ve Rus buğdayının İspanya'ya ihracatında önemli artışlar ortaya çıktı.⁶⁵⁸

Osmanlı gemilerinin faaliyetleri, Doğu Akdeniz'den İspanyol limanlarına tahıl ve başka ürünler taşımakla sınırlı kalmadı. Aynı zamanda İspanya limanları ile Livorno, Ceneviz, Marsilya, Lizbon gibi limanlar arasındaki taşımacılığa, İspanya'nın yurt içi kabotaj faaliyetlerine ve Amerika'daki sömürgelerle ticarete de aktif olarak katıldılar.⁶⁵⁹

Osmanlılar ve İspanyollar arasında ilişkilerin normalleşmesinden sonra, İspanyollar açısından ilişkilerin beklendiği kadar başarılı olduğu söylenemez. İspanya'nın Doğu Akdeniz ile aktif bir ticarî ilişki kurma girişimleri istenildiği kadar başarılı olamadı. Bu başarısızlık Doğu ile ticaret için uygun koşulların tam olarak ortaya çıkmadığını göstermektedir. Karavana taşımacılığı şeklinde yapılan deniz ticaretinin yetersiz olması, fabrika üretimi olan ürünlerinde özellikle de tekstilde İspanyol mallarının diğer Avrupa ülkeleri ile rekabet edebilecek kapasitede olmaması, İspanya açısından doğu ile ticaretin gelişmesinde en önemli engeller olarak ortaya çıkmaktadır.⁶⁶⁰

XVIII. yüzyılda Avrupa ülkeleri arasında ortaya çıkan savaşlar ve Krallığın bizzat İspanyol gemileri ile ticarete girme konusundaki korumacı tutumu Osmanlı ile ticaretin istenilen seviyede gerçekleşmesinin önünde bir başka engeldir. Özellikle de İngilizlerin pazarı ele geçirmesine engel olma isteği İspanya'yı korumacı politikalar uygulamaya yöneltmişti. Fakat bu çaba başarılı olamadı, sonuçta İngilizler Osmanlı pazarını ele geçirdi.

---

⁶⁵⁷ Corrales, Eloy Martin, "İspanya-Osmanlı İlişkileri" Pablo Martin Asuero (Ed.), **İspanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk** içinde (191-216), İstanbul: Kitap Yayınları, 2006, s. 237.

⁶⁵⁸ Corrales, İspanya-Osmanlı İlişkileri, s. 238.

⁶⁵⁹ Corrales, İspanya-Osmanlı İlişkileri, s. 238.

⁶⁶⁰ Corrales, Eloy Martin, "Cereales y Capitanes GrecoOtmanos En La Malaga De Fines Del Siglo XVIII" **Estudios D'Historia Economica**, V. 1989/2, s. 87.

XVIII. yüzyılda Avrupa ülkeleri arasında ortaya çıkan savaşlar ve Krallığın bizzat İspanyol gemileri ile ticarete girme konusundaki korumacı tutumu Osmanlı ile ticaretin istenilen seviyede gerçekleşmesinin önünde bir başka engeldir. Özellikle de İngilizlerin pazarı ele geçirmesine engel olma isteği İspanya'yı korumacı politikalar uygulamaya yöneltmişti. Fakat bu çaba başarılı olamadı, sonuçta İngilizler Osmanlı pazarını ele geçirdi. XVIII. yüzyılın sonunda meydana gelen savaşlar sonucu İspanyol denizciliğinin Akdeniz'de istenilen neticeyi elde edememesine karşılık, Osmanlı bayraklı gemiler başarılarını büyük ölçüde arttırdı. Avrupa'nın dahili savaşları, tarafsız ülkelerin ticareti devam ettirmesine olanak tanıdığından, Osmanlı gemileri, Avrupa'nın farklı limanları arasında taşımacılık faaliyetlerini sürdürebiliyorlardı. Fakat Napolyon'un Mısır'ı işgali ve Doğu Akdeniz'de İngiliz-Fransız çatışması, Osmanlı bandıralı gemilerin Batı Akdeniz'de faaliyetlerine kısa bir süre ara vermelerine yol açtı.⁶⁶¹

Tablo 10

1798-1807 Yılları Arasında İspanya'ya Buğday Taşıyan Osmanlı Gemileri

Yıl	A	B	Miktar (Kile)
1798	10	4	29.600
1799	-	-	-
1800	-	-	-
1801	1	-	-
1802	1	-	-
1803	-	-	-
1804	34	30	230.720
1805	32	32	191.680
1806	6	6	35.500
1807	8	8	56.000
Toplam	92	80	542.500

Kaynak: Corrales, Eloy Martin, "La Flota Greco-Otomana En Cadiz A Fines Del Siglo XVIII", **Andalucia II** içerisinde (389-400), Cordoba: Publicaciones de la Consejeria de Cultura de la Junta de Andalucia y Obra Social y Cultural, 1995, s. 396.

A: Buğday gemileri, **B:** Yük miktarı bilinen gemiler.

Ekonomik ilişkileri aktif hale getirme düşüncesi istenilen başarıyı göstermese de tamamen pasif görünümde de değildir. Yarımadanın, özellikle de kıyı bölgelerinin

⁶⁶¹ Corrales, Cereales y Capitanes GrecoOtmanos, s. 89.

ihtiyacı olan buğday doğudan sağlanmaktaydı. Doğudan elde edilen buğdayın ucuzluğu rekabet edilebilir fiyatlara ulaşmaya olanak tanımaktaydı. Bu nedenle 18. Yüzyılın sonundan itibaren İspanyol limanları, Osmanlı gemileri ile taşınan Türk ve Rus buğdayının baskınına uğradı. Özellikle Barcelona, Alicante, Mallarco gibi limanlar, buğdayın en çok ulaştığı yerlerdir.⁶⁶² Barış ve ticaret antlaşması, Osmanlı topraklarından İspanya'ya doğrudan yollarla giden buğday miktarını büyük miktarda arttırdı. Bu tarihten sonra, Osmanlı limanlarından İspanya limanlarına giden gemilerin yüklerinin %82'si buğdaydan oluşmaktaydı.⁶⁶³

Yukarda yer alan 10 numaralı tabloda, 542.500 kile olarak belirtilen buğdayın tamamı Osmanlı topraklarının Karadeniz, Balkanlar, Ege ve Akdeniz bölümlerinden giden buğday miktarlarını vermektedir. İspanya'ya giden buğdayın büyük bir bölümü Ege adalarından ithal ediliyordu. Ege adalarının dışında Selanik, Moro, İstanbul ve İzmir gibi limanlardan da İspanya'ya buğday ulaşmaktaydı. Buğday taşımacılığında Rum denizcilerin rolü büyüktü. 1780'li yıllarda Rumlar Levant ile Avrupa limanları arasında büyük miktarda mal taşımacılığı yapmaktaydılar. Mora, Selanik, İstanbul, İskenderiye gibi limanlar ticaret ağları içerisinde yer almaktaydı. Bunun dışında Karadeniz'de yer alan Odesa ve Taganrog gibi limanları da ticaret ağlarına katarak buğday ticaretlerini geliştirmişlerdi.⁶⁶⁴

XVIII. yüzyılın başlarında, İspanya'nın Doğu Akdeniz'den pamuk ithalatı durma noktasına geldi. 1720 yılında Marsilya'da ortaya çıkan veba salgını nedeniyle İspanyol yöneticiler, bu bölgeden pamuk ithalatını yasakladı. Bir yıl sonra bir Kraliyet kararı, vebanın etkisinin geçmesiyle, Fransa ile yapılacak ticarete açık kapı bırakıyordu: "Bu günden sonra, Akdeniz limanlarından gelen pamuk hammaddesinin girişi kesinlikle yasaktır. Fakat İtalya, Sicilya, Sardunya ve Malta adalarından gelen iplik ve dokumalar önce karantinada tutulurlar. Daha sonra gerekli kanuni düzenlemeler yapılarak ve yargıçların ücreti ödenerek girebilir."⁶⁶⁵

---

⁶⁶² Corrales, Cereales y Capitanes GrecoOtomanos, s. 88.

⁶⁶³ Corrales, Eloy Martin, "La Flota Greco-Otomana En Cadiz A Fines Del Siglo XVIII", **Andalucia II** içerisinde (389-400), Cordoba: Publicaciones de la Consejeria de Cultura de la Junta de Andalucia y Obra Social y Cultural, 1995, s. 396.

⁶⁶⁴ Frangakis-Syrett, s. 97-98.

⁶⁶⁵ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 375.

Bu, Avrupa'nın Akdeniz limanlarında iplik haline getirilmiş Doğu Akdeniz pamuğunun girişine açık kapı bırakan bir karar oldu. XVIII. yüzyılın ilk döneminde Doğu Akdeniz iplik ve pamuğu İspanya'ya kaçak yollarla girmeye devam etti.1782 antlaşmasından sonra ise resmi olarak Doğu Akdeniz pamuğunun doğrudan ithalatına izin verildi. Fakat İspanya'ya doğrudan ulaşan pamuk, önemsiz miktarlardaydı.⁶⁶⁶ Birçok üründe olduğu gibi Marsilya, Cenova, Livorno gibi şehirler, Doğu Akdeniz pamuğunun İspanya'ya ihracatında aracılıklarını sürdürdü. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde İzmir'in Marsilya'ya yaptığı pamuk ihracatı, tüm Avrupa'ya yaptığı ihracatın %50'sinden fazla miktardaydı.⁶⁶⁷

XVIII. yüzyılda, İspanya'ya muhtelif Osmanlı limanlarından yün ihracatı başladı. Daha çok yatak yapımında kullanılan Kuzey Afrika yünü, İspanya'ya Marsilya ve Livorno limanları aracılığıyla giriyordu. Bununla birlikte Valencia ve Barcelona'ya doğrudan girdiği de oluyordu.⁶⁶⁸ Kalitesi dokuma fabrikalarında kullanmaya çok uygun olan Doğu Akdeniz yünü, özellikle şapka sanayiinde kullanılmaktaydı.⁶⁶⁹

İpek ve ipekli kumaşlar, Osmanlı-İspanya arasında ticareti yapılan ürünler arasındaki yerini bu yüzyılda da korudu. Yüzyılın başlarından ticaret antlaşmasına kadar, aracı limanlarla gerçekleşen ipek ticareti, hacim olarak önemli miktarlara ulaşmıyordu. İpek ve ipekli kumaşlar, İzmir'den İspanya'ya daha çok Marsilya limanı aracılığıyla ulaşıyordu. Nitekim 1715'de Marsilya'da yaşanan ekonomik kriz ve İspanya veraset savaşları, ipeğe olan talebi azalttığı için fiyat düşüşlerine neden olmuştu.⁶⁷⁰

XVIII. yüzyılın sonuna kadar düşük düzeyde gerçekleşen ipek ticareti, ticaret ve barış antlaşmasından sonra yeni bir sürece girdi. İspanyol tacirler, Osmanlı pazarlarına İspanyol ipek kumaşlarını ihraç etmek için yoğun çaba sarf etmeye başladılar. 1784'te, Barcelonalı tacir Andres Thilebein, Katalonya'nın ipek kumaşlarını, meyvelerini ve yünlülerini Osmanlı Devleti'ne ihraç etmenin büyük avantajlar taşıdığına inanıyordu.⁶⁷¹

---

⁶⁶⁶ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 376.

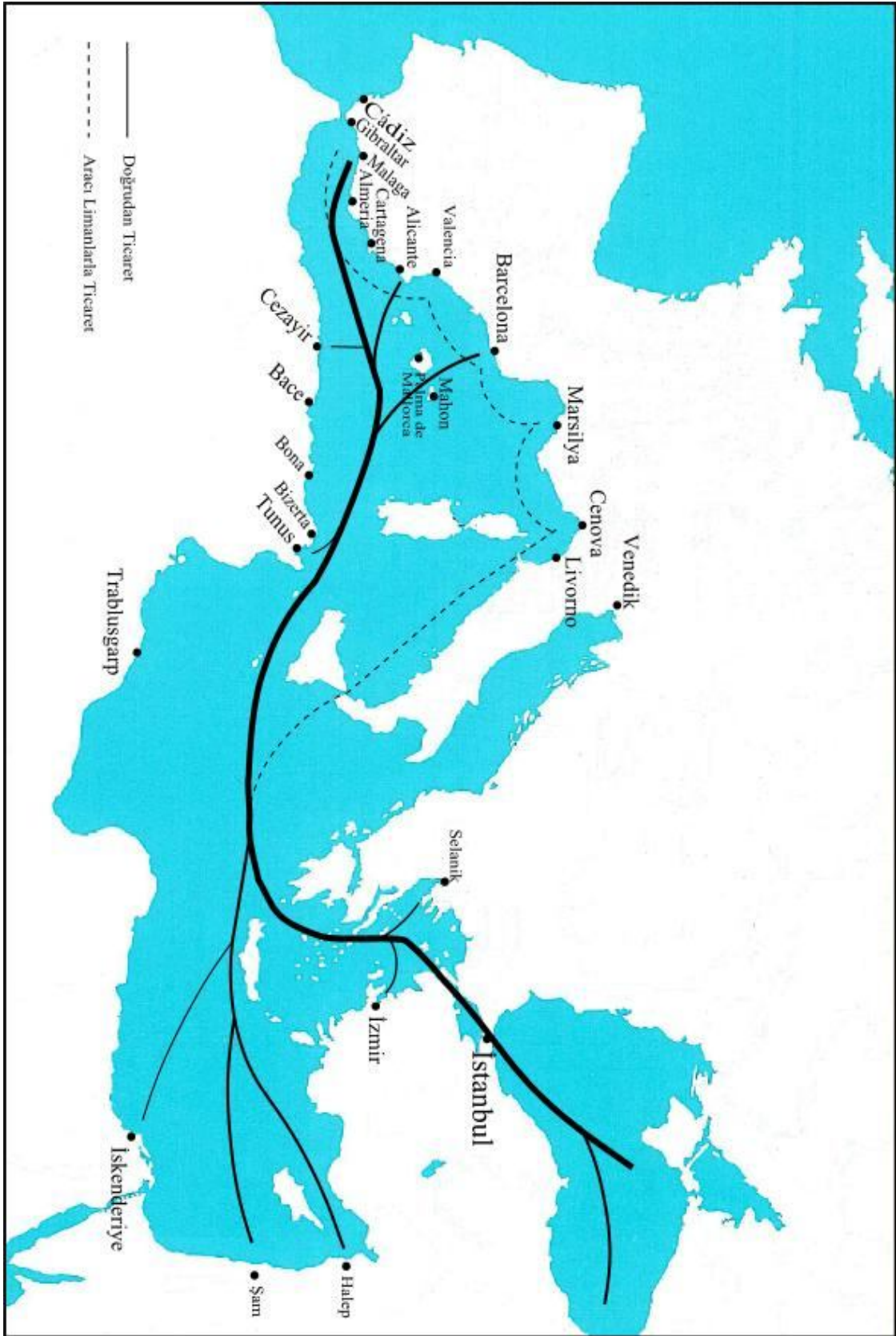
⁶⁶⁷ Frangakis-Syrett, s. 213.

⁶⁶⁸ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 455.

⁶⁶⁹ Corrales, Comercio de Cataluña Con, s. 457.

⁶⁷⁰ Frangakis-Syrett, s. 212.

⁶⁷¹ Corrales, El Comercio de la Seda s. 175.

Harita 3. 1783 Ticaret Antlaşmasından Sonra Doğrudan Ticaret

1790'da Joseph Moreno, İspanya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan ticaretin yoğunlaştırılması gerektiğini bildiriyor ve İspanyol ürünlerinin Osmanlı pazarlarında talep göreceğine inanıyordu. İyi talep göreceğine düşündüğü ürünler arasında Segovia ve Guadalajara'nın yünlü dokumaları, Valencia, Talavera ve Granada'nın ipekli kumaşları yer alıyordu.⁶⁷²

İspanya'nın, Osmanlı pazarlarına İspanyol ipekli kumaşlarını ihraç etme çabası ne yazık ki, istenilen başarıyı sağlamadı. Nitekim göstergeler Osmanlıya ipekli kumaş ihracatının beklenen büyüklüğe ulaşmadığına işaret etmektedir.⁶⁷³ Benzer şekilde İspanya'nın Osmanlı Devleti'nden ipek ithalatı da toplamda büyük miktarlara ulaşmadı. 1792 yılında İspanya'nın Osmanlı'dan ithal ettiği ham ipeğin miktarı 27 libre, ipliğin ise 534 libre tutmaktaydı. Türkiye'den ithal edilen ipeğin toplam değeri 18.156 real idi.⁶⁷⁴

İspanya'dan Osmanlı'ya gümüş akımı, XVIII. yüzyılda da devam etti. Sevilla veya Meksika'da basılan İspanyol paraları, 1700'lerin ortalarına kadar, İzmir, Selanik gibi Osmanlı şehirlerinde dolaşımda yer alıyordu. İspanyol sikkelerinin ticarî hayatta önemli bir yeri vardı. Latin Amerika ülkelerinden gelen paralar da İspanya aracılığıyla Osmanlı topraklarına ulaşıyordu. 1754-1768 yılları arasında Meksika gümüş ve Peru gümüş paraları, Kahire'de görülmeye başlandı.⁶⁷⁵

Osmanlı ve İspanya arasında XVIII. yüzyılda gerçekleşen önemli olaylardan biri de Osmanlı Devleti'nin İspanya'dan borç isteme girişimidir. 1787'de Ruslara karşı harp ilan edildiğinde devlet mali açıdan sıkıntılı durumdaydı ve ordunun masraflarını karşılayabilecek güce sahip değildi.⁶⁷⁶ Bu mali bunalıma karşı çare olarak devlet ricalinin iane vermesi ya da Avrupalı tüccardan istikraz yapılması, buna mukabil olarak da hububat, pamuk ve yapağı gibi ürünlerin karşılık gösterilmesi düşünüldü. İlk olarak Hollanda'dan istikraz yapılması üzerinde duruldu. Fakat bunun değişik nedenlerden ötürü gerçekleşmeyeceğine karar verilerek vazgeçildi. III. Selim'in tahta geçmesinden sonra harbin devamı ve malî vaziyetin çıkmaza girmesi nedeniyle 1787 yılında İspanya'dan borç temini düşünüldü. Bu hususta kendisi ile temasa geçilen İspanyol

⁶⁷² Moreno, Joseph, *Viaje a Constantinopla En El Año De 1784, Escrito De Orden Superior*, Madrid, 1790, s. 267.

⁶⁷³ Corrales, *El Comercio de la Seda* s. 176.

⁶⁷⁴ Corrales, *El Comercio de la Seda* s. 177.

⁶⁷⁵ Corrales, *Comercio de Cataluña Con*, s. 70.

⁶⁷⁶ Uzunçarşılı, C. 4/1 s. 596.

elçisi, hükümetinin tarafsızlığı nedeniyle borç akdine muvafakat etmeyeceğini beyan etmiştir. İspanya elçisi cevabında, Rusya'nın da kendilerinden borç talebinde bulunduğu ve bunun reddedildiğini, Devlet-i Aliyye'ye borç verildiği takdirde bunun diğer devletler tarafından İspanya'nın kınanmasına ve uluslararası bir soruna yol açabileceğini ve istenirse arada barış sağlanmasına çaba sarf edeceklerini beyan etmiştir.⁶⁷⁷

İki taraf arasında yaklaşık üç yüzyıl süren rekabet, XVIII. yüzyılın sonunda yerini dostluğa bırakıyordu. Bu tarihten sonra karşılıklı münasebetler, çok az istisna dışında, olumlu surette gelişme gösterdi. Karşılıklı iktisadî münasebetler artarak devam etmesine rağmen, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi diğer Avrupa ülkelerinin düzeyine ulaşmadı. Bunda her iki ülkenin de iktisadî yapısının önemli bir rolü vardır. İspanya'nın da, Osmanlı devleti gibi başta tarım ve hayvancılık ürünleri olmak üzere hammadde üreticisi ve ihracatçısı, mamul madde ithalatçısı bir yapıya sahip olması, iki ülkenin de diğer Avrupa ülkeleri düzeyinde bir sanayiye sahip olmamaları, birbirleri ile olan iktisadî ve ticarî münasebetlerini sınırlandırmıştır.

---

⁶⁷⁷ Abdurrahman Şeref, "Ecanibden İlk İstikrâz Teşebbüsümüze Aid Birkaç Vesika", **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**, Sayı 30, Sene 5 (Şubat 1330), s. 321-337.

SONUÇ

XVI. yüzyılda, Osmanlı ve İspanya, birbirlerine rakip iki devlet olarak ortaya çıktı. Osmanlılar, kendilerini İslam dünyasının hâkimi ve koruyucusu olarak görmekteydiler. Benzer bir şekilde İspanya da kendisini Katolik inancının koruyucusu ve önderi olarak görüyordu. İspanya, tüm Akdeniz'e hâkim olmak ve bölgenin ticaret yollarını kontrolü altına almak istiyordu. Bu düşünce ile Akdeniz'in iki yakasında fetih ve egemenlik kurma çabasına girişti. Doğu Akdeniz'e doğru ilerlemeye başladı. Osmanlı Devleti'nin de Batı Akdeniz'e doğru ilerlemesi, yüzyılın başında, iki gücü karşı karşıya getirdi. İki taraf arasında mücadele, XVI. yüzyıldan, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar devam etti. Bu sürede, ateşkeslerin dışında taraflar arasında bir antlaşma gerçekleşmedi. Arada antlaşma olmaması, doğrudan iktisadî ilişkilerin kurulmasını engelledi. İktisadî münasebetler, aracı devletler vasıtasıyla devam etti.

Osmanlı Devleti'nin, siyasî, idarî, sosyal ve iktisadî yönlerden İspanya'ya göre farklı bir yapı sergilediği görülüyor. Aslında her iki ülkede, zamanın diğer devletleri gibi belirli bir hanedanın egemen olduğu, mutlak monarşik bir sistem ile yönetilmektedir. Bununla birlikte, İspanya birçok küçük krallığın bir araya gelmesinden oluşan bir federasyon görünümündedir. Ademi merkezîyetçiliğin ağır bastığı İspanyol siyasi sisteminde, her krallık kendi içerisinde bağımsız bir yapıya sahiptir. İspanya'nın aksine Osmanlı Devleti'nde merkezîyetçi bir yapı hâkimdir. Kırka yakın eyalete sahip olan ülkede, kendi içerisinde bağımsız farklı yapıda eyaletler bulunsa da çoğunluğu, merkeze her yönden bağlıdır.

İspanya'da sosyal yapının kan asaletine dayanan sınıf esasına göre şekillendiği görülüyor. Toplum kan asaletini esas alan farklı sınıflara bölünmüştü. Dinin de bu yapıda önemli bir yeri vardır. Katolik inancına sahip olanların dışında, diğer inançların, İspanyol toplumu içerisinde barınması mümkün görünmüyordu. Kan temizliği denilen bir sistemi esas alan yapısıyla, sonradan Katolik olanlar dahi birçok haklardan mahrum olmaktadır. Osmanlıda sosyal yapıyı meydana getiren gruplar arasında kan asaletine dayanan bir ayrım görünmüyor. Farklı dinlere mensup topluluklar ise Osmanlı Devleti içerisinde, mal, can, din emniyeti gibi temel hak ve hürriyetlerine sahip olarak rahatça yaşayabilmekteydiler.

İktisadî yapı olarak her iki devlet de benzer özellikleri taşımaktadırlar. Dönemin diğer devletlerinde de görüldüğü gibi tarım ve ağırlıkla tarımsal hammaddelerin kullanıldığı el sanatlarına dayanan bir üretim yapısına sahiptirler. İç ticaret, şehir ve kasabalarda loncaların çatısı altında örgütlenmiş durumdadır. Dış ticaretin, iki devlet için de önemli olduğunu söyleyebiliriz. İspanya için XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yeni Dünya ile yapılan ticaret büyük öneme sahiptir. Osmanlılar, Doğu ve Batı arasında transit ticarete aracılığa tüm bu yüzyıllar boyunca, önemi azalsa da devam etmişlerdir.

İktisat politikalarına ise birbirlerine zıt denecek kadar farklılıklar içermektedir. İspanyollar, iktisadî hayatı düzenlemede çok genel bir tanımlama ile merkantilist politikalar uygulamışlardır. Gerçekte İspanyol merkantilizmi, Borbonların hanedana geçip, kendi politikalarını uyguladıkları XVIII. yüzyıla kadar, Avrupa'nın diğer ülkelerinden farklıdır. İspanyol merkantilizmi, malî endişelerden kaynaklanan, hazinede yüksek miktarda kıymetli maden bulundurmaya dayanır. Osmanlı iktisat politikalarının gereği olarak da zengin bir hazineye sahip olmak gerekiyordu. Bununla birlikte Osmanlılar, ülkede her türden malın arzını arttırarak tüketiciyi koruyan bir tutum sergilemekteydiler. Osmanlıda toplumun belirli sınıflarının aşırı derecede zenginleşmesi hoş görülüyordu. Osmanlı ekonomisi, orta büyüklükte işletmeleri esas alıyordu.

Osmanlı-İspanya münasebetleri, XV. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır. XVI. yüzyıl, Osmanlı ve İspanya arasında gerçekleşen mücadelenin ilk aşamasını oluşturur. Bu dönem, rekabet ve büyük donanma savaşlarının yapıldığı bir aşırıdır. Osmanlılar, Akdeniz'de hızla batıya doğru ilerleyerek yüzyılın sonunda, Fas hariç, Kuzey Afrika'ya egemen oldular. Muhtelif Avrupa ülkelerine verdikleri ahidnâmelerle kendilerine siyasî müttefikler kazanmakla kalmadılar, Akdeniz'de, Osmanlı ekonomisi için büyük önemi olan ticaretin sürekliliğini güvence altına aldılar. XVI. yüzyılın kazanan tarafı, Osmanlı devleti olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İspanya ve müttefikleri, 1571'de, İnebahtı'da, Osmanlı donanmasını yenilgiye uğratarak, yüzyılın son büyük donanma savaşında galip gelseler de, siyasî ve iktisadî olarak, bu zaferden istifade edemediler. İspanya, Akdeniz'e egemen olma düşüncesinin gerçekleşmeyeceğini anlamış oldu. Yüzyılın sonunda ateşkes yaparak, ağırlığını Atlantik'te üstünlüğünü koruma mücadelesine verdi.

XVII. yüzyılda İspanya, Akdeniz’de Osmanlılarla doğrudan bir savaşa girmedi. Ateşkesi devam ettirdi ve barış antlaşması yapma çabalarını sürdürdü. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Yeni Dünya’dan gelen kıymetli madenlerin çok yüksek düzeylere ulaşması, Atlantik ticaretinin önemini arttırmıştı. Bölge ticaretinin kazandığı önem ve kıymetli madenlerin miktarında ortaya çıkan artış, okyanusta yeni rakipler ortaya çıkmasına neden oldu. Alçak Ülkelerde süren isyanlar da İspanya için maliyetliydi. İspanya, birçok cephede birden mücadele etmenin zorluğu ve Akdeniz’deki rakibinin güçlü olması nedeniyle, XVII. Yüzyılda, Atlantik ticaretine ve Alçak Ülkelerde hâkimiyetini sağlamlaştırmaya ağırlık verdi.

XVII. yüzyıl, Osmanlı Devleti için de kolay geçmedi. İçerde ortaya çıkan isyanların bastırılması ve doğuda İran’la olan savaşlar devleti uzun bir müddet meşgul etti. Osmanlılar, bu sırada geleneksel ticaret yolları üzerinde güvenliğin sağlanmasına ve buraların kontrolünün kaybedilmemesine önem verdiler. İngiliz ve Hollandalıların Hint ticaretine hâkim olmaya başlaması, Osmanlının transit ticaretine zarar verse de tümüyle sonlandırmadı. Doğu ve Batı arasında ticaret yüzyıl boyunca sürekliliğini korudu.

XVII. yüzyılda İspanya ile yapılan mücadele, Cezayir, Tunus, Trablus gibi garp ocakları üzerinden devam ediyordu. Bu sırada garp ocakları tarafından gerçekleştirilen korsanlık faaliyetleri, İspanya’ya büyük zararlar veriyordu. Korsanların faaliyetleri, Atlantik’e kadar uzanmakta ve Amerika kıtasından gelen gümüş konvoylarını hedef almaktaydı. İki ülke arasında iktisadî ilişkiler bir önceki yüzyılda olduğu gibi dolaylı yollardan devam etti.

Morisko meselesinin, Osmanlı-İspanya ilişkilerini etkileyen önemli bir hadise olduğunu görüyoruz. Morisko sorunu, XV. yüzyılın sonundan, XVII. yüzyılın ilk çeyreğine, 1609-1614 arasında tüm Moriskoların, İspanya’dan sürülmesine kadar devam eder. Moriskoların sürülmesi, İspanyol tarımı ve endüstrisi için bir yıkım oldu. Morisko nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde, sanayî ve ziraî faaliyetler geriledi. Göç eden Moriskolar, başta Kuzey Afrika olmak üzere muhtelif Osmanlı topraklarına yerleştiler. Bunların Osmanlı ekonomisine olumlu katkıları oldu. Cezayir ve Tunus gibi bölgelerde, İspanya’dan göç eden muhacirlerin, ekonomiye katkıları, bariz bir şekilde gözlenebilmektedir.

Osmanlı-İspanya münasebetleri, XVIII. yüzyılda önceki yüzyıllara göre değişmeye başladı. Bu asırda tüm dünya genelinde dengelerin değişmesi, ortaya yeni güçlerin çıkması ve İspanya'da hanedan değişikliği, İspanya'nın Osmanlı Devleti ile barış çabalarını hızlandırdı. Yeni şartlar, İspanya'nın Akdeniz ülkeleriyle, özellikle de İslam dünyası ile ticaretini geliştirmesini gerektiriyordu. İki taraf arasında barış ve ticaret antlaşması, yüzyılın sonlarına doğru, 1782 tarihinde imzalanabildi. Böylece yaklaşık üç yüz yıldır devam eden rekabet yerini barışa bırakıyordu. Barış ve ticaret antlaşması her ne kadar ekonomik ilişkilerin çok hızlı gelişmesini sağlamasa da uzun süredir devam eden bir mücadeleyi sonlandırması bakımından önemlidir.

1783'de gerçekleşen antlaşmaya kadar, taraflar arasında doğrudan ticaret yapılamıyordu. İki ülke arasında ticaret, Venedik, Fransız, İngiliz, Hollanda Ceneviz ve Toskana bayrakları altında sürmekteydi. Osmanlıların, arada antlaşma bulunmayan devletlere, ahidnâme verdiği devletlerin bayrağı ile ticaret yapma imkânı tanınması, ticaretin sürekliliğini sağlıyordu. Marsilya, Livorno, Cenova gibi şehirler iki taraf arasındaki mal değişiminin en önemli limanlarıydı. İspanya'nın, İslam dünyası ile ticarete getirdiği yasaklar, doğunun mallarına duyulan ihtiyaç nedeniyle bir şekilde esnetiliyordu. Belirli şehir, kurum ve kişilere ticaret lisansları verilmek suretiyle yasaklar her zaman delinebiliyordu.

İspanya pazarında, başta baharat, bir takım ilaçlar, boyalı boyanmamış, baskılı pamuklu kumaşlar olmak üzere Osmanlı'nın çok çeşitli ürünlerine talep duyuluyordu. Kuzey Afrika'nın ucuz meyveleri, tahılları, deri ve balmumu her zaman için İspanyol pazarlarında ilgi gören ürünlerdi. Bunun karşılığında İspanya, gümüş ve Amerikan kolonilerinin bir takım mallarının ihracatını gerçekleştiriyordu.

Osmanlılar ve İspanyollar arasında, 1783 tarihinde yapılan ticaret antlaşması, İspanya'nın Akdeniz ticaretinden beklentilerini karşılamadı. İspanya, Doğu Akdeniz'le istediği düzeyde aktif bir ticarî ilişki kuramadı. İspanya'da fabrika üretiminin gelişmemiş olması, Osmanlıda olduğu gibi daha çok hammadde ihracatına dayanan ticaret yapısı, sanayi bakımından gelişmiş olan diğer Avrupa ülkeleriyle rekabet edebilmesine imkân tanımıyordu. Bu durum İspanya'nın, Akdeniz ticaretinden istediği neticeyi almasında önemli bir engeldir. Barış ve ticaret antlaşmasından sonra istenilen düzeyde bir canlanma olmasa da iki taraf arasında ticaret devam etti. İspanya'nın kıyı

bölgelerinin ihtiyacı olan buğday Doğu'dan sağlanıyordu. XVIII. yüzyılın sonundan itibaren İspanyol limanları, Osmanlı gemileri ile taşınan Türk ve Rus buğdayının baskınına uğradı. Barcelona, Alicante, Mallorca gibi limanlar, Osmanlı buğdayının en çok ulaştığı yerlerdi.

KAYNAKÇA

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- BOA. A.DVN.DVE.d. 046/1
- BOA, A.DVN.MHM.d 007, h. 459, s. 173.
- BOA, A.DVN.MHM.d 007, h. 907.
- BOA, A.DVN.MHM.d 007, h. 1301, s. 451.
- BOA, A.DVN.MHM.d 007, h. 2009.
- BOA, A.DVN.MHM.d 009, h. 204, s. 77.
- BOA. A.DVN.MHM.d 009, h. 231, s. 89.
- BOA, A. DVN.MHM.d 012, h. 266, s. 126.
- BOA, A.DVN.MHM.d 021, h404, s. 165.
- BOA, A.DVN.MHM.d 078, h. 441.

B. İspanya Simancas Arşivi

- AGS, Estado 461, 148, 1530.
- AGS, Estado 461, 1533.
- AGS, Estado 461, 63-64, 1531.
- AGS, Estado 461, 143-145, 1533.
- AGS, Estado 461, 188-189.
- AGS, Estado 462, 130, 1535.
- AGS, Estado 462, 1 Octubre 1535.
- AGS, Estado 462, 159, 1535.
- AGS, Estado 462, 169, 1535.
- AGS, Estado 462, 1535.

C. Basılı Arşiv Kaynakları

Antonio de la Torre. **Documentos Sobre Relaciones Internacionales De Los Reyes Catolicos.** Barcelona: 1949.

D. Basılı Kaynaklar

Agelan, Enrique Llopis. “Expansion, Reformismo y Obstaculos al Crecimiento (1715-1789)”, Comin Francisco, Mauro Hernandez, Enrique Llopis (Ed.). **Historia Economica de España SiglosX-XX** içinde. Barcelona: Critica, 2010, ss. 121-164.

Akyıldız, Ali. “Para”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.** C. 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.

Akgündüz, Ahmet. **Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Yönetimi.** İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.

Akdağ, Mustafa. **Türkiye’nin iktisadî ve İctimaî Tarihi.** İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.

Álvarez, Manuel Fernández. “La Coyuntura Economica”, José María Jover Zamaro (Ed.). **Historia de España Ramón Menéndez Pidal** içinde. Madrid: Espasa Calpe, 1996, ss, 289-309.

Álvarez, Manuel Fernández, “El Marco Urbano”, José María Jover Zamaro (Ed.). **Historia de España Ramón Menéndez Pidal** içinde. Madrid: Espasa Calpe, 1996, ss, 216-288.

Arenal, Mercedes Garca ve Miguel Angel de Bunes. **Los Españoles y El Norte de Africa, Siglos XV-XVIII.** Madrid: Editorial Mapfre, 1992.

Arı, Bülent. “Akdeniz’de Korsanlık ve Osmanlı Deniz Hukuku”. Özlem Kumrular (Ed.), **Türkler ve Deniz** içinde. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007, ss. 265-318.

Arıkan, Muzaffer, Paulino Toledo, **XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri.** Ankara: D.K.K. Karargah Basımevi, 1995.

- Arıkan, Muzaffer ve Paulino Toledo. **XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri**. Ankara: D.K.K. Karargah Basımevi, 1995.
- Abdurrahman Şeref. “Ecanibden İlk İstikrâz Teşebbüsümüze Aid Birkaç Vesika”. **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**. Sayı 30, Sene 5 (Şubat 1330).
- Barkan , Ömer Lûtfi. “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”. **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi**. Hüseyin Özdeğer (hzl.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türk İktisat ve İçtimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi, 2000.
- Barkan, Ömer Lûtfi. **Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1**. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980.
- Behar, Cem (hızr.). **Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927**. Ankara: T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1991.
- Bejarano Robles, Francisco. “Reanudacion Del Comercio De Malaga Con Africa Bajo Los Reyes Catolicos”. **Homenaje a Guillermo Guastavino** içinde. Madrid: Asociacion Nacional de Bibliotecarios Archiveros y Arqueologos, 1974, ss. 429-441.
- Benafri, Chakib. “Endülüs'te Son Müslüman Kalıntısı Morisko'ların Cezayir'e Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)”. **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Hacettepe Üniversitesi SBE, 1989.
- Bostan, İdris. “Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleri İle Siyasi ve Ekonomik İlişkileri (1580-1624)”. **Tarih Enstitüsü Dergisi**. S. 14, (1988-1994). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1994.
- Braudel, Fernand. **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**. Mehmet Ali Kılıçbay (çev.). İstanbul: Eren Yayıncılık, 1989.
- Bruce McGowan, “Doğal Afetler”, Halil İnalçık ve Donald Quataert (ed.). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi** içinde. 2. Basım. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004, ss. 759-867.

- Bunes Ibarra, Miguel Angel. “Modern Çağın İspanyol Tutsak Anlatılarında İstanbul”, Pablo Martin Asuero (Ed.). **İspanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk** içinde. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, ss. 99-119.
- Chaunu, Pierre. **La España de Carlos V**. Barcelona: Ediciones Peninsula, 1976.
- Capmany y de Montpalau, Antonio de (haz.). **Memorias Historicas Sobre La Marina, Comercio y Artes De La Antigua Ciudad De Barcelona**. Madrid: La Imprenta De Sancha, 1779.
- Carreras, Albert. “Modern Spain”, Joel Mokyr (Ed.). **The Oxford Encyclopedie of Economic History** içinde. c. 4, New York: Oxford University Press, 2003, ss. 546-553.
- Castillo, Alvaro. “El Gran Comercio: Puertos, Rutas, Trafico”, José María Jover Zamaro (Ed.). **Historia de España Ramón Menéndez Pidal** içinde. Madrid: Espasa Calpe, 1996, ss. 329-390.
- Casey, James. **The Kingdom of Valencia in The Seventeenth Century**. Cambridge: Cabridge University Press, 1979.
- Cevdet Paşa, Ahmet. **Tarih-i Cevdet**. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1977.
- Colmeiro, Manuel. **Historia de la economía política española**. Madrid : Fundación Banco Exterior, D.L., 1988.
- Comin Francisco, Mauro Hernandez ve Enrique Llopis. **Historia Economica de España SiglosX-XX**. Barcelona: Critica, 2010.
- Corrales, Eloy Martin. “İspanya-Osmanlı İlişkileri, 18. Ve 19. Yüzyıllar”, Pablo Martin Asuero (Ed.) **İspanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk** içinde. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, ss. 235-254.
- Corrales, Eloy Martin. “De Como el Comercio Se İmpuso a La Razzia En Las Relaciones Hispano-Musulmanas En Tiempos Del Quijote”. **Revista de Historia Económica - Journal of Iberian and Latin American Economic History**. Año n° 23, N° Extra 1, 2005.

- Corrales, Eloy Martin. "El Corsarismo Norteafricano y La Flota Catalana En La Carrera de Indias". **Manuscripts**. No. 10, Enero 1992.
- Corrales, Eloy Martin. "İspanya-Osmanlı İlişkileri", Pablo Martin Asuero (Ed.). **İspanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk** içinde. İstanbul: Kitap Yayınları, 2006, ss. 191-216.
- Corrales, Eloy Martin. "Cereales y Capitanes GrecoOtmanos En La Malaga De Fines Del Siglo XVIII". **Estudios D'Historia Economica**, V. 1989/2.
- Corrales, Eloy Martin. "El comercio de España con los países musulmanes del Mediterráneo (1492-1782)". **Relazioni economiche tra Europa e mondo islamico, secc. XIII-XVIII**, Simonetta Cavaciocchi (ed.) içinde. Le Monnier, 2007, ss. 485-510.
- Corrales, Eloy Martin. **Comercio de Cataluña Con el Meditarraneo Musulman (Siglos XVI-XVIII)**. Barcelona: Edicions Bellaterra, 2001.
- Corrales, Eloy Martin. "La Flota Greco-Otomana En Cadiz A Fines Del Siglo XVIII", **Andalucia II** içinde. Cordoba: Publicaciones de la Consejeria de Cultura de la Junta de Andalucia y Obra Social y Cultural, 1995, ss. 389-400.
- Corrales, Eloy Martin. "El Comercio de la Seda Entre España y el Mediterraneo Musulman (Siglos XVI-XVIII). **España y Portugal En Los Rutas De La Seda** içinde. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1996, ss. 160-179.
- Cruz, Lola. **Mil Años de Historia de España**. Madrid: Alianza Editorial, 2000.
- Doğan, D. Mehmet. **Tarih ve Toplum Türkiye'de Toprak Meselesi**. İstanbul: Dergah Yayınları, 1977.
- Domínguez Ortiz, Antonio. **La sociedad española en el siglo XVII: El Estamento Eclesiástico**. Granada: Universidad de Granada Servicios de publicaciones, 1992.
- Domínguez Ortiz, Antonio. "Guerra económica y comercio extranjero en el reinado de Felipe IV". **Hispania: Revista española de historia**, N0. 89. 1963.

Diccionario De La Lengua Española. Real Academia Española. <http://buscon.rae.es>, (17/07/2011).

Düzdağ, M. Ertuğrul (Hzr.). **Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa'nın Hatıraları**. 2. Baskı. İstanbul: Işık Yayınları, 2004.

Edwards, John. "La España De Los Reyes Católicos, 1474-1520", John Lynch (Ed.). **Historia de España**, Jordi Beltran, Juan Faci (Çev.) içinde. Barcelona: Crítica, 2005, s. 11-297.

Epalza, Mikel De. "İntereses Árabes e İntereses Españoles en Las Paces Hispano-Musulmanas Del XVIII". *Anales de historia contemporánea*. Vol. 1, 1982, <http://hdl.handle.net/10201/6931> (16 Mayıs 2011).

El-Celali, Abdurrahman b. Muhammed. **Tarihu'l-Cezairi'l-Amm**. Beyrut: Daru's-Sakafiyye, 1980.

Epalza, Mikel De. "İntereses Árabes e İntereses Españoles en Las Paces Hispano-Musulmanas Del XVIII". **Anales de historia contemporánea**. Vol. 1, 1982. <http://hdl.handle.net/10201/6931> (16 Mayıs 2011).

Evliya Çelebi. **Seyahatnâme**. Tefvik Temel Kuran, Necati Aktaş (sad.). İstanbul: Üçdal-Belde Yayınları, 1993.

Faroqhi, Suraiya. **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak**. Gül Çağalı Güven Özgür Türesay (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Faroqhi, Suraiya. "Krizler ve Değişim 1590-1699", Halil İncılık ve Donald Quataert (Ed.). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi** içinde. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004, c. 2, ss. 545-757.

Faroqhi, Suraiya. "Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Azalması: Kente Yaşam", Halil İncılık ve Donald Quataert (ed.). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi** içinde. 2. Basım. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004, Cilt. 2, ss. 543-743.

Fernandez, Luis Suarez. "Las Relaciones de Los Reyes Catolicos con Egipto". **En La España Medieval**, No. 1, 1980.

- Fernandez Alvarez, Manuel ve Ana Diaz Medina. **Historia de España**. Madrid: Editorial Gredos, 1987.
- Fontana, Josep ve Ramon Villares (Ed.). **Historia de España**. Barcelona: Crítica, 2007.
- Frangakis-Syrett, Elena. **18. Yüzyılda İzmir’de Ticaret (1700-1820)**. Çiğdem Diken (çev.). İzmir: İzmir Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayını, 2006.
- Genç, Mehmet. **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi**. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000.
- Gaid, Mouloud. **Türkler İdaresinde Cezayir**. Faik Melek (çev.). Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1996.
- Goffman, Daniel. **İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)**. Ayşen Anadol, Neyyir Kalaycıoğlu (çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- González Castrillo, Ricardo. “Gabriel de Aristizábal y su viaje a Constantinopla en el año 1784”, *Arbor*, 2005, Vol. CLXXX. arbor.revistas.csic.es/index.php/arbor/article/download/467/468, (05 Temmuz 2011).
- Göyünç, Nejat. “Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilâtı (Tanzimat’a Kadar)”. **Osmanlı**. Güler Eren (Edt.) içinde. C. 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 77-88.
- Gravina. Federico. **İstanbul’un Anlatımı**. Yıldız Ersoy Canbolat (çev.). İstanbul: Yapı Kredi yayınları, 2008.
- Greene, Molly. “Dirilen İslam: 1500-1700”, David Abulafia (ed.), Nurettin Elhüseyni (çev.). **Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları** içinde. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2005, ss. 219-250.
- Gündoğdu, Abdullah. “Osmanlılar ve Dünya Ticareti, Osmanlıların Tarihsel Zenginliklerine Dönüş Projesi”, Güler Eren (ed.). **Osmanlı** içinde. AnkaraYeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 45-50.

- Halaçoğlu, Yusuf. “Klâsik Dönemde Osmanlı Devlet Teskilâtı”. **Genel Türk Tarihi**. Hasan Celal Güzel, Ali Birinci (Edt.) içinde. C. 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 149-224.
- Hamilton, J. Early. **American Treasure And The Price Revolution In Spain, 1501-1650**. New York: Octagon Books. Inc., 1965.
- Hammer, Jozeph Von. **Osmanlı Tarihi**. Mehmet Ata (çev.). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Hess, Andrew. **Unutulmuş Sınırlar 16. YY. Akdeniz’inde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi**. Özgür Kolçak (Çev.). İstanbul: Küre Yayınları, 2010.
- Imizcoz, Jose M. Floristan. “II. Felipe Döneminde İspanyol Siyaseti: Sabotaj ve Utanç verici Ateşkes”, Pablo Martin Asuero (Ed.). **İspanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk** içinde. İstanbul: Kitap Yayınları, 2006, ss. 191-216.
- İbn Haldun. **Mukaddime**. Zakir Kadiri Ugan (Trc.). Ankara: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988.
- İlter, Aziz Samih. **El-Etraku’l Usmaniyyune fi İfrikiya eş-Şimaliyye**. Mahmud Ali Amir (çev.). Beyrut: Daru’n-Nahdat’il-Arabiyye, 1989.
- İnalcık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. 1, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000, s. 48.
- İnalcık, Halil. **Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- İnalcık, Halil. **Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- İnalcık, Halil ve Donald Quataert. “İmparatorluk ve Nüfusu”, Halil İnalcık, Donald Quataert (Ed.). **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi** içinde. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000, ss. 47-80.

- İpşirli, Mehmet. “Osmanlı Devlet Teşkilâtı”. **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**. Ekmeleddin İhsanoğlu (Edt.) içinde. C. 2, İstanbul: IRCICA, 1994, ss. 139-283.
- İslamoğlu-İnan, Huricihan. **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- İmamuddin, S. Muhammed. **Muslim Spain**. Leiden: Tuta Sub Aegide Palas, 1981.
- İbn Havkal, Ebu’l Kasım Muhammed. **Kitabu Sureti’l Arz**. Leiden: E. J. Brill, 1967.
- Jimenez, Francisco Chacon. **Murcia En La Centruia Del Quinientos**. Murcia: Universidad de Murcia, 1979.
- Jorga, Nicolae. **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Nilüfer Epçeli (çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.
- Kal’a, Ahmet(Ed.). **İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul Tarım Tarihi 1-2**. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Merkezi, 1998.
- Kapanşahin, Muhittin. **Kanuni’nin Batı Politikası**. İstanbul: Gökkuşbu, 2008.
- Karatepe, Şükrü. **Osmanlı Siyasi Kurumları Klasik Dönem**. İstanbul: İşaret Yayınları, 1989.
- Karataş, Ali İhsan. **Osmanlı Devleti’nde Gayri Müslimlerin Toplum Hayatı Bursa Örneği**. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2009.
- Kâtip Çelebi. **Bozuklukların Düzeltmesinde Tutulacak Yollar**. Ali Can (Hzr.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.
- Kılıç, Orhan. “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması”. **Osmanlı**. Güler Eren (Edt.) içinde. C. 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 89-110.
- Klein, Julius. **The Mesta A Study In Spanish Economic History 1273-1836**. Cambridge: Harward Unuversity Press, 1920.
- Kunt, Metin. “Devlet, Padişah Kapısı ve Şehzâde Kapıları”, **Osmanlı**, Güler Eren (Edt.) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 34-40.

- Kütükoğlu, Mübahat. “Ahidnâmeler ve Ticaret Muâhedeleri”, Güler Eren (ed.). **Osmanlı** içinde. C. 3, AnkaraYeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 329-341.
- Kütükoğlu, Mübahat. “Osmanlı İktisadi Yapısı”. **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**. Ekmeleddin İnsanoğlu (Edt.) içinde. C. 1. İstanbul: IRCICA, 1994, ss. 513-650.
- Lanza, Fernando Fernandez. “Antonio de Tordesilla’nın Türklerin Tarihi Kitabı”, Pablo Martin Asuero (ed.). **İspanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk** içinde. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, ss. 155-189.
- Lapeyre, Henri. **Une Famille de Marchands les Ruiz: Contribution à l’Étude du Commerce entre la France et l’Espagne au Temps de Philippe II**. Paris: Armand Colin, 1955.
- Le Flem, Jean-Paul. “Los Aspectos Economicos de la España Moderna”, Manuel Tuñon de Lara (Ed.). **Historia de España** içinde. Barcelona: Editorial Labor S.A., 1984, ss. 11-133.
- Lopez, Enrique Gimenez. “Dos Decades De Estudio Sobre el Comercio Valenciano En La Edad Moderna”. **Revista de Historia Moderna: Anales de la Universidad de Alicante**. No. 6-7 (1986-87).
- Lynch, John. “Los Austrias (1516-1598)”, John Lynch (Ed.). **Historia de España**. Jordi Beltran, Juan Faci (çev.) içinde. Barcelona: Crítica, 2005, ss. 297-772.
- Lynch, John. “Los Austrias (1598-1700)”, John Lynch (Ed.). **Historia de España**. Juan Faci (edt.). Barcelona: Crítica, 2005.
- Makkari, Ahmed ibn-i Muhammed. **Nefhu’t Tib min gusni’l Endulisi’r Ratib**. Beyrut: Dar Sadr, 1968.
- Mantran, Robert. **XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- Marcos, Alberto Martín. **España en los siglos XVI, XVII y XVIII Economía y Sociedad**. Barcelona: Editorial Crítica, 2000.
- Martinez Shaw, Carlos. “La Edad Moderna” Jose-Luis Martin, Carlos Martinez Shaw, Javier Tusell. **Historia de España** içinde. Madrid: Taurusminor, 2001, ss. 279-537.

- Martinez Ruiz, Enrique ve diğeri. **La España Moderna**. Madrid: Ediciones Istmo, 1992.
- McGowan, Bruce. “Âyanlar Çağı 1699-1812”, Halil İnalçık, Donald Quataert (ed.). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi** içinde. C. 2, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004, ss. 757-884.
- Medina, Ana Diaz. “Economia y Sociedad”, Manuel Fernandez Alvarez, Ana Diaz Medina (Ed.). **Historia de España** içinde. Madrid: Editorial Gredos S.A., 1987, ss. 13-167.
- Mercado, Thomas de. **Summa de Tratos y Contratos**. <http://www.biblioteca-antologica.org/wp-content/uploads/2009/09/MERCADO-Suma-de-tratos-y-contratos1.pdf> (11 Haziran 2011).
- Moreno, Joseph. **Viaje a Constantinopla En El Año De 1784, Escrito De Orden Superior**. Madrid, 1790.
- Muhammed b. Emir el-Hasan Sudi. **Tarih-i Hind-i Garbi Veya Hadis-i Nev = A History of The Discovery of America**. Ertuğrul Zekai Ökte (Prj. (Prj. Ön.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1999.
- Nadal, Jordi. **La Poblacion España (Siglos XVI a XX)**. Barcelona: Editorial Ariel S.A., 1988.
- Nadal, Gonçal Lopez. “Entre la Cruz y la Media Luna”, Ernest Belenguer Cebria (Kor.). **Congreso Internacional Felipe II y el Mediterraneo Barcelona** içinde. Barcelona: Sociedad Estatal Para la Conmemoracion de Los Centenarias de Felipe II y Carlos V, 199, ss. 409-425.
- Nebi Bozkurt. “Korsan”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.
- Ortiz, Antonio Domínguez. “Historia Moderna”, María Jesus Izquierdo (Ed.). **Historia de España**. 2. baskı, Valladolid: 2000, ss. 207-388.
- Ortega, M. Helena Sanchez. “Las Relaciones Hispano-Turcas En El Siglo XVIII”. **Hispania: Revista española de historia**. Vol. 49, N° 171, 1989.

- Öz, Mehmet. “Osmanlı Klasik Döneminde Tarım”. **Osmanlı**. Güler Eren (Edt.) içinde. C. 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 66-73.
- Özbaran, Salih. **Yemen’den Basra’ya Sınırdaki Osmanlı**. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.
- Özbilgen, Erol. **Bütün Yönleriyle Osmanlı**. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Özdemir, Mehmet. **Endülüs Müslümanları 1**. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Öztuna, Yılmaz. **Büyük Türkiye Tarihi**. İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1978.
- Pamuk, Şevket. **Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- Pamuk, Şevket. **Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi**. 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Pamuk, Şevket. **Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- Peçevî İbrahim. **Peçevî Tarihi**. Murat Uraz (çev.). İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1968.
- Pieper, Renate. “Bullion”, Joel Mokyr (Ed.). **The Oxford Encyclopedie of Economic History** içinde. New York: Oxford University Press, 2003, ss. 295-298.
- Pirî Reis. **Kitâb-ı Bahriyye, Denizcilik Kitabı**. Yavuz Senemoğlu (Hzr.). İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1973.
- Pedro’nun Zorunlu İstanbul Seyahati**. 16. Yüzyılda Türklere Esir Düşen Bir İspanyol’un Anıları. Fuad Çarım (çev.). İstanbul: Güncel Yayıncılık, 1995.
- Reglá, Juan. “La expulsión de los moriscos y sus consecuencias en la economía valenciana”. **Hispania: Revista española de historia**. No. 4, 1963.
- Ringorse, David R. **Madrid And The Spanish Economy 1560-1850**. The Library of Iberian Resources online. <http://libro.uca.edu/ringrose/madrid.htm> (10Haziran 2011).

- Robles, Francisco Bejarano. “Reanudacion Del Comercio De Malaga Con Africa Bajo Los Reyes Catolicos”. **Homenaje a Guillermo Guastavino** içinde. Madrid Asociacion Nacional de Bibliotecarios Archiveros y Arqueologos, 1974, ss. 429-441.
- Ruiz Martin, Felipe. “Las Finanzas Del Emperador”, Juan Luis Castellano Castellano, Francisco Sánchez-Montes González (kor.), **Carlos V europeísmo y universalidad Congreso Internacional, Granada, mayo de 2000** içinde. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 2001, ss. 513-522.
- Sahillioğlu, Halil. **Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme**. İstanbul: İktisat Fakültesi, 1958.
- Salomon, Noël. **La vida rural castellana en tiempos de Felipe II**. Espinet Burunat (çev.), Barcelona : Planeta D.L., 1973.
- Sánchez Padilla, Andrés ve diğerleri. Correspondencia cifrada entre Giovanni Margliani y Antonio Pérez, secretario de Felipe II. <http://www.archivodelafrontera.com/clasicos.htm> (01.07.2011).
- Sanz, Ángel García. **Desarrollo y crisis del Antiguo Régimen en Castilla la Vieja: economía y sociedad en tierras de Segovia de 1500 a 1814**. Madrid: 1977.
- Saidunî, Nasırüddin. **Dirasat ve ebhas fî tarihi'l-Cezair: el-ahdü'l-Osmani**. Cezayir: el-Müessesetü'l-Vataniyye li'l-Kitâb, 1984.
- Savaş, Vural. **İktisatın Tarihi**. 4. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.
- Selânikî, Mustafa Efendi. **Tarih-i Selânikî**. Mehmet İpşirli (Hzr.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- Serrano y Sanz, Manuel. **Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556**. Aysel Kurutluoğlu (çev.). İstanbul: Tercüman Gazetesi.
- Tabakoğlu, Ahmet. **Türk İktisat Tarihi**. 6. Basım, İstanbul: Dergah Yayınları, 2003.
- Tabakoğlu, Hüseyin . “XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İlişkileri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. İstanbul Üniversitesi SBE, 2010.

- Toledo, Paulino. “İnebahtı: Dünya Egemenliği İçin Akdeniz’de yapılan Son Deniz Savaşı” Muzaffer Arıkan, Paulino Toledo. **XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri** içinde. Ankara: D.K.K. Karargah Basımevi, 1995, ss, 104-118.
- Toledo, Paulino. “Osmanlı-İspanyol İmparatorluklarında Dünya İmparatorluğu Fikri” Pablo Martin Asuero (Ed.). **İspanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk** içinde. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, ss. 15-29.
- Tuñon de Lara, Manuel ve diğerleri. **Historia de España**. Valladolid: Ambito, 1999.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.
- Ünal, Mehmet Ali. “Osmanlı Devleti’nde Merkezî Otorite ve Taşra Teşkilâtı”. **Osmanlı**. Güler Eren (Edt.) içinde. C. 6. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 111-122.
- Vidal, Jose Juan. “El Comercio de Trigo Entre Mallorca y Africa del Norte el Los Siglos XVI y XVII”. **Mayurqa Revista Del Departament de Ciencies Historiques i Teoria de Les Arts**. Vol. 15 (1976), ss. 73.
- Vassberg, David Erland. **Land and Society in Golden Age Castile**. New York: Cambridge University Press, 1984.
- Vidal, Jose Juan. “El Comercio de Trigo Entre Mallorca y Africa del Norte el Los Siglos XVI y XVII”. **Mayurqa Revista Del Departament de Ciencies Historiques i Teoria de Les Arts**. Vol. 15 (1976).
- Wallerstein, Immanuel ve Faruk Tabak. “Osmanlı İmparatorluğu, Akdeniz ve Avrupa Dünya Ekonomisi”, Güler Eren (ed.). **Osmanlı** içinde. C. 3. AnkaraYeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 202-209.
- Yediyıldız, Bahaeddin. “Osmanlı Toplumu”. **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**. Ekmeleddin hanoğlu (Edt.) içinde. C. 1, İstanbul: IRSICA, 1994, ss. 441-510.
- Yun-Casalilla, Bartolome. “Spanish Empire”, Joel Mokyr (Ed.). **The Oxford Encyclopedie of Economic History** içinde. New York: Oxford University Press, 2003, ss, 541-546.

Yun-Casalilla, Bartolome. “Las Raices Del Atraso Economico Español: Crisis y Decadencia (1590-1714)”, Francisco Comin, Mauro Hernandez, Enrique Llopis (Ed.). **Historia Economica de España SiglosX-XX** içinde. Barcelona: Critica, 2010, ss. 85-120.